

# Проблеми енергетичної безпеки

Одеса 2009

ББК 31: 65. 9(2)-98  
УДК 620.9:65.012.8

Проблеми енергетичної безпеки: Зб. наук.-публ. ст. і аналіт. матеріалів / Національний інститут стратегічних досліджень, Одеський регіональний філіал;. Ред. кол.: О. Волович – кер. авт. кол., О. Михайлюк – наук. ред.- Одеса: Друк, 2009 .- 190 с.

До збірника включено публіцистичні та наукові статті, інтерв'ю і аналітичні матеріали співробітників Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в Одесі. Більшість матеріалів надрукована протягом 2006-2008 років у місцевій та республіканській періодиці. Питання енергетичної безпеки України та її Півдня є провідними для забезпечення економічної і політичної безпеки держави. Ця проблема має багато різних аспектів: економічна співпраця України з країнами – експортерами енергоносіїв у Каспійському регіоні та Близькому Сході і Північній Африці, специфіка видобутку енергоносіїв на морському шельфі, перспективи транспортування нафти і природного газу з інших регіонів через територію України до країн ЄС тощо. Всі ці аспекти є предметом дослідження даного наукового збірника.

Видання розраховано на вчених, політологів, управлінців місцевого, регіонального та національного рівнів, студентів-економістів, журналістів.

Волович О., Михайлюк О., Шевченко В.,  
Серов Д., Мельник Ю., Россоха А.

## *Вступ*

В сучасному світі енергобезпека перетворилася у важливий фактор зовнішньої політики, а енергетичним питанням надається політичне значення. Аналіз нової енергетичної стратегії Європейського Союзу та Росії свідчить, що у середньостроковій перспективі ЄС нарощуватиме імпорту російського газу, водночас намагаючись диверсифікувати шляхи його надходження, що може створити серйозні проблеми для України як держави-транзитера.

Інтеграція української енергосистеми до європейської є складовою стратегічної мети України щодо входження до ЄС. Україна має достатньо потужні та розвинуті газо-, нафтотранспортні та електричні мережі, поєднані з транспортними мережами ЄС і країн СНД, що дозволяє їй брати участь у формуванні Європейської енергетичної політики та спільного енергетичного ринку, відігравати важливу роль в енергетичній співпраці країн СНД і ЄС.

Враховуючи, що одним із головних постачальників газу до ЄС є Росія, а головним транзитером російського газу - Україна, можна стверджувати, що проблеми енергозабезпечення ЄС торкаються, перш за все, трикутника інтересів ЄС-Україна-Росія, де Україна як транзитер є досить вразливою стороною.

Випереджаюче зростання використання газу характерне як для світового газового ринку, так і для газового ринку ЄС. При цьому зростання обсягів споживання зумовлюється: перспективою закриття атомних електростанцій в окремих країнах Євросоюзу; потребою забезпечення газом окремих регіонів ЄС, які досі його не отримують; наступним розширенням Євросоюзу. Зростання частки газу в енергетичному балансі ЄС є досить динамічним. Якщо 1960 року вона становила менше 2%, то 2000-го - понад 22%, а на 2030 рік може зрости до 29%. ЄС імпортує 82 % споживаної нафти і 67 % споживаного газу. Очікується, що в наступні 25 років частка нафти, що імпортується, зросте до 93 %, а газу - до 73-84 %.

Україна на даний час є енергетично залежною від Росії. Участь у нових проектах дасть змогу диверсифікувати джерела надходження енергоносіїв до України і зміцнить її економічну безпеку.

Реалізація Енергетичної стратегії має забезпечити перетворення України на впливового та активного учасника міжнародних відносин у сфері енергетики, зокрема через участь у міжнародних і міждержавних утвореннях та енергетичних проектах. Для цього уряд має створювати умови для діяльності відповідних суб'єктів за такими напрямками: імпорту-експорту енергопродуктів; реалізація та розвиток транзитного потенціалу; участь у розробленні енергетичних ресурсів та спорудженні енергетичних об'єктів за межами України тощо.

## КИТАЙ НА ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ РЫНКЕ БЛИЖНЕГО ВОСТОКА

*Алексей ВОЛОВИЧ*

**Потребности растущей суперэкономики.** В последнюю четверть XX-го века глобальная политика Китая претерпела значительные трансформации. Если в 60-70-е гг. во внешней политике Китая преобладали политические элементы (в условиях конфронтации с СССР и США Китай пытался стать лидирующей силой «третьего мира»), то после развала Советского Союза и окончания «холодной войны» на первое место выдвинулся экономический прагматизм, ставший следствием внутренних реформ Дэн Сяопина и его продолжателей Цзян Цзэминя и Ху Цзиньтао.

В последние годы экономика Китая стремительно развивается. Валовой национальный продукт Китая в 2003 г возрос на 9.1 % и составил в 2003 г. 6.4 триллиона долл. По этому основному экономическому показателю Китай вышел на второе место в мире после США (10.9 трилл. долл.). (Для сравнения: за Китаем следует Япония - 3.5 триллиона долл., Россия занимает одиннадцатое место - 1.2 трилл. долл., Украина - 33-е место - 256.5 млрд. долл., Казахстан - 57-е место - 105,3 млрд. долл.). Ускоренное развитие и модернизация китайской экономики требует значительного увеличения финансовых и энергетических ресурсов. Наиболее убедительным показателем экономического роста Китая является неуклонно возрастающее потребление энергоресурсов. К 2003 г. Китай стал вторым после США потребителем нефти в мире, оттеснив Японию на третье место. До 1993 г. Китай удовлетворял свои потребности в нефти исключительно за счёт внутренних ресурсов. По данным министерства минеральных ресурсов Китая разведанные запасы нефти в Китае в 2003 г. составили 6.5 млрд. т. нефти - 43% от оценочных. Ожидается, что к 2010 г. Китай будет производить около 200 млн. т. собственной нефти в год и таким образом станет пятой страной по объёму произведённой нефти внутри страны.

Зависимость Китая в сфере энергетики от внешних источников постоянно возрастает. В то время, как в последние годы потребность в нефти возрастала в среднем на 4% в год, внутреннее производство нефти возрастало лишь на 1.7 % в год. В 2003 г. импорт сырой нефти в Китае возрос на 31%. За первые 4 месяца 2004 г. импорт нефти в Китае вырос на 69% по сравнению с этим же периодом прошлого года. На данное время доля импортируемой нефти в объёме всей потребляемой Китаем нефти составляет около 32% процента и при сохранении нынешних темпов роста может удвоиться до 2010 г. По некоторым прогнозам в 2004 году Китай потребит 300 млн. т. нефти, из них 120 млн. т. за счёт импорта. По оценкам International Energy Agency (IEA), к 2020 г. Китай будет импортировать около 70% сырой нефти и 50% газа. Уровень потребления нефти в Китае возрастает в среднем на 7.5% в год - в семь раз больше, чем в США. По прогнозам IEA к 2030 г. Китай сравняется с США по объёмам импортируемой нефти.

Согласно данным IEA, доля Китая в мировом спросе на нефть в 2003 году составила 35%. По прогнозам IEA, потребности Китая в нефти к 2010 году

могут составить 523 млн. т. Прогнозируется также, что к 2020 г. Китай будет потреблять 6-9 млн. бар. нефти в день. Китай намерен увеличить внутреннюю добычу газа до 100 млрд. куб. м. Кроме того, Китай будет импортировать около 60 млрд. куб. м. газа ежегодно.

### **Ближний Восток – основной источник энергоресурсов Китая.**

На Ближнем Востоке сосредоточено 64% всех разведанных мировых запасов нефти. По данным IEA, объём добычи нефти в Персидском заливе может достичь 30.7 млн. бар. в день в 2010 году и 42.9 млн. б/д - в 2020 г. по сравнению с 21.7 млн. в б/д в 2000 г. Это приведет к увеличению доли стран Персидского залива в мировом производстве нефти до 35% - в 2020 г.

Пытаясь занять свою нишу на ближневосточном рынке, Китай столкнулся с тем, что этот рынок был уже практически занят Соединёнными Штатами, Японией и европейскими странами. В этих условиях Китай вынужден был осваивать те немногие свободные «рискованные» рынки, которые оставались ещё не занятыми или никого не интересовали, и предлагать на рынки такие товары, которые никто не предлагал. В 1990 г. экспорт Китая в ближневосточные страны составил 1.5 млрд. долл. К этому времени около 50 тысяч китайских рабочих и служащих работали в странах региона, в основном в строительстве. В 1994 г. только товарооборот между Китаем и арабскими странами Персидского залива составил 2.26 млрд. долл.

На внешних энергетических рынках действуют три основные китайские государственные компании - CNPC, CNOOC и Petrochina, которые в последние годы значительно активизировали свою деятельность в разведке и добыче нефти на Ближнем Востоке в Северной Африке, Юго-Восточной Азии, в Центральной Азии, Австралии, Индонезии, России и Азербайджане. Активизация их деятельности была вызвана в основном уменьшением объёмов добычи энергоносителей в самом Китае.

Сегодня доля ближневосточной нефти в общем объёме импортируемой Китаем нефти составляет около 60%. Предполагается, что к 2015 г. она возрастет до 70%. В 2002 г. закупки Китаем нефти только из трёх ближневосточных стран: Саудовской Аравии (11.53 млн.т.), Ирана (10.73 млн. т.) и Омана (8.31. т.) составили 43.3% от всего объёма китайского импорта нефти.

Наиболее примечательным и значительным продвижением Китая на Ближнем Востоке представляется проникновение Китая на рынок Саудовской Аравии, которую США считают своей вотчиной. Активные отношения между Пекином и Эр-Риядом начали развиваться по восходящей в середине 80-х гг., когда Китай поставил Саудовской Аравии партию баллистических ракет средней дальности. Взамен на получение доступа к саудовской нефти Китай предлагает Эр-Рияду возможность совершать операции на своем энергетическом рынке, который вскоре будет самым крупным в мире.

В конце 90-х гг. усилились политические отношения между Пекином и Эр-Риядом. В 1998 г. наследный принц Саудовской Аравии Абдалла бен Абдель Азиз побывал в Китае. В рамках этого визита было заключено соглашение на сумму 1.5 млрд. долл. о строительстве совместного китайско-

саудовского нефтеперерабатывающего завода и поставках саудовской нефти в Китай в объёме 10 млн. тонн ежегодно на протяжении ближайших 50 лет. Во время визита в 1999 г. в Эр-Рияд председателя КНР Цзян Цзэминя было провозглашено установление «стратегических отношений» между двумя странами в области энергетики. Китайская сторона также предложила поставить Саудовской Аравии межконтинентальные ракеты дальностью до 5.5 тыс. км. Однако под давлением США Эр-Рияд был вынужден отказаться от этой сделки. Некоторое ухудшение отношений между США и Саудовской Аравией в последние годы (после 9/11), очевидно, может привести к общей активизации китайско-саудовских отношений.

В начале 2004 г. китайская компания выиграла тендер по газовому проекту в северо-западной части пустыни Руб - аль-Хали. С другой стороны, саудовская компания Agamco инвестирует строительство нефтеперегонного завода в китайской провинции Шандунь. В кооперации с компанией Exxon Mobil Саудовская компания Agamco инвестирует строительство в г. Гуанджоу в провинции Фудзиян нефтехимического комплекса для переработки саудовской нефти.

Активно развиваются китайско-кувейтские отношения в энергетической сфере. До недавнего времени препятствием на этом пути было отсутствие в Кувейте закона, позволяющего иностранным компаниям осуществлять финансирование нефтедобычи. Тем не менее представителям Sinopet недавно удалось достичь принципиальной договоренности с кувейтской стороной об участии в финансировании разработок нефтяных полей на севере Кувейта, запасы которых оцениваются в 10 млрд. баррелей. В ходе восьмидневного визита в Китай в начале июля 2004 г. премьер-министра Кувейта шейха Сабаха аль-Ахмеда аль-Джабера ас-Сабаха было подписано соглашение по сотрудничеству в нефтегазовой сфере.

В 90-е годы интенсивно развивалось ирано-китайское экономическое сотрудничество. С 1990 г. по 1994 г. товарооборот между Китаем и Ираном возрос с 314 до 700 млн. долл. Подписанное в 1995 г. соглашение о торгово-экономическом сотрудничестве на сумму в 2 млрд. долл. предусматривало закупки Китаем до 60 тыс. баррелей нефти в день, строительство совместного нефтеперерабатывающего завода в Китае, электростанций и цементного завода в Иране. Китайские компании Sinopet и CNPC активно действуют в Иране. В январе 2000 г. Sinopet подписала контракт с иранской государственной нефтяной корпорацией NIOC с целью разработки нефтяных полей в районах Заване и Кашан. В Иране Китай встречает жёсткую конкуренцию со стороны Японии. Недавно японские фирмы подписали контракт с NIOC о развитии нефтяных полей в районе Азадегана.

Одним из условий продвижения Китая на энергетическом рынке Ирана была продажа Тегерану китайских вооружений. Во время ирано-иракской войны (1980-88 гг.) Китай был практически единственным серьёзным источником вооружений для Ирана. По некоторым данным, Китай оказывает помощь Ирану в создании баллистических ракет дальнего действия, нарушая, таким образом, свои обязательства в соответствии с Missile Technology Control

Regime (MTCR) Во время визита в США в октябре 1997 г. председатель КНР Цзян Цзэминь пообещал прекратить поставки в Иран баллистических ракет.

В 90-х годах Китай занимал одно из первых мест в потреблении, иракской нефти в соответствии с программой ООН «нефть в обмен на продукты». В 2001 г. Китай импортировал 400 тыс.т. нефти из Ирака. К марту 2003 г. Китай стал третьим потребителем иракской нефти. В июне 1997 г. CNPC подписала контракт о развитии месторождения Аль-Ахдаб, надеясь получать на нём до 90 тыс. б/д. Однако на сегодня все контракты, заключённые с режимом С. Хусейна в последние годы его существования, остаются замороженными. В настоящее время Китай предпринимает все усилия, чтобы остаться в Ираке после стабилизации ситуации в этой стране.

Визит президента Сирии Б. Асада в Китай в конце июня с.г. дал новый импульс китайско-сирийским отношениям, в том числе в сфере экономики. Прежде всего, визит Б.Асада в Пекин преследовал стремление получить политическую поддержку после того, как США объявили о своих санкциях против Сирии. Среди 10 подписанных в ходе визита Б.Асада соглашений, одно было посвящено активизации сотрудничества в нефтегазовой сфере. Из года в год Сирия наращивает производство нефти, которое в настоящее время составляет около 500 тыс. б/д, однако этого количества недостаточно для проведения масштабного и долговременного экспорта.

В январе 2004 года Египет и Китай подписали Меморандум о взаимодействии и взаимопонимании в энергетической сфере. Пекин и Каир договорились о создании совместного предприятия по бурению и обслуживанию нефтескважин в Египте и других странах на Ближнем Востоке и в Африке. Эта договоренность была достигнута в конце августа с.г. во время визита в Египет министра минеральных ресурсов Китая Сунна Веншена. Египетский министр нефти Сами Фахми выразил надежду на увеличение китайских инвестиций в нефтегазовую отрасль Египта.

В последние годы Судан по масштабам внешнеэкономической деятельности КНР занимает второе место после Персидского залива. В настоящее время Китай импортирует не более 70 тыс. б/д суданской нефти. В то же время Судан представляет собой плацдарм для операций китайских нефтяных компаний в соседних африканских странах. В условиях действия с 1997 г. экономических санкций США против Хартума китайские нефтяные компании практически получили полную свободу действий в Судане. После обострения в последнее время ситуации в западной суданской провинции Дарфур, где центральное правительство поддерживает местную военизированную группировку «Джанджавид», усилились обвинения Китая в содействовании использованию Хартумом нефтедолларов для геноцида против населения этой провинции. Учитывая объём китайских инвестиций в развитие нефтяной промышленности в Судане, Китай был готов использовать свое право вето, если бы проект резолюции СБ ООН по Судану предусматривал использование санкций против Хартума.

Китай владеет 40% акций в наиболее крупной суданской компании GNPOC. В 2003 г. подписала контракт на строительство нефтепровода от

месторождения Фула в центральном Судане до нефтеперегонного завода в Хартуме. CNPC подписала также контракт по модернизации нефтеперегонного завода в аль-Джейни, в 50 км севернее столицы, что позволит увеличить производительность нефтеперегонного завода вдвое - с 50 до 100 тыс.б/д. В 2002 году китайские компании получили в концессию два новых месторождения в Судане и планируют добывать в них ежегодно около 9 млн. тонн нефти в год (180 тыс. баррелей ежедневно). CNPC производит 40% нефти в месторождении «Аль-Вахда» - 225 тыс. б/ д. К 2005 году CNPC планирует увеличить в 3 раза производство нефти в Судане, что составит около 15 млн. тонн.

В рамках визита в Ливию в апреле 2002 года председателя КНР Цзян Цзэминя состоялось подписание соглашений о сотрудничестве в области энергетики. В соответствии с этими соглашениями китайские компании получили возможность проведения разведки, добычи и продажи ливийских энергоносителей. Так, в августе 2002 года китайская компания CNPC выиграла контракт на сумму 230 млн. долл. по строительству нефтегазопровода от месторождения Вафа до города Мелита неподалеку от Триполи. Этот нефтегазопровод должен быть введен в действие в 2004 году.

В последние годы китайские компании стабильно наращивают своё присутствие в нефтегазовом секторе Алжира. Так. В 2002 году Sinorec подписала соглашение на сумму 25 млн. долл. с целью разработки месторождения в Зарзайтине в пустыне Сахара и заключила соглашение о строительстве нефтеперегонного завода в Адраре стоимостью 350 млн. долл. и производительностью до 600 тыс. т. нефти в год. В 2003 г. CNPC и Sonatrach подписали многообещающий контракт по разработке нефтегазовых полей. В соответствии с этим контрактом, Sinorec намерена инвестировать 31 млн. долл. С целью поддержки китайских компаний на нефтегазовом рынке Алжира в феврале 2004 года председатель КНР Ху Цзиньтао посетил Алжир с государственным визитом.

Как отмечалось выше, ближневосточный регион в ближайшие 20- 30 лет останется основным для удовлетворения энергетических потребностей Китая. Учитывая, что США занимают особое место на ближневосточном энергетическом рынке, проблема расширения и укрепления позиций Китая на нем в последующие десятилетия, по-видимому, будет основным фактором, определяющим общий характер отношений между Китаем и США.

### **Взаимодействие США и Китая на ближневосточном энергетическом рынке.**

Пекинские стратеги понимают, что энергетическая безопасность Китая во многом, если не во всем, будет зависеть от уровня сотрудничества и взаимопонимания между Пекином и Вашингтоном. Вместе с тем, в Пекине отдают себе отчёт в том, что США стремятся доминировать в Персидском заливе с целью установления контроля над его нефтяными ресурсами и сдерживания проникновения Китая и других держав в этот субрегион. Со своей стороны США также обеспокоены тем, что, пытаясь закрепиться на Ближнем Востоке, Китай расширяет свои отношения со странами, с которыми США



имеют сложные отношения. Сегодня это, прежде всего, Иран, Судан, Ливия и Сирия. Не вызывает большого энтузиазма в США и то обстоятельство, что Китай расширяет своё сотрудничество и с традиционными американскими партнёрами на Ближнем Востоке - Саудовской Аравией, Кувейтом, ОАЕ, Оманом и др. Китай также не собирается оставлять и иракский рынок.

Учитывая возросший контроль США над источниками энергоносителей на Ближнем Востоке и путями их транспортировки, Китай, будучи не в состоянии самостоятельно гарантировать безопасность этих путей, как это ни парадоксально, будет ещё продолжительное время зависеть от «охранной роли» США в регионе. Несомненно, США используют эту зависимость Китая, чтобы оказать на него давление с целью ограничить свои поставки военной техники в Иран. В то же время, учитывая некоторое ухудшение американо-саудовских отношений после 9/11, не исключено, что Саудовская Аравия попытается активизировать экономические связи и военно-техническое сотрудничество с Китаем с целью ослабления зависимости от США и получения поддержки со стороны Китая.

Взгляды американских аналитиков на будущее отношений между Китаем и США в своем большинстве лишены апокалипсических прогнозов, хотя некоторые «пессимисты» считают, что супердержавам трудно сосуществовать, когда их интересы сталкиваются вокруг жизненно важных природных ресурсов. По их мнению, избежать будущего столкновения между Китаем и США практически невозможно. «Оптимисты» же считают, что громадный китайский рынок является настолько жизненно важным для американской экономики, что США заинтересованы в том, чтобы китайская экономика стабильно развивалась, предоставляя новые возможности для потенциальных американских инвесторов.

Есть немало примеров прямого сотрудничества американских и китайских компаний в энергетической сфере. Так, компания Enron (США) подписала договор о намерениях с Petrochina о сооружении газопровода длиной 765 км из провинции Сычуань в города Ухань и Шанхай. Окончание работ - в 2007 году. Образована совместная компания Enron Oil & Gas China Ltd (EOGC), где Petrochina принадлежит 55% акций. Компания также намерена осваивать новое месторождение газа Гуанжун в Сычуани. На морском шельфе КНР, в основном в Южно-Китайском море, в добыче газа принимают участие американские компании Santa Fe, Chevron, Atlantic Richfield Co.

Во многих исследованиях отмечается, что нет объективных причин для возникновения конфликта между США и Китаем из-за ближневосточных энергоносителей. Если китайский импорт нефти из стран Ближнего Востока составляет 60%, то США импортирует из этого района лишь 25% нефти от своих потребностей. Остальные 75% приходятся на 60 стран-поставщиков и внутреннюю добычу нефти. Более того, предполагается, что зависимость США от ближневосточной нефти будет уменьшаться за счёт наращивания потребления каспийской, российской, латиноамериканской и африканской нефти.

*Источник: [http://www.iimes.ru/rus/frame\\_stat.html](http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html)/22 сентября 2004*

## КОНФЛІКТ МІЖ МОСКВОЮ І МІНСЬКОМ: ПРИЧИНИ І МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ

*Олексій ВОЛОВИЧ*

Упродовж останнього року ми були свідками щонайменше трьох конфліктів Росії в енергетичній сфері зі своїми найближчими сусідами - Україною, Грузією і Білоруссю. Якщо причини енергетичних конфліктів Росії з Україною і Грузією цілком зрозумілі, враховуючи прагнення Києва і Тбілісі до євроатлантичної інтеграції, то конфлікт між Росією і Білоруссю, на перший погляд, виглядає досить несподіваним і алогічним, маючи на увазі, що обидві країни з 1995 року будують союзну державу. На тлі цілої низки конфліктних ситуацій між Росією та її найближчими сусідами російсько-білоруські відносини, принаймні зовні, тривалий час залишалися приемним виключенням, являючи зворушливу картину істинно «братерських відносин». Особливого значення в білорусько-російському конфлікті з питання поставок і транзиту російських енергоносіїв набуває політична складова. Ще рік тому російські політики протиставляли «хороших сябрів», що отримували дешевий газ в обмін на «правильну політику», «поганим помаранчевим хохлам», покараним підвищенням ціни на газ за «зраду». Проте сьогодні ситуація кардинально змінилася.

Заяви «відданого союзника Москви» президента Білорусі Олександра Лукашенка про те, що «суверенітет і незалежність не продаються ні за який природний газ і нафту» і його заклики не «піддаватися на шантаж» викликали у світі велике здивування і продемонстрували всю хиткість і ефемерність політичної основи російсько-білоруської союзної держави. Різка риторика Лукашенка підходить хіба що для ситуації, коли країна знаходиться у стані війни, в даному випадку газової: «Незалежність і суверенітет — це святе. Ми гордий народ, і я як перший глава держави незалежної країни не можу дозволити втратити наш суверенітет, ми витримаємо будь-які нападки і тиск». При цьому немає підстав вважати ці заяви, зроблені 7 січня ц.р., непродуманими і поспішними, продиктованими напруженою атмосферою торгів між Мінськом і Москвою. 14 січня Лукашенко зробив ще більш сенсаційні заяви: «Російська сторона пішла на те, щоб розтоптати союз і пустити під укіс цілу країну з дружнім братським народом... Якщо щороку хапатимуться за вентиль, то мови ні про який союз бути не може... Ми готові співпрацювати хоч з бісом, хоч з дияволом, щоб забезпечити енергетичну безпеку. Якщо Європа готова співпрацювати, ми підемо на будь-яку співпрацю з Європою. Не можу сказати, що західні країни не запропонували свою допомогу. І Європа, і США виявили порядність і вони запропонували нам підтримку. Білорусь цього не забуде».

### ПРИЧИНИ

Головну причину російсько-білоруського конфлікту, на наш погляд, слід шукати в новій енергетичній політиці Кремля, основні положення якої містяться в «Енергетичній стратегії Росії на період до 2020 року», ухваленої ще в серпні 2003 року. Відповідно до цієї стратегії Москва взяла курс на створення

«енергетичної держави», тобто на використання енергетичних ресурсів у якості основного інструменту посилення геополітичної могутності Росії. Однією з умов перетворення Росії з сировинного придатка в «енергетичну державу» є її прагнення брати участь у виробленні світової енергетичної стратегії. Ця умова передбачає встановлення контролю над газовими і нафтовими трубопроводами в сусідніх країнах, що в свою чергу дозволяє диктувати ціни на енергоносії. Значною мірою Росії це вдалося. Під контролем «Газпрому» вже знаходяться газо- і нафтопроводи в Центральній Азії, Вірменії, Молдові, в країнах Балтії і навіть у Фінляндії. Лише Україні, Грузії і Азербайджану ще вдалося зберегти контроль над своєю газотранспортною системою.

У ході січневих оборудок між Москвою та Мінськом Білорусь була змушена підписати угоду про продаж «Газпрому» 50% акцій газорозподільної компанії «Белтрансгаз» в обмін на дешевий газ (100 доларів за тисячу кубометрів) впродовж майбутніх чотирьох років. Протягом цього періоду «Газпром» викупуватиме щорічно по 12,5% акцій «Белтрансгазу» вартістю 625 млн. дол. Лише у 2011 році Мінськ почне купувати газ за звичайними європейськими цінами за вирахуванням транспортних витрат, а «Газпром» вступить у право власності і корпоративного управління. Створення СП дозволить «Газпрому» контролювати всі потоки блакитного палива, що проходять по території Білорусі, і не допустити в майбутньому перекриття труби у разі чергового конфлікту з О. Лукашенком. Проте не можна виключати, що за певних умов на якомусь етапі Білорусь може піти на денонсацію цієї угоди.

Значною мірою енергетична політика Москви визначається «Газпромом» - «державою в державі». Сьогодні «Газпром» - це друга компанія у світі у своїй галузі після Exxon Mobil і четверта компанія у світі по рівню капіталізації, яка наблизилася до 300 млрд. дол. Російський уряд розраховує через 10-15 років збільшити її до 1 трильйона доларів, що на той час може скласти близько третини всього ВВП Росії. Для нарощування видобутку газу і нафти на шельфі Баренцового і Карського морів, на півострові Ямал і на Сахаліні «Газпрому» потрібні величезні капітали. Якщо ще кілька років тому «Газпром» не міг обійтися без іноземних інвестицій, то тепер, коли його доходи стрімко зросли, ставка робиться здебільшого на власні фінансові ресурси, що дозволяє концерну зберігати неподільну монополію на видобуток і поставки енергоносіїв до Європи.

«Газпром» змушений розраховувати на власні сили також через відсутність взаєморозуміння між Москвою і ЄС в енергетичній сфері. Так, ЄС вже впродовж багатьох років вимагає від Росії ратифікувати Європейську енергетичну хартію (1991г.) з доповненнями, які, передбачають лібералізацію енергетичної сфери, зокрема, вільний комерційний транзит енергоносіїв через територію «третьох» країн, що не влаштовує «Газпром», оскільки позбавляє його дуже вигідного монопольного статусу. З іншого боку, Росія не ратифікує Енергетичну хартію з тієї причини, що ЄС перешкоджає проникненню російського капіталу в енергетичні підприємства Європи. Ставка на створення осі «Берлін - Москва» і шість зустрічей Володимира Путіна з канцлером ФРН

Ангелою Меркель впродовж 2006 року, включаючи сьому в Сочі 21-го січня 2007 р., не дозволили вирішити цю проблему. Знаменно, що в Сочі Меркель прибула із США. Не зважаючи на щедрі обіцянки Москви, Путіну поки не вдалося домовитися з Меркель про створення російсько-німецького енергетичного альянсу і подолати опір Євросоюзу проникненню «Газпрому» в енергогенеруючі й енергорозподільні компанії європейських країн. ФРН віддала перевагу більш прогнозованому і передбачуваному союзу з Францією. За підсумками переговорів між Ангелою Меркель і Жаком Шираком у жовтні 2006 р. Німеччина і Франція вирішили створити свій енергетичний альянс без участі Росії.

За цих умов для Кремля і його дітища - «Газпрому» - отримання надприбутків для реалізації проекту «енергетичної держави» значить набагато більше, ніж всі розмови про дружбу і слов'янське братство з Білоруссю, які до того ж немало коштують. Переведення взаємостосунків зі всіма без виключення партнерами і споживачами російських енергоресурсів на ринкові відносини є неодмінною умовою ефективної міжнародної експансії російської «енергетичної держави». Схоже, що успадкований Росією з радянських часів політичний патерналізм безповоротно поступається місцем економічному прагматизму і навіть цинізму.

В ситуації, коли Польща, Білорусь, прибалтійські та інші країни критично сприймають російсько-німецький проект будівництва Північнобалтійського газопроводу, достатньо очевидним є той факт, що російсько-білоруський конфлікт побічно використовується Москвою для того, щоб ще раз довести європейцям необхідність реалізації цього та інших «обхідних» проектів для доставки російських енергоносіїв до Західної Європи. Підтвердження цьому ми знаходимо в заяві Путіна на вищезгаданій зустрічі з Меркель в Сочі про те, що з метою зменшення залежності від транзитних держав «Росія буде найактивнішим чином розвивати транспортну мережу, для того, щоб мати можливість напряду оставляти сировину споживачам».

Очевидно, однією з причин російсько-білоруського конфлікту стала участь Олександра Лукашенка в кінці листопада 2006 року в рамках саміту СНД в переговорах з енергетичної співпраці з президентами України й Азербайджану. В результаті цих переговорів Лукашенко заявив про готовність Білорусі до участі у проекті «Одеса-Броди-Плоцьк». Зокрема, білоруський лідер запропонував поставляти каспійську нафту через Україну на білоруські нафтопереробні заводи. Проте чи не вперше, нові тенденції в політиці Лукашенка були ним же самим оприлюднені за кілька днів до саміту СНД на прес-конференції для українських журналістів у Мінську, де йшлося про можливий інтеграційний союз між Білоруссю й Україною. «Треба уникати ситуації, коли нас намагаються розводити. Одного разу спираються на одну країну, іншого - на іншу. Розділяють і володарюють», - заявив білоруський лідер. Подібні заяви «вірного союзника» Москви викликали велике незадоволення Кремля, що стало однією з причин кардинального перегляду характеру російсько-білоруських відносин.

## **НАСЛІДКИ**

Говорячи про можливі наслідки енергетичного конфлікту між Москвою і Мінськом, як для двосторонніх відносин між Росією і Білоруссю, так і для загальної геополітичної ситуації в регіоні Балто-Чорноморсько-Каспійської дуги, хотілося б виділити кілька, на наш погляд, важливих моментів.

Хто має рацію і хто винуватий в російсько-білоруському конфлікті для нас, українців, особливого значення не має. У цьому росіяни і білоруси розберуться самі. Без нас вони також зможуть розібратися і в тому, чому ідея створення союзної держави не була реалізована впродовж 11 років, і хто кого «утримує», і хто «паразитиє». Не зважаючи на останні потрясіння, на наш погляд, російсько-білоруські відносини витримують випробування і з часом увійдуть в нормальне цивілізоване русло. Як і Україна, Білорусь приречена дружити з Росією. Але це має бути дружба на рівних, без «старших і молодших братів», без «добродійників» і «бідних родичів». Спроби грати на російсько-білоруських суперечностях поза сумнівом аморальні. Але певні висновки для себе ми повинні зробити. Для нас важливо усвідомити і зрозуміти - що відбулося і яким чином ситуація розвиватиметься далі. Тим більше, що в подібній ситуації ми самі вже опинялися і не виключено, що опинимося ще не раз. Для нас важливо, щоб Україна і її сусіди мали нормальні, добросусідські відносини з Росією, засновані на взаємних інтересах.

Останні достатньо несподівані метаморфози в політиці Лукашенка, на наш погляд, до певної міри продиктовані інстинктом політичного самозбереження. Очевидно, він зрозумів, що всі резерви і можливості експлуатації «братерських відносин» й ідеї створення союзної держави остаточно вичерпані й не зможуть далі приносити політичні й особливо економічні дивіденди. Схоже, в цій ситуації білоруський лідер вирішив «диверсифікувати політичну орієнтацію», про що свідчать його останні жести «доброї волі» на адресу ЄС, США, України, Польщі та країн Балтії. Хотілося б сподіватися, що згадані країни не залишаться заручниками своїх усталених уявлень про Лукашенка і нададуть йому підтримку.

Російсько-білоруський конфлікт навряд чи можна віднести до чергової «сімейної сварки», за якою поновляться запевнення у вічній дружбі. Роль «блудного сина» і покаяння в Білокам'яній не допоможуть. Швидше за все, в Москві О. Лукашенка «списали» всерйоз і остаточно. Схоже, ми є свідками утворення якісно нової геополітичної ситуації в Східній Європі й формування нового етапу взаємостосунків пострадянських держав з Росією. Російсько-білоруський конфлікт показав, що відтепер особливих «братерських» відносин у цих держав з Росією більше не буде. Цей конфлікт зруйнував міф про те, що політичне підлабузництво перед Москвою може принести відчутні політичні дивіденди і забезпечити дбайливе («братнє») ставлення Кремля у формі дешевого газу, нафти та інших преференцій.

Ситуація навколо конфлікту між Мінськом і Москвою свідчить про те, що зовнішня політика Росії все більше підпадає під вплив корпоративних гравців. Дотримання логіки - «що добре для «Газпрому», те добре для Росії», на наш погляд, завдає відчутного збитку відносинам Росії зі своїми найближчими сусідами. Демонстрацією сили Москва не стільки зміцнює свій вплив на

пострадянському просторі, скільки послаблює його, роблячи вельми уразливими всі свої інтеграційні спроби. Держави СНД все більше переконуються, що як союзник і партнер Росія вельми ненадійна, якщо навіть з «братньою» Білоруссю діалог ведеться з використанням жорсткого пресингу.

На пострадянському просторі від Балтії до Чорного моря сьогодні не залишилося жодної країни, з якою б Росія не мала конфліктних ситуацій. Можна погодитися з аналітиком Петром Романовим, який говорить, що «Кремль і уряд все ще недостатньо точно оцінюють, а головне «відчувають» сусідів. Це вже траплялося раніше і з Кишиневом, і з Києвом, а зараз ось Мінськ». До цього переліку можна додати Естонію, Латвію, Литву, Грузію й Азербайджан. Насправді, тиск Росії на ці країни, на нашу думку, призводить до результату, зворотного бажаному, оскільки примушує їх шукати підтримку в Європейському Союзі, що в свою чергу стає одним із чинників активізації євроінтеграції пострадянських східноєвропейських країн.

Очевидним наслідком російсько-білоруського конфлікту є відновлення діалогу Мінська з Брюсселем. Європейці уважно відстежують ситуацію навколо цього конфлікту і вже роблять перші кроки на відновлення відносин із Мінськом. Про готовність Єврокомісії до діалогу з Білоруссю з питань енергетики повідомив 18 січня на прес-конференції у Мінську посол ФРН в Білорусі Мартін Хеккер. За його словами, пропозиція сісти за стіл переговорів надійшла від білоруської сторони. Головною темою переговорів буде пошук альтернативи російським енергоресурсам і обговорення перспективи приєднання Білорусі до реалізації проекту «Одеса-Броди-Плоцьк». 19 січня у Мінську побував голова ПАСЕ Рене Ван дер Лінден, який закликав білоруське керівництво до відкритого діалогу і прийняття зобов'язань в рамках Ради Європи.

Майбутня зустріч Президентів України і Білорусі в другій половині лютого свідчить про тенденцію на зближення Білорусі зі своїми сусідами. На наш погляд, офіційний Київ сьогодні міг би підтримати Лукашенка і посприяти тому, щоб і ЄС, і США змінили своє негативне ставлення до нього на більш позитивне. Врешті-решт, все тече, все змінюється. І президенти теж. При цьому слід мати на увазі, що значна частина білоруської опозиції підтримала Лукашенка, не говорячи вже про білоруський народ. Очевидно, на майбутніх переговорах Віктора Ющенка й Олександра Лукашенка обговорюватимуться питання активізації економічного співробітництва і координації дій по транзиті нафти і газу. Очевидно, українська сторона також радитиме білоруському лідеру демократизувати політичну систему Білорусі й амністувати опозиціонерів.

На наш погляд, створилася унікальна ситуація для приєднання Білорусі до Балто-Чорноморсько-Каспійського партнерства і заповнення дотепер відсутньої важливої ланки в ньому. Це може реалізуватися у формі вступу Білорусі до Співдружності демократичного вибору і ГУАМ. В той же час такі геоекономічні й геополітичні проекти, як СНД, ЄСП і ЄврАзЄс, все більш втрачають свою привабливу силу, ефективність і життєздатність. Не випадково,

зараз в Москві розглядається проект об'єднання ЄЕП і ЄврАзЕс під новою і більш привабливою вивіскою.

Ще одним наслідком серії «газових атак» Росії на Україну, Грузію і Білорусь буде активізація спільних зусиль ЄС і східноєвропейських країн реалізувати проекти диверсифікації джерел енергоресурсів. Це, перш за все, такі проекти, як «Одеса-Броди-Плоцьк», Транскаспійській газопровід і проект Nabucco, які відкривають великі можливості для співпраці ЄС із згаданими країнами. До речі, схоже, що відносно питань енергетичної безпеки України позиції В. Ющенко і В. Януковича достатньо близькі. В усякому разі, в середині січня Президент під час свого візиту до Румунії і Прем'єр-міністр під час перебування з візитом в Туреччині в один голос заявили про намір України взяти участь в енергетичному проекті Nabucco.

Проблема енергетичної безпеки в значній мірі визначатиме політичну й економічну ситуацію в Європі впродовж найближчих десятиліть. З часом все більш чіткіше виявлятиметься інтернаціональний характер цієї проблеми. Сьогодні жодна країна світу, якою б могутньою вона не була, не в змозі вирішувати самостійно проблеми своєї енергетичної безпеки. І це стосується не лише Європейського Союзу, але й інших регіональних угруповань та об'єднань. Свіжим прикладом стала декларація про енергетичну безпеку, прийнята лідерами країн АСЕАН та ще шести азійських держав 15 січня ц.р. у філіппінському місті Себу. Інший приклад - в середині грудня 2006 р. питання колективної енергетичної безпеки розглядалися на засіданні Балтійської ради - органу співпраці парламентів і урядів Литви, Латвії та Естонії.

Енергетичні проблеми України, Білорусі, Молдови, Грузії та країн Балтії значною мірою відрізняються від енергетичних проблем західноєвропейських країн. В усякому разі, Росія не може чинити такий відвертий тиск на західноєвропейські країни, який вона здійснює на пострадянські країни, розглядаючи їх як зону своїх геополітичних інтересів. Отже, поки не всі перераховані країни стали членами ЄС, вони мають потурбуватися про створення системи колективної енергетичної безпеки. На наш погляд, формат Співдружності демократичного вибору (СДВ) найбільше підходить для функціонування такої системи. Видається, що питання колективної енергетичної безпеки могли б стати предметом обговорення на наступному самміті СДВ.

*ДЕНЬ", № 12, четвер, 25 січня 2007 // <http://www.day.kiev.ua/175972/>*

УДК 327.8: 338.2 [(470 + 571): 4]

## **«ЕНЕРГЕТИЧНІ ВІЙНИ» РОСІЇ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ І ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ**

***Олексій ВОЛОВИЧ***

Останніми роками Росія помітно активізувала свою інтеграційну політику відносно пострадянських країн Балто-Чорноморсько-Каспійської

дуги, використовуючи як інструмент економічні важелі і, перш за все, енергоносії. З січня 2006г. по січень 2007г. відбулася ціла серія конфліктів Росії в енергетичній сфері з своїми найближчими сусідами – Україною, Грузією і Білоруссю, що свідчить про формування нової тенденції в енергетичній політиці Кремля і його геополітичному курсі. Суть цієї тенденції, на наш погляд, полягає у використанні Москвою своїх енергетичних ресурсів як засіб здійснення політичного тиску на згадані країни з метою їх утримання у сфері свого геополітичного впливу.

За роки незалежності в Україні проведені десятки круглих столів і конференцій [1,2] з проблем енергетичної безпеки нашої держави, опубліковані сотні серйозних досліджень. Могутніми науковими центрами досліджень в енергетичній сфері є Дніпропетровський філіал Національного інституту стратегічних досліджень [3,4], а також Національний інститут проблем міжнародної безпеки [5]. Враховуючи ту обставину, що в даній статті розглядається якісно нова ситуація, що виникла в схемах взаємодії РФ з країнами Західної і Центрально-Східної Європи у сфері енергетики відразу після російсько-білоруського конфлікту в січні 2007 року, на даний час ґрунтовних аналітичних досліджень цієї проблеми у вітчизняних і зарубіжних періодичних виданнях з'явилося поки що небагато. Серед публікацій, що мають безпосереднє відношення до проблеми нашого дослідження, слід згадати статті наступних аналітиків і експертів:

А. Гуцал., Прейгер Д., Корнілов І. [6] С. Ермілов [7], О. Тодійчук [8], М. Гончар [9, 10], С. Корсунський [11], В. Саприкін [12, 13, 14], В. Омельченко [15].

На даний час на президентському і урядовому рівнях було ухвалено чимало документів у сфері енергетичної безпеки. Так, 9 грудня 2005 р. РНБОУ ухвалила рішення "Про стан енергетичної безпеки України і основні положення державної політики у сфері її забезпечення", затверджене відповідним Указом Президента України 27 грудня 2005 року [16]. Як відомо, КМУ своїм розпорядженням № 145-р від 15 березня 2006 року схвалив "Енергетичну стратегію України на період до 2030 р.". Проте, схоже, що наукові дослідження і концепції залишаються на рівні абстрактних декларацій і мало впливають на реальний стан справ в енергетичній сфері України, оскільки механізми впровадження пропозицій наукових центрів, на наш погляд, діють недостатньо ефективно. Часта зміна урядів в останні два роки, а також відсутність належної взаємодії між гілками влади також негативно впливає на реалізацію прийнятих постанов уряду і указів Президента у сфері енергетичної політики. З другого боку, за останній рік з'явилися нові чинники (енергетичні кризи в Україні, Грузії і Білорусі), які важко було прогнозувати на момент ухвалення вищезазначених документів. Очевидно, ці обставини мав на увазі голова парламентського комітету з питань національної безпеки і оборони А. Кінах, який визнав на початку лютого 2007 р., що **"енергетична безпека України знаходиться на критично небезпечному рівні"**. На його думку, ця проблема вимагає термінового обговорення на засіданні РНБОУ у квітні ц.р. [17].



**Метою** даної статті є спроба **проаналізувати** процес формування якісно нової геополітичної ситуації в Центрально-Східній Європі, що виникла в результаті російсько-білоруського енергетичного конфлікту, **оцінити** її вплив на енергетичну політику ЄС і перспективи посилення консолідації і європейської інтеграції пострадянських країн Балто-Чорноморсько-Каспійської дуги, а також **запропонувати** оптимальні форми співпраці цих країн з метою вироблення узгодженої політики в енергетичній сфері в їх взаємостосунках з РФ і ЄС.

Стан і перспективи взаємодії Росії з пострадянськими східноєвропейськими країнами в енергетичній сфері, на наш погляд, можна розглядати і прогнозувати лише на основі аналізу нинішньої енергетичної політики Кремля, яка після російсько-білоруської кризи в січні 2007 року стала одним із чинників посилення консолідації і євроатлантичної інтеграції цих країн. З іншого боку, формування нової енергетичної політики Європейського Союзу також істотно впливатиме на процес консолідації і євроінтеграції пострадянських східноєвропейських країн. Перебуваючи у сфері впливу енергетичної політики як Росії, так і ЄС, згадані країни мають визначити оптимальні шляхи зміцнення своєї енергетичної безпеки, яка є важливою складовою їх національної безпеки і суверенітету.

#### **Російська доктрина "енергетичної держави".**

Згадані енергетичні конфлікти Москви з Києвом, Тбілісі і Мінськом слід розглядати в контексті формування Кремлем доктрини "енергетичної держави", початок якої був встановлений ухваленням в серпні 2003 року "Енергетичній стратегії Росії на період до 2020 року". Відповідно до цього документа Росія планує вийти на стабільний об'єм видобутку нафти на рівні 450 - 520 млн. т. в 2020 р. (у 2000 р. – 324 млн. т.) і газу – на рівні 680 – 730 млрд. куб. м. (у 2000 р. – 584 млрд. куб. м.) [18].

В основу російської доктрини створення "енергетичної держави" покладено постулат: "той, хто контролює видобуток енергоресурсів, маршрути їх доставки і розподіл, той формує геополітику". Найважливішими умовами реалізації цієї доктрини є стабільна робота видобувних і транспортних компаній, а також активне лобіювання інтересів цих компаній з метою їх включення в європейську енергетичну інфраструктуру. Зберігаючи монополію на видобуток нафти і газу, а також їх транспортування до Європи, Москва намагається також отримати доступ до розподільних мереж в країнах ЄС з метою створення замкнутого енергетичного циклу: видобуток і транспортування енергоносіїв з подальшою їх переробкою і розподілом нафтопродуктів на європейських енергетичних ринках.

Статус "енергетичної держави" передбачає встановлення контролю над газовими і нафтовими трубопроводами в сусідніх транзитних країнах, що в свою чергу дозволяє диктувати ціни на енергоносії. В значній мірі Росії це вдалося. Так, "Газпром" встановив практично повний контроль над газовими магістралями з Центральної Азії до Східної Європи, тим самим перекинувши можливість незалежних від російського монополіста поставок блакитного палива до Європи з Туркменістану і Казахстану. Під контролем російського

концерну вже знаходяться газо- і нафтопроводи у Вірменії, Білорусі, Молдові, в країнах Балтії і Фінляндії. Лише Україні, Грузії і Азербайджану вдалося зберегти контроль над своєю газотранспортною системою. Завдяки цій обставині поки що залишається можливість поставок газу з Ірану і Туркменістану для Грузії, України та інших європейських країн [19]. (Ухвалення 6 лютого ц.р. Верховною Радою змін до закону "Про трубопровідний транспорт", що забороняє відчуження власності НАК "Нафтогаз України" і газотранспортної системи України, на наш погляд, не може повною мірою гарантувати його виконання, враховуючи наявність в нашій країні витончених технологій, що дозволяють обійти будь-який закон).

Разом з тим, існуючі тенденції розвитку російського ПЕК в найближче десятиліття не дозволять Росії істотно посилити її позиції на світовому ринку, перетворивши свій енергетичний потенціал на політичні дивіденди. До головних перешкод на шляху реалізації проекту "енергетичної держави" слід віднести критичний стан діючої російської нафтоекспортної інфраструктури; політичні обмеження відносно будівництва приватних трубопроводів і допуску іноземних компаній на російський ринок; низька інвестиційна активність нафтових компаній. В результаті дії вищезазначених чинників до 2010-го року російські поставки нафти складатимуть близько 15 % від об'єму світового ринку, а до 2030-го вони знизяться до 10 %. Таким чином, з урахуванням зростання світового споживання енергоносіїв частка Росії на світовому нафтовому ринку має тенденцію до зниження.

До чинників, що не дозволяють збільшувати видобуток газу в Росії, слід віднести: відсутність зацікавленості "Газпрому" в розвитку внутрішнього ринку; відставання темпів зростання видобутку від темпів зростання споживання газу; відсутність серйозних інвестицій в розробку нових родовищ; ставка на закупівлі центральноазіатського газу за рахунок розвитку газодобувних проектів в Росії; монополістичний характер російської газової галузі. Окрім цього, Росія також значно відстає від промислово розвинених країн по рівню використання найперспективніших технологій, що істотно понизить конкурентні можливості Росії на світових енергетичних ринках в наступні десятиліття. За деякими даними, до 2010 року дефіцит видобутку газу в Російській Федерації з урахуванням зростання внутрішнього попиту і експорту може скласти 75–150 млрд. куб. м [20].

Значною мірою енергетична політика Москви визначається "Газпром" – "державою в державі". Сьогодні "Газпром" – це друга компанія у світі в своїй галузі після Exxon Mobil і четверта компанія у світі по рівню капіталізації, яка наблизилася до 300 млрд. дол. Російський уряд розраховує через 10-15 років збільшити її до 1 трильйона доларів, що на той час може скласти біля третини всього ВВП Росії. Для нарощування видобутку газу і нафти на шельфі Баренцевого і Карського морів, на півострові Ямал і на Сахаліні "Газпрому" потрібні величезні капітали. Якщо ще кілька років тому "Газпром" не міг обійтися без іноземних інвестицій, то тепер, коли його

доходи стрімко зросли, ставка робиться переважно на власні фінансові ресурси, що дозволяє концерну зберігати неподільну монополію на видобуток і поставки енергоносіїв до Європи [21].

### **Проблеми взаємодії Росії і ЄС у сфері енергетики.**

Побоювання ЄС з приводу надійності РФ як постачальника енергоносіїв виникли ще рік тому, коли газовий конфлікт між Москвою і Києвом призвів до зниження рівня поставок газу до Європи. Нові "газові розборки" Росії з Білоруссю в січні 2007 р. не могли не викликати занепокоєння лідерів Євросоюзу. Так, канцлер Німеччини А. Меркель, що з 1 січня 2007 р. стала головою Євросоюзу на наступні шість місяців, запропонувала Росії підписати нову угоду про співпрацю, яка б включала гарантії надійних поставок енергоносіїв з Росії до Європи [22].

Використовуючи своє практично монопольне положення на енергетичному ринку Європи, Росія намагається спровокувати конкуренцію між крупними європейськими країнами за привілей мати особливі відносини з Москвою в енергетичній сфері. Практично Москва шантажує країни ЄС загрозою створення дефіциту нафти в Європі шляхом перенаправлення її значних об'ємів до Китаю, Індії і країн АТР. Сьогодні більше 90% російських енергоносіїв, що експортуються, поставляється в держави Європи [23].

Протягом наступних 15 років російський нафтогазовий експорт до Азії зросте в 10 разів – з нинішніх 3% до 30%, що дозволить Росії здійснювати стратегічне маневрування між азіатським і європейським ринками. За задумом кремлівських стратегів, це дозволить досягти більшої політичної і економічної лояльності з боку як європейських, так і азіатських держав і здійснити давній стратегічний задум Москви по створенню вісі "Західна Європа-Росія-Китай". Проте для реалізації цього завдання слід «перекидати» на схід не менше 60 млн. т нафти і 65 млрд. куб. м газу щорічно. Тим часом, деякі російські експерти вважають, що в найближчі 10 років це завдання нездійсненне технічно і сумнівне з погляду інвестиційних можливостей російських компаній. При цьому слід мати на увазі, що Китай реалізує декілька проектів, що знижують його залежність від російських вуглеводнів: нафто- і газопроводи з Казахстану, газопровід з Туркменії. Крім того, будуть розширені поставки в КНР нафти з Південної Америки, а також зрідженого природного газу з Ірану [23].

У своїй політиці "енергетичного завоювання Європи" Росія традиційно робить ставку на особливі відносини з Німеччиною, намагаючись створити енергетичний альянс між двома країнами. Для реалізації цієї ідеї в хід пускаються всілякі засоби. Так, під час свого візиту до Німеччини в середині жовтня 2006 р. В. Путін гарантував Німеччині поставки енергоносіїв на багато десятиліть вперед. При цьому Росія готова надати широкі можливості для німецьких інвестицій в російській промисловості в обмін на надання Росії можливості увійти до капіталу німецьких електрогенеруючих і авіабудівних компаній.

Проте В. Путіну поки що не вдалося домовитися з А. Меркель про створення російсько-німецького енергетичного альянсу і подолати опір

Євросоюзу проникненню "Газпрому", на внутрішні ринки європейських країн. Ставка на створення вісі "Берлін – Москва" і шість зустрічей В. Путіна з А. Меркель впродовж 2006 року, включаючи сьому в Сочі 21-го січня 2007 р., не дозволили вирішити цю проблему. ФРН віддала перевагу більш прогнозованому і передбаченому союзу з Францією. За підсумками минулих в жовтні 2006 р. переговорів між А. Меркель і Ж.Шираком Німеччина і Франція вирішили створити свій енергетичний альянс, без участі Росії [20].

Таким чином, у взаємовідносинах ЄС і Росії у сфері енергетики простежуються дві взаємовиключні тенденції. З одного боку, Росія намагається посилити своє положення як монопольного постачальника енергоносіїв до Європи, роблячи ставку на співпрацю з Німеччиною, з другого боку, Європа прагне проводити політику диверсифікації джерел отримання енергоносіїв, щоб уникнути економічної і політичної залежності від Москви.

### **Політика ЄС у сфері енергетичної безпеки.**

Головним документом, що визначає основи політики європейської безпеки у сфері енергетики є Європейська енергетична хартія з низкою доповнень, що регламентують діяльність у сфері енергетики. Договір до Енергетичної хартії (ДЕХ) встановив систему міжнародних правил, які торкаються п'яти основних напрямів: захисту і заохочення іноземних інвестицій в енергетику; вільної торгівлі енергетичними матеріалами; свободи енергетичного транзиту по трубопроводах і мережах; зменшення несприятливої дії енергетичного циклу на навколишнє середовище; механізмів розв'язання суперечностей між державами або між інвестором і державою. 51 країна (всі країни ЄС і Україна) є членами Хартії, 18 країн і 10 міжнародних організацій мають статус спостерігача [24].

Росія дотепер утримується від ратифікації Енергетичної хартії і протоколів до неї. Колишній радник президента В. Путіна з економічних питань, а нині співробітник Центру з глобальної свободи і процвітання Інституту Катона (Cato Institute) А. Ілларіонов, вважає, що підписання цього документа "йде врозріз з особистими інтересами правлячої російської еліти, націленої на створення монополій в усіх сферах енергетичної галузі – транспортної, видобувної і торговельної" [25]. У своєму резонансному виступі на Мюнхенській конференції з проблем безпеки безпеці в лютому 2007 р. В. Путін ще раз підтвердив, що Росія не має наміру ратифікувати Енергетичну хартію [26].

ЄС послідовно вживає термінові заходи з метою мінімізації статусу Росії як монопольного постачальника енергоносіїв до Європи. У березні 2006 р. Єврокомісія оприлюднила узгоджений документ "Євростратегія сталої, конкурентноздатної і стабільної енергетики", що визначає сучасні параметри "енергополітики" ЄС [27]. У січні 2007 р. Єврокомісія ухвалила декілька Послань (Communications): "Енергетична політика для Європи", "Дорожня карта відновлюваної енергетики. Відновлювані види енергії в ХХІ сторіччі: побудова стабільнішого майбутнього" та ряд інших. Ці документи містять положення про те, що Євросоюз має виступати єдиним фронтом на переговорах з постачальниками енергоресурсів. У європейських столицях

вважають, щоб примусити Кремль і "Газпром" грати за договірними правилами, Європа повинна стати більш консолідованою шляхом делегування додаткових повноважень Брюсселю і спрощення процедури ухвалення рішень в ЄС [28].

Проблема диверсифікації енергоносіїв для ЄС набуває особливої актуальності, беручи до уваги ту обставину, що в найближчі десятиліття потреба Європи в енергоресурсах значно зростає. При всьому бажанні Росія не зможе задовольнити цю потребу. Тому коло країн-постачальників з часом неминуче розшириться за рахунок держав Північної Африки, Близького і Середнього Сходу, Центральної Азії, а також держав Каспійського регіону. За деякими прогнозами, їх частка на європейському ринку збільшуватиметься, а частка Росії знижуватися.

Одним з останніх проектів ЄС з диверсифікації енергоносіїв є проект Nabucco, розроблений австрійським енергетичним концерном OMV. Цей проект передбачає транзит газу з Ірану і Азербайджану через Туреччину і Балкани до Західної Європи. Проект Nabucco реалізується в тісній співпраці з Європейським Союзом, який бере участь в його фінансуванні. Попередньо введення газопроводу в експлуатацію намічене на 2011 рік. Проте, оскільки газопровід Nabucco (30 млрд. куб. м. газу в рік) енергетичних проблем Європи не вирішать, розроблятимуться також інші проекти поставок газу до Європи. Та обставина, що В. Ющенко і В. Янукович в середині січня 2007 р. під час перебування з візитами відповідно в Румунії і Туреччині заявили про намір України взяти участь в енергетичному проекті Nabucco, дозволяє сподіватися, що відносно питань енергетичної безпеки України позиції президента і прем'єр-міністра співпадають.

Схоже, що після серії "газових атак" на Україну, Грузію і Білорусь, Європа виявить більшу готовність реалізувати проект "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ", який є єдиним реальним маршрутом для поставок каспійської нафти до Європи. Проте є певна небезпека, що цей нафтопровід може перейти під контроль Росії і не матиме нічого спільного з диверсифікацією поставок енергоносіїв до Європи. Головна проблема, яка гальмує реалізацію цього проекту впродовж багатьох років, – це відсутність політичної волі і достатніх інвестицій.

Останнім часом ЄС помітно активізував свій діалог з країнами Каспійського регіону (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан) для забезпечення прямого доступу до їх енергетичних ресурсів в обхід Росії. Характерні в цьому відношенні підсумки візитів президента Азербайджану І. Алієва і президента Казахстану Н. Назарбаєва в "столицю ЄС" в кінці 2006 р. Намітилося також зростання інтересу ЄС до співпраці з Узбекистаном [29].

### **Білоруський феномен**

Після російсько-білоруської енергетичної і політичної кризи в січні 2007 року в європейській частині пострадянського простору практично не залишилося жодної держави, з якою б Росія не мала гострих конфліктних ситуацій. Особливого значення в білорусько-російському енергетичному конфлікті в січні 2007 року набуває політична складова. Якщо причини

енергетичних конфліктів Росії з Україною, Грузією, Молдовою і прибалтійськими країнами цілком зрозумілі, враховуючи їх прагнення до євроатлантичної інтеграції, то конфлікт між Росією і Білоруссю, на перший погляд, виглядає достатньо несподіваним і алогічним, беручи до уваги, що обидві країни з 1995 року будували Союзну державу. Сенсаційні заяви "відданого союзника Москви" президента Білорусі А. Лукашенка, про те, що "суверенітет і незалежність не продаються ні за який природний газ і нафту" продемонстрували всю хиткість політичної основи створення російсько-білоруської Союзної держави. Різка риторика А. Лукашенко підходить хіба що для ситуації, коли країна знаходиться у стані війни, в даному випадку газової: „Російська сторона пішла на те, щоб розтоптати союз і пустити під укіс цілу країну з дружнім братським народом. Якщо щороку хапатимуться за вентиль, то ні про який союз не може бути й мови". Водночас О. Лукашенко наголосив, що у разі, "якщо Європа готова співробітничати, ми підемо на будь-яку співпрацю з Європою. І Європа, і США проявили порядність і вони запропонували нам підтримку. Білорусь цього не забуде" [30, 31, 32].

В ході оборудок між Москвою і Мінськом в січні 2007 року Білорусь була вимушена підписати угоду про продаж "Газпрому" 50% акцій газорозподільної компанії "Белтрансгазу" в обмін на дешевий газ (100 доларів за тисячу кубометрів) впродовж майбутніх чотирьох років. Протягом цього періоду „Газпром” викуплятиме щорічно по 12,5% акцій "Белтрансгазу" вартістю 625 млн. дол. Лише в 2011 році Мінськ почне купувати газ за звичайними європейськими цінами за вирахуванням транспортних витрат, а "Газпром" вступить в право власності і корпоративного управління. Створення СП дозволить "Газпрому" контролювати всі потоки блакитного палива, що проходять по території Білорусі, і не допустити в майбутньому перекриття труби у разі чергового конфлікту з О. Лукашенком. Проте не можна виключати, що за певних умов на якомусь етапі Білорусь може піти на денонсацію цієї угоди.

Однією з причин російсько-білоруського конфлікту стала участь О.Лукашенка в кінці листопада 2006 року в рамках саміту СНД в переговорах з питань енергетичної співпраці з президентами України і Азербайджану. В результаті цих переговорів О.Лукашенко заявив про готовність Білорусі до участі в проекті "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ". Зокрема, білоруський лідер запропонував поставляти каспійську нафту через Україну на білоруські нафтопереробні заводи [33].

Очевидним наслідком російсько-білоруського конфлікту є відновлення діалогу між Мінськом і Брюсселем. Європейці уважно відстежують ситуацію навколо цього конфлікту і вже роблять перші кроки на відновлення відносин з Мінськом. Про готовність Єврокомісії до діалогу з Білоруссю з питань енергетики повідомив 18 січня ц.р. на прес-конференції в Мінську посол ФРН в Білорусі Мартін Хеккер. Головною темою переговорів буде пошук альтернативи російським енергоресурсам і обговорення перспективи приєднання Білорусі до реалізації проекту "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ". 19

січня ц.р. в Мінську побував голова ПАПС Рене Ван дер Лінден, який закликав білоруське керівництво до відкритого діалогу і прийняття зобов'язань в рамках Ради Європи [34].

### **Консолідація перед спільною загрозою**

Європейські пострадянські країни стоять перед вибором: підкоритися диктату Росії або зберегти свій суверенітет і енергетичну безпеку у взаємодії з ЄС. Російсько-білоруський енергетичний конфлікт став тією подією, яка з особливою силою показала необхідність консолідації і співпраці між пострадянськими державами для вироблення загальної енергетичної політики і взаємодопомоги в умовах фронтального наступу "Газпрому".

Елементи консолідації між енергогенеруючими і транзитними державами Балто-Чорноморсько-Каспійської дуги почали окреслюватися ще до російсько-білоруського конфлікту, але особливо виразно вони виявилися в самий розпал цього конфлікту і в перші тижні після нього. У січні 2007 р. Білорусь була не єдиною країною, яка спробувала дати адекватну відповідь на підвищення "Газпром" ціни на газ. Запропонована "Газпром" Азербайджану ціна в 230-235 доларів за тисячу куб. м. газу Баку не влаштувала. В результаті державна нафтова компанія Азербайджану при підтримці президента Ільхама Алієва зупинила прокачування нафти по північному маршруту – трубопроводу Баку-Новоросійськ. 240 тисяч тонн, що призначалися для прокачування по трубопроводу Баку-Новоросійськ, були направлені для безперебійної роботи теплових електростанцій країни, де раніше використовувався російський газ. Російсько-азербайджанський газовий конфлікт мав і політичний резонанс. Два основні російські телеканали - "Росія" і "Перший" за рішенням азербайджанського керівництва припинили свої трансляції на території Азербайджану [22].

Підвищуючи ціни на газ для всіх споживачів російського газу на Кавказі, "Газпром" мав на меті не допустити реекспорту свого газу з однієї країни в іншу за нижчими цінами. Зокрема, це було зроблено для того, щоб не допустити реекспорту російського газу з Азербайджану до Грузії після того, як "Газпром" в ультимативній формі уклав у грудні 2006 р. з грузинськими енергетичними організаціями контракт на поставки газу за ціною в 235 дол. за тис. куб. м. Не зважаючи на те, що Азербайджан видобуває всього 5 млрд. куб. м. газу з 10 ним споживаним щорічно, все ж таки в Баку знайшли можливість надати допомоги Грузії. З січня 2007 р. "Азерігаз" здійснює поставки газу до Грузії в обсязі 1,3 млн. куб. м. на добу. Рішення Азербайджану поставляти газ до Грузії, не зважаючи на погрози російської сторони, М. Саакашвілі назвав "героїчним" [35].

Тоді як Грузія і Азербайджан все більш стрімко зближуються, Вірменія, давно планує активізувати відносини з НАТО, США і Євросоюзом, поступово дрейфуючи від Росії. Таким чином, в Кавказькому регіоні, всупереч протидії з боку Москви, все більш чітко проступає конфігурація союзу між Баку, Тбілісі і Єреваном, який формується при цілеспрямованому сприянні з боку США і ЄС.

Під час візиту президента В. Ющенка до Ашхабада в середині лютого ц.р. з нагоди інавгурації новообраного президента Гурбангули Бердимухаммедова наголошувалося, що Туркменістан і надалі залишиться стратегічним постачальником природного газу до України. Сторони також домовилися розробити найближчим часом план дій з питань українсько-туркменській співпраці на 2007-2009 рр., зокрема в паливно-енергетичній сфері. При цьому слід нагадати, що ще під час першого візиту президента В. Ющенка до Туркменістану в березні 2005 року обговорювалося питання щодо можливості створення газотранспортного консорціуму для транзиту газу до України і ЄС по територіях Туркменістану, Казахстану, Росії і України. У разі реалізації цього проекту, Туркменістан міг би поставляти до України щорічно 60-70 млрд. куб. м газу. Проте, за деякими даними, Росія заблокувала цей проект, оскільки їй вигідніше купувати газ в Туркменії і продавати його Україні та іншим країнам, залишаючи за собою контрольні функції [36].

Під час візиту президента Казахстану Н. Назарбаєва до Києва 2 лютого ц.р. з нагоди відкриття Року Казахстану в Україні був підписаний міжурядовий протокол про внесення змін в угоду про співпрацю з поставок казахстанської нафти і її транзиту. Протоколом передбачається обмін експертними комісіями для напрацювання пропозицій в енергетичній сфері, зокрема, стосовно спільної експлуатації нафтопроводу Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ. На думку експертів, Казахстан міг би дати поштовх до завершення цього проекту, що без сумніву буде несхвально сприйнято Москвою. Проте причин для загострення відносин між Москвою і Астанною вистачатиме і без цього. Деякі аналітики вважають, що Казахстан, який постійно нарощує обсяги видобутку нафти ( близько 150 млн. т. в 2015 році, що становитиме приблизно третину від прогнозованого обсягу видобутку російської нафти), виступатиме основним конкурентом Росії в продажі нафти на європейському ринку.

В рамках свого візиту до Києва Н. Назарбаєв також підтвердив зацікавленість Казахстану в інвестуванні в нафтотермінал "Южний" поблизу Одеси і в будівництво нового нафтоперегінного заводу в Україні. Наявність у Казахстані "вільних" грошей в межах 50 млрд. дол. робить цю країну вельми перспективним інвестором для України [37].

В ході візиту 19 лютого ц.р. до України прем'єр-міністра Узбекистану Ш. Мірзієєва обговорювалося питання про можливість збільшення поставок природного газу узбецького походження до України. За умови наявності вільних транзитних потужностей, Узбекистан може поставляти до України до 10 млрд. куб. м природного газу. Українська сторона висловила готовність розглянути питання про участь в розробці газових родовищ в Узбекистані. Природний газ узбецького походження до України поставляє RosUkrEnergo AG (Швейцарія), яке викупляє його у ТОВ "Газпром експорт" (РФ) [38].

Спроби О.Лукашенка послабити "міцні обійми Кремля" почали проявлятися ще до відкритої кризи в російсько-білоруських відносинах на початку 2007 р. Так, за декілька днів до саміту СНД в Мінську в кінці листопада 2006 року на прес-конференції для українських журналістів О. Лукашенко не виключив формування інтеграційного союзу між Білоруссю і



Україною. "Треба уникати ситуації, коли нас намагаються розводити. Воднораз спираються на одну країну, в іншій - на іншу. Розділяють і володарюють", - заявив білоруський лідер. Подібні заяви "вірного союзника" Москви викликали велике незадоволення Кремля, що стало однією з причин кардинального перегляду характеру російсько-білоруських відносин [39].

#### **Висновки:**

Російсько-білоруський конфлікт призвів до **утворення якісно нової геополітичної ситуації в Східній Європі** і формуванню нового етапу взаємостосунків пострадянських держав з Росією. Цей конфлікт показав, що відтепер особливих „братерських” відносин у цих держав з Росією не буде. Російсько-білоруський конфлікт зруйнував міф про те, що політичне підлабузництво перед Москвою може принести відчутні політичні дивіденди і забезпечити прихильне ставлення Кремля та дивіденди у формі дешевого газу, нафти та інших преференцій.

Президент Білорусі несподівано для всіх продемонстрував, як слід захищати національні інтереси, навіть якщо для цього доводиться вступити в конфронтацію з однією з наймогутніших країн світу. Ніхто з вищих посадовців Білорусі не поїхав до Москви на уклін щоб залагодити конфлікт, як це звикли робити в Україні. **Президент Білорусі продемонстрував політичну гнучкість і здатність змінювати свої політичні погляди**, якщо вони не забезпечують захисту національних інтересів. Протягом тривалого часу йому вдається зміцнювати морально-психологічну єдність більшості білоруського народу, який сьогодні підтримує курс свого президента на розвиток відносин з європейськими країнами в тій же мірі, як він підтримував його в період формування Союзної держави з Росією. І навіть значна частина опозиції сьогодні підтримує дії білоруського харизматичного лідера.

Ситуація навколо конфлікту між Мінськом і Москвою свідчить про те, що **зовнішня політика Росії все більше підпадає під вплив корпоративних інтересів**. Дотримання логіки "що добре для "Газпрому", то добре для Росії", на наш погляд, завдає відчутного збитку відносинам Росії з своїми найближчими сусідами. Держави СНД все більше переконуються, що як союзник і партнер Росія вельми ненадійна, якщо навіть з "братньою" Білоруссю діалог ведеться з використанням жорсткого пресингу. Тиск Росії на ці країни призводить до результату, зворотного бажаному, а саме - до активізації їх консолідації і посилення європейської інтеграції, оскільки і пострадянські європейські країни, і країни ЄС в результаті жорсткої російської енергетичної політики опиняються "в одному човні".

#### **Прогнози:**

На наш погляд, **Росія ще довго зберігатиме статус регіонального і світового енергетичного лідера**. В найближчому майбутньому країни ЄС залишаться найбільшим ринком збуту російських енергоресурсів. Вельми сумнівно, що незабаром вдасться сформувати загальноєвропейський енергетичний ринок і істотно потіснити на ньому Росію. Подібній перспективі перешкоджає цілий ряд обставин і в першу чергу відсутність єдності серед

країн ЄС на шляху забезпечення енергобезпеки, оскільки реалізація конкретних проектів по диверсифікації джерел енергії в Європі ведеться в основному на рівні національних економік.

Проблема енергетичної безпеки в значній мірі визначатиме політичну і економічну ситуацію в Європі впродовж найближчих десятиліть. Все більш чітко виявлятиметься інтернаціональний характер цієї проблеми. **Сьогодні жодна країна світу, якою б могутньою вона не була, не в змозі вирішувати самостійно проблеми своєї енергетичної безпеки.** Одним із наслідків серії "газових атак" Росії на Україну, Грузію і Білорусь буде активізація спільних зусиль ЄС і східноєвропейських країн реалізувати проекти диверсифікації джерел енергоресурсів. Це перш за все такі проекти як "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ" і газопровідний проект Nabucco, які відкривають великі можливості для співпраці ЄС із цими країнами.

На наш погляд, **створилося унікальна можливість для приєднання Білорусі до Балто-Чорноморсько-Каспійського партнерства** і заповнення дотепер відсутньої важливої ланки в ньому. Це може реалізуватися у формі вступу Білорусі до Співдружності демократичного вибору і ГУАМ, можливо в якості спостерігача на першому етапі. Не слід виключати, що такий розвиток геополітичної ситуації в Східній Європі може викликати протидію з боку Росії в різних формах. Тому кожний крок на шляху консолідації східноєвропейських посткомуністичних держав має бути ретельно продуманий і виважений.

Демонстрацією сили Москва не стільки посилює свій вплив на пострадянському просторі, скільки послаблює його, роблячи вельми уразливими всі свої інтеграційні гео економічні і геополітичні проекти - СНД, ЄС, ЄврАзЕС і Союзна держава, які все більше втрачають свою привабливість і ефективність. На наш погляд, найближчими місяцями, до нових президентських виборів в 2008 році, **Москва спробує кардинально "реставрувати" існуючі інтеграційні проекти або ініціювати створення нових.** Першим кроком на цьому шляху, очевидно, буде проект об'єднання ЄС і ЄврАзЕС під новою і привабливішою вівіскою, а також створення "газового ОПЕК".

#### **Рекомендації:**

Щоб не стати в майбутньому знову об'єктами енергетичного шантажу, Грузія, Молдова, Україна, Білорусь і країни Балтії, які займають весь транзитний простір від Чорного до Балтійського моря, мають **зробити конкретні кроки з метою створення альянсу країн-споживачів енергоресурсів і транзитних держав за участю інститутів Європейського Союзу.** Настав час лідерам згаданих держав усвідомити, що Росія завжди виграватиме в двосторонніх форматах розв'язання енергетичних конфліктів, оскільки вона сильніша за кожен окремо взятую державу.

Разом з тим, координація дій країн-споживачів і транзитних держав Європи в тій або іншій формі не повинна призвести до конфронтації з Росією. **Проблемні питання між Росією і згаданими державами, мають**

**розв'язуватись лише в рамках конструктивного багатостороннього діалогу на основі міжнародного права, консенсусу і компромісів.** Всіляку спроби провокувати Росію або проводити антиросійські демарші можуть тільки загострити ситуацію і призвести до небезпечних наслідків для всіх учасників діалогу. Лише добросусідські відносини з Росією, засновані на взаємних інтересах і засадах рівноправ'я, можуть створити сприятливу атмосферу для розв'язання всіх енергетичних проблем цивілізованим шляхом.

Енергетичні проблеми України, Білорусі, Молдови, Грузії і країн Балтії в значній мірі відрізняються від подібних проблем західноєвропейських країн. В усякому разі, Росія не може чинити такий відвертий тиск на західноєвропейські країни, який вона здійснює на пострадянські країни, розглядаючи їх як зону своїх геополітичних інтересів. Отже, поки не всі перераховані країни стали членами ЄС, вони мають подбати про **створення системи колективної енергетичної безпеки.** На наш погляд, формат Співдружності демократичного вибору (СДВ) якнайбільше підходить для функціонування такої системи. Видається, що питання колективної енергетичної безпеки могли б стати предметом обговорення на наступному самміті СДВ в Тбілісі.

Майбутня зустріч Президентів України і Білорусі в березні ц.р. посилить тенденцію на зближення Білорусі зі своїми сусідами. Підписання в ході цієї зустрічі українсько-білоруського Меморандуму про співпрацю в енергетичній сфері, могло б стати початком **підготовки широкоформатної угоди про співпрацю країн-транзитерів з країнами-виробниками і споживачами енергоресурсів,** про що президент В. Ющенко говорив у своєму виступі в Мюнхені.

На наш погляд, офіційний Київ сьогодні міг би підтримати О. Лукашенка і посприяти тому, щоб і ЄС, і США змінили своє негативне ставлення до нього на більш позитивне. Хотілося б сподіватися, що правлячі еліти в Києві та інших європейських столицях не залишаться заручниками своїх попередніх уявлень про О. Лукашенка як про "диктатора" і нададуть йому попервах бодай стриману підтримку, щоб дати йому шанс адаптуватися до європейських політичних і демократичних реалій і повернути Білорусь в сім'ю європейських народів.

### **Список використаних джерел:**

1. *Нові тенденції у сфері енергетичної безпеки: Збірник статей на основі матеріалів між нар. наук.-практ. конф.* – К.: Логос, 2004. - 250 с.
2. *Енергетична безпека України: Стратегія та механізми забезпечення/* А.І. Шевцов, М.І. Земляний, А.З. Дорошкевич та ін. /За ред. А.І. Шевцова. – Дніпропетровськ: Пороги, 2002. – 264.
3. *Енергетика України на шляху до Європейської інтеграції.* - Монографія // А.І. Шевцов, М.Г. Земляний, А.З. Дорошевич та інші. – Дніпропетровськ: Жур фонд, 2004. – 160 с.

4. *Імпортно-експортна політика* України в енергетичній сфері: стратегічні пріоритети. - Монографія // Регіональний філіал НІСД у м. Дніпропетровську; За заг. ред. А. Шевцова, - Д. - 2005. - 148 с.
5. *Забезпечення енергетичної безпеки* України / Рада національної безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2003. - 264 с.
6. *Гуцал А., Прейгер Д., Корнілов І.* Проблеми енергетичної безпеки України в контексті євроатлантичної інтеграції // *Стратегічна панорама.* - 2005. - № 4. - С. 26-36.
7. *Ермилов С.* Энергетическая стратегия Украины до 2030 года: проблемные вопросы содержания и реализации// *Зеркало недели.* – 2006. - № 20, 27 мая.
8. *Тодийчук О.* Україні не варто бути нафтовим штрейкбрехером. [http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2007/01/printable/070111\\_todiychuk](http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2007/01/printable/070111_todiychuk)
9. *Гончар М.* „Трубний” запах усихаючої „Дружби” // *Дзеркало тижня.* - 2007. - № 1, 13 - 19 січня.
10. *Гончар М.* Російська енергетична політика: обриси експансії// *Політика і час.*-2007. - № 2, С. 9 - 15.
11. *Корсунський С.* Європейська енергетична політика // *Політика і час.* - 2007. – № 2, С. 16 - 20.
12. *Саприкін В.* Про Концепцію державної енергетичної політики України на період до 2020 року// *Дзеркало тижня.* - 2001. - № 8, 24 лютого – 2 березня.
13. *Саприкін В.* Газовий трикутник ЄС, Україна, Росія: єдність та боротьба інтересів // *Дзеркало тижня.* – 2002. - № 14, 13 - 19 квітня.
14. *Саприкін В.* В газовом тумане можна потерять трубу. – [http://grani.kiev.ua/exp.php?ni=14678.](http://grani.kiev.ua/exp.php?ni=14678) – 6.02.2007
15. *Омельченко В.* Енергетична стратегія України до 2030 року та питання розвитку нафтогазового комплексу // *Стратегічна панорама.* - 2005. - № 4. С. 133-142.
16. *Указ Президента України* (№ 1863/2005 від 27.12.2005 р.) Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року "Про стан енергетичної безпеки України та основні засади державної і політики у сфері її забезпечення" // *Стратегічна панорама.* – 2005. - № 4. – С. 7-20.
17. *Янукович* считает ненужным закон о запрете отчуждения ГТС. <http://www.gazetasng.ru/business-news/?id=3427>
18. "*Энергетическая стратегия* России на период до 2020 года" (№ 1234-р от 28 августа 2003 года) - <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1>
19. *Долинчук С.* Энергетическая война: Россия сосредотачивается. - <http://glavred.info/print.php?article=/archive/2006/01/30/162035-5.html>
20. *Перспективы развития* нефтегазового комплекса России/ - <http://energydialogue.org.ru/?q=node/59>
21. "*Газпром*" - четвертая компания мира. - [http://www.zaputina.ru/ru\\_news/548.html](http://www.zaputina.ru/ru_news/548.html)

22. *Петухов Л., Захаров М.* Россия ввязалась в экономическую войну на три фронта. - <http://polit.ru/event/2007/01/08/three.html>
23. *Мировая энергетика: взгляд на десять лет вперед.* - <http://www.polit.ru/research/2007/01/29/energy.html>
24. *Европейская энергетическая хартия.* - <http://ru.proua.com/inform/94.html>
25. *Европейская энергетическая хартия выгодна России.* - <http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,2261032,00.html>
26. *В. Путин: Россия не намерена ратифицировать энергетическую хартию.* - <http://www.newsukraine.com.ua/news/50918/>
27. *Юджин Этерис.* Критический этап в развитии энергополитики ЕС. - <http://www.baltkurs.com/new/rus/index.htm?read=1268>
28. *Руснак О.* Энергетический шок. - <http://glavred.info/print.php?article=/archive/2007/01/12/>
29. *Данилин И.* Россия в энергетической осаде. - <http://www.vniist.info/prensa/20061205/10085.html>
30. *Александр Лукашенко: Не надо долбать Белоруссию!* - <http://www.nr2.ru/101559.html/print/>
31. *Бармагло Ю*Россия - Белоруссия: Путин "списывает" Лукашенко <http://otherside.com.ua/news/detail.php?id=15814>
32. *Лукашенко готов* сотрудничать "хоть с дьяволом" ради энергобезопасности. - <http://www.oilru.com/news/38756/> 15.01.07.
33. *Ефанов В.* Белорусский лидер ищет союза с главой Украины. - <http://www.rg.ru/2006/11/25/belorussiya.html>
34. *Ефанов В.* Минск и Брюссель хотят объясниться. - <http://www.rg.ru/2007/01/18/minsk-brussels.html>
35. *Сорокина Н., Лукьянов Ф.* Азербайджан может отказаться от закупок газа у "Газпрома". - <http://www.rg.ru/2006/12/25/turciya-gaz.html>
36. *Туркменистан* останется стратегическим поставщиком газа в Украину – встреча президентов. - [http://news.a.ua/?id=5838&p=news\\_economic](http://news.a.ua/?id=5838&p=news_economic)
37. *Белянский Д.* Казахстан для Украины - партнер или инвестор? <http://metallpress.ru/content/55035.html>
38. *"Нафтогаз Украины"* и "Узбекнефтегаз" в марте обсудят возможность увеличения поставок узбекского газа в Украину. - [http://energoportal.net/print\\_news.php?news](http://energoportal.net/print_news.php?news)
39. *Ефанов В.* Белорусский лидер ищет союза с главой Украины. - <http://www.rg.ru/2006/11/25/belorussiya.html>
40. *Радзиховский Л.* Экспансия двуглавого орла. - <http://www.rg.ru/2006/06/27/ekspansia.html>
41. *Бойз Роджер.* Труба зовёт в свои пенаты. - Советская Россия, 14.10.2006 г. - [http://www.sovross.ru/2006/120/120\\_3\\_1.htm](http://www.sovross.ru/2006/120/120_3_1.htm)
42. *Аралофф Саймон.* Евросаммит 2006. Россия пугает Европу Китаем. - <http://www.axisglobe-ru.com/article.asp?article=184>

*International Review, // Інститут зовнішньої політики. - № 2, 2007. - С. 31-44.*

## БІЛОРУСИ ДИВЕРСИФІКУЮТЬ, А НАШІ ТІЛЬКИ БЛЕФУЮТЬ...

*Олексій ВОЛОВИЧ*

На думку українського експерта Олексія Воловича, Україні ніяк не можна гаяти часу із забезпеченням постачання каспійських енергоносіїв. На рубежі цього тисячоліття экс-президент України Леонід Кучма здійснив кілька екскурсійних візитів до держав Аравійського півострова та Північної Африки. А небіж одеського акордеоніста Яна Табачника Дмитро, який супроводжував президента, видобував із клітинок своєї начитаної пам'яті найяскравіші епітети, які змальовували величні перспективи для України цих регіонів, що течуть нафтою і газом. Та щоразу після розмов із російськими партнерами Кучма спускався на грішну землю, і з його уяви кудись щезало марево нафтоносних пустель. Геть забув про ті південні краї і нинішній віце-прем'єр Дмитро Табачник. Сьогодні він вкупі з іншими кучмістами з уряду Януковича готові поховати економічну безпеку держави "у глибині сибірських боліт".

А от президент Білорусії О.Лукашенко замість блефувати у "трі" з Росією взяв та й досяг конкретних нафто-газових домовленостей з іранським президентом Махмудом Ахмадінежадом, який цього тижня побував у Мінську. Іран погодився надати Білорусії можливість розробляти Джуфейр – одне зі своїх нафтових родовищ. Щобільше, Ахмадінежад заявив, що білоруси самі вирішуватимуть, чи переробляти цю нафту на місці, чи продавати сировою, і навіть дав згоду на будівництво в Джуфейрі нафтопереробного заводу. Йшлося також про видобування білорусами іранського газу. Незабаром білоруська делегація має вирушити до Тегерану, щоб підписати відповідні ірано-білоруські угоди.

Про проблему та пріоритети диверсифікації джерел постачання енергоносіїв до України «Погляд» попросив розповісти читачам директора Одеського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень, який займався вивченням цього питання, Олексія Воловича.

### **В обіймах спрута**

*- Чим викликана сьогодні необхідність диверсифікації джерел постачання нафти і газу? Адже ми раніше отримували достатньо їх із Росії і могли б отримувати й далі...*

-- Ця проблема набуває особливої ваги не тільки для України, а й для США та Євросоюзу. Головним документом, що визначає основи політики європейської безпеки у сфері енергетики є Європейська енергетична хартія. Договір до Енергетичної хартії встановив систему міжнародних правил, які торкаються захисту і заохочення іноземних інвестицій в енергетику; вільної торгівлі енергетичними матеріалами; свободи енергетичного транзиту по трубопроводах і мережах; зменшення несприятливої дії енергетичного циклу на навколишнє середовище; механізмів розв'язання суперечностей між державами або між інвестором і державою. 51 країна (всі країни ЄС і Україна) підписали Хартію, а 18 країн і 10 міжнародних організацій мають статус спостерігачів.

Найближчими десятиліття потреба Європи в енергоресурсах значно зросте, і Росія при всьому бажанні не зможе її задовольнити. Тому коло країн-

постачальників із часом неминуче розширяться за рахунок держав Північної Африки, Близького і Середнього Сходу, Центральної Азії, а також держав Каспійського регіону. За деякими прогнозами, їх частка на європейському ринку буде збільшуватися, а частка Росії знижуватиметься. Ну, і нарешті, головне – до пошуків нових джерел постачання енергоносіїв усі держави, в тому числі й Україну, спонукає політика Росії.

- *Ще в радянські часи Москва мріяла “посадити всю Європу на свої труби”. Яку мету переслідує енергетична стратегія сучасної Росії, яка декларує демократичність та цивілізованість у розв’язанні міжнародних проблем?*

- Сумніви ЄС щодо надійності РФ як постачальника енергоносіїв вперше виникли понад рік тому, коли газовий конфлікт між Москвою і Києвом призвів до скорочення поставок газу до Європи. Але найбільше енергетична стратегія Кремля стосується пострадянських держав. Суть її полягає у використанні енергоресурсів як інструменту політичного тиску на ці країни для утримання їх у сфері російського геополітичного впливу. Конфлікти Москви з Києвом, Тбілісі і Мінськом слід розглядати в контексті формування Кремлем доктрини "енергетичної держави", початок якій поклала ухвалена 2003 року "Енергетична стратегія Росії на період до 2020 року". В її основу покладено постулат: “хто контролює видобуток енергоресурсів, маршрути їх доставки і розподіл, той формує геополітику”.

Статус "енергетичної держави" передбачає встановлення контролю над нафто- і газогонами в сусідніх транзитних країнах, що дозволяє їй диктувати ціни на енергоносії. Значною мірою Росії це вдалося. “Газпром” практично повністю контролює газові магістралі з Центральної Азії до Східної Європи. Під контролем цього спрута вже перебувають газо- і нафтопроводи Вірменії, Білорусі, Молдови, країн Балтії і Фінляндії. Лише Україні, Грузії і Азербайджану вдалося зберегти контроль над своєю газотранспортною системою (ГТС).

### **Возитимемо в літаках чи на верблюдах у мішках?**

- *Чи можливо якимось чином протистояти цій експансії?*

- Завдяки збереженню контролю над своєю ГТС поки що залишається можливість поставок газу з Ірану і Туркменістану для Грузії, України та інших європейських країн. Тим паче, урізноманітнення географії джерел постачання енергоносіїв продиктовано тією обставиною, що попри гігантські плани нарощування видобутку, наприклад, газу його дефіцит у самій Російській Федерації з урахуванням зростання внутрішнього попиту та експорту, за деякими даними, до 2010 року може скласти 75–150 млрд. кубічних метрів! І що ми робитимемо тоді?

- *Як ви ставитеся до освоєння українцями Близького Сходу і Північної Африки, звідки традиційно черпають енергоресурси США і ЄС?*

- На Близький Схід годі сьогодні й надіятися - там триває війна. А от у Лівії (Північна Африка) працює наш НАК «Нафтогаз України». Цим займається, зокрема, міністр палива й енергетики України Юрій Бойко. Щоправда, для диверсифікації джерел постачання нафти до нашої держави це

нічого не дасть. Просто хлопці хочуть заробити або відмити гроші через державну структуру. Якщо вони й почнуть нафту добувати, то там, на місці, її й продаватимуть якимось іншим державам.

- *А чому б не возити нафту з Лівії танкерами або доставляти її нафтогоном?*

- По-перше, це – “страшний проект”. Ми десять років мучимося з нафтопроводом «Одеса-Броди». Він уже збудований, а ми ніяк не можемо його запустити. А це ж, ви уявляєте, що трубу потрібно буде тягнути через усе Середземне море?! І хоча там уже прокладено нафтопровід із Лівії в Італію, але італійці качають ним нафту для себе. І по-друге, навіть, якщо ми домовимося з італійцями прокачувати свою нафту цим нафтогоном до Італії, то чим будемо її помпувати далі в Україну? Для цього там немає готових нафтопроводів.

І все-таки Каспій!

- *Звідки ж Україна може отримати доступні за ціною енергоресурси?*

- Пріоритетним для України має стати Чорноморсько-Каспійський регіон, незважаючи на травневі угоди між Росією, Казахстаном і Туркменією про побудову нових газогонів через російську територію. Запасів енергоносіїв там багато. Один лише Казахстан 2015 року видобуватиме 150 млн. т нафти – третину того, що видобуватиме Росія! Цей регіон привертає увагу провідних країн світу не лише багатими запасами вуглеводнів, а й завдяки своєму геостратегічному положенню між Європою та Азією.

Україна має послідовно відстоювати там свої національні інтереси, намагаючись при цьому уникати ускладнень у взаєминах з РФ, США, ЄС і прагнути до найактивнішої співпраці з ними. Як на мене, найбільшу увагу слід приділити взаємодії з Євросоюзом, оскільки він до певної міри відіграє роль буфера між двома наддержавами. З іншого боку, усі енергетичні проекти, реалізація яких дозволила б Україні забезпечити диверсифікацію джерел енергоносіїв, а відтак економічну незалежність, можуть бути реалізованими лише за умови активної участі держав ЄС.

- *Які українські проекти, на вашу думку, мають шанси бути реалізовані в регіоні Україною?*

- Насамперед, добудова нафтопроводу "Одеса-Броди-Плоцьк" і заповнення його азербайджанською та казахстанською нафтою. Це - найреальніший маршрут для поставок каспійської нафти до Європи. Отож, за умови активних дій України, Польщі і ЄС він може бути завершений на 2-3 роки раніше, ніж конкурентний російсько-грецько-болгарський нафтопровід "Бургас – Александруполіс". Проте є небезпека, що через “поступливу” позицію уряду Януковича “Одеса-Броди” може перейти під контроль Росії. Наступні 2-3 місяці мають вирішити долю цього проекту. Важливими для України є також побудова газогону “Шах-Деніз - Супса – Феодосія”, розробка за участю країн ЄС власних нафто- і газових родовищ на Чорному морі тощо.

Якщо говорити про співпрацю з ЄС, то одним із реальних проектів могло би бути і залучення нашої держави і до створення “Європейського газового контуру” (ЄГК) – об’єднаної системи газопостачання ЄС, здатної забезпечити необхідну циркуляцію газу від місць зберігання до регіонів виникнення



дефіциту. Лідер у світі за обсягом транзиту українська ГТС (37 тис. км газопроводів!) тісно пов'язана із ГТС Польщі, Білорусі, Румунії, Молдови, Угорщини, Словаччини. Найпотужнішу на континенті нашу систему підземних газових сховищ (ПСГ), активний обсяг якої перевищує 30 млрд кубічних метрів, теж можна використовувати в інтересах усієї Європи. Разом із ПСГ у країнах ЄС у них можна буде накопичувати 120-денний запас газу, і, власне, вони мають стати основним компонентом ЄГК.

- *А чи не варто і нам пристати до зусиль Білорусії щодо транспортування нафти й газу з Ірану?*

- З Іраном, звісно, треба співпрацювати. Але вже існує проект Євросоюзу "Nabucco". І Віктор Янукович, перебуваючи в Туреччині, та Віктор Ющенко – в Румунії ставили питання про залучення України до його реалізації. І одне із джерел його наповнення – іранський газ, бо азербайджанського і туркменського газу для цього газогону не вистачить. Не секрет, що США та Ізраїль тиснуть на Іран, однак вся Європа зацікавлена у тому, щоб газ і звідти надходив на європейський континент. І європейці зараз ставлять питання перед американцями: або ви розіб'єте Іран і застрягнете у новому "болоті" як в Іраку, або ми отримаємо іранський газ і не будемо залежні від Росії. Що вам, мовляв, більше подобається? Тому краще співпрацювати з Іраном саме у руслі європейської політики диверсифікації.

*Розмовляв Василь Кутятин.- „Новий Погляд”*

*// Львівський портал //*

*<http://portal.lviv.ua/pohljad/2007/05/25/112504.html>*

## **ЯК ПОЗБУТИСЯ ЕКОНОМІЧНОГО ШАНТАЖУ?**

### **ОБ'ЄДНАТИСЯ ...**

***Олексій ВОЛОВИЧ***

Проблема енергетичної безпеки все більше набуває інтернаціонального характеру. Сьогодні ми є свідками створення в усіх кутках світу систем колективної енергетичної безпеки. Помітна активізація останнім часом спільних зусиль ЄС і пострадянських східноєвропейських країн реалізувати проекти диверсифікації джерел енергоресурсів стала наслідком серії «газових атак» Росії на Україну, Грузію, Азербайджан і Білорусь протягом останнього року. Якщо раніше переважно говорили про енергетичну безпеку України як окремої держави, то сьогодні це вже вчорашній день. Сьогодні треба говорити про енергетичну безпеку України в рамках міжнародної (європейської) системи енергетичної безпеки, яка на даний час перебуває в стадії формування в рамках ЄС.

За роки незалежності в Україні проведені десятки круглих столів і конференцій з проблем енергетичної безпеки нашої держави, опубліковані сотні серйозних досліджень. На президентському і урядовому рівнях було ухвалено чимало документів у сфері енергетичної безпеки. Так, 9 грудня 2005 р. РНБОУ ухвалила рішення «Про стан енергетичної безпеки України і основні

положення державної політики у сфері її забезпечення», затверджене відповідним Указом Президента України 27 грудня 2005 року. Як відомо, КМУ своїм розпорядженням № 145-р від 15 березня 2006 року ухвалив «Енергетичну стратегію України на період до 2030 р.». Проте, схоже, що наукові концепції залишаються на рівні абстрактних декларацій і мало впливають на реальний стан справ в енергетичній сфері України, оскільки механізми впровадження пропозицій наукових центрів, на наш погляд, діють недостатньо ефективно.

### **НОВІ ЧИННИКИ**

З іншого боку, за останній рік з'явилися нові чинники (енергетичні кризи в Україні, Грузії і Білорусі), які важко було прогнозувати на момент ухвалення вищезазначених документів. До того ж часта зміна урядів в останні два роки і відсутність належної взаємодії між гілками влади також негативно впливають на реалізацію прийнятих постанов уряду і указів Президента у сфері енергетичної політики. Очевидно, ці обставини мав на увазі голова парламентського комітету з питань національної безпеки і оборони А. Кінах, який визнав на початку лютого 2007 р., що «енергетична безпека України знаходиться на критично небезпечному рівні». На його думку, ця проблема вимагає термінового обговорення на засіданні РНБОУ. За деякими даними, таке засідання має відбутися уже в наступному квітні.

Проблема енергетичної безпеки була однією з основних тем переговорів Президента України В. Ющенка під час його закордонних візитів з початку 2007 р. до Румунії, Німеччини, Польщі і Брюсселю. В. Ющенко вважає, що Україна могла б залучитися до реалізації 3 - 4 європейських енергетичних проектів, які можуть бути реалізовані на основі співпраці країн-виробників з країнами-транзитерами і споживачами енергоресурсів. Під час свого перебування в Брюсселі на самміті Європейської народної партії 8 березня ц.р. В. Ющенко наголосив, що українська енергетична система є невід'ємною складовою європейського енергетичного ринку, тому перспективи її використання мають бути передбачені в основних засадах європейської енергетичної стратегії. Зокрема, В. Ющенко запропонував, щоб майбутня угода про поглиблене співробітництво з ЄС включала розділ про енергетичну співпрацю між ЄС і Україною. Майже одночасно про це говорив також і В. Янукович в ході свого візиту до Будапешта 6-7 березня ц.р. До речі, в середині січня Президент і прем'єр-міністр під час своїх візитів відповідно до Румунії і Туреччини одноставно заявляли про намір України залучитись до участі в будівництві газопроводу Nabucco для транспортування газу із Ірану в Європу. Це дає підставу сподіватись, що в питаннях енергетичної безпеки держави позиції В. Ющенка і В. Януковича будуть солідарними і в майбутньому.

Ухвалення 6 лютого ц.р. Верховною Радою змін до закону «Про трубопровідний транспорт», що забороняє відчуження власності НАК «Нафтогаз України» і газотранспортної системи України, на наш погляд, не може повною мірою гарантувати його виконання, враховуючи наявність в нашій країні витончених технологій, що дозволяють обійти будь-який закон. Тому гарантію енергетичної безпеки нашої країни В. Ющенко бачить у тому,

щоб вмонтувати енергетичну систему України в загальноєвропейську. На наш погляд, в правильності цього бачення немає підстав сумніватися.

### **ТЕРМІНОВІ ЗАХОДИ**

Європейський Союз послідовно вживає термінові заходи з метою мінімізації статусу Росії як монопольного постачальника енергоносіїв до Європи. У січні 2007 р. Єврокомісія ухвалила декілька документів: «Енергетична політика для Європи», «Дорожня карта відновлюваної енергетики. Відновлювані види енергії в XXI сторіччі: побудова стабільнішого майбутнього» та ряд інших. Ці документи містять положення про те, що Євросоюз має виступати єдиним фронтом на переговорах з постачальниками енергоресурсів. У європейських столицях вважають, що Європа повинна стати більш консолідованою в питанні розв'язання спільних енергетичних проблем шляхом делегування додаткових повноважень Брюсселю і спрощення процедури ухвалення рішень, інакше ЄС постійно програватиме стратегічну ініціативу Москві, де рішення ухвалюються менш демократично, проте більш ефективно.

Проблема диверсифікації енергоносіїв для ЄС набуває особливої актуальності, беручи до уваги ту обставину, що в найближчі десятиліття потреба Європи в енергоресурсах значно зростає. При всьому бажанні Росія не зможе задовольнити цю потребу. Тому коло країн-постачальників з часом неминуче розшириться за рахунок держав Північної Африки, Близького і Середнього Сходу, Центральної Азії, а також держав Каспійського регіону. За деякими прогнозами, їхня частка на європейському ринку збільшуватиметься, а частка Росії зменшуватиметься. Проте, на наш погляд, Росія ще довго зберігатиме статус регіонального і світового енергетичного лідера. В найближчому майбутньому країни ЄС залишаться найбільшим ринком збуту російських енергоресурсів. Вельми сумнівно, що незабаром вдасться істотно потіснити Росію на загальноєвропейському енергетичному ринку. Подібній перспективі перешкоджає цілий ряд обставин і в першу чергу поки що відсутність єдності серед країн ЄС на шляху забезпечення енергобезпеки, оскільки реалізація конкретних проектів з диверсифікації джерел енергоносіїв в Європі ведеться в основному на рівні національних економік.

Водночас, слід зазначити, що останнім часом ЄС помітно активізував свій діалог з країнами Каспійського регіону (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан) для забезпечення прямого доступу до їх енергетичних ресурсів в обхід Росії. Характерні в цьому відношенні підсумки візитів президента Азербайджану

І. Алієва і президента Казахстану Н. Назарбаєва в «столицю ЄС» в кінці 2006 р. Намітилося також зростання інтересу ЄС до співпраці з Узбекистаном.

Одним з останніх проектів ЄС з диверсифікації енергоносіїв є проект Nabucco, розроблений австрійським енергетичним концерном OMV. Цей проект передбачає транзит газу з Ірану та Азербайджану через Туреччину і Балкани до Західної Європи. ЄС також виявляє зростаючий інтерес до реалізації проекту «Одеса - Броди - Плоцьк - Гданськ», який на сьогодні є найбільш оптимальним маршрутом для поставок каспійської нафти до Європи.

Головна проблема, яка гальмує реалізацію цього проекту впродовж багатьох років, - це відсутність достатньої політичної волі у лідерів потенційно причетних до проекту країн, а також брак достатніх інвестицій. Є надія, що ця проблема нарешті буде розв'язана в рамках енергетичного саміту лідерів зацікавлених країн, з ініціативою проведення якого у другій половині травня виступили президенти В. Ющенко і

Л. Качинський під час зустрічі 7 березня ц.р. у польському місті Плоцьк. На нашу думку, такими зацікавленими країнами можуть бути передусім країни-члени і країни-спостерігачі Спільноти демократичного вибору, а також країни ЄС. Видається, що цьому саміту мали б передувати інтенсивні консультації між лідерами і урядами згаданих країн, а також проведення круглих столів фахівців високого професійного рівня у сфері енергетики з метою вироблення пропозицій для учасників запропонованого енергетичного саміту в Польщі.

### **ПОЛЬСЬКІ ІНІЦІАТИВИ**

Привертає увагу та обставина, що останнім часом Варшава виступає доволі потужним генератором ідей щодо створення загальноєвропейської системи енергетичної безпеки. Так, у середині січня 2006 р. Варшава виступила з ініціативою формування колективної енергетичної безпеки Європи, свого роду «енергетичного НАТО» на основі «Європейського договору з енергетичної безпеки» (EEST). Згідно з польською концепцією, у разі загрози енергетичній безпеці одній або декільком країнам-учасникам EEST, решта держав, що підписали договір, буде зобов'язана надавати їм усіяку підтримку. Виступаючи з цією ініціативою, Варшава намагалася передусім зменшити можливі негативні наслідки для польської економіки в результаті реалізації спільного російсько-німецького проекту газопроводу по дну Балтійського моря. Проте 7 березня 2006 р., напередодні проведення енергетичного Євросаміту, міністри ЄС офіційно заявили про своє рішення відхилити польську ініціативу, назвавши її «вкрай заполітизованою». Однак, на нашу думку, після російсько-білоруського енергетичного конфлікту Євросоюз може повернутися до розгляду польської ініціативи.

### **КОНСОЛІДАЦІЯ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ**

У своєму протистоянні з Росією в енергетичній сфері пострадянські країни сьогодні опинились перед вибором: підкоритися диктату Росії або зберегти свій суверенітет і енергетичну безпеку у взаємодії з ЄС. Тиск Росії на ці країни призводить до результату, зворотного бажаному, а саме - до активізації їх консолідації і посилення європейської інтеграції, оскільки і пострадянські європейські країни, і країни ЄС в результаті жорсткої російської енергетичної політики опиняються «в одному човні». Російсько-білоруський енергетичний конфлікт став тією подією, яка з особливою силою показала необхідність консолідації і співпраці між пострадянськими державами для вироблення спільної енергетичної політики і засад взаємодопомоги в умовах фронтального наступу такого енергетичного монстра, як «Газпром».

Елементи консолідації між енергогенеруючими і транзитними державами Балто-Чорноморсько-Каспійської дуги почали окреслюватися ще до російсько-білоруського конфлікту, але особливо виразно вони виявилися в самий розпал

цього конфлікту і в перші тижні після нього. У січні 2007 р. Білорусь була не єдиною країною, яка спробувала дати адекватну відповідь на підвищення «Газпромом» ціни на газ. Запропонована «Газпромом» Азербайджану ціна в 230-235 доларів за тисячу куб. м. газу Баку не влаштувала. В результаті державна нафтова компанія Азербайджану при підтримці президента Ільхама Алієва зупинила прокачування нафти по північному маршруту - трубопроводу Баку - Новоросійськ. 240 тисяч тонн, що призначалися для прокачування по трубопроводу Баку - Новоросійськ, були направлені для безперебійної роботи теплових електростанцій країни, де раніше використовувався російський газ. Російсько-азербайджанський газовий конфлікт мав і політичний резонанс. Два основні російські телеканали - «Росія» і «Перший» за рішенням азербайджанського керівництва припинили свої трансляції на території Азербайджану.

Підвищуючи ціни на газ для всіх споживачів російського газу на Кавказі, «Газпром» мав на меті не допустити реекспорту свого газу з однієї країни в іншу за нижчими цінами. Зокрема, це було зроблено для того, щоб не допустити реекспорту російського газу з Азербайджану до Грузії після того, як «Газпром» в ультимативній формі уклав у грудні 2006 р. з грузинськими енергетичними організаціями контракт на поставки газу за ціною в 235 дол. за тис. куб. м. Незважаючи на те, що Азербайджан видобуває всього 5 млрд. куб. м. газу з десяти ним споживаних щорічно, все ж таки в Баку знайшли можливість надати допомогу Грузії. З січня 2007 р. «Азерігаз» здійснює поставки газу до Грузії в обсязі 1,3 млн. куб. м. на добу. Рішення Азербайджану поставляти газ до Грузії, не зважаючи на погрози російської сторони, М. Саакашвілі назвав «героїчним».

Тоді як Грузія і Азербайджан все більш стрімко зближуються, Вірменія також планує активізувати відносини з НАТО, США і Євросоюзом, поступово дрейфуючи від Росії. Таким чином, в Кавказькому регіоні, всупереч протидії з боку Москви, все більш чітко проступає конфігурація союзу між Баку, Тбілісі і Єреваном, який формується при цілеспрямованому сприянні з боку США і ЄС.

### **УКРАЇНСЬКІ ПРОТОКОЛИ**

Під час візиту Президента В. Ющенка до Ашхабада в середині лютого ц.р. з нагоди інавгурації новообраного президента Гурбангулі Бердимухаммедова наголошувалося, що Туркменістан і надалі залишиться стратегічним постачальником природного газу до України. Сторони також домовилися розробити найближчим часом план дій з питань українсько-туркменської співпраці на 2007-2009 рр., зокрема в паливно-енергетичній сфері. При цьому слід нагадати, що ще під час першого візиту Президента В. Ющенка до Туркменістану у березні 2005 року обговорювалося питання щодо можливості створення газотранспортного консорціуму для транзиту газу до України і ЄС по територіях Туркменістану, Казахстану, Росії і України. У разі реалізації цього проекту, Туркменістан міг би поставляти до України щорічно 60-70 млрд. куб. м газу. Проте, за деякими даними, Росія заблокувала цей проект, оскільки їй вигідніше залишатися посередником, купуючи газ в Туркменії і продаючи його Україні та іншим країнам.

Під час візиту президента Казахстану Н. Назарбаєва до Києва 2 лютого ц.р. з нагоди відкриття Року Казахстану в Україні був підписаний міжурядовий протокол про внесення змін в угоду про співпрацю з поставок казахстанської нафти і її транзиту. Протоколом передбачається обмін експертними комісіями для напрацювання пропозицій в енергетичній сфері, зокрема, стосовно спільної експлуатації нафтопроводу «Одеса - Броди - Плоцьк - Гданськ». На думку експертів, Казахстан міг би дати потужний поштовх до завершення цього проекту, що, без сумніву, буде несхвально сприйнято Москвою. Проте причин для загострення відносин між Москвою і Астанною вистачатиме і без цього. Деякі аналітики вважають, що Казахстан, який постійно нарощує обсяги видобутку нафти (близько 150 млн. т. в 2015 році, що становитиме приблизно третину від прогнозованого обсягу видобутку російської нафти), виступатиме основним конкурентом Росії в продажі нафти на європейському ринку. В рамках свого візиту до Києва Н. Назарбаєв також підтвердив зацікавленість Казахстану в інвестуванні в нафтотермінал «Южний» поблизу Одеси і в будівництво нового нафтоперегонного заводу в Україні. Наявність у Казахстані «вільних» грошей в межах 50 млрд. дол. робить цю країну вельми перспективним інвестором для України.

В ході візиту 19 лютого ц.р. до України прем'єр-міністра Узбекистану Ш. Мірзієєва обговорювалося питання про можливість збільшення поставок природного газу узбецького походження до України. За умови наявності вільних транзитних потужностей, Узбекистан може поставляти до України до 10 млрд. куб. м природного газу. Українська сторона висловила готовність розглянути питання про участь в розробці газових родовищ в Узбекистані. Природний газ узбецького походження до України поставляють знов-таки посередники - компанія RosUkrEnergо AG (Швейцарія), яка викупляє його у ТОВ «Газпром експорт» (РФ).

## **ТРАНЗИТНИЙ ПРОСТІР ВІД ЧОРНОГО ДО БАЛТІЙСЬКОГО МОРЯ**

Спроби О. Лукашенка послабити «міцні обійми Кремля» почали виявлятися ще до відкритої кризи у російсько-білоруських відносинах на початку 2007 р. Так, за декілька днів до саміту СНД в Мінську в кінці листопада 2006 року на прес-конференції для українських журналістів О. Лукашенко не виключив формування інтеграційного союзу між Білоруссю і Україною. Підписання в ході майбутньої зустрічі президентів України та Білорусі в березні цього року низки двосторонніх документів і, зокрема, Меморандуму про співпрацю в енергетичній сфері, на наш погляд, могло б започаткувати процес створення системи колективної енергетичної безпеки на пострадянському просторі.

Щоб не стати в майбутньому знову об'єктами енергетичного шантажу Москви, Грузія, Молдова, Україна, Білорусь, країни Балтії, Польща, Словаччина, Чехія і Угорщина, які займають весь транзитний простір від Чорного до Балтійського моря, мають зробити конкретні кроки з метою створення альянсу країн-споживачів енергоресурсів і транзитних держав за участю інститутів Європейського Союзу. Будемо сподіватися, що в результаті

проведення в травні ц.р. енергетичного саміту в Польщі такий альянс буде створено. Настав час лідерам згаданих держав усвідомити, що Росія завжди виграватиме в двосторонніх форматах розв'язання енергетичних конфліктів, оскільки вона сильніша за кожну окремо взятую державу.

Разом з тим, координація дій країн-споживачів і транзитних держав Європи в тій або іншій формі не повинна призвести до конфронтації з Росією. Проблемні питання між Росією і згаданими державами мають розв'язуватись лише в рамках конструктивного багатостороннього діалогу на основі міжнародного права, консенсусу і компромісів. Росія має бути запрошена на енергетичний саміт у Польщі. Лише добросусідські відносини з Росією, засновані на взаємних інтересах і засадах рівноправ'я, можуть створити сприятливу атмосферу для розв'язання всіх сучасних і майбутніх енергетичних проблем цивілізованим шляхом.

З огляду на ту обставину, що енергетичні проблеми України, Білорусі, Молдови, Грузії, а також певною мірою країн Балтії - Латвії, Литви та Естонії - значно відрізняються від подібних проблем країн ЄС, принаймні тим, що Росія не може чинити такий відвертий тиск на західноєвропейські країни, до якого вона вдається стосовно пострадянських країн, не можна виключати, що під час наступного енергетичного саміту в Польщі Євросоюз обмежиться декларативними закликами до проведення спільної енергетичної політики між країнами Західної та Східної Європи, не запропонувавши нічого конкретного. Тому лідери згаданих пострадянських країн мають передбачити два варіанти створення системи енергетичної безпеки - з Європейським Союзом, що є найбільш бажаним і оптимальним, і без нього, що буде змушеним і, напевно, тимчасовим кроком до того часу, доки неповороткі функціонери ЄС нарешті не усвідомлять, що ефективна колективна енергетична безпека має бути лише одна і для всієї Європи.

*"День" № 45, п'ятниця, 16 березня 2007*  
*<http://www.day.kiev.ua/178745/>*

## **ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ В КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СУПЕРНИЦТВА І ПОСИЛЕННЯ ПРИСУТНОСТІ ЄС (ЕНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

*(аналітичний матеріал)*

***Олексій ВОЛОВИЧ***

Чорноморсько-Каспійський регіон сьогодні привертає до себе увагу провідних країн світу не тільки своїми багатими запасами вуглеводнів, але і завдяки його важливому геостратегічному положенню між Європою та Азією, на перехресті міжнародних транспортних напрямів і комунікацій "схід-захід" та "північ-південь", на межі азійської (мусульманської) і європейської (християнської) цивілізацій. Протягом останніх років геополітична вага Чорноморсько-Каспійського регіону значно зросла, зокрема посилюється процес інтернаціоналізації регіону, що насамперед пов'язано із наявністю значної

кількості діючих міжнародних організацій в цьому регіоні і появою нових - ОЧЕС, ГУАМ, Чорноморський форум, BLACKSEAFOR, Співдружність демократичного вибору, єврорегіон "Чорне море", Міжнародний чорноморський клуб. Проте основним чинником, який посилює геополітичну вагу регіону є безпосередній вихід на береги Чорного моря ЄС і НАТО після вступу в ці організації Болгарії і Румунії. Сьогодні 3 із 6 чорноморських країн є членами НАТО, а дві - Україна і Грузія - є потенційними кандидатами до вступу в альянс.

**Росія сприймає посилення присутності ЄС, НАТО і США в регіоні як посягання на її позиції в регіоні**, який вона вважає історичною зоною своїх стратегічних інтересів. Певною мірою позиція Туреччини співпадає з позицією Росії в тому сенсі, що Анкара висловлює незадоволення з приводу посилення безпосередньої присутності США і НАТО в регіоні, оскільки Туреччина втрачає свою унікальну роль плацдарму НАТО в Чорному морі, яку вона відігравала на протязі останніх 50 років.

**Про значущість Чорноморсько-Каспійського регіону для США** свідчить те, що у складі Ради національної безпеки при президентові США були створені спеціальний відділ і цільова група, запроваджено пост спеціального радника президента і держсекретаря з питань енергетики Каспійського регіону. ЦРУ створило спеціальний оперативний підрозділ по відстежуванню політичних процесів в причорноморських і прикаспійських країнах.

Головне завдання США в Чорноморсько-Каспійському регіоні полягає в тому, щоб перешкодити об'єднанню трьох геополітичних суперників США в Євразії - Росії, Китаю та Ірану в єдиний блок. Для вирішення цього завдання, Вашингтон прагне мати з Казахстаном, Азербайджаном і Грузією, через територію яких проходять транспортні коридори в західному напрямі, відносини стратегічного партнерства.

Незважаючи на те, що США і ЄС є стратегічними союзниками, **політика Брюсселю в Чорноморсько-Каспійському регіоні значною мірою відрізняється від політики Вашингтону** як за своїми цілями, так і за методами їх досягнення. Якщо в основі політики США в регіоні лежить завдання геополітичного домінування і витіснення Росії з нього, то для ЄС життєво важливим є передусім доступ до енергоресурсів Каспія. До того ж рівень конкуренції між Росією і ЄС є менш драматичним, ніж між Росією і Сполученими Штатами, оскільки басейн Чорного моря і Кавказ є частиною Великої Європи і ЄС має більше підстав для присутності в регіоні ніж США. **ЄС і Росія є скоріше партнерами ніж конкурентами**, але кожен із партнерів намагається передусім відстояти свої інтереси. ЄС і Росія є більше взаємозалежними ніж кожна із сторін залежить від США. Більше того, Брюссель намагається проводити незалежну або відмінну від американської політику на міжнародній арені і зокрема в Чорноморсько-Каспійському регіоні, що не виключає співпраці і взаємодії між Брюсселем і Вашингтоном в регіоні. При цьому слід зазначити, що в моменти загострення відносин з



Росією і Брюссель, і Вашингтон, як правило, посилюють координацію своїх дій. Іншими словами, в стратегічному вимірі політика США і ЄС в регіоні значною мірою корелюється.

Згідно з планами Брюсселю протягом наступних 5-10 років до Європейського союзу будуть включені Азербайджан, Грузія і Вірменія. Європа готова підтримувати ринкові реформи в цих країнах і зацікавлена в тому, щоб загальна система цінностей об'єднувала Європу і Азію. Відновлений Великий шовковий шлях, з'єднувальною ланкою якого є Чорноморсько-Каспійський регіон, згідно з планами ЄС має стати не лише торговельною артерією, а й трансфертом демократичних і цивілізаційних цінностей між Європою і Азією.

Україна, як європейська держава і потенційний член Євросоюзу, у своїй політиці в Чорноморсько-Каспійському регіоні має орієнтуватися передусім на Європейський Союз, який до певної міри є стабілізуючим фондом України в її відносинах як з Росією, так і з США.

**Метою** даної аналітичної записки є **аналіз** процесу формування якісно нової геополітичної ситуації, зокрема в енергетичній сфері, в Чорноморсько-Каспійському регіоні протягом останніх років в умовах посилення суперництва основних центрів сили – РФ, США та ЄС і **представлення рекомендацій** щодо оптимального формату регіональної політики України з метою найбільш ефективного забезпечення національних інтересів нашої держави в регіоні.

В аналітичній записці розглядаються основні цілі і завдання енергетичної політики РФ, США і країн ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні, визначаються сфери зіткнення їх національних інтересів, прогнозується розвиток ситуації в найближчій перспективі, подаються рекомендації щодо здійснення Україною певних кроків, які могли б посилити позиції України в регіоні і зміцнити її енергетичну безпеку.

#### **Політика Росії в Чорноморсько-Каспійському регіоні.**

Основні цілі Росії у сфері енергетики в Чорноморсько-Каспійському регіоні:

- блокування стратегічних проектів експорту енергоресурсів Каспія і Центральної Азії, які знаходяться поза контролем РФ;
- посилення політичного і економічного контролю над пострадянським енергетичним і транзитним простором в Чорноморсько-Каспійському регіоні (Казахстан, Туркменістан, Азербайджан, Грузія, Вірменія, Україна, Молдова, Білорусія);
- створення Євразійського енергоальянсу провідних постачальників (Росія, Казахстан) і головних споживачів (Китай, Індія) на базі Шанхайської організації співпраці;
- створення газОПЕК за участю РФ, Туркменістану, Узбекистану, Казахстану і країн-транзитерів України та Білорусі;
- розробка і ухвалення Газової угоди СНД з метою організації газового ринку в інтересах енергетичної безпеки Росії;

- придбання російськими приватними і державними компаніями активів на території чорноморських членів ЄС – Болгарії і Румунії, а також України Молдови (нафтопереробка, нафто- і газохімія);
- встановлення контролю над енергоресурсами в Каспійському регіоні і Центральній Азії;
- забезпечення поставок газу до України винятково за рахунок центральноазійського ресурсу;
- встановлення контролю над перспективними розробками нафтогазоносних шельфових родовищ в Чорному морі, особливо в його українському секторі;
- блокування діяльності ГУАМ і СДВ з метою запобігання розвитку кооперації і співпраці в енергетичній сфері між країнами-учасницями;
- створення обхідних нафтогазових транспортних артерій з метою посилення політичної і економічної залежності транзитних країн (України і Белорусі) від Росії;
- блокування реалізації проекту Nabucco шляхом проведення другої нитки газопроводу "Блакитний потік - 2".

У досягненні вищезгаданих цілей РФ намагається залучити могутні американські і європейські компанії (BP, Chevron, Bachtel International, Royal Dutch/Shell) в бізнес в Росії в такій мірі, щоб вони втратили здатність бути ефективними провідниками політики США і ЄС в регіоні.

Підписання трьохсторонньої російсько-болгаро-грецької угоди про будівництво нафтопроводу "Бургас - Александруполіс" за участю президента РФ В. Путіна в Афінах 15 березня ц.р., **суттєво змінило енергетичну ситуацію в Чорноморсько-Каспійському регіоні на користь Росії.** Якщо цей проект буде реалізований, то в боротьбі з Росією за каспійську нафту програє решта конкурентів: Туреччина з проектом "Самсун - Джейхан", Україна і Польща - з проектом "Одеса - Броди - Плоцьк", Румунія з проектом "Констанца - Трієст" і США, які безуспішно намагалися зупинити укладання цієї угоди. В умовах, коли відповідно до угоди російським компаніям «Роснефть», «Газпромнефть» і «Транснефть» належить 51% акцій нафтопроводу "Бургас – Александруполіс", **практично Росія матиме свою стратегічну нафтотранзитну систему на території ЄС.** Участь італійського концерну ENI в реалізації проекту "Блакитний потік-2" є ще одним свідченням недостатньої консолідованої позиції серед країн ЄС в енергетичній сфері.

Не маючи власної нафти в достатній кількості для заповнення трубопроводу "Бургас – Александруполіс", Росія робить ставку на використання каспійської нафти і перш за все казахстанської, доставляючи її до Новоросійська трубопроводом Каспійського трубопровідного консорціуму (КТК), в якому найбільша частка акцій належить американській компанії "Chevron". При цьому Росія, використовуючи різні механізми, має намір спонукати "Chevron" до участі в проекті "Бургас – Александруполіс".

Серед причин, що прискорили підписання угоди по "Бургас – Александруполіс", можна назвати наступні: перевага "проросійської партії" над "проамериканською" в ЄС; небажання Єврокомісії збільшувати транзитну залежність від Туреччини; використання Росією так званого Трансфракійського проекту (імітація планів прокладки нафтопроводу по європейській частині Туреччини в обхід Босфору між Кийікой і Ібрікхаба ) як інструмент тиску на Болгарію і Грецію; використання чинника "православної солідарності".

### **3. Політика США в Чорноморсько-Каспійському регіоні.**

З 1997 р. Чорноморсько-Каспійський регіон оголошено зоною американських національних інтересів і він розглядається як джерело енергоресурсів, альтернативне Персидській затоці. В рамках реалізації своїх стратегічних планів в Чорноморсько-Каспійському регіоні США розміщують військові бази в Румунії і Болгарії, встановлюють контроль над основними транспортними і енергетичними об'єктами в районі Каспія (проект TRASECA, нафтопровід "Баку-Тбілісі-Джейхан").

#### **Основні цілі політики США в Чорноморсько-Каспійському регіоні:**

- домогтися послаблення впливу Росії на країни регіону і посилити їх залежність від США;
- сприяти об'єднанню і регіональній інтеграції чорноморсько-каспійських держав поза впливом Росії;
- встановити контроль над енергетичними ресурсами регіону, підтримувати діяльність нафтових компаній США;
- чинити тиск на Іран з метою зміни антиамериканської і антиізраїльської політики цієї держави.

Основними компонентами політики США в Чорноморсько-Каспійському регіоні є енергетичний і геополітичний.

#### **Енергетичний компонент:**

- реалізація енергетичної стратегії Дж. Буша-молодшого ("контроль над глобальною енергетичною рівновагою") з метою задоволення зростаючих потреб США у нафті на найближчі 20 років на 33% і в природному газі - більш ніж на 50% ;
- диверсифікація джерел енергоносіїв з метою послаблення залежності економіки країни від нафтовидобувних країн Близького Сходу і ОПЕК;
- розширення напрямів і шляхів транспортування нафти і газу з регіону в обхід території Росії та Ірану (проекти газопроводу "Баку-Ерзерум", Nabucco та ін.);
- підтримка обмежень Туреччини на прохід танкерів через протоку Босфор;
- сприяння доступу країн Східної і Західної Європи до газу і нафти Каспійського регіону з метою зменшення їх енергетичної залежності від Росії;

- поетапна переорієнтація економіки і енергоресурсів країн Південного Кавказу і Центральної Азії на Захід;
- ізоляція Ірану від Центральної Азії і Росії;
- забезпечення доступу до каспійської нафти своїм стратегічним союзникам Туреччині та Ізраїлю.

#### **Геополітичний компонент:**

На думку стратегів адміністрації США, головна загроза виходить з Близького Сходу, який межує з Чорним морем. Виходячи з цього, США планують скорочення американських військ в Німеччині і їх розміщення в Західному Причорномор'ї поблизу конфліктогенного близькосхідного регіону. У грудні 2005 р. Румунія і у квітні 2006 р. Болгарія підписали з США угоди про співробітництво у сфері оборони, які передбачають розміщення на території цих країн американських військових баз. Серед інших чинників, що спонукали США розмістити свої військові бази в Чорноморському басейні, є проблема охорони шляхів транспортування енергоносіїв із Каспійського регіону і Центральної Азії, а також встановлення контролю над Іраном і його ядерною програмою. Все це призвело до переміщення зони стратегічних інтересів Вашингтона в Південно-Східну Європу. Створення американських військових баз в Болгарії і Румунії з великим занепокоєнням сприймається Москвою, яка залишає за собою право вжити всіх необхідних заходів для надійного забезпечення своєї національної безпеки. Росія і Туреччина заявляють, що функцію охорони шляхів транспортування енергоносіїв в басейні Чорного моря вже близько 10 років виконують Чорноморські сили (BLACKSEAFOR) у складі підрозділів ВМС усіх шести чорноморських держав, включаючи Україну, і яких достатньо для гарантування безпеки мореплавання.

Вашингтон відводить вельми важливу роль **Грузії і Азербайджану** у стримуванні поширення впливу Росії в Закавказзі. Грузія розглядається у Вашингтоні як опорна країна, що має важливе геостратегічне значення для поширення американського впливу в Чорноморсько-Каспійському регіоні і на Кавказі. Азербайджан потрібен Сполученим Штатам не тільки через енергетичні ресурси цієї країни, але і як плацдарм для експансії в Каспійському регіоні і здійснення тиску на багатий нафтою Іран. Тільки постійні невдачі США в Іраку поки що не дозволяють Вашингтону "зайнятися всерйоз" Іраном. З іншого боку, не можна виключати, що потреба транспортування нафти і газу з Каспія і Центральної Азії на південь через іранську територію, може спонукати США пом'якшити свої санкції проти Ірану і налагодити дипломатичні та економічні відносини з ним, на чому наполягає ряд американських нафтових компаній, а також Євросоюз. За деякими даними, Пентагон розглядає можливість розміщення військових баз США на території Азербайджану і Грузії.

Відносно **Вірменії** США проводять політику, спрямовану на послаблення російсько-вірменського стратегічного партнерства і зближення Єревана з Баку і Тбілісі. США намагаються стати головним посередником у

врегулюванні Карабахського конфлікту і турецько-вірменських відносин. Останнім часом з'явилися ознаки того, що Вірменія також планує активізувати свої відносини з НАТО, США і Євросоюзом, поступово дрейфуючи від Росії.

**Відносини між США і Казахстаном** останнім часом стрімко розвиваються, наближаючись до рівня стратегічних. Про це свідчать недавні візити в Астану віце-президента США Д. Чейні, сенатора Р. Лугара, візит Н. Назарбаєва до США у жовтні 2006 р. Новий імпульс стратегічної співпраці між Казахстаном і США дасть запланований на 2007 р. візит президента США Дж. Буша в Астану. США зацікавлені в тому, щоб казахстанська нафта перекачувалася по нафтопроводу "Баку-Тбілісі-Джейхан", оскільки азербайджанської нафти для забезпечення рентабельності цього проекту недостатньо. Враховуючи значний приріст видобутку казахстанської нафти ближчими роками (близько 150 млн. т. в 2015 р., що складе приблизно третю частину прогнозованого об'єму видобутку російської нафти в цьому році), Казахстан, який поки що не має власних нафтотранспортних магістралей, зацікавлений використувати цей нафтопровід. В рамках "х'юстонської ініціативи", з якою виступили Н. Назарбаєв і Д. Буш ще у грудні 2001 року, протягом наступних десяти років США мають намір інвестувати в нафтогазову галузь Казахстану гігантську суму - 200 млрд. дол.

Після зміни влади в Ашхабаді **Сполучені Штати надають великого значення розширенню зв'язків з Туркменістаном.** США готові надати різнобічну допомогу президентові К. Бердимухаммедову в реалізації його програми. Зокрема, адміністрація Дж. Буша намагається зацікавити нове керівництво **Туркменії** проектом будівництва транскаспійських трубопроводів. За підтримки США на даний час готується відразу кілька ТЕО прокладення нафтових і газових трубопроводів по дну Каспійського моря для постачання туркменських енергоресурсів через Азербайджан і Грузію на світові ринки.

Ця обставина викликала велике занепокоєння у Москві. Незважаючи на те, що між Москвою і Ашхабадом укладено угоду про поставки туркменського газу в Росію до 2028 року, в Кремлі не виключають, що нове керівництво Туркменії під тиском Вашингтону може переглянути цю угоду, яка по відношенню до Туркменії є дискримінаційною, оскільки "Газпром" закуповує туркменський газ по 100 дол. за 1 куб. м, а продає європейським споживачам по 230 дол. На противагу американським пропозиціям Москва пропонує модернізувати діючий газопровід Середня Азія – Центр і побудувати новий газопровід із Туркменії в Росію вздовж східного берега Каспію через територію Казахстану.

На даний час, намагаючись утримати Туркменію у сфері свого впливу, Москва здійснює масований тиск на нового президента Туркменії. Після візиту в Ашхабад на початку квітня ц.р. міністра закордонних справ Росії С.Лаврова, який умовляв Г. Бердимухаммедова відвідати Москву ще до кінця поточного квітня, туркменську столицю протягом квітня відвідають керівник компанії "Лукойл" В. Алекперов і голова ради Співки нафтогазопромисловців Росії Ю. Шафранік. Під час перебування в Ашхабаді

С. Лавров пропонував туркменському лідеру розглянути питання про вступ Туркменії до Шанхайської організації співпраці, Євразійської економічної спільноти, Організації договору про колективну безпеку, а також про повернення в СНД.

#### **4. Політика ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні.**

З початку 90-х років минулого століття ЄС має серйозні інтереси в Чорноморсько-Каспійському регіоні, зокрема у сфері транспорту. Транспортний проект TRASECA (транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія), прийнятий у травні 1993 року в Брюсселі, і сьогодні залишається пріоритетним для Європейського Союзу. Значну роль ЄС відіграє у розв'язанні "заморожених конфліктів" у регіоні.

ЄС послідовно вживає заходи з метою мінімізації статусу Росії як монопольного постачальника енергоносіїв до Європи. У березні 2006 р. Єврокомісія оприлюднила узгоджений документ "Євростратегія сталої, конкурентноздатної і стабільної енергетики", що визначає сучасні параметри "енергополітики" ЄС. У січні 2007 р. Єврокомісія ухвалила декілька Послань (Communications): "Енергетична політика для Європи", "Дорожня карта відновлюваної енергетики. Відновлювані види енергії в ХХІ сторіччі: побудова стабільнішого майбутнього", в яких підкреслюється важливість політики сусідства для енергетичної стратегії та роль Центральної Азії, Каспію і Чорномор'я в її реалізації. Ці документи містять положення про те, що Євросоюз має виступати єдиним фронтом на переговорах з постачальниками енергоресурсів, передусім Росією.

На даний час Європейська комісія розробляє нову політику ЄС щодо торгівлі і співпраці у сфері безпеки з чорноморськими країнами. Документ під назвою "**Black Sea Synergy**" (Чорноморська співпраця) буде оприлюднено в кінці квітня ц.р. з метою його наступного схвалення на самміті ЄС в червні. Документом зокрема передбачається проведення регулярних зустрічей керівництва ЄС з міністрами закордонних справ шести чорноморських держав, а також Греції, Вірменії, Азербайджану і Молдови з метою обговорення питань отримання газу і нафти з Каспія, боротьби з сепаратизмом, нелегальною міграцією і контрабандою, захисту навколишнього середовища і створення нових транспортних комунікацій. Передбачається використання існуючих структур і організацій (ОЧЕС, ГУАМ, СДВ, Чорноморський форум) для проведення заходів співпраці між ЄС і чорноморськими державами. В той час як чільні посадовці в ЄС вважають, що в планах чорноморської співпраці роль Росії має здійснюватись в рамках ординарного членства, Москва наполягає на своїй провідній ролі разом з ЄС в реалізації цього плану, посиляючись на практику в рамках балтійського проекту "Північний вимір".

Проте вже зараз проявляються достатньо виразні контури конкуренції між Росією і ЄС в енергетичній сфері в басейні Чорного моря, зокрема стосовно перспектив реалізації європейського проекту Nabucco і російського проекту "Блакитний потік-2". Одним з останніх проектів ЄС з диверсифікації енергоносіїв є проект Nabucco, розроблений австрійським енергетичним

концерном OMV. Цей проект передбачає транзит газу з Ірану і Азербайджану через Туреччину і Балкани до Західної Європи. Проект Nabucco реалізується в тісній співпраці з Європейським Союзом, який бере участь в його фінансуванні. За підтримки Кремля „Газпром” намагається заблокувати реалізацію проекту Nabucco, прагнучи законтрактувати весь центральноазійський газ, а також шляхом спорудження газопроводу "Блакитний потік-2" спільно з італійським концерном ENI. Вклавши в проект \$5 млрд., "Газпром" зможе продавати Італії до 5 млрд. куб. м газу на рік. Газопровід пройде з Росії на північний схід Туреччини уздовж існуючої траси "Блакитний потік" по дну Чорного моря, далі - по газотранспортній системі Туреччини на захід країни. Звідси газопровід може бути розгалуженим по кільком маршрутам: до Італії, Греції, Болгарії, Румунії, Угорщини та Австрії. Маршрут "Блакитного потоку-2" фактично співпадає з маршрутом Nabucco. Потужність "Блакитного потоку-2" складе 8 млрд. куб. м., що разом з першою ниткою газопроводу дозволить "Газпрому" експортувати через Туреччину 24 млрд. куб. м газу на рік. "Газпром" поспішає з реалізацією проекту, оскільки будівництво газопроводу Nabucco планується завершити в 2011 році. За найоптимістичнішими прогнозами, "Блакитний потік-2" буде побудований лише в 2012 році.

Останнім часом ЄС помітно активізував свій діалог з країнами Каспійського регіону (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан) для забезпечення прямого доступу до їх енергетичних ресурсів в обхід Росії. Характерні в цьому відношенні підсумки візитів президента Азербайджану І. Алієва і президента Казахстану Н. Назарбаєва в "столицю ЄС" в кінці 2006 р. Зростає також інтерес ЄС до співпраці з Узбекистаном.

### **Висновки:**

1. У своїй політиці в Чорноморсько-Каспійському регіоні Україна має послідовно відстоювати свої національні інтереси, при цьому намагаючись уникати ускладнень у відносинах з конкуруючими між собою основними центрами сили (РФ, США, ЄС) і прагнути до максимально можливого рівня співпраці з ними. На нашу думку, підтримуючи збалансовані відносини з усіма основними гравцями в регіоні, **найбільшу увагу Україна має приділяти співпраці з Європейським Союзом**, оскільки його рівень конфронтації з США і РФ є мінімальним і до певної міри ЄС відіграє роль буфера між двома наддержавами. З іншого боку, усі енергетичні проекти, реалізація яких може забезпечити Україні певний рівень диверсифікації джерел енергоносіїв і відтак економічної незалежності, можуть бути реалізованими лише за умови активної участі в них з боку ЄС.

2. Відсутність нормальної взаємодії між Урядом, Президентом і Верховною Радою в питаннях енергетичної стратегії і проросійська заангажованість частини правлячої української еліти **не дозволяють Україні в найближчій перспективі ефективно відстоювати свої національні інтереси в енергетичній сфері**. Часта зміна урядів в останні два роки також негативно впливає на реалізацію прийнятих постанов Уряду і указів Президента у сфері енергетичної політики. В умовах останньої політичної

кризи, що призвела до розпуску Президентом Верховної Ради, відповідальність за підготовку участі Президента України В.А. Ющенко в Енергетичному самміті в Польщі у травні ц.р. лягає на Секретаріат Президента України і РСНБОУ. Проте, незважаючи на кризу, бажано максимально узгодити це питання з Урядом.

3. Використовуючи свій монопольний транзитний статус по відношенню до країн Центральної Азії, Росія ексклюзивно визначає параметри транзиту газу з регіону на ринок ЄС. Цьому сприяє не досить ефективна діяльність Європейської Комісії на Каспії. Зважаючи на ту обставину, що останніми роками центральноазійські країни все більше надають перевагу реалізації енергетичних проектів, направлених на ринки Китаю, Індії і Пакистану, а американська політика стримування Китаю стимулює останнього до експансії на Каспії і вторгнення у сферу енергетичних інтересів ЄС в цьому регіоні, **Євросоюз може втратити шанси доступу до енергоносіїв на Каспії і в Центральній Азії.**

4. Реалізація проекту "Бургас - Александруполіс" значно ускладнить завершення проекту "Одеса-Броди-Плоцьк", чому сприяє також позиція уряду В. Януковича, згідно з якою цей нафтопровід може бути задіяний в прямому напрямі не раніше як через два роки. На нашу думку, така позиція може змусити Польщу і Єврокомісію шукати інші альтернативні варіанти отримання енергоносіїв, в результаті чого Україна практично назавжди втратить перспективу диверсифікації джерел енергоносіїв. **Якнайшвидша добудова нафтопроводу "Одеса-Броди-Плоцьк" і заповнення його азербайджанською та казахстанською нафтою є надзвичайно важливим фактором** не тільки для енергетичної безпеки України, а й для самої незалежності нашої держави. Наступні 2 - 3 місяці мають бути вирішальними щодо перспектив реалізації цього проекту.

#### **Прогнози:**

1. На наш погляд, **Росія ще довго зберігатиме статус регіонального і світового енергетичного лідера.** В найближчому майбутньому країни ЄС залишаться найбільшим ринком збуту російських енергоресурсів. Вельми сумнівно, що незабаром вдасться сформувати загальноєвропейський енергетичний ринок і істотно потіснити на ньому Росію. Подібній перспективі перешкоджає цілий ряд обставин і в першу чергу відсутність єдності серед країн ЄС на шляху забезпечення енергобезпеки, оскільки реалізація конкретних проектів по диверсифікації джерел енергоносіїв в Європі ведеться в основному на рівні національних економік.

2. Одним із наслідків серії "газових атак" Росії на Україну, Грузію Азербайджан і Білорусь буде активізація спільних зусиль ЄС і східноєвропейських країн реалізувати проекти диверсифікації джерел енергоресурсів. Це перш за все наполовину готовий **проект "Одеса-Броди-Плоцьк", який на даний час є єдиним реальним маршрутом для поставок каспійської нафти до Європи** і за умови активних дій України, Польщі і Євросоюзу може бути завершений на 2-3 роки раніше ніж нафтопровід "Бургас – Александруполіс". Проте є певна небезпека, що через відому



"поступливу" позицію уряду В. Януковича цей нафтопровід може перейти під контроль Росії і не матиме нічого спільного з диверсифікацією поставок енергоносіїв до Європи.

3. Протягом найближчих місяців і років **активність США в регіоні посилюватиметься**, при цьому контури американської регіональної стратегії постійно корегуватимуться відповідно до зміни обстановки. Реалізація стратегії США в Чорноморсько-Каспійському регіоні в рамках співпраці з ЄС призведе до перерозподілу зон впливу світових держав (Китаю, Росії, Туреччини, Ірану) і міждержавних об'єднань, що склалися в цьому регіоні. **Встановлення домінування США в регіоні дозволить Вашингтону контролювати весь євразійський континент, при цьому значно послабивши вплив Росії, що призведе до її остаточного перетворення з супердержави в регіональну державу.** Зважаючи на вищезазначене, конкуренція між США і Росією в регіоні може досягти рівня небезпечної конфронтації, що вимагатиме від України певного балансування між двома потугами і дистанціювання від них з одночасним посиленням співпраці з ЄС.

4. На наш погляд, **найбільш конфронтаційною і драматичною буде боротьба між РФ з одного боку і США та ЄС - з другого за енергоресурси Казахстану і Туркменії.** В цій боротьбі Москва намагатиметься зберегти контроль над транспортуванням казахстанських і туркменських енергоносіїв, в той час як США і ЄС будуть пропонувати Астані і Ашхабаду проекти транспортування енергоносіїв в обхід російської території через Азербайджан і Грузію. На нашу думку, і Астана, і Ашхабад, які останнім часом виявляють бажання дещо дистанціюватися від Москви у сфері енергетики, погодяться на пропозиції США і ЄС, проте будуть робити це досить обережно, щоб не довести справу до відкритої конфронтації з Росією. Оскільки реалізація цих проектів відповідає національним інтересам нашої держави, Україна має максимально активно залучитися до їх здійснення.

5. Враховуючи позицію традиційного спротиву з боку Росії планам ЄС і США по створенню і розвитку незалежної енергетичної інфраструктури, **найуразливішими ланками є Азербайджан, Грузія і Україна.** Всупереч протидії з боку Москви, в Кавказькому регіоні все більш чітко окреслюється конфігурація союзу між Баку, Тбілісі і Єреваном, який формується при цілеспрямованому сприянні з боку США і ЄС. Дестабілізація Азербайджану, Грузії і України може створити проблеми як для реалізації проекту транзиту каспійської нафти через Чорне море і Україну до Центральної Європи (проект "Одеса-Броди-Плоцьк"), так і для вже побудованих нафтопроводу "Баку - Тбілісі - Джейхан" і газопроводу "Баку - Тбілісі - Ерзурум", а також для майбутніх газопроводів Nabucco і Шах-Деніз - Супса - Феодосія. На нашу думку, **Росія все робитиме для того, щоб усунути від влади або обмежити владу президентів І.Алієва, М. Саакашвілі і В. Ющенка.** Зокрема, на наш погляд, Росія максимально скористається останньою політичною кризою в Україні, пов'язаною з Указом Президента В. Ющенка про роспуск парламенту, для того щоб підтримати проросійські сили в нашій державі, які

виступають за реверсне використання нафтопроводу „Одеса-Броди” і передачу ГТС України в концесію Росії.

6. Видається, що розміщення американських баз в Західному Причорномор’ї і на Кавказі може слугувати додатковим аргументом для Москви щодо необхідності пролонгації терміну перебування Чорноморського флоту РФ в Севастополі після 2017 р. Передбачаючи цю обставину, слід розробити таку тактику на українсько-російських переговорах щодо виведення ЧФ Росії з Криму, яка б не дозволяла російській стороні використовувати факт розміщення американських військових баз в Румунії і Болгарії у якості аргументу на згаданих переговорах.

7. У своїй конфронтації з США в Чорноморсько-Каспійському регіоні Росія може вдаватися до використання „іранської карти” шляхом надання посиленої політичної підтримки Тегерану в міжнародних організаціях і активізації розвитку військово-технічної співпраці в обмін на відмову Ірану від участі у проєкті Nabucco. Подальше зближення Москви і Тегерана на антиамериканській основі може підштовхнути Вашингтон до силових дій проти Тегерану з метою повалення правлячого теократичного режиму в Ірані.

#### **Рекомендації:**

1. Грузія, Молдова, Україна, Білорусь і країни Балтії, які займають весь транзитний простір від Чорного до Балтійського моря, мають зробити конкретні кроки з метою створення альянсу країн-споживачів енергоресурсів і транзитних держав за участю інститутів Європейського Союзу. Згадані країни мають подбати про **створення системи колективної енергетичної безпеки**. На наш погляд, формат Співдружності демократичного вибору (СДВ), а також ГУАМ якнайбільше підходять для функціонування такої системи. Разом з тим, координація дій країн-споживачів і транзитних держав Європи в тій або іншій формі не повинна призвести до конфронтації з Росією. Проблемні питання з Росією мають розв’язуватись лише в рамках конструктивного багатостороннього діалогу на основі міжнародного права, консенсусу і компромісів.

2. Вихід ЄС в Чорноморський регіон, сусідство ЄС з Україною та Молдовою дають додаткові шанси останнім у реалізації стратегічно важливих проєктів, а ЄС може розширити діапазон своїх можливостей в Чорноморсько-Каспійському басейні. **Асоційоване партнерство країн ГУАМ з ЄС могло б стати важливим кроком Співтовариства на шляху глибокого просування в Чорноморсько-Каспійський регіон і зміцнення позицій Азербайджану, Грузії, України і Молдови в ньому.** Залучившись до реалізації нафтопроводу "Одеса-Броди-Плоцьк", Євросоюз матиме можливість сформувати Чорноморський енергоконнектор як внутрішній енергоконнектор Співтовариства і не допустити його трансформації в російський енергопенетратор. З огляду на вищезазначене, **видається вкрай необхідним форсування реалізації проєкту "Одеса-Броди-Плоцьк"**.

3. Механізми інститутів Єврокомісії в умовах відсутності консолідованої позиції ЄС по відношенню до РФ є недостатніми для реалізації політики

стримування енергетичної експансії Росії в Європі. Необхідне активне використання інструментів НАТО згідно з п. 45 Декларації Ризького саміту НАТО (28-29.11.2006 р.). **Україна має підтримати ініціативу Варшави**, яку вона висунула у січні 2006 р., запропонувавши створення системи колективної енергетичної безпеки Європи - "енергетичного НАТО" - об'єднання держав ЄС і Північно-Атлантичного альянсу на основі "Європейського договору з питань енергетичної безпеки" (EEST).

4. Ухвалення 6 лютого ц.р. Верховною Радою змін до закону "Про трубопровідний транспорт", що забороняє відчуження власності НАК "Нафтогаз України" і газотранспортної системи України, на наш погляд, не може повною мірою гарантувати його виконання, враховуючи наявність в нашій країні технологій, що дозволяють обійти будь-який закон. У сфері енергетичної безпеки як в Чорноморсько-Каспійському регіоні, так і за його межами Україна передусім має активно співпрацювати з Євросоюзом. Гарантію енергетичної безпеки нашої країни може бути лише включення енергетичної системи України в загальноєвропейську. **Українська енергетична система має стати невід'ємною складовою європейського енергетичного ринку.** Слід домагатися, щоб це положення було відображено в основних засадах європейської енергетичної стратегії. Зокрема, майбутня угода про поглиблене співробітництво між Україною і ЄС має включати розділ про енергетичну співпрацю між ЄС і нашою державою.

5. Одним із реальних проектів співпраці України з ЄС могло б бути **залучення нашої держави до створення країнами Євросоюзу "Європейського газового контуру" (ЄГК)** – об'єднаної системи газопостачання ЄС, яка могла б забезпечити необхідні циркуляції газових ресурсів з місць зберігання до регіонів виникнення дефіциту. Найпотужніша у світі по обсягу транзиту українська газотранспортна система (37 тис. км газопроводів) тісно пов'язана із газотранспортними системами сусідніх європейських країн - Польщі, Білорусі, Румунії, Молдови, Угорщини, Словаччини і через них інтегрована в загальноєвропейську газову мережу. Система підземних газових сховищ (ПСГ), активний обсяг якої перевищує 30 млрд. куб. м і є найпотужнішою в Європі, може ефективно використовуватися не тільки для власних потреб, але і для споживачів газу в Центральній і Західній Європі. Основним компонентом ЄГК мають стати приєднані до нього українські ПСГ, які разом з ПСГ в країнах ЄС здатні накопичувати 120-денний запас газу для потреб європейської економіки.

6. З метою забезпечення стійкого та надійного функціонування національних енергетичних систем країн ГУАМ та посилення їх ролі в процесах європейської та євроатлантичної інтеграції слід за підтримки ЄС активізувати реалізацію проекту **Придунайського енерготранспортного мосту**, зосередивши зусилля на наступних напрямках:

- розробка у співпраці з ЄС нафтогазоносних покладів шельфу в північно-західному секторі Чорного моря;

- створення додаткових електрогенеруючих потужностей та розвиток експортного потенціалу у напрямку Румунія - Балкани - Туреччина;
- оптимізація електромереж з метою входження в майбутньому до об'єднаної енергосистеми ОЧЕС;
- створення стратегічних енергетичних резервів для подолання наслідків ймовірних кризових ситуацій.

7. Для реалізації проекту Придунайського енерготранспортного мосту необхідна тісна координація з Європейською Комісією, особливо стосовно розробки шельфових родовищ. Зокрема було б доцільним створення в рамках ГУАМ **Консультативної Ради уповноважених представників з питань транспорту й енергетики** із залученням представника Єврокомісії. Консультативна Рада могла б бути дорадчим і координуючим органом з метою реалізації наступних завдань:

- сприяння зміцненню енергетичної безпеки і економічного потенціалу держав, шляхом використання їхніх транзитних можливостей;
- створення передумов для гарантованого транспортування енергоносіїв на європейський ринок;
- вироблення спільних підходів країн ГУАМ і ЄС щодо реалізації транспортних та енергетичних проектів;
- сприяння залученню інвестицій із країн ЄС для реалізації енергетичних і транспортних проектів, модернізації національних паливно-енергетичних комплексів країн ГУАМ;
- підготовка міждержавних програм, спрямованих на реалізацію спільних проектів в енергетичній сфері.

8. Визначити проекти транспортування нафти з Каспійського регіону по маршруту: Баку-Батумі (Супса) - Одеса - Броди - Центральна Європа і газу по маршруту: Каспій - Супса - Феодосія - Україна - Центральна Європа, а також проект Придунайського енергетичного мосту **як пріоритетні** для подальшої реалізації в рамках кооперації ГУАМ - ЄС. Залучити Польщу до роботи в Паливно-енергетичній Раді ГУАМ.

9. Пропонується підготувати по вищенаведеним пропозиціям деталізовані робочі документи для їх обговорення на майбутньому Енергетичному самміті у Варшаві у травні ц.р. **Вкрай бажано, щоб на квітневому засіданні РНБОУ з питань енергетичної безпеки була вироблена спільна позиція усіх гілок влади у сфері енергетики** і щоб на Енергетичному самміті Президент України В.А. Ющенко виступив би з пропозиціями, які були б попередньо погоджені з Верховною Радою і Урядом. Слід раз і назавжди встановити таку практику, коли б енергетична стратегія держави якомога менше залежала від зміни президентів, прем'єр-міністрів, складу уряду і парламенту та політичної ситуації в країні.

*31 березня 2007 року*

# ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ В УКРАЇНУ

(аналітичний матеріал)

**Олексій ВОЛОВИЧ**

Згідно з загальноприйнятими світовими стандартами енергетичної безпеки, постачання енергоносіїв з одного джерела не повинно перевищувати для країни 25%. Лише за такої умови держава може розвиватися енергетично незалежна. Протягом усіх років незалежності енергетична безпека України залишається вразливою і негарантованою, оскільки наша держава енергетично залежна від Росії: на 90% по нафті та на 60% по газу.

Останні роки довели необхідність пошуку альтернативних джерел енергопостачання для нашої держави, оскільки в сучасному світі енергетичний фактор може бути використаний як суттєвий важіль впливу не тільки на економічний, але й на політичний суверенітет будь-якої країни. Так звана „газова криза” у відносинах з Росією продемонструвала, що для України завдання диверсифікації постачання енергоносіїв було і залишається першочерговим.

Гострий дефіцит природних енергетичних ресурсів в Україні ставить проблему диверсифікації енергоносіїв в ряду найбільш пріоритетних і життєво важливих для нашої держави. У вирішенні цієї проблеми велике значення має досвід країн Західної Європи, до переважної більшості яких енергоносії надходять із 5-8 джерел. США отримують енергоносії з 60 країн світу. Об’єктивно диверсифікація допоможе Україні розв’язати проблему уникнення монополії Росії і внаслідок цього створити умови для конкуренції й оптимізації ціни на енергоносії, а також сприятиме інтеграції української економіки в економіку європейських країн.

Україна отримує основні об’єми енергоносіїв (газ, нафта, ядерне паливо) або з одного джерела – Росії, або з центральнoазійських країн існуючою системою нафтогазопроводів через територію Росії. В цих умовах залежність енергетичного сектору і економіки України в цілому від імпорتنих поставок енергоносіїв є критичною.

Оскільки, частка імпорту енергоносіїв в наступні 10-15 років залишатиметься в нашій країні на високому рівні, послідовна і ефективна державна політика в сфері диверсифікації постачання енергоносіїв має бути одним з першочергових завдань України з метою посилення надійності поставок енергоносіїв; отримання енергоносіїв за більш низькими цінами за рахунок конкуренції між постачальниками; підвищення рівня енергетичної безпеки України.

У своїй енергетичній політиці Україна має послідовно відстоювати свої національні інтереси, при цьому намагаючись уникати ускладнень у відносинах з конкуруючими між собою основними центрами сили (РФ, США, ЄС) і прагнути до максимально можливого рівня співпраці з ними. Підтримуючи збалансовані відносини з усіма основними гравцями на світовому енергетичному ринку, найбільшу увагу Україна має приділяти співпраці з Європейським Союзом, оскільки енергетичні проекти,

реалізація яких може забезпечити Україні певний рівень диверсифікації джерел енергоносіїв і відтак економічної незалежності, можуть бути реалізованими лише за умови активної участі в них з боку ЄС.

Проблема диверсифікації енергоносіїв для ЄС набуває особливої актуальності, беручи до уваги ту обставину, що в найближчі десятиліття потреба Європи в енергоресурсах значно зросте. Тому коло країн-постачальників з часом неминуче розшириться за рахунок держав Північної Африки, Близького і Середнього Сходу, а також держав Каспійського регіону. Виходячи з вищезазначеного, українська енергетична система має стати невід'ємною складовою європейського енергетичного ринку, що має бути зафіксовано в основних засадах європейської енергетичної стратегії. На міжнародному рівні Україна повинна виступити гарантом транспонування енергоносіїв через свою територію до країн Євросоюзу.

Утворення спільного пан'європейського газового енергетичного простору забезпечуватиме відповідну транспарентність з єдиними правилами гри для всіх учасників. Одним із реальних проектів співпраці України з ЄС могло б бути залучення нашої держави до створення "Європейського газового контуру" (ЄГК) – об'єднаної системи газопостачання ЄС, здатної забезпечити необхідну циркуляцію газу від місць зберігання до регіонів виникнення дефіциту. Найбільшою у світі за обсягом транзиту є українська ГТС (37 тис. км газопроводів), яка тісно пов'язана із ГТС Польщі, Білорусі, Румунії, Молдови, Угорщини та Словаччини. Найпотужнішу на континенті нашу систему підземних газових сховищ (ПСГ), активний обсяг якої перевищує 30 млрд. куб.м, теж можна використовувати в інтересах усієї Європи. Разом із ПСГ країн ЄС у них можна буде накопичувати 120-денний запас газу, і вони мають стати основним компонентом ЄГК Західної і Східної Європи.

**Найбільш перспективними нафтогазовими проектами диверсифікації постачання енергоносіїв в Україну у співпраці з Європейським Союзом мають стати нафтопровід «Одеса-Броди-Плоцьк», газопровід GUEU та газопровід Nabucco.**

Центральне місце у планах диверсифікації енергоносіїв має займати реалізація проекту будівництва нафтопроводу «Одеса-Броди-Плоцьк», який визнано одним з найбільш перспективних у розбудові транзитної системи Євразійського нафтотранспортного коридору, що забезпечуватиме постачання каспійської нафти до споживачів Європи. Проте слід мати на увазі, що реалізація проектів нафтопроводів «Бургас – Александруполіс» та «Самсун-Джейхан» значно ускладнить завершення проекту «Одеса-Броди-Плоцьк», оскільки Росія вже сьогодні законтрактувала значні обсяги казахстанської нафти для цих проектів. Проте за умови досягнення домовленостей з Туреччиною та її італійським партнером – компанією ENI, нафтопровід «Самсун-Джейхан» можна було б будувати в дві нитки – по одній доставляти каспійську і російську нафту в Джейхан, а по другій (зворотній) – з Іраку в басейн Чорного моря. Ця ідея досить активно розроблялась в середині 90-х років і навіть була втілена в міждержавній угоді між Україною і

Туреччиною, яка була ратифікована Верховною Радою України, але так і не була реалізована через низку об'єктивних і суб'єктивних причин.

Реалізація нафтопроводу «Одеса-Броди-Плоцьк» має не лише збільшити обсяги нафтотранзиту через територію України, надавши можливість вітчизняним НПЗ отримати сировину з альтернативних джерел, але й зміцнити роль України на енергетичному ринку Європи, що має стати економічною основою її європейської інтеграції.

Наявність сировини є невід'ємною умовою ефективного реалізації проекту «Одеса-Броди-Плоцьк». За деякими прогнозами, сукупний обсяг поставок каспійської нафти (азербайджанської і казахстанської) збільшуватиметься. До 2010 року щорічні валовий видобуток нафти в Азербайджані і Казахстані збільшуватиметься з сьогоднішніх 95 до 150-160 млн.т. Враховуючи відносно невелику внутрішню потребу цих країн, основна частка видобутої сировини (70 – 80 млн. т.) піде на експорт. Зважаючи на ту обставину, що експортна каспійська нафта буде належати в основному іноземним нафтогазовим компаніям, то переговори потрібно вести не стільки з урядовими чиновниками згаданих країн, а з реальними видобувачами нафти, тобто компаніями, що володіють ресурсами в Каспійському регіоні і можуть бути зацікавлені в їх поставках через нафтопровід «Одеса-Броди-Плоцьк». Найбільш зацікавленими компаніями у реалізації цього проекту можуть бути: Chevron Техасо, Exxon Mobil, Royal Dutch Shell, British Petroleum і ConocoPhilips.

До переговорів щодо реалізації проекту «Одеса-Броди-Плоцьк» слід підключити також потенційних споживачів каспійської нафти в Європі, зацікавлених диверсифікувати шляхи і джерела отримання енергоносіїв. Серед таких потенційних споживачів передусім можуть бути Польща, Литва, Чехія, Словаччина, Угорщина та Німеччина.

Оскільки Казахстан і Азербайджан прагнуть до здійснення незалежної багатовекторної експортної політики, головною метою якої є подальше посилення власного положення у світовому енергетичному просторі не лише шляхом постачання сировини, а також за рахунок переробки сировини для подальшого продажу власних нафтопродуктів в треті країни, Україна могла б запропонувати згаданим країнам взяти участь в модернізації існуючих українських НПЗ чи у спільному будівництві нових з високим ступенем переробки сировини. Україні слід більш активно залучати країни Каспійського регіону і до інших спільних енергетичних проектів, щоб суттєво підвищити взаємну зацікавленість і рівень інтеграції.

**Україна готова також долучитися до реалізації газотранспортного проекту Європейського Союзу Nabucco**, розробленого австрійським енергетичним концерном OMV, що передбачає транзит газу з Ірану, Туркменістану та Азербайджану через Туреччину і Балкани до Західної Європи в обхід території Росії. Одночасно маршрут газопроводу має пройти неподалік (територією Румунії та Угорщини) від південно-західного кордону України, що дає змогу за певних обставин підключитися до нього.

Формат участі України у цьому проекті визначається двома аспектами: участю у будівництві і обслуговуванні газопроводу та отриманням з нього

певних обсягів газу шляхом побудови відгалуження газопроводу на українську територію за умови досягнення відповідної домовленості з країнами-учасниками проекту. На даному етапі Україні доцільно активізувати питання участі у будівництві газопроводу Nabucco в якості підрядника.

У разі незгоди основних учасників проекту побудувати відгалуження газопроводу на українську територію можна було б запропонувати варіант взаємозаліку, коли Україна сприяє реалізації та функціонуванню газопроводу Nabucco і як учасник цього проекту отримує газ у відповідній пропорції з Росії за квотою одного з інших учасників (Румунії, Угорщини, Австрії). Така схема була б взаємовигідною для усіх учасників.

Nabucco проектом з високим ступенем ризику, перш за все політичного, оскільки його реалізація потребує злагоджених дій усіх його учасників. Одним із ризиків є можливість побудови Росією газопроводу „Блакитний потік-2” (потужністю 8 млрд. куб. м) як конкурентного з Nabucco. Інший ризик – це можливе використання Росією газопроводу Nabucco для постачання свого газу в Європу, що послабляє переваги цього газопроводу як диверсифікованого проекту. Тим не менш, Україні необхідно якомога швидше визначитися зі своєю участю у проекті Nabucco, оскільки сьогодні це єдиний реально можливий варіант диверсифікації джерел постачання газу до нашої держави.

Оскільки газопровід Nabucco через свою відносно незначну потужність (після закінчення будівництва в 2020 р. 31 млрд. куб. м), енергетичних проблем Європи не вирішить, розробляються також інші проекти поставок газу до Європи, зокрема **проект GUEU - (Georgia-Ukraine-EU)**, який зв'яже Азербайджан через Грузію, по дну Чорного моря з українською Феодосією (або румунською Констанцею) і буде протягнутий далі до Європи.

Суттєвою обставиною, яка ускладнює реалізацію цього проекту, є його висока вартість (до \$12-13 млрд.), пов'язана з його досить значною морською ділянкою - близько 700 км. Проте за умови постачання газу з Ірану через Азербайджан та Грузію цей проект може бути перспективним і високорентабельним.

Україні слід переконати відповідні структури Європейського Союзу в тому, що проекти Nabucco і GUEU можуть бути не конкурентними, а взаємодоповнюючими. Одним із аргументом в просуванні цієї ідеї може бути можливість сполучити трубопроводи Nabucco і GUEU з існуючою газотранспортною системою України, що значно послабить усі ризики, характерні для проекту Nabucco, як для окремої системи.

### **Скраплений природний газ (СПГ).**

Одним із шляхів диверсифікації енергоносіїв для нашої держави може бути постачання скрапленого природного газу (СПГ). Світове споживання природного газу у 2005 році становило 2,75 трлн. кубометрів, з яких лише 6,9% припадало на СПГ. Проте за даними Міжнародного енергетичного агентства (ІЕА), світовий попит на СПГ до 2010 року зросте до 476 млрд. кубометрів із нинішніх 246 млрд., тобто збільшиться майже вдвічі. У світовій практиці є чимало прикладів, коли великі промислово розвинені країни значною мірою забезпечують енергетичні потреби своїх економік за рахунок



СПГ. Так, наприклад, Японія забезпечує себе скрапленим природним газом в обсязі 90 млрд. куб. м. на рік. Останніми роками в Європі ведеться пошук альтернативних джерел газу, в основному у формі СПГ. Так, серед п'яти альтернативних проектів постачання іранського газу в Європу два передбачають його доставку у скрапленому вигляді.

Однією з переваг отримання СПГ є легкість шляхів його доставки морським транспортом за наявності газоприймальних (зріджувальних) та регазифікаційних терміналів. Наукові дослідження підтверджують ефективність доставки в Україну природного газу у великих обсягах у зрідженому стані за умови створення мережі морських газотранспортних систем, складовою частиною яких мають стати новозбудовані газові термінали, заводи із зрідження і регазифікації газу, океанські танкери-газовози.

Поставки скрапленого природного газу в Україну є найбільш реальним способом забезпечити диверсифікацію імпорту цього виду палива. Програма поставок СПГ у найближчій перспективі, на наш погляд, могла б здійснюватися у два етапи: на першому етапі до 2010 року забезпечити обсяг поставок у розмірі 5 млрд. куб.м, з подальшим нарощуванням до 10 млрд. куб.м у 2012 р. На другому етапі - до 15 млрд. куб.м у 2015р. Реалізація програми поставок СПГ в Україну потребуватиме інвестицій в розмірі близько 2 млрд. дол. з наступною розбивкою по етапах:

I-й етап - будівництво I-ї черги терміналу та 3-х танкерів 800 млн. дол.;  
- II-й етап-будівництво II-ї черги терміналу та 5-х танкерів 1200 млн. дол.

Про підтримку цієї програми досягнуто попередньої домовленості з банком "Credit Lyonnais" AG (Швейцарія). Для детальної економічної оцінки проекту ВАТ „Укргазпроект” готове розробити техніко-економічне обґрунтування поставок скрапленого природного газу в Україну.

Для оптимізації економічних показників проекту доцільно поєднати імпорт СПГ з експортом аміаку збудованими в Україні танкерами. Така схема суттєво зменшить закупівельну ціну газу і дозволить отримати зовнішні інвестиції для будівництва танкерів на суднобудівних заводах Миколаєва для перевезення аміаку і СПГ.

Джерелами альтернативного російському постачання СПГ для України можуть бути Каспійський регіон, країни Близького Сходу і Північної Африки. Іранський, туркменський та азербайджанський газ може доставлятися до грузинських портів на Чорному морі, де відбуватиметься його скраплення. Потім морськими танкерами СПГ доставлятиметься до газового терміналу поблизу Одеси, де відбуватиметься його регазифікація та і закачування в існуючу систему газопроводів. Не виключена також можливість розробки газових родовищ Іраку та будівництво від них газопроводу до чорноморського узбережжя Туреччини.

Серед країн Перської затоки найбільшими запасами газу володіє Катар, роль якого як експортера СПГ на зовнішні ринки зростатиме. У 2005 році експорт СПГ із Катару становив близько 28 млрд. кубометрів, а вже в

найближчі п'ять-шість років його експортні можливості збільшаться в кілька разів.

Єгипет розпочав експорт СПГ у 2005 року. Загальне виробництво СПГ у Єгипті планується довести до 50 млрд. куб. м. у 2010 р. і понад 90 млрд. куб. м. у 2030 р. Більшість єгипетських газових родовищ знаходяться на шельфі Середземного моря, тому пріоритетними споживачами єгипетського СПГ будуть країни Південної Європи. Передбачається, що за умови збільшення обсягів транспортування арабського газу Трансарабським газопроводом (Єгипет-Йорданія-Сирія-Туреччина) завдяки приєднанню до нього газотранспортних систем Лівії та країн Перської затоки, диверсифікація постачання природного газу, в тому числі у скрапленому вигляді, до Європи і, відповідно, до України може стати вагомим чинником в європейській енергетичній політиці. В перспективі Трансарабський газопровід може бути приєднаний до газопроводу Nabucco.

За обсягами розвіданих запасів природного газу Лівія посідає 4 місце у Африці (1,49 трлн. куб. м на 2005 рік), але її експортні можливості невеликі. Так, при обсягах річного видобутки тільки 7 млрд. куб. м. майже 83% відправлялося на внутрішній ринок (за даними на 1 січня 2005 р.). Проте Лівія намагається значно розширити експорт природного газу. Потужність тільки одного із запланованих експортних газопроводів – підводного на Сицилію – становитиме 12 млрд. на рік. Слід взяти необхідні практичні кроки для реалізації домовленості між Міністерством палива і енергетики України, досягнутої в лютому 2007 р. з лівійською стороною про поставки лівійського СПГ в Україну.

Достатньо реалістичною виглядає доставка скрапленого газу в Україну із Алжиру. Нещодавно національна алжирська нафтогазова компанія «Sonatrach» підписала контракт з американською фірмою KBR щодо будівництва заводу із скраплення природного газу потужністю 4,5 млн. тон на рік в алжирському місті Скікда. До 2010 року «Sonatrach» має на меті довести свої потужності із виробництва скрапленого природного газу з нинішніх 20,6 млн. тон до 32 млн. тонн.

На нашу думку, проекти постачання СПГ в Україну із згаданих джерел слід планувати в рамках Енергетичної угоди Євросоюзу, яка охоплює 34 країни і до якої Україна на даний час ще не залучилася. Угода про Енергетичну спільноту, підписана у 2006 р. в Афінах, поєднує країни Євросоюзу з державами Південно-Східної Європи (Хорватією, Боснією, Сербією і Чорногорією, Румунією, Болгарією). Мета цієї угоди - створити найбільший у світі інтегрований ринок газу і електроенергії. Угода передбачає фінансову допомогу вартістю 30 мільярдів євро на розвиток інфраструктури електроенергії до 2015 року і розширення газового ринку між країнами Чорноморсько-Каспійського басейну і Європейським Союзом.

**Особливого значення в планах реалізації політики диверсифікації джерел і маршрутів постачання енергоносіїв має посідати співпраця з країнами-постачальниками енергоресурсів.**

Потенційними альтернативними Росії країнами-постачальниками нафти і газу для України є **Азербайджан, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан та Іран**. Україна, Грузія, Білорусія, Молдова і згадані країни мають зробити конкретні кроки з метою створення альянсу країн-постачальників енергоресурсів і транзитних держав за участю інститутів Європейського Союзу, інакше Росія завжди виграватиме в двосторонніх форматах розв'язання енергетичних конфліктів, оскільки вона сильніша за кожна окремо взяту державу.

Разом з тим, координація дій країн-споживачів і транзитних держав Європи в тій або іншій формі не повинна призвести до конфронтації з Росією. Проблемні питання між Росією і згаданими державами, мають розв'язуватись лише в рамках конструктивного багатостороннього діалогу на основі міжнародного права, консенсусу і компромісів. Всілякі спроби провокувати Росію або проводити антиросійські демарші можуть тільки загострити ситуацію і призвести до небезпечних наслідків для всіх учасників діалогу. Лише добросусідські відносини з Росією, засновані на взаємних інтересах і засадах рівноправ'я, можуть створити сприятливу атмосферу для розв'язання всіх енергетичних проблем цивілізованим шляхом.

Перші кроки на цьому шляху були здійснені в рамках проведення у 2007 р. Енергетичних самітів у Кракові і Вільнюсі. Наступний Енергетичний саміт, який відбудеться у Києві у 2008 році, покликаний трансформувати декларації і заяви про наміри в конкретні угоди з метою реалізації спільних енергетичних проектів і передусім проекту добудови нафтопроводу «Одеса-Броди-Плоцьк».

Пострадянські країни, які ще не стали членами Європейського Союзу, мають подбати про створення системи колективної енергетичної безпеки. На наш погляд, формат ОДЕР-ГУАМ і Співдружності демократичного вибору (СДВ) якнайбільше підходить для функціонування такої системи.

Україна зацікавлена у якнайповнішій участі **Азербайджану** в українських енергетичних проектах, зокрема у реалізації проекту «Одеса-Броди-Плоцьк», зокрема в рамках угоди між НАК «Нафтогаз України» та Державною нафтовою компанією Азербайджану. З огляду на постійне збільшення обсягів видобутку нафти в Азербайджані транспортування каспійських енергоносіїв до європейських споживачів через українську транзитну систему видається досить перспективним. Україна зацікавлена у вивченні азербайджанського досвіду з метою його застосування для видобутку енергоносіїв на українському шельфі Чорного моря. Разом з Грузією, Литвою і Польщею, Україна та Азербайджан є сторонами міжвідомчої угоди про співпрацю у сфері енергетики, яка була підписана в рамках Енергетичного саміту у Вільнюсі у жовтні 2007 р. Цією угодою передбачено створення повноцінної юридично-правової бази для реалізації проекту нафтопроводу "Одеса–Броди–Плоцьк" як міжнародного.

Співпраця з Азербайджаном у нафтогазовій галузі може бути реалізована в трьох напрямках. Перший із них – формування з азербайджанськими компаніями спільних структур, які б могли працювати на обох ринках над

видобутком, розвідкою нафти та реалізацією нафтопродуктів. Другим напрямком могло б стати освоєння та транспортування азербайджанської та казахської нафти на європейський ринок нафтопроводом «Одеса-Броди-Плоцьк». Третім напрямком може бути формування спільних позицій з питань поставок газу по маршруту «Каспій-Україна-ЄС».

**Казахстан** нині активно шукає альтернативних шляхів для постачання своєї нафти на європейські ринки. За прогнозами її видобуток в найближчі роки має суттєво зрости - до 150 млн. т. в 2015 році, що становитиме приблизно третину від прогнозованого обсягу видобутку російської нафти на цей рік. В цьому зв'язку слід активізувати угоду про співпрацю з поставок в Україну казахстанської нафти та її транзиту, а також міжурядовий протокол про внесення змін до неї, підписаний під час візиту президента Казахстану Н. Назарбаєва до Києва 2 лютого 2007 р. з нагоди відкриття Року Казахстану в Україні.

Наявність у Казахстані "вільних" грошей в межах 50 млрд. дол. робить цю країну вельми перспективним інвестором для енергетичних проектів в Україні. Слід створити належні умови для практичної реалізації намірів Казахстану інвестувати нарощування потужностей нафтотерміналу «Південний» поблизу Одеси, зокрема будівництва 52-кілометрового нафтопроводу, який з'єднає 154-й кілометр нафтопроводу «Снігурівка-Одеса» з цим нафтотерміналом, а також будівництво нового нафтопереробного заводу в Україні.

Хоча на Енергетичному самміті у Вільнюсі Казахстан поки що утримався від участі в проекті нафтопроводу «Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ», проте без казахстанської нафти цей проект буде важко реалізувати. Однією з умов участі Казахстану в даному проекті є вимога доступу казахстанського капіталу до нафтопереробних заводів в європейських країнах і Україні. Однак на даний час європейці поки не готові на такі поступки казахстанській стороні.

Українські нафтогазові компанії можуть взяти участь в розробці й видобутку нафти й газу в Казахстані, керівництво якого налаштовано позитивно на співпрацю в цій сфері. Є також шанс активізувати взаємовигідну співпрацю з Казахстаном у зв'язку з очікуваним проголошенням 2008 року - роком України в Казахстані та запланованим на цей рік візитом Президента України в Астану.

**Українсько-туркменська співпраця** у сфері енергетики (особливо постачання газу) є дуже важливою. На даний час існує низка домовленостей на вищому рівні, які стосуються зокрема можливості створення газотранспортного консорціуму для транзиту газу до України і ЄС по територіях Туркменістану, Казахстану, Росії і України. У разі реалізації цього проекту, Туркменістан міг би поставляти до України щорічно 60-70 млрд. куб. м газу. Проте Росія заблокувала цей проект, оскільки їй вигідніше купувати газ в Туркменії по 100 дол. за 1 тисячу куб. м і продавати його Україні та іншим країнам по 130 дол. і більше, при цьому залишаючи за собою контрольні функції.

Серед інших домовленостей, які мають бути втілені в життя, - збереження за Туркменістаном функції стратегічного постачальника газу до України та розробка плану дій з питань українсько-туркменської співпраці в паливно-енергетичній сфері до 2009 р.

**Україна – Узбекистан.** Збільшення поставок природного газу узбецького походження до України можливо за умови наявності вільних транзитних потужностей. Узбекистан може поставляти до України до 10 млрд. куб. м природного газу. Українська сторона висловила готовність розглянути питання про участь в розробці газових родовищ в Узбекистані.

**Україна - Іран.** Розширення співпраці з Україною у сфері видобутку та транспортування енергоносіїв, розвитку енергетичного та нафто-газового секторів економіки Ірану визначено як один із пріоритетних та перспективних напрямків двостороннього співробітництва. Меморандум між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран про торговельно-економічне співробітництво на 2003-2007 роки, підписаний 18 вересня 2003, зокрема передбачає співробітництво у галузі енергетики.

Іран, який посідає друге після Росії місце в світі за розмірами газових родовищ, є однією з не багатьох країн, яка може стати реальним і довгостроковим партнером у справі диверсифікації енергоносіїв, зокрема газу. Проте, незважаючи на економічну привабливість українсько-іранського співробітництва, воно навряд чи зможе нормально розвиватись внаслідок загострення кризи навколо ядерної програми Ірану. Перспективи українсько-іранського співробітництва в енергетичній сфері пов'язані певним чином з небезпекою формування негативного міжнародного іміджу України, оскільки Іран кваліфікується Європейським Союзом, США і ООН як порушник глобального режиму нерозповсюдження ядерної зброї, а також державою-спонсором міжнародного тероризму. Проте слід зазначити, що радикалізм політичних рішень ЄС стримується економічною зацікавленістю низки європейських держав (Італії, Німеччини, Франції, Великої Британії) розвивати двостороннє співробітництво з Іраном.

Очевидно, Україна має виважено ставитись до довгострокового економічного співробітництва з державою, справа якої вже більш року перебуває на розгляді РБ ООН і, не виключено, що її розгляд може завершитись застосуванням економічного ембарго або здійсненням превентивної воєнної операції проти ІРІ. При цьому слід мати на увазі, що беззастережна співпраця Києва з Тегераном може викликати погіршення відносин між Україною та США і Ізраїлем.

Водночас слід зазначити, що у разі застосування ембарго ООН на співпрацю з Іраном в енергетичній сфері, Україна подібно іншим європейським партнерам Ірану зазнає значних збитків і буде змушена залишатись заручником енергетичної політики Росії, або терміново шукати нових партнерів в постачанні газу, вибір яких є дуже обмеженим.

Оптимальним розв'язанням цієї проблеми може стати залучення України до широких енергетичних проектів європейського масштабу за участю Ірану, гарантом здійснення яких будуть кілька впливових європейських країн -

традиційних стратегічних партнерів США. Разом з тим, необачним було б припинення розвитку вже існуючого потенціалу співробітництва між Україною та Іраном. Більше того, Україна могла б виступити посередником у конфлікті між США й міжнародною спільнотою з одного боку, та Іраном з іншого. Іншими словами, використовуючи досвід держави, яка під тиском великих держав позбавилась третього у світі за розмірами ядерного потенціалу, Україна могла б продемонструвати міжнародній спільноті свою активну дипломатичну позицію щодо зміцнення ДНЯЗ, а також налагодити більш конструктивний діалог з Іраном, що сприяло б подальшому розвитку економічної співпраці з ним.

**Україна - Близький Схід.** Доставка близькосхідних енергоносіїв в Україну є доволі складною проблемою. Один із варіантів розв'язання цієї проблеми – видобуток енергоносіїв і їх реалізація третім країнам на місці видобутку. Такий варіант дав би змогу сформувати необхідний фінансовий ресурс для придбання енергоносіїв у сусідніх з Україною держав. Використання подібної схеми заміщення сприяло б підвищенню рівня енергетичної безпеки нашої держави.

Пріоритетним є реалізація інтересів України в тих арабських країнах, з якими вже укладені угоди про співпрацю в енергетичній сфері. Це, передусім, **Єгипет, Лівія та ОАЕ**, в яких вже на даний час вже реалізуються проекти видобутку енергоносіїв за участю українських компаній. Слід також продовжити роботу з підготовки проектів та участі у міжнародних нафтогазових тендерах в **Алжирі та Сирії**, що потребує постійної державної підтримки. Важливим є входження України на потужні ринки **Саудівської Аравії та Іраку**, на рівні співпраці як з ТНК, що вже давно працюють в цих країнах, так і безпосередньо з урядами і нафтогазовими компаніями цих країн.

До 2010 року Україна може добути першу нафту з родовищ Єгипту, Лівії і ОАЕ. До цього часу слід концептуально відпрацювати питання щодо шляхів та варіантів транспортування арабської нафти і газу в Україну. Ключовим партнером України щодо можливих варіантів транспортування близькосхідної нафти могла б стати Туреччина, з якою необхідно буде укласти угоди щодо режиму проходження нафтоналивних суден через Босфор в Україну, а також щодо використання її трубопроводів для транзиту арабської нафти в Україну через Чорне море. Перш за все слід повернутися до питання поставок іракської нафти в Україну по маршруту Кірчук- Кірікале-Самсун-Одеса, а також отримати гарантії Туреччини на кількість нафтоналивних суден та обсяги нафти, що можуть бути пропущені до України через протоку Босфор.

Враховуючи явне відставання аналітичної та планової розробки питання альтернативних близькосхідних джерел постачання нафти і газу в Україну, Кабмін має переглянути терміни виконання доручень, даних Мінпаливенерго, “Нафтогазу України” та іншим відомствам. Ближчим часом слід розробити перспективну програму участі України на енергетичних ринках Близького Сходу і визначити заходи державної підтримки вітчизняних компаній в розробках нафтогазових родовищ, в транспортуванні та реалізації енергоносіїв

в інтересах України. Кабінету міністрів необхідно затвердити відповідну цільову програму в рамках Енергетичної стратегії України до 2030 р.

Необхідно також вжити комплекс заходів довгострокового характеру щодо активної підтримки державою вітчизняних нафтовидобувних компаній, що діють на Близькому Сході, і поновлення інтенсивного політичного діалогу на найвищому рівні з лідерами арабських держав, які входять у сферу енергетичних інтересів України. Державна підтримка є найважливішою умовою входження України на енергетичні ринки Арабського Сходу, участі України в реалізації міжнародних енергетичних проєктів та активного просування наших послуг на арабські енергетичні ринки. Необхідно забезпечити вдосконалення власної технічної бази щодо виробництва нафтового та газового устаткування, під масштаби та технічні умови проєктів в регіоні, а також посилити роботу з підготовки спеціалістів у вітчизняних ВНЗ для роботи на Арабському Сході, враховуючи місцеві умови роботи, техніку і технології.

### **Використання гідрату метану та ресурсів сірководневої зони Чорного моря.**

Триваюче виснаження світових запасів традиційних видів енергоносіїв актуалізувала проблему використання ресурсного потенціалу океанічних гідратів метану для отримання природного газу. Так, Японія та Індія вже приступили до реалізації своїх проєктів і програм з визначення родовищ океанічних гідратів метану. Достатній досвід накопичено у США, Китаї і Канаді.

У деяких районах Чорного моря на глибинах 300 - 1000 м виявлено газогідратні поклади метану потужністю 400 - 800 м під дном моря. У центральній глибоководній частині Чорного моря (в районі Криму) запаси метану в газогідратах оцінюються у 20 - 25 трлн. куб. м. , а в усьому Чорному морі, за оцінками геологів України та Росії, - у 60 - 75 трлн. куб. м. Щорічну потребу України в газі до 85 млрд. куб. м. Чорне море може забезпечити на декілька десятиліть.

Перспективи видобутку ресурсів гідрату метану в Чорному морі розроблялися ще у 1968 році. У 1993 році уряд ухвалив Постанову про виконання програми "Газогідрати Чорного моря". В ній був передбачений значний обсяг геолого-розвідувальних робіт і робіт із створення технології та конструкції газовидобувного комплексу для газогідратів Чорного моря. Однак бюджетних коштів для цього не знайшлося. За ініціативи президента Міжнародного науково-технічного університету (МНТУ), із залученням коштів тодішнього "Укргазпрому" і провідних науковців НАНУ з 1993 року проводяться лабораторні роботи і стендові дослідження на молекулярному рівні з імітацією реальних умов утворення й відкладення гідратів на дні моря (із відбором проб води, піску і мулу з дна Чорного моря).

Для практичного втілення програми видобутку природного газу із гідрату метану потрібно вжити наступних заходів:

- уточнити запаси метанового газу;
- повторити і поновити їх пошуки для встановлення розмірів газоносної площі;

- на базі одного з підприємств НАК "Нафтогаз України" створити спеціалізоване управління з пошуку і видобутку метану з газогідратних покладів;

- науково-дослідні інститути НАН України, галузеві та НДІ вищих навчальних закладів і наукові центри мають бути залучені до вивчення цієї проблеми, організувавши серйозні дослідження в лабораторно-стендових і реальних (морських) умовах для вивчення природи створення гідратів метанового газу і можливості видобутку їх із застосуванням екологічно чистих технологій без порушення біосфери моря. При наявності технічних розробок можна буде поставити питання про залучення інвестицій.

### **Використання ресурсів сірководневої зони Чорного моря.**

Україна також має в своєму розпорядженні величезні поклади сірководня, який є горючим газом і може бути джерелом енергії. Особливістю Чорного моря є наявність в ньому, починаючи із глибини 150 м, розчинного сірководня, який глибше 200 метрів повністю витісняє кисень.

Один з проектів використання чорноморських запасів сірководня був запропонований ще у 1979 році. Згідно проекту, щорічно можна виділяти 250 млн. тонн сірководня для переробки і подальшого спалювання. Основним "відходом" виробництва є сірчана кислота - цінна сировина для інших галузей промисловості. Основним недоліком означеної технології є її висока капіталомісткість. У національних масштабах будівництво станцій з переробки сірководня може стати вигідним і безпечним способом послаблення від енергозалежності. Будівництво таких станцій обходиться у декілька разів дешевше ніж будівництво АЕС, швидко окупиться і дозволить скоротити собівартість електроенергії приблизно у 8 разів.

### **Диверсифікація постачання ядерного палива.**

Ядерне паливо в Україну постачає ВАТ „ТВЕЛ” (Росія), яке у 1996 році виграло тендер на поставку у корпорації Westinghouse (США) та корпорації АВВ (Швеція). Участь України у виробництві ядерного палива для власних потреб є досить обмеженою і складається у забезпеченні сировиною (30% потреб в урані та 100% - у цирконії), що обумовлює практично монопольну залежність України від постачання кінцевого продукту (ТВЕЛів).

Зменшенню цієї залежності повинно сприяти створення власного ядерного паливного циклу (ЯПЦ). Потенційні можливості України для вирішення цього завдання є досить значними. В Україні є достатні запаси уранової та цирконієвої руди, промислові потужності з їх переробки, комплекс підприємств енергомашинобудування, наукові інститути ядерного профілю, а також новітні технології з отримання ядерних матеріалів.

Однак створення власного ЯПЦ поки що не відбулося. Головними причинами цього стали відсутність державного капіталовкладення та те, що ціна російського ядерного палива була значно нижчою за світову ціну. Належне виконання ВАТ „ТВЕЛ” прийнятих зобов'язань щодо постачання ядерного палива на українські АЕС теж не ставило це питання на першочерговий план.

Першою і поки що єдиною спробою диверсифікувати постачання ядерного палива є спільна з корпорацією Westinghouse програма адаптації



американського ядерного палива на Південно - Українській АЕС. Проект започатковано у 2005 році за фінансової підтримки США, завершення проекту планується у 2013 році. Важливим чинником для прийняття рішення щодо промислової експлуатації палива буде його якість, яка поки що, за оцінкою експертів, не є кращою за якість російського палива. До того ж потрібно буде пройти досить довгу процедуру ліцензування та дослідну експлуатацію цього палива на реакторах типу ВВЕР російського виробництва.

В майбутньому Україна має можливість змінити ситуацію монопольної залежності за рахунок введення в експлуатацію нових ядерних реакторів неросійського походження і відповідно постачання на них неросійського ядерного палива (згідно з „Енергетичною стратегією України на період до 2030 року” потужності нових ядерних енергоблоків до 2030 року повинні скласти більше 20 ГВт). Разом з тим необхідно продовжувати співпрацю з Росією і Казахстаном у спільному виробництві ядерного палива, збільшуючи частку України у виробництві уранового концентрату, цирконієвих сплавів та виробів з них.

Україна також не повинна стояти осторонь світових інтеграційних процесів у ядерній галузі й приймати участь у міжнародних проектах, зокрема у створенні Міжнародного центру збагачення урану в м. Ангарську (Росія). Це дозволить зміцнити її позиції у світі, використати принцип взаємозалежності у відносинах з партнерами, що в кінцевому результаті зменшить ризики у постачанні ядерного палива та ризики експлуатації ядерної енергетики в цілому.

*24 листопада 2007 р.*

## **СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ БУДІВНИЦТВА ГАЗОПРОВОДУ «БІЛИЙ ПОТІК» (GUEU - White stream)**

***Олексій ВОЛОВИЧ***

Згідно із загальноприйнятими світовими стандартами енергетичної безпеки, постачання енергоносіїв з одного джерела не повинно перевищувати для країни 25%. Лише за такої умови держава може розвиватися енергетично незалежна. Протягом усіх років незалежності енергетична безпека України залишається вразливою і негарантованою, оскільки наша держава енергетично залежна від Росії: на 90% по нафті та на 60% по газу.

Останні роки довели необхідність пошуку альтернативних джерел енергопостачання для нашої держави, оскільки в сучасному світі енергетичний фактор може бути використаний як суттєвий важіль впливу не тільки на економічний, але й на політичний суверенітет будь-якої країни. Так звана „газова криза” у відносинах з Росією продемонструвала, що для України завдання диверсифікації постачання енергоносіїв було і залишається першочерговим.

Гострий дефіцит природних енергетичних ресурсів в Україні ставить проблему диверсифікації енергоносіїв в ряду найбільш пріоритетних і життєво важливих для нашої держави. У вирішенні цієї проблеми велике значення має досвід країн Західної Європи, до переважної більшості яких енергоносії надходять із 5-8 джерел. США отримують енергоносії з 60 країн світу. Об'єктивно диверсифікація допоможе Україні розв'язати проблему уникнення монополії Росії і внаслідок цього створити умови для конкуренції й оптимізації ціни на енергоносії, а також сприятиме інтеграції української економіки в економіку європейських країн.

Україна отримує основні об'єми енергоносіїв (газ, нафта, ядерне паливо) або з одного джерела – Росії, або з центральноазійських країн існуючою системою нафтогазопроводів через територію Росії. В цих умовах залежність енергетичного сектору і економіки України в цілому від імпортних поставок енергоносіїв є критичною.

Оскільки, частка імпорту енергоносіїв в наступні 10-15 років залишатиметься в нашій країні на високому рівні, послідовна і ефективна державна політика в сфері диверсифікації постачання енергоносіїв має бути одним з першочергових завдань України з метою посилення надійності поставок енергоносіїв; отримання енергоносіїв за більш низькими цінами за рахунок конкуренції між постачальниками; підвищення рівня енергетичної безпеки України.

Серед не багатьох проектів диверсифікації постачання енергоресурсів в Україну проект газопроводу «Білий потік» або GUEU (Грузія - Україна - Євросоюз) розглядається експертами як найбільш перспективний і реалістичний з огляду на велику зацікавленість в його здійсненні з боку Євросоюзу. Пропозиція Прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко щодо участі Євросоюзу у спорудженні газопроводу «Білий потік» з Туркменії через Азербайджан, Грузію і Україну в Європу, з якою вона виступила 28 січня 2008 р. у Брюсселі на засіданні комітету з питань закордонних справ Європарламенту, привернула увагу європейської громадськості та експертів у сфері енергетики до цього проекту [1].

У 90-х роках минулого століття проект газопроводу «Білий потік» називали "проектом майбутнього", або "газом, вільним від політичного тиску". Передбачалося, що газопровід зможе з'єднати газові родовища Центральної Азії та Ірану з європейськими країнами через територію Грузії, України і можливо Румунії.

Ініціатором розробки проекту є міжнародний консорціум "Грузія - Україна - Євросоюз - Трубопровід" (GUEU-White Stream Pipeline Company), в який входять інжинірингові і консалтингові компанії Pipeline Systems Engineering (PSE) і Radon-Ishizumi, а також п'ять компаній з України, Грузії, Азербайджану, Ірану і Туркменістану В кінці 2006 року була завершена підготовка техніко-економічного обґрунтування проекту.

Вперше проект газопроводу був представлений 16-17 березня 2006 р на 5-ій міжнародній конференції з питань нафти, газу і енергетики "GIOGIE - 2006", що проходила в Тбілісі. Презентації проекту відбувалися також 11

травня 2007 року на Енергетичному форумі у Відні і 10-11 жовтня 2007 на Енергетичному самміті у Вільнюсі.

Проект газопроводу "Білий потік" розглядається проектантами як відгалуження від Південно-Кавказького газопроводу «Баку-Тбілісі-Ерзрум». На думку одного з керівників проекту Р. Пірані, будівництво трубопроводу займе не менше п'яти років і обійдеться приблизно в 2 млрд. дол. Він вважає, що каспійські запаси газу настільки великі, що об'єм перекачуваного з Азербайджану до Європи газу можна буде збільшити в кілька разів. Передбачається, що введення в дію газопроводу «Білий потік» сприятиме активізації видобутку газу як на родовищі "Шах-Деніз", так і на глибоководних родовищах "Азері-Чіраг-Гюнешлі". (Протягом 2008 року планується довести видобуток газу на цих родовищах до 700 тис. барелів на добу. Загальний обсяг запасів газу на морській платформі «Умід» оцінюється в 200-300 млрд. кубометрів) [2].

***Довідково:** газове родовище „Шах-Деніз” розташоване на дні Каспійського моря. Учасниками проекту є: BP Azerbaijan (оператор - 25,5%), Statoil - 25,5%, ДНКАР, ЛУКойл, NICO і TOTAL по 10%, ТРАО - 9%. Запаси родовища "Шах-Деніз" оцінюються в 1 трлн. куб. газу. і більше 100 млн. тонн конденсату. Видобуток газу розпочато 15 грудня 2006 року. Глибина першої експлуатаційної свердловини становить 6500 м. Вона пробурена на глибині моря в 100 м. На даний час природний газ із родовища "Шах-Деніз" поставляється в розподільну систему Азербайджану і в Південно-Кавказький газопровід.*

#### **Технічні характеристики проекту газопроводу «Білий потік».**

Спорудження газопроводу має пройти 3 фази, при цьому кожна фаза потребуватиме прокладення окремого трубопроводу. Перша фаза трубопроводу дозволить транспортувати 8 млрд. куб. м. газу на рік з азербайджанського підводного газового родовища «Шах-Деніз». Друга фаза має збільшити потужність газопроводу ще на 8 млрд. куб. м. газу. Передбачається, що у разі надходження газу із Туркменії, Казахстану та Ірану, потужність газопроводу на третій фазі його розвитку могла б сягнути 32 млрд. куб. м. газу на рік. Підводна частина трубопроводу діаметром 24 дюйми проляже на глибині близько 2000 метрів. Діаметр наземного трубопроводу - 42 дюйми. Передбачається, що прокладку підводної частини газопроводу «Білий потік» здійснать італійські компанії «ENI» та «Saipem», які вже набули досвіду під час прокладання російсько-турецького газопроводу «Блакитний потік».

Підводна частина газопроводу "Білий потік" у певному місці має перетнутись з російським газопроводом "Голубий потік" що має бути відповідно узгоджено з російською стороною.

## Дані про довжину різних ділянок газопроводу «Білий потік»

### Варіант I спорудження газопроводу

Маршрут газопроводу	Довжина трубопроводу (км)
Територією Грузії	115 км
Дном Чорного моря від Супси до Феодосії	630 км
Територією Криму	215 км
Дном Чорного моря від Криму до Румунії	395 км
Всього:	1355 км

### Варіант II спорудження газопроводу

Маршрут газопроводу	Довжина трубопроводу (км)
Територією Грузії	115 км
Дном Чорного моря від Супси до Констанци	1120 км
Всього:	1235 км

Пройшовши територією Грузії, газопровід „Білий потік” з району Супси має пролягти по дну моря до України (GUEU) або Румунії (GREU). Український варіант газопроводу в політичному і технічному вимірах вважається більш оптимальним і вигідним. Проте якщо на час спорудження газопроводу українські газотранспортні системи України опиняться під контролем Росії, то пріоритетним стане румунський варіант газопроводу. До переваг румунського варіанту розробники проекту і потенційні експортери газу відносять політичну стабільність Румунії, її членство в ЄС і НАТО. Проте при цьому варіанті спорудження газопроводу необхідно буде встановлення плавучих компресорних станцій у відкритому морі, що пов'язано з певними технічними труднощами. Очевидно, що румунський варіант більш витратний і технологічно складний.

Якщо газопровід «Білий потік» буде приєднано до газотранспортної системи України, то вона має бути пристосована до європейських стандартів експлуатації і управління. Потенційна участь України в Енергетичній спільноті Євросоюзу відкриває такі можливості. За таких умов каспійський газ транспортуватиметься українською газотранспортною системою до Польщі і з неї в інші країни Європи. Газотранспортна система України вже сьогодні має певні невикористані резерви, які можуть збільшитися у разі, якщо Росія зменшить експорт газу в Європу через територію України. Пропускна спроможність українських газопроводів здатна

більш ніж наполовину забезпечити попит всієї Центральної і Східної Європи на газ.

Проектанти газопроводу «Білий потік» вважають, що його важливою перевагою перед «Набукко», який має проходити через нестабільні райони Туреччини», є той факт, що при його будівництві може бути використана існуюча інфраструктура Південного Кавказу, України і Європи, що значно здешевить його вартість [3].

**Позиції причетних країн і ЄС щодо проекту газопроводу «Білий потік»:**

**Азербайджан.** Про можливе постачання азербайджанського газу в Європу газопроводом «Білий потік» можна говорити лише в перспективі за умови значного і швидкого нарощування видобутку газу, обсяг якого у 2007 році склав близько 6.5 млрд. куб. м., в той час як обсяг його споживання в країні становить 13-14 млрд. куб. м газу в рік.

Позиція Азербайджану щодо експорту газу дуже проста: «Вітається кожен, хто хоче і може транспортувати азербайджанський газ в Європу». Азербайджан вже дав згоду на участь в проектах «Набукко» і «Білий потік». Питання спільної участі Азербайджану і України в реалізації проекту «Білий потік» обговорювалися президентами України і Азербайджану В. Ющенком та І. Алієвим на зустрічі в рамках економічного форуму в Давосі в кінці січня 2008 р., а також кількома днями пізніше на зустрічі у Києві міністра палива та енергетики Ю. Продана з послом Азербайджану в Україні Т. М. Алієвим.

Проте це не значить, що Азербайджан утримується від участі в інших альтернативних проектах. Так, вже протягом тривалого часу ВАТ «Газпром» і норвезька компанія Statoil ведуть переговори про закупівлі газу з азербайджанського родовища «Шах-Деніз» [4]. З економічної точки зору для Баку це буде вигідно, оскільки на сьогоднішній день компаній, що цікавляться каспійським газом більш ніж достатньо, проте справа до конкретики поки що не доходить. Пропозиції «Газпрому» можуть бути привабливі хоч би тому, що між Азербайджаном і Росією існує газопровід Гаджікабул-Моздок, який сьогодні простоює. Отже, без зайвих витрат по цьому маршруту з «Шах-Деніза» можна вже через кілька років експортувати близько 10 мільярдів кубометрів газу. Якщо «Газпрому» вдасться домовитись про отримання газу із «Шах-Денізу» у великих обсягах, то можливості реалізації таких проектів як «Набукко» і «Білий потік» будуть значно послаблені.

При цьому слід мати на увазі, що крім Росії, на енергетичну політику Баку мають великий вплив такі держави як США, Туреччина, Іран, а також ЄС.

Україна зацікавлена у вивченні азербайджанського досвіду з метою його застосування для видобутку енергоносіїв на українському шельфі Чорного моря. Разом з Грузією, Литвою і Польщею, Україна та Азербайджан є сторонами міжвідомчої угоди про співпрацю у сфері енергетики, яка була підписана в рамках Енергетичного саміту у Вільнюсі у жовтні 2007 р. Цією

угодою передбачено створення повноцінної юридично-правової бази для реалізації проекту нафтопроводу «Одеса–Броди–Полоцьк» як міжнародного. Передбачається, що подібна угода щодо участі зазначених країн в реалізації проекту газопроводу «Білий потік» буде підписана на третьому Енергетичному саміті у Києві у травні 2008 р.

Співпраця з Азербайджаном у нафтогазовій галузі може бути реалізована в трьох напрямках. Перший із них – формування з азербайджанськими компаніями спільних структур, які б могли працювати на обох ринках над видобутком, розвідкою нафти та реалізацією нафтопродуктів. Другим напрямком могло б стати освоєння та транспортування азербайджанської та казахської нафти на європейський ринок нафтопроводом «Одеса-Броди-Плоцьк». Третім напрямком може бути формування спільних позицій з питань поставок газу по маршруту «Каспій-Україна-ЄС», тобто шляхом реалізації проекту газопроводу «Білий потік».

**Позиція Туркменістану.** За різними оцінками, газові запаси Туркменії складають від 2 до 7 трлн. куб.м. Туркменістан видобуває близько 70 млрд. куб. м. газу на рік. Із них близько 8 млрд. експортується до Ірану, до 45 млрд. закуповує «Газпром» для постачання на український ринок, решта споживається на внутрішньому ринку. Враховуючи, що потреба ЄС в природному газі до 2015 р. зросте до 700 млрд. куб. м., а його імпортна частка збільшиться до 75%, туркменський газ, обсяг видобутку якого до 2015 р. зросте до 120 млрд. куб. м., може лише частково задовольнити потреби Євросоюзу в енергоресурсах.

Слід відзначити, що останнім часом Туркменістан почав переглядати свою газову стратегію. Ашхабад оголосив, що планує провести міжнародний аудит на найбільших газових родовищах країни Гунорта Іолотань і Осман для точнішого визначення їх запасів. Цим кроком Туркменістан має намір вирішити дві задачі: привернути іноземних інвесторів для розробки своїх родовищ і довести можливість диверсифікації експорту газу на світові ринки.

У середині листопада 2007 р. комісар ЄС з питань енергетики А. Пієбалгс за підсумками зустрічі з президентом Туркменістану Р. Бердимухаммедовим в рамках міжнародної нафтогазової конференції в Ашхабаді повідомив, що туркменське керівництво позитивно зустріло пропозицію налагодити пряме постачання Європи туркменським газом. У свою чергу Г. Бердимухаммедов повідомив, що Туркменістан відкритий зарубіжним інвестиціям у нафтогазову галузь країни. Раніше уряд Великобританії підписав з Туркменією меморандум про взаєморозуміння, що дає британським компаніям можливість отримати доступ до видобутку туркменського газу.

Після смерті С. Ніязова російське керівництво вступило в політичну гонку з американськими і європейськими конкурентами за прихильність нового глави Туркменістану Г. Бердимухаммедова. Якщо Євросоюз за підтримки США вже давно пропонує Ашхабаду побудувати Транскаспійській газопровід, то Росія намагається також зацікавити Туркменістан в стратегічному для неї Прикаспійському газопроводі, який проходитиме по

території Росії, Казахстану і Туркменістану. Заради цього проекту Росія готова пожертвувати навіть своїм контрактом до 2009 року з фіксованою ціною на туркменський газ в 100 дол. за 1 тис. куб. м. При цьому не можна виключати, що туркменська сторона, декларуючи готовність спорудження прямого газопроводу до Європи, використовує це як важіль тиску на «Газпром» при визначенні ціни на туркменський газ для Росії на 2008 рік. Схоже, що ця тактика Ашхабада принесла йому бажані дивіденди. Згідно з умовами угоди, підписаної з «Газпромом» 27 листопада в Ашхабаді, у першому півріччі 2008 р. ціна на туркменський газ для Росії складатиме 130 дол. за 1 тис. куб. м., а в другому - 150 дол. [5].

Погодившись із збільшенням ціни на туркменський газ, Росія знизила його привабливість для проектів газопроводів «Набукко» і «Білий потік», оскільки до цього часу одним із основних аргументів на користь згаданих проектів була низька собівартість туркменського газу. Збільшення ціни на газ значно знижує рентабельність згаданих проектів.

Схоже, що заява Ю.Тимошенко в Брюсселі про участь Туркменістану в проекті «Білий потік» не було в достатній мірі узгоджена з туркменською стороною. Так, 30 січня МЗС Туркменістану заявив про те, що у відповідності із міжнародною практикою, офіційні повідомлення про проекти будівництва міжнародних трубопроводних систем пропонуються державами, що є виробниками енергоносіїв, після проведення відповідних переговорів і консультацій з іншими зацікавленими сторонами.

Коментуючи згадану заяву МЗС Туркменістану, один із керівників консорціуму і «GUEU-White Stream Pipeline Company» Р. Пірані зазначив, що його компанія ще не вела переговори з Туркменістаном стосовно постачання газу, оскільки на першій фазі функціонування газопроводу «Білий потік» газ буде надходити виключно із азербайджанського родовища «Шах-Деніз».

**Українсько-туркменська співпраця** у сфері енергетики (особливо постачання газу) є дуже важливою. На даний час існує низка домовленостей на вищому рівні, які стосуються зокрема можливості створення газотранспортного консорціуму для транзиту газу до України і ЄС по територіях Туркменістану, Казахстану, Росії і України. У разі реалізації цього проекту, Туркменістан міг би поставляти до України щорічно 60-70 млрд. куб. м газу. Проте Росія заблокувала цей проект, оскільки їй вигідніше купувати газ в Туркменії і продавати його Україні та іншим країнам, при цьому залишаючи за собою контрольні функції.

Серед інших домовленостей, які мають бути втілені в життя, - збереження за Туркменістаном функції стратегічного постачальника газу до України та розробка плану дій з питань українсько-туркменської співпраці в паливно-енергетичній сфері до 2009 р.

Поряд з Туркменістаном **Казахстан** є одним із перспективних постачальників газу до Європи. Казахстан має намір збільшити видобуток газу з 29,6 млрд. куб. м. в 2007 році до 114 млрд. куб. м. в 2020 році [6].

Після того, як з початку травня 2006 Казахстан на зустрічі з енергокомісаром ЄС заявив, що його країна готова побудувати транскаспійський газопровід через Туреччину до Західної Європи і в 2015 році поставляти 20 млрд. куб. м газу в обхід Росії, Москва була вимушена терміново підняти ціну за казахський газ з 47-50 доларів до 138-140 дол. за 1 тис. куб. м. Крім того, на нових родовищах (Імашевському, доведені запаси - 128,7 млрд. куб. м. газу і 20 млн. тонн газового конденсату, і Центральному на шельфі Каспійського моря, прогнозні запаси - 2 трлн. кубометрів) видобуток газу вестиметься за участю «Газпрому», що дозволить російській монополії регулювати в майбутньому постачання казахського газу до Європи і Китаю [7].

Офіційний візит президента України В.Ющенка до Казахстану 5-6 березня 2008 року відкрив нові перспективи співпраці в енергетичній сфері. В ході переговорів В.Ющенко акцентував увагу свого казахського візаві на зацікавленості нашої держави в прямих постачаннях казахстанського газу до України, в участі казахстанської сторони у формуванні нафтотранспортного коридору Каспійське море – Східна Європа з використанням можливостей нафтопроводу Одеса – Броди, залученні українських підприємств до освоєння нафтових і газових родовищ на території Казахстану і спільного виробництва нафтогазового устаткування.

Зі свого боку, президент Н.Назарбаєв відзначив, що Казахстан зацікавлений у транспортуванні своєї нафти по нафтопровідній системі Одеса – Броди – Плоцьк, а також має намір взяти участь у створенні в Україні нового НПЗ з глибокої переробки каспійської нафти, реалізації проекту будівництва 52-х кілометрової ділянки нафтопроводу між системою Придніпровських магістральних нафтопроводів і нафтотерміналом „Південний” і у будівництві терміналу по перевалюванню зрідженого газу в Керченському порту [8].

**Позиція Туреччини.** Енергетична стратегія Туреччини розвивається в рамках концепції ”енергетичного моста”, що підкреслює особливу роль цієї країни для функціонування енергетичних коридорів “Захід-Схід” та “Північ-Південь”. При обмеженості власних енергоресурсів вона зуміла скористатись дивідендами свого географічного розташування та політичного курсу і диверсифікувати джерела надходження енергоресурсів, стати незамінною ланкою в енергетичному транзитному коридорі.

Останніми роками Анкара, прагнучи закріпити за Туреччиною статус найважливішого транзитного вузла енергетичних комунікацій, успішно співпрацює з постачальниками і споживачами енергоресурсів на Заході і Сході. Разом з тим, Туреччина вельми ревно відноситься до спроб різних країн реалізувати принцип диверсифікації транзиту енергоносіїв. Будь-який альтернативний маршрут поставок каспійських енергоносіїв у Європу розглядається в Анкарі як такий, що шкодить національним інтересам Туреччини. У турецьких ЗМІ і виступах політологів досить часто приводяться твердження про подвійні стандарти політики США і Європейського Союзу. Так, США і Великобританія звинувачуються в проведенні політики,



спрямованої на ізоляцію Туреччини, обмеження її відносин з державами Центральної Азії в енергетичній сфері [9].

Розглядаючи газові ресурси Центральної Азії, як важливий економічний чинник розвитку її економіки і забезпечення транзитного потенціалу, Туреччина вельми недоброзичливо сприймає наміри спорудження газопроводу по дну Чорного моря з Грузії до України або до Румунії. У турецьких ЗМІ проект цього газопроводу розглядається як такий, що немає ні економічного, ні технологічного сенсу в умовах, коли реалізується проект «Набукко».

Туреччина дорікає Грузії в тому, що її участь в проекті «Білий потік» обумовлене зовнішніми впливами, маючи на увазі США. Проте, на наш погляд, справа не в зовнішніх впливах, а в національних інтересах Грузії. Для Тбілісі важливо мати ще один маршрут транзиту енергоресурсів, що дозволило б дещо дистанціюватися від Туреччини, економічна і політична залежність від якої постійно посилюється.

Намагаючись перешкодити реалізації проекту «Білий потік», Туреччина навіть вдається до шантажу, погрожуючи скооперуватися з «Газпромом» і оперативно протягнути наземне відгалуження російський-турецького підводного газопроводу «Блакитний потік» до болгарського узбережжя і далі в Європу. Ця ідея підтримується також Угорщиною, яка прагне до диверсифікації енергоджерел участю не тільки в американських, але і в російських проектах. Така позиція Туреччини викликала велике незадоволення у Вашингтоні. У зв'язку з цим деякі аналітики вважають, що Вашингтон може вдатися до політичного тиску на турецький уряд, спираючись на свою традиційну п'яту колону в Туреччині - турецький військовий істеблішмент, за підтримки якого нещодавно почався процес розгляду у Конституційному суді республіки звернення генпрокурора країни про заборону правлячої Партії справедливості і розвитку [10].

Партнерські відносини між Туреччиною та Україною є передумовою подальшої інтенсифікації українсько-турецької співпраці в енергетичній сфері. Зважаючи на значний енерготранспортний потенціал обох країн, важливим є нівелювати можливі негативні наслідки конкуренції між Україною та Туреччиною в енергетичній сфері. Тісне українсько-турецьке співробітництво на цьому напрямку є важливим фактором забезпечення енергетичної безпеки України.

**Позиція Ірану.** В Ірані зосереджено 18% світових запасів газу, це 130 трильйонів кубометрів газу. Проте через відсутність капіталів для розробки газових родовищ Тегеран навіть змушений закуповувати газ на зовнішніх ринках, переважно у Туркменістані і Азербайджані. Залучення іноземного капіталу неможливе через санкції США, згідно з якими жодна іноземна компанія не може інвестувати до Ірану більше \$20 млн. Ситуація ускладнюється тим, що основні поклади газу в Ірані знаходяться в південних районах країни, що потребує додаткових витрат для доставки іранського газу в район Південного Кавказу.

Розширення співпраці з Україною у сфері видобутку та транспортування енергоносіїв, розвитку енергетичного та нафтогазового секторів економіки Ірану визначено як один із пріоритетних та перспективних напрямків двостороннього співробітництва. Меморандум між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран про торговельно-економічне співробітництво на 2003-2007 роки, підписаний 18 вересня 2003, зокрема передбачає співробітництво у галузі енергетики.

Ще в середині дев'яностих з ініціативи української сторони почались активні переговори щодо будівництва газопроводу з Ірану до Західної Європи через територію України. При цьому слід нагадати, що у липні 2005 року українська компанія "Нафтогаз України" вже пропонувала уряду Ірану розглянути варіант прокладки газопроводу по маршруту Іран - Вірменія - Грузія - Чорне море - Україна - Європа. Проте, як зазначив посол Ісламської Республіки Іран в Україні Сейєд Муса Куземі, з певного часу в українській сторони немає зацікавленості в продовженні обговорення цього питання. Посол підтвердив що Іран нині активно залучається до реалізації проекту газопроводу „Набукко” [11].

На початку лютого 2008 року міністр закордонних справ Ірану Манучехр Моттакі висловив підтримку його країни проекту газопроводу „Набукко”. Тегеран також виявив зацікавленість в реалізації проекту „Білий потік”, що викликало відверте занепокоєння у Москві і задоволення у Вашингтоні.

Проте згадані заяви іранських дипломатів слід розглядати скоріше як політичні демарші на адресу Москви, яка підтримала прийняту Радою Безпеки ООН резолюцію 1803 від 3 березня 2008 р. по Ірану, згідно з якою санкції відносно Тегерана посилюються, зокрема пропонується в тримісячний термін закрити іранську ядерну програму [12].

Враховуючи ту обставину, що вже давно і ефективно працює газопровід з Ірану до Туреччини, по якому при необхідності каспійський газ міг би доставлятися також і в європейські країни, насправді Іран не має гострої необхідності в участі в проектах «Набукко» і «Білий потік». З іншого боку, Іран вже давно пропонує транспортувати каспійські енергоносії через свою власну територію до Перської затоки. Проте такий маршрут може бути вигідним лише для Індії і країнам Азійсько-Тихоокеанського регіону, але не європейським. Такі пропозиції теж не влаштовують Росію, оскільки позбавляють її монополії на транспортування казахських, туркменських і узбецьких енергоносіїв.

Також слід взяти до уваги і той факт, що Іран ніколи не взаємодіяв з Росією з енергетичних питань ні на Каспії, ні в Центральній Азії. Схоже, що Іран використовує свої політичні "альтернативні пропозиції" лише для того, щоб примусити зважати на себе всіх ключових гравців в енергетичних комбінаціях в Чорноморський-Каспійському регіоні.

Перспективи українсько-іранського співробітництва в енергетичній сфері пов'язанні певним чином з небезпекою формування негативного

міжнародному іміджу України, оскільки Іран кваліфікується Європейським Союзом, США і ООН як порушник глобального режиму нерозповсюдження ядерної зброї, а також державою-спонсором міжнародного тероризму. Проте слід зазначити, що радикалізм політичних рішень ЄС стримується економічною зацікавленістю низки європейських держав (Італії, Німеччини, Франції, Великої Британії) розвивати двостороннє співробітництво з Іраном.

**Позиція США.** Енергетичний компонент політики США в Чорноморсько-Каспійському регіоні передбачає реалізацію наступних завдань:

- розширення напрямів і шляхів транспортування нафти і газу з регіону в обхід території Росії та Ірану (проекти газопроводу "Баку-Тбілісі - Ерзерум", „Набукко”, „Білий потік” та ін.);
- сприяння спорудженню Транскаспійських газо- і нафтопроводів;
- сприяння доступу країн Східної і Західної Європи до родовищ газу і нафти Каспійського регіону з метою зменшення їх енергетичної залежності від Росії;
- поетапна переорієнтація економіки і енергоресурсів країн Південного Кавказу і Центральної Азії на Захід.

Вашингтон відводить вельми важливу роль **Грузії і Азербайджану** у стримуванні поширення впливу Росії в Закавказзі. Грузія розглядається у Вашингтоні як опорна країна, що має важливе геостратегічне значення для поширення американського впливу в Чорноморсько-Каспійському регіоні і на Кавказі. Азербайджан потрібен Сполученим Штатам не тільки через енергетичні ресурси цієї країни, але і як плацдарм для експансії в Каспійському регіоні і здійснення тиску на багатий нафтою Іран.

Відносини між США і **Казахстаном** останнім часом стрімко розвиваються, наближаючись до рівня стратегічних. В рамках "х'юстонської ініціативи", з якою виступили Н. Назарбаєв і Д.Буш ще у грудні 2001 року, протягом наступних десяти років США мають намір інвестувати в нафтогазову галузь Казахстану- 200 млрд. дол. Новий імпульс стратегічної співпраці між Казахстаном і США дасть запланований на 2007 р. візит президента США Дж. Буша в Астану.

Після зміни влади в Ашхабаді Сполучені Штати надають великого значення розширенню зв'язків з **Туркменістаном**. США готові надати різнобічну допомогу президентові К. Бердимухаммедову в реалізації його програми диверсифікації маршрутів експорту туркменських енергоносіїв. Зокрема, адміністрація Дж. Буша намагається зацікавити нове керівництво **Туркменії** проектом будівництва Транскаспійського газопроводу для постачання туркменського газу через Азербайджан і Грузію на світові ринки [13].

Деякі аналітики пов'язують нещодавнє пожвавлення політичної атмосфери навколо проекту газопроводу „Білий потік” з недавнім візитом американського сенатора Річарда Лугара до Центральної Азії, Азербайджану та

України. Як відомо, в ході цього турне він намагався додати імпульс проектам енергопостачання Європи в обхід Росії.

**Позиція Росії.** У завершальний період свого президентства В. Путин зробив ряд рішучих кроків, які повністю змінили розклад сил на "енергетичних фронтах", що ще раз підтвердило просту аксіому - транзитний маршрут легше прокладати з країни тієї, що проводить енергоресурси, ніж їх споживаючою. Результатом угод з Болгарією і Сербією, підписаних Москвою в січні 2008, стало приєднання Софії і Белграда до проекту газотранспортної магістралі "Південний потік". Рішення про його спільне будівництво ухвалили минулого року "Газпром" та італійська енергетична компанія ENI. Проект передбачає прокладку труби протяжністю 900 км по дну Чорного моря від Туапсе до болгарської Варни. Далі труба розділиться на дві гілки - одна піде через Сербію до Австрії і далі до Німеччини, інша - до Італії. Запланований об'єм прокачування газу по газопроводу "Південний потік" - 30 млрд. куб. м на рік. Згідно з проектом, газова магістраль буде здана в експлуатацію до 2013 року. Вартість проекту 10 млрд. дол.

Важливим досягненням російської сторони є отримання не тільки ринків збуту, але і контролю над нафтогазовою інфраструктурою країн-споживачів. Зокрема, «Газпрому» вдалося умовити Белград продати Росії 51% акцій сербської компанії NIS за 400 млн. євро. Ще 500 млн. євро буде вкладено в модернізацію NIS російською компанією "Газпромнефть" до 2012 року. Через територію Сербії буде прокладений 400-кілометровий відрізок магістрального газопроводу пропускною потужністю понад 10 млрд. куб. м в рік.

Впродовж багаторічного переговорного процесу Софія наполягала на своєму праві володіти 51% своєї частині магістралі. Проте 18 січня 2008 р. відбувся перелом, і сторонам вдалося домовитися про паритетну пайову участь - 50/50, що стало крупною перемогою «Газпрому» [14].

Протягом останнього десятиліття «Газпрому» вдалося досить міцно тримати центрально-азійські держави під контролем і купувати у них газ за цінами, значно нижче ринкових. Таке положення пояснюється монополією «Газпрому» на всі газопроводи з Центральної Азії – за винятком невеликої труби, що з'єднує Іран з Туркменістаном і частково введеного в лад трубопроводу з Казахстану до Китаю. З початку 2006 року ціни на центрально-азійський газ зросли всього лише з 70 до 150 доларів за 1 тисячу куб. м. В кінці 2007 року «Газпром» вирішив погодитися з бажанням центрально-азійських країн отримувати європейські ціни за свій газ, що за нинішніми розцінками складає від 300 до 400 доларів за 1 тисячу куб. м. Нові розцінки будуть введені з 1 січня 2009 року. Це більш ніж в два рази перевищує те, що «Газпром» платить зараз. На думку експертів, угода про підвищення цін на газ з 2009 року повинна нейтралізувати прагнення Узбекистану, Казахстану і Туркменістану поставляти газ до Європи в обхід Росії [15].

Останнім часом в Москві посилюється побоювання, що Україна, лобіюючи проект газопроводу „Білий потік” може серйозно "перешкодити" реалізації газопровідного проекту "Південний потік", при цьому „забуваючи”,

що він призначений саме для обходу української території. Москву також турбує і те, що ЄС і США офіційно підтримують проекти „Набукко” і „Білий потік” і всіляко прагнуть привернути до них газові ресурси всієї Середньої Азії, Ірану і навіть його арабських сусідів [16].

Основні цілі Росії у сфері енергетики в Чорноморсько-Каспійському регіоні полягають в наступному:

- блокування стратегічних проектів експорту енергоресурсів Каспія і Центральної Азії, які знаходяться поза контролем РФ;
- встановлення контролю над енергоресурсами в Каспійському регіоні і Центральній Азії;
- посилення контролю над енергетичним і транзитним простором в Чорноморсько-Каспійському регіоні;
- розробка і ухвалення Газової угоди СНД з метою організації газового ринку в інтересах енергетичної безпеки Росії;
- встановлення контролю над перспективними розробками нафтогазоносних шельфових родовищ в Чорному морі, особливо в його українському секторі;
- блокування діяльності ГУАМ і СДВ з метою запобігання розвитку кооперації і співпраці в енергетичній сфері між країнами-учасницями;
- створення обхідних нафтогазових транспортних артерій з метою посилення політичної і економічної залежності транзитних країн (України, Грузії і Белорусі) від Росії;
- блокування реалізації проектів „Набукко” і „Білий потік” шляхом спорудження газопроводів „Блакитний потік - 2” і „Південний потік” [17].

**Позиція Євросоюзу.** ЄС послідовно вживає заходи з метою мінімізації статусу Росії як монопольного постачальника енергоносіїв до Європи. У березні 2006 р. Єврокомісія оприлюднила узгоджений документ “Євростратегія сталої, конкурентноздатної і стабільної енергетики”, що визначає сучасні параметри “енергополітики” ЄС. У січні 2007 р. Єврокомісія ухвалила декілька Послань (Communications), в яких підкреслюється важливість політики сусідства для енергетичної стратегії та роль Центральної Азії, Каспію і Чорномор’я в її реалізації. Ці документи містять положення про те, що Євросоюз має виступати єдиним фронтом на переговорах з постачальниками енергоресурсів, передусім Росією.

У квітні 2007 р. Європейська комісія розробила новий документ щодо торгівлі і співпраці у сфері безпеки з чорноморськими країнами під назвою "Black Sea Synergy" (Чорноморська співпраця), який було схвалено на самміті ЄС в червні. Документом зокрема передбачається проведення регулярних зустрічей керівництва ЄС з міністрами закордонних справ шести чорноморських держав, а також Греції, Вірменії, Азербайджану і Молдови з метою обговорення питань отримання газу і нафти з Каспія.

Останнім часом ЄС помітно активізував свій діалог з країнами Каспійського регіону (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан) для

забезпечення прямого доступу до їх енергетичних ресурсів в обхід Росії. Характерні в цьому відношенні підсумки візитів президента Азербайджану І. Алієва і президента Казахстану Н. Назарбаєва в "столицю ЄС" в кінці 2006 р.

Комісар ЄС з питань енергетики Андріс Пібалгс заявив, що Єврокомісія планує уважно вивчити пропозицію прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко про будівництво нового газопроводу з Туркменістану до Європи. Він також відзначив, що вивчення пропозиції може зайняти біля півроку, оскільки Комісія повинна зважити все «за і проти». За словами А. Пібалгса, Єврокомісія не має сумніву в транзитних можливостях України, проте є і інші питання, зокрема, питання запасів газу в регіоні Каспійського моря. Він відзначив, що Єврокомісія вже заявила про свою підтримку газопроводу „Набукко”, також орієнтованого на постачання туркменського газу до Європи через Туреччину. У цьому контексті Комісар ЄС підкреслив, що Єврокомісія не хотіла б псувати відносини з Туреччиною, через яку пройде велика частина газопроводу „Набукко”.

Помічник координатора ЄК з питань південних газотранспортних проектів коридору Схід - Захід Брендан Девлін зі свого боку зазначив, що проект „Білий потік” дуже важливий для Європейського Союзу і ЄС зараз знаходиться в процесі прийняття рішення щодо його фінансування. Більш того, ЄС розглядає роль цього проекту в ширшому контексті - формування всього європейського газового ринку, особливо в Центральноевропейському регіоні. Технічно ж фінансування проекту, за словами Б.Девліна, може здійснюватися за допомогою фінансових інструментів реалізації проектів створення єдиної трансєвропейської енергетичної мережі. Колишнього міністра закордонних справ Нідерландів Джозіаса Ван Аартсена, а нині координатора ЄС з питань газового маршруту «Каспійське Море – Близький Схід – Європейський Союз» нещодавно призначено також координатором проекту газопроводу «Білий потік» [18].

### **Висновки**

У своїй енергетичній політиці в Чорноморсько-Каспійському регіоні Україна має послідовно відстоювати свої національні інтереси, намагаючись уникати ускладнень у відносинах з конкуруючими між собою основними центрами сили (РФ, США, ЄС) і прагнути до максимально можливого рівня співпраці з ними. Підтримуючи збалансовані відносини з усіма основними гравцями в регіоні, найбільшу увагу Україна має приділяти співпраці з Європейським Союзом, оскільки усі енергетичні проекти, реалізація яких може забезпечити Україні певний рівень диверсифікації джерел енергоносіїв і відтак економічної незалежності, можуть бути реалізованими лише за умови активної участі в них з боку ЄС.

Відсутність нормальної взаємодії між Урядом, Президентом і Верховною Радою в питаннях енергетичної стратегії і проросійська заангажованість частини правлячої української еліти ускладнюють відстоювання національних інтересів держави в енергетичній сфері. Проект

газопроводу „Білий потік”, як і інші енергетичні проекти, може бути успішно реалізований лише у разі, коли усі гілки влади в Україні займуть консолідовану позицію. Участь України в газотранспортному проекті „Білий потік” залежить виключно від політичної волі та сконсолідованої позиції українських лідерів і основних політичних сил. Вкрай бажано, щоб на Енергетичному самміті у Києві у травні ц.р. Президент України В. Ющенко виступив би з пропозиціями, які були б попередньо погоджені з Верховною Радою і Урядом.

Протягом найближчих місяців і років активність США в Чорноморсько-Каспійському регіоні посилюватиметься, внаслідок чого конкуренція між США і Росією в регіоні може досягти рівня небезпечної конфронтації, що вимагатиме від України певного балансування між двома потугами і дистанціювання від них з одночасним посиленням співпраці з ЄС. На наш погляд, найбільш конфронтаційною і драматичною буде боротьба між РФ з одного боку і США та ЄС - з другого за енергоресурси Казахстану і Туркменії. В цій боротьбі Москва намагатиметься зберегти контроль над транспортуванням казахстанських і туркменських енергоносіїв, в той час як США і ЄС будуть пропонувати Астані і Ашхабаду проекти транспортування енергоносіїв в обхід російської території через Азербайджан і Грузію. На нашу думку, і Астана, і Ашхабад, які останнім часом виявляють бажання дещо дистанціюватися від Москви у сфері енергетики, погодяться на пропозиції США і ЄС, проте будуть робити це досить обережно, щоб не довести справу до відкритої конфронтації з Росією.

Проект газопроводу „Білий потік” слід розглядати не як альтернативний, а як органічно поєднаний з проектом газопроводу „Набукко” в рамках енергетичного коридору Схід-Захід. Уряду України важливо правильно позиціонувати його. Газопровід «Білий потік», який по суті є відгалуженням від Південно-Кавказького газопроводу (SCP), стане додатковим маршрутом постачання енергоносіїв в Європу, сприятиме суттєвому збільшенню надходження інвестицій у сферу видобутку газу в Каспійському регіоні і забезпечить більші гарантії стабільних поставок газу європейським споживачам. Наявність кількох варіантів постачання каспійського газу в Європу зведе до мінімуму ризики транспортування газу, що є важливою умовою для залучення інвестицій. Проект газопроводу „Білий потік” може бути успішним тільки при синергії дій України, ЄС і каспійських країн, а також підтримці США.

Реалізація проекту „Білий потік” мала б значно більші перспективи за умови залучення газових ресурсів Ірану. Проте на заваді цій перспективі стоїть проблема ядерної програми Ірану і його конфлікт з США та Ізраїлем. У разі застосування ембарго ООН на співпрацю з Іраном в енергетичній сфері, Україна подібно іншим європейським партнерам Ірану зазнає значних збитків і буде змушена залишатись заручником енергетичної політики Росії, або терміново шукати нових партнерів в постачанні газу, вибір яких є дуже обмеженим. На нашу думку, в цій ситуації Україна могла б виступити

посередником у конфлікті між США та Іраном з метою нормалізації американсько-іранських відносин і сприяння залученню Тегерана до енергетичних проектів в Чорноморсько-Каспійському регіоні за участю ЄС і США.

Залученню Ірану до реалізації газотранспортних проектів в Чорноморсько-Каспійському регіоні сприяє політична кон'юнктура, а саме певне дистанціювання Тегерана від Москви через підтримку останньої антиіранської резолюції 1803 РБ ООН. Якщо раніше офіційні особи Ірану вважали за краще утримуватися від оцінки "газових відносин", що складаються між Росією і Україною, то зараз Тегеран фактично підтримує саму ідею прокладки будь-яких альтернативних російським варіантам доставки природного газу з Каспію на Україну і далі в інші європейські країни.

Очевидно, Україна має виважено ставитись до довгострокового економічного співробітництва з державою, справа якої вже більш року перебуває на розгляді РБ ООН і, не виключено, що її розгляд може завершитись застосуванням економічного ембарго або здійсненням превентивної воєнної операції проти ІРІ. При цьому слід мати на увазі, що беззастережна співпраця Києва з Тегераном може викликати погіршення відносин між Україною та США і Ізраїлем.

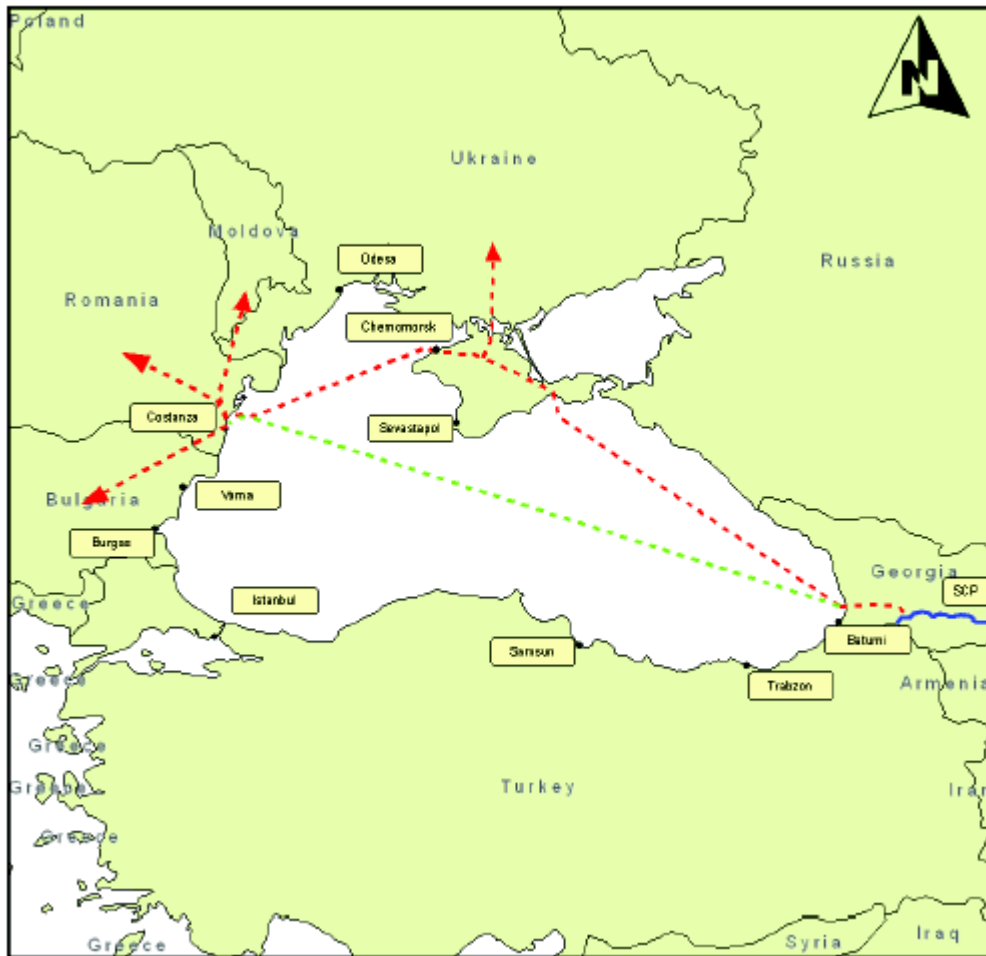
Водночас слід зазначити, що у разі застосування ембарго ООН на співпрацю з Іраном в енергетичній сфері, Україна подібно іншим європейським партнерам Ірану зазнає значних збитків і буде змушена залишатись заручником енергетичної політики Росії, або терміново шукати нових партнерів в постачанні газу, вибір яких є дуже обмеженим.

Оптимальним розв'язанням цієї проблеми може стати залучення України до широких енергетичних проектів європейського масштабу за участю Ірану, гарантом здійснення яких будуть кілька впливових європейських країн - традиційних стратегічних партнерів США. Разом з тим, необачним було б припинення розвитку вже існуючого потенціалу співробітництва між Україною та Іраном. Більше того, Україна могла б виступити посередником у конфлікті між США й міжнародною спільнотою з одного боку, та Іраном з іншого. Використовуючи досвід держави, яка під тиском великих держав позбавилась третього у світі за розмірами ядерного потенціалу, Україна могла б продемонструвати міжнародній спільноті свою активну дипломатичну позицію щодо зміцнення ДНЯЗ, а також налагодити більш конструктивний діалог з Іраном, що сприяло б подальшому розвитку економічної співпраці з ним.

Зважаючи на партнерські відносини між Україною і Туреччиною, є всі передумови для подальшої інтенсифікації українсько-турецької співпраці в енергетичній сфері. Виважена українська стратегія розвитку своєї енерготранспортної інфраструктури дозволить знівелювати можливі негативні наслідки конкуренції з Туреччиною в сфері транспортування енергоресурсів до Європи. Тісне українсько-турецьке співробітництво на цьому напрямку є важливим фактором забезпечення енергетичної безпеки України.



## Схема возможных маршрутов газопровода „Білий потік”



### Список використаних джерел:

1. *Білий потік* загострив конкуренцію  
<http://novynar.com.ua/worldabus/22392/print>
2. *Vladimir Socor*. White Stream: additional outlet proposed for Caspian gas to Europe/ <http://economie.moldova.org/stiri/eng/74680/>
3. *Білий потік* загострив конкуренцію.- Україна не залишає спроб диверсифікувати постачання газу, повідомляє Новая газета  
<http://novynar.com.ua/worldabus/22392/print>
4. Газпром заинтересовался Шахденизом // <http://www.eurasianhome.org/xml/t/digest.xml?lang=ru&nic=digest&pid=2566>
5. Куртов А. Энергетическая политика руководства Туркмении.  
<http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=1174>
6. Казахстан планирует увеличить добычу газа к 2020 г. в 4 раза  
<http://news.energetiku.info/2008/02/26/kazakhstan->
7. Россия будет платить за казахский газ по рыночным ценам и поднимет цену для Украины.-  
[http://bin.com.ua/templates/analytic\\_article.shtml?id=54626](http://bin.com.ua/templates/analytic_article.shtml?id=54626)

8. *Официальный визит* Президента Украины в Республику Казахстан (5-6 марта 2008 г.).- <http://www.ukrembassy.kepter.kz/vizit/vizit050308.htm>
9. *Запад* хочет снизить транзитную функцию Турции за счет Грузии и Украины: эксперт.- <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/uzbek/issues/806978.html>
10. *Volkan Özdemir*. Turkey's Role in European Energy Security <http://www.isdp.eu/files/publications/books/0802energysecurity-6-Yakobashvili.pdf>
11. *Сейїд Муса Каземі*: Якщо українські компанії не виконуватимуть свої зобов'язання, Іран шукатиме нових партнерів <http://www.dt.ua/1000/1600/61231/>
12. *Резолюція СБ ООН 1803 (2008)* <http://www.warandpeace.ru/ru/reports/view/20733>
13. *США* придумали для каспийской нефти новую "вокругроссийскую" трубу. Реанимирован проект GUEU.- <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1174885860/>
14. *Акопян В.* Итоги энергетической дипломатии Владимира Путина <http://pda.regnum.ru/news/issues/948284.html>
15. *Центрально-азиатский газ* для Европы. Геополитические последствия соглашения Газпрома с Узбекистаном, Казахстаном и Туркменистаном.- <http://www.svobodanews.ru/Transcript/2008/03/14/20080314142734653.html>
16. *Притчин С.* Трубопроводная война по всем фронтам. - <http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=1053>
17. *Симонян Ю.* Пунктир стоимостью в 2 миллиарда [http://www.expert.ru/printissues/kazakhstan/2006/14/stroitelstvo\\_gazoprovoda/](http://www.expert.ru/printissues/kazakhstan/2006/14/stroitelstvo_gazoprovoda/)
18. *Еврокомиссия* изучит предложения Тимошенко о "Белом потоке" - комиссар по энергетике .- [http://news.a.ua/?id=13478&p=news\\_economic](http://news.a.ua/?id=13478&p=news_economic)

*International Review, Інститут зовнішньої політики № 1 (5), березень 2008.- С. 15 - 28.*

## **ПРОБЛЕМИ НАФТОПЕРЕРОБКИ ТА НАФТОПЕРЕВАЛКИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ**

*Олена МИХАЙЛЮК*

*Масштаби і перспективи видобутку нафти.* Для української економіки питання енергопостачання є пріоритетом економічної політики, тому що значна залежність країни від імпорту енергоносіїв суттєво впливає на її енергетичну безпеку і державну незалежність.

Українські нафтогазовидобувні підприємства в січні-липні 2006 року збільшили видобуток нафти і газового конденсату на 8,2% або на 201,6 тисячі тонн, в порівнянні з аналогічним періодом 2005 року.

Найбільшими нафтогазовидобувними компаніями України є ДК "Укргазвидобування", ВАТ "Укрнафта" і ГАО "Чорноморнафтогаз", що входять до складу НАК "Нафтогаз України".

Пріоритетною вважається також участь українських державних компаній у видобутку вуглеводневої сировини на шельфі Чорного і Азовського морів. При цьому Україна повинна максимально залучати державні компанії до видобутку. Вуглеводні ресурси цих родовищ дозволять значною мірою забезпечити газовий і нафтовий баланси України на найближчі 4-5 років. Технічні можливості і ресурсна база дозволяють Україні забезпечити залучення провідних світових банків для фінансування масштабних проектів з видобутку.

Зараз шельфовою розвідкою та видобутком займається Державна компанія "Чорноморнафтогаз" (Сімферополь, Крим). 100% акцій "Чорноморнафтогазу" належить державній компанії "Нафтогаз України". Під час проведення геологорозвідувальних робіт виявило запаси нафти на структурі Субботіна в Чорному морі (Прикерченська ділянка шельфу). Роботи на даній ділянці велися три роки, при цьому довелося двічі міняти проектну глибину свердловин: спочатку вона складала 3550 метрів, після її довели до 4300 метрів.

Держбюджетом 2006 року передбачено виділити "Чорноморнафтогазу" 150 мільйонів гривень для геологорозвідувальних робіт на шельфі Чорного і Азовського морів. Компанія планує направити ці кошти на розвідувальне буріння на двох площах в Чорному морі (Західно-Голіцинській і Абіха) і двох площах в Азовському (Міотична та Західно-Булганахська), сейморозвідувальні роботи в Північно-Західній частині Чорного моря і Південній частині Азовського, а також на науково-дослідні і тематичні роботи з метою визначення перспектив на найближчі роки.

**Напрямки транспортування нафти.** Територія України і її південь відіграють важливу роль у транспортуванні значних потоків нафти в різних напрямках. Зважаючи на те, що більша частина нафтових потоків, п'ять із шести НПЗ, потужності нафтових та паливних терміналів в значній мірі контролюються або належать російському бізнесу, основні нафтові потоки на даний час переміщують російську нафту. На півдні України це гілки Придніпровських магістральних нафтопроводів, нафтові і паливні термінали в Одесі, Іллічівську, Феодосії, Южному, Херсоні, 85-кілометрова ділянка нафтопроводу Одеса-Броди.

В нещодавно підписаній коаліційній Угоді були закріплені зобов'язання про збереження в державній власності магістральних нафто- і газопроводів. Передбачалося підсилити енергетичну співпрацю з ЄС і координувати з ним проведення енергетичної політики.

Коаліція зобов'язалася співробітничати з Росією, країнами центральної Азії і іншими партнерами у сфері енергопостачань на основі довгострокових, прозорих, взаємовигідних домовленостей без тіньових посередників, а також розвивати власні ресурсні бази, розвідку та видобуток нафти і газу, створювати елементи власного циклу виробництва ядерного палива.

Загальна довжина системи магістральних нафтопроводів складає 4570 км, пропускна спроможність - 100 млн. тонн нафти на рік (діаметр труб - 1220 міліметрів).

На Півдні України проходить декілька стратегічних для країни нафтопроводів. Найбільш відомим є нафтопровід Одеса-Броди з нафтовим терміналом в Южному. І термінал и нафтопровід були побудовані задля єдиної мети – транспортування каспійської нафти в Україну і країни ЄС. Його проєкті потужності у 14 млн. т/рік повністю не використовуються через відсутність належного обсягу сировини з каспійського регіону і пристосування українських НПЗ під використання російської нафти типу Urals.

При цьому треба зазначити, що протягом 2005 року через морські термінали Южна Озеревка (РФ), Батумі і Супса (Грузія) в акваторію Чорного моря виходило понад 30 млн. тонн нафти неросійського походження, частина з якої могла б імпортуватися до України за умови технічних та економічних можливостей переробки цієї сировини.

Для використання на повну потужність терміналу у Южному, навіть при наявності потрібних об'ємів каспійської нафти, постає технічне питання: цією нафтою можна завантажити нафтопровід Одеса-Броди, але він добудований тільки до Бродів і далі її нікуди подіти. При Уряді Ю. Тимошенко пророблялися два варіанти: будівництво НПЗ у Бродах [2] та поряд з терміналом – в Южному) потужністю 10 млн. тонн сировини на рік. Зараз ці проєкти занедбані, є ще варіант реконструкції Кременчуцького НПЗ, доведення його потужностей до 18 млн. тонн на рік. За таких умов завод зможе переробляти 8-9 млн. тонн російської тяжкої нафти, яку він отримує по діючому нафтопроводу Лисичанськ-Кременчук і 9-10 млн. тонн легкої каспійської нафти за рахунок реверсу ділянки Придніпровських магістральних нафтопроводів Южний/Одеська нафтогавань - Августовка - Снігірівка - Кременчук [4].

Реконструйований Херсонський НПЗ, за умови модернізації ділянки Придніпровських магістральних нафтопроводів, зможе отримувати каспійську нафту через термінал в Южному, використовуючи ділянку Южний-Снігірівка-Кременчук. Одеський же НПЗ зможе приймати через Одеську нафтогавань будь-яку нафту, що потрапляє до акваторії Чорного моря з нафтових терміналів Південна Озеревка, Новоросійськ, Супса, Батумі. Одеському та Херсонському НПЗ в майбутньому вигідніше буде переробляти легку каспійську нафту, ніж російську. Таким чином, українські НПЗ зможуть переробляти до 10-15 млн. тонн нафти неросійського походження, а це майже 50% потреб країни, що дасть змогу диверсифікувати джерела постачання сировини і підвищить енергетичну безпеку країни.

Серйозною перепоною на шляху виконання цієї програми є низький рейтинг інвестиційної привабливості української економіки, тому потрібно передбачити певні кредитні та податкові пільги для інвесторів в цю сферу економіки.

Оскільки ситуація на європейському нафтовому ринку весь час змінюється і в тому числі погіршується, країни ЄС зацікавлені в добудові нафтопроводу. Конфлікт Ірану і Заходу, який пов'язаний з відмовою Тегерану завершити ядерні розробки, теж може обмежити продаж на європейському ринку нафти. Тому Європейський банк реконструкції і розвитку і Європейський

інвестиційний банк мають намір надати НАК "Нафтогаз України" кредит у розмірі 250-300 мільйонів євро. Кошти будуть направлені на фінансування проектів з удосконалення обліку газу і нафти в Україні, модернізацію української газотранспортної системи, а також реалізацію енергозберігаючих технологій. Поки проекти знаходяться на стадії обговорення. За попередніми даними, перші фінансові надходження заплановані на середину - кінець другого кварталу 2007 року. Одержувачами коштів виступлять дочірні компанії "Нафтогаза" - "Укртрансгаз" і "Укртранснафта".

Під час презентацій в прикаспійських країнах українського проекту постачань каспійської нафти до Європи нафтопровід Одеса-Броди-Плоцьк був визнаний другим за пріоритетністю після нафтопроводу "Баку-Джейхан". Крім того, ряд власників нафтопереробних заводів Європи заявили про зацікавленість отримувати каспійську сировину українським маршрутом.

Останнім часом, у зв'язку з посиленням проросійських інтересів в енергетичній політиці України, йшлося про продовження експлуатації нафтопроводу в реверсному напрямку зусиллями російських нафтових компаній. Нещодавно Кабінет Міністрів висловив намір створити спеціальну експертну робочу групу з метою визначення ефективності використання нафтопроводу в аверсному напрямку і добудови до польського Плоцька.

Недоліком проекту є те, що при будівництві "Одесса-Броди" не була дотримана стандартна схема реалізації подібних проектів. Зокрема, спочатку нафтопровід був побудований, а потім вже був створений консорціум і почалися пошуки потенційних постачальників нафти.

Вірогідний термін початку роботи всього нафтопроводу - вересень 2008 року. За 2006 рік компанія "ТНК-ВР Україна" планує прокачати близько 6 мільйонів тонн нафти у напрямі Одеси.

Одне з провідних питань - наявність необхідного об'єму нафти - 25 млн. тонн на рік. В травні 2005 року Україна, Казахстан, Азербайджан і Грузія досягли попередньої домовленості про створення консорціуму з управління трубопроводом "Баку-Супса". Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України" має намір створити сумісну акціонерну компанію з Державною нафтовою компанією Азербайджану для закупівлі і транспортування нафти по нафтопроводах "Баку-Супса" і "Одесса-Броди" до Європи. Азербайджан кожен рік подвоює обсяги видобутку нафти і у 2008 році зміг би продати в Європу 15 млн. тонн нафти. Для цього потрібно створити спільні підприємства, які будуть розробляти родовища, доставляти нафту до Європи і продавати її. Однак в реалізації цих домовленостей не зацікавлена Росія, яка може чинити перепони і тиск на Азербайджан.

Доки ділянку від Бродів до Плоцька ще навіть не спроектовано, в трубопроводу дві проблеми: де взяти нафту і кому її продати в Бродах. НПЗ Словачії, Чехії та Угорщини розташовані вздовж МНП „Дружба”, потік нафти по якому поки що не зменшується. До того ж, щоб переробляти каспійську нафту, цим заводам потрібна певна реконструкція. Певні обсяги нафтопродуктів ці країни могли б купувати в Україні, але тоді виникає необхідність в будівництві НПЗ в районі Бродів.

Вартість проекту Броди-Плоцьк оцінюється у 500 млн. євро, а його економічна ефективність досі під питанням: рентабельність нафтопроводу може бути досягнута при умові перекачування мінімум 10-15 млн. тонн нафти на рік. По трасі нафтопроводу розташований тільки Плоцький НПЗ потужністю 12 млн. тонн нафти, який зараз на пільгових умовах отримує російську сировину через Білорусь. Навіть якщо підприємство повністю перейшло б на переробку каспійської сировини, його потужностей не вистачило би для забезпечення рентабельності проекту [4], тому розглядається варіант доведення гілки нафтопроводу до Роттердаму.

Обсяги перекачування по нафтопроводу Одеса-Броди-Плоцьк понад 14,5 млн. тонн на рік викличуть необхідність залучення коштів для будівництва додаткових компресорних станцій на ділянці Одеса-Броди, нарощування резервуарних місткостей в Бродях і Южному, а також збільшення потужностей приймання нафти та будівництво виносного причалу на терміналі в Южному.

Доки Україна вже багато років розмірковує над питанням, в який бік прокачувати нафту, стало відомо, що ТНК-ВР і "Газпромнефть" почали створення сумісної компанії, яка займеться будівництвом нафтопроводу Бургас-Александрополіс. Співзасновником компанії також стане "Роснефть". На думку експертів, будівництво цього нафтопроводу понизить шанси України завантажити нафтою трубопровід Одеса-Броди в прямому напрямі. Всі три компанії отримають рівні частки в новій структурі.

Нафтопровід довжиною 312 кілометрів повинен з'єднати болгарський чорноморський порт Бургас і грецький Александрополіс на Середземному морі в обхід переобтяжених турецьких проток. Пропускна спроможність нафтопроводу складе 35 млн. тонн, передбачений варіант її збільшення до 50 млн. тонн. За попередніми оцінками, вартість проекту перевищить 700 млн. дол. Будівництво нафтопроводу обговорювалося урядами Росії, Греції і Болгарії більше 13 років, і лише в квітні 2005 року сторони прийшли до угоди про співпрацю в реалізації проекту. Поки що в проекті беруть участь тільки російські компанії, але в перспективі можливе залучення зарубіжних партнерів за рахунок пропорційного зниження частки російських компаній.

Зацікавлений у будівництві нафтопроводу до України і Іран. Існує нагальна потреба об'єднувати зусилля Ірану, Азербайджану, України і Росії і знаходити шляхи для транспортування енергоносіїв до Європи. Іран також потребує української підтримки у виробництві компресорів для нафтової промисловості, в будівництві нафтових установок.

**Проблеми нафтопереробки.** Місткість ринку нафтопродуктів України складає 3 млрд. дол. в роздрібних цінах на рік. Україна щорічно споживає близько 16 млн. тонн нафтопродуктів, з них по 5 млн. тонн бензину і дизпалива і 6 мільйонів тонн мазуту. За даними Мінпаливенерго, імпортні нафтопродукти в загальному об'ємі споживання складають 30-35%. Третина з них ввозиться з Росії, а інші постачаються нафтопереробними підприємствами Білорусі, Литви, Болгарії.

Нафтопереробні заводи (НПЗ) України в січні-липні 2006 року скоротили переробку нафти на 26,1%, або на 2 млн. 904 тис. т., в порівнянні з аналогічним періодом минулого року - до 8 мільйонів 232,7 тис. т.

Виробництво бензину в січні-липні - 2006 скоротилося на 13,8%, або на 338,6 тис. тонн, в порівнянні з січнем-липнем – 2005 р. - до 2 млн. 109,1 тис. т., дизпаливо - на 23,7%, або на 754,9 тис. т., до 2 млн. 436,3 тисячі т., мазуту - на 41,4%, або на 1 млн. 593,7 тис. т., до 2 млн. 260,3 тис. т..

Однією з проблем є низька глибина переробки нафтопродуктів: тільки на двох із шести (Кременчуцькому та Лисичанському НПЗ) вона трохи вища за 70% [2]. Тому зараз на реконструкції Одеський і Херсонський НПЗ. Обсяг споживання світлих нафтопродуктів постійно зростає, а можливості українських НПЗ не можуть його повністю задовольнити, що з часом може ще більше погіршити ситуацію.

Росія контролює український нафторинок та ринок палива і зацікавлена в поставках на територію України готових нафтопродуктів. Росія скоротила постачання нафти на НПЗ України за 7 місяців 2006 року порівняно з відповідним періодом 2005 року на 29,9% - до 6,591 млн. тонн. При цьому Україна, домагаючись виправити становище, збільшила поставки української сировини на 7,9% - до 1,61 млн. тонн.

Крім цього, на цінову політику вплинув ряд інших чинників. Після встановлення нульових мит на нафтопродукти в травні минулого року посилюється вплив глобальних чинників на український ринок і виросла конкуренція української нафтопереробної продукції з імпортною. Частина роздрібною торгівлі, особливо мережі, які не реалізують власну продукцію переробки, збільшили частку імпортих нафтопродуктів в корзині закупівель. Завдяки збільшеному попиту на імпортне паливо його постачання істотно виросло.

Враховуючи, що світлі українські нафтопродукти поступаються за якістю литовському і білоруському пальному, середній український споживач виграв не тільки від цінової конкуренції, але і від вищої в середньому якості нафтопродуктів. Порівняно низький технологічний рівень є основною проблемою українських НПЗ - за глибиною переробки вони поступаються російським і білоруським заводам, не говорячи вже про східноєвропейські. Якби в постприватизаційний період була проведена необхідна модернізація, це дозволило б українським НПЗ успішніше витримувати конкуренцію.

Ситуація з НПЗ поступово міняється. Наприклад, в середині 2007 року очікується закінчення реконструкції Одеського НПЗ, що належить "Лукойлу". Крім того, власники Херсонського НПЗ, "Галичини" і "Нафтохіміка Прикарпаття" теж заявили про проведення модернізації.

На цінову політику впливають і продавці нафтопродуктів, серед яких відсоток українських - незначний. Всього в Україні налічується понад 5,5 тисяч АЗС, які знаходяться у власності 431 компанії. Примітно також, що крупні російські компанії, такі як "ТНК-ВР" або "Лукойл", не завжди контролюють ціни на АЗС під своїми брендами внаслідок програм франчайзингу і джобберства. Тобто юридично вони не є власниками цих АЗС, тільки

поставляють туди паливо і іноді - устаткування, а на ціноутворення впливають обмежено. За експертними підрахунками, джоббери займають до 30% ринку. Враховуючи таке співвідношення сил, уряду буде вкрай складно добитися яких-небудь значних позитивних результатів, не вдаючись до адміністративного регулювання і тиску на нафтотрейдерів.

Якщо бензин не дорожчає, він зникає з АЗС. Незважаючи на дефіцит пального в середині країни, значна частина продукції вітчизняних НПЗ йде на експорт, сприяючи таким чином зростанню дефіциту пального в роздрібній торгівлі. Фахівці вважають, що український ринок нафтопродуктів відстає від світових тенденцій, і відбувається це через постійні антикризові заходи.

На цінову політику уряд намагається впливати через найбільшу в Україні нафтовидобувну компанію - ВАТ Укрнафта, яка закупила 120 тисяч тонн нафтопродуктів для стабілізації цін на роздрібному ринку. В місяць компанія реалізує через власну мережу АЗС 25-30 тис. тонн нафтопродуктів (на сьогодні "Укрнафта" володіє мережею з 548 автозаправних комплексів). Куплених нафтопродуктів вистачить для утримання стабільних цін на ринку протягом 3-4 місяців. ВАТ "Укрнафта" - найбільша нафтовидобувна компанія України, яка видобуває 75% нафти і газового конденсату від загального об'єму видобутку в країні. 50%+1 акція Укрнафти належать НАК "Нафтогаз України", 41% акцій контролює група "Приват". Роздрібну реалізацію нафтопродуктів через власну мережу АЗС "Укрнафта" почала в червні 2004 року. На сьогодні середня реалізація нафтопродуктів через одну АЗС компанії складає близько 10 тонн за добу. "Укрнафта" планує контролювати до 25% роздрібного ринку України.

Міністерство палива і енергетики України доручило національній акціонерній компанії (НАК) "Нафтогаз України" відпрацювати схему створення стратегічного запасу нафтопродуктів для проведення товарних інтервенцій в моменти різкого дорожчання палива на внутрішньому ринку.

Схема створення стратегічного запасу нафтопродуктів може виглядати таким чином: дочірні структури "Нафтогаза України" набувають нафти в період найнижчих цін на сировину, переробляють її на Кременчуцькому нафтопереробному заводі і передають на зберігання нафтобазам.

Міністерство палива і енергетики має намір обговорити з російською компанією "Транснефть" збільшення перевалювання нафти нафтобазою Феодосійського морського порту за рахунок залучення казахської нафти. Рівень перевалювання на нафтобазі Феодосії за останні роки впав з 10 до 0,5 млн. тонн. Раніше існували плани будівництва НПЗ на базі терміналу у Феодосії потужністю 10 млн. тонн на рік. Прийнятним, з врахуванням екологічного чинника, вважається будівництво нафтопереробного заводу потужністю не більше 2 млн. тонн.

Херсонський нафтопереробний завод, який зараз належить нафтовій компанії "Альянс-Україна", почав модернізацію потужностей для випуску високоякісного бензину; почалося будівництво сучасних автозаправних комплексів. ОАО «Херсоннафтопереработка» і американська компанія «ABB Lummus Global» підписали контракт на розробку проекту



реконструкції заводу. До 2010 року завод повинен стати одним з кращих в Європі.

Паспортна потужність по нафтовій сировині буде складати 7,1 млн. тонн на рік. Реконструкція відбудеться в два етапи і повинна проводитися з урахуванням всіх вимог часу. Перший етап почнеться влітку 2007 року і повинен бути завершений в кінці 2009 року. Після цього почнеться другий етап, який планують завершити в четвертому кварталі 2010 року. В результаті планових заходів щодо модернізації і реконструкції товарний баланс виробництва корінним чином зміниться. За рахунок впровадження нових технологій переробки нафти, а також відновлення роботи коксової установки, випуск світлих нафтопродуктів подвоїться. Частка високооктанових бензинів по відношенню до загального об'єму виробництва збільшиться майже вдвічі і складе 81%. Після реконструкції завод повинен освоїти виробництво реактивного палива, мазут виробляти не буде. При потужності переробки нафти в 2,5 мільйона тонн на рік глибина переробки збільшиться в 2 рази. Вона перевищить 90% (для порівняння: Кременчуцький НПЗ має глибину переробки лише до 63%). Реконструкція буде потребувати інвестицій в об'ємі 500 млн. дол.

#### ***Висновки.***

Для НПЗ України одним з головних питань постає проблема залучення інвестицій. Незалежно від того, буде країна будувати нові НПЗ чи реконструювати існуючі, рівень інвестиційних ресурсів оцінюється у 1,5- 2 млрд. дол.

Міністерство економіки України виступає за створення єдиної державної компанії. Створення такої компанії має на увазі передачу в її управління державних пакетів акцій компаній нафтової галузі.

Для формування сприятливих умов інвестування нафтопереробної галузі, необхідно прийняття відповідного законодавчого акту „Про заходи державної підтримки розвитку вітчизняної нафтопереробної галузі”, в якому треба передбачити:

- зниження податкового тиску на ті підприємства, які займаються реконструкцією виробництва з метою підвищення глибини переробки нафтової сировини;
- встановлення „нульової” ставки ПДВ на обладнання, яке ввозиться до країни і призначено для реконструкції нафтопереробних потужностей;
- диференціацію акцизного збору в залежності від якості нафтопродуктів;
- розробку нормативно-правової бази для продукції НПЗ: в залежності від якості продукції повинні і складатися ціни на паливо різних виробників.

При будь-якому перебігу подій треба й надалі займатися питаннями диверсифікації джерел енергопостачання, приймати участь в добудові нафтопроводу Одеса-Броди, розробляти варіанти співробітництва з країнами Перської затоки та Каспійського регіону, залучати кошти в нафтовидобуток та

нафтопродуктування в цих регіонах з метою подальшого отримання сировини для країни.

### *Література:*

1. Балаева Е. В чем сила? //НефтеРынок, № 22 (441), 2006 .- С.32-33.
2. НПЗ в Бродях будет построен? // Oilmarket, май 2006.- С. 47.
3. Левандовский В. Рыночная экономика ? //НефтеРынок, № 22 (441), 2006 .- С. 21- 24.
4. Свердлов О.О., Нестеров Л.Д., Ягодковский С.И., Пидзырайло А.Н. Реформирование украинской нефтеперерабатывающей отрасли в контексте энергетической независимости // Тезисы третьей Международной конференции «Переработка и нефтетранзит в странах СНГ и Балтии».- Одесса, 15-16 июня 2006 г.

*Науковий вісник .- Одеса, ОДЕУ .- 2006 .-№13(33) .- С.40-49.*

## **НАФТОПРОВІД ОДЕСА-БРОДИ: ПОСТАЧАЛЬНИКИ ТА СПОЖИВАЧІ НАФТИ**

**Олена МИХАЙЛЮК**

Один із шляхів підвищення економічної та політичної незалежності країни – забезпечення її енергетичної незалежності. Зважаючи на те, що власний видобуток України вдовольняє 17-20% потреб національної економіки у нафті і 24% - у природному газі, це питання є дуже актуальним. За новою енергетичною стратегією до 2030 року планується знизити енергозалежність України від енергоносіїв, що імпортуються, до 12% за рахунок впровадження енергозберігаючих технологій при споживанні газу: в металургії на 30%, в хімічній промисловості - на 20% [1].

Інший шлях підвищення енергетичної безпеки – диверсифікація постачання до країни енергоносіїв та виконання Україною функцій енергогенеруючої та енерготранзитної держави. В цьому аспекті Україна на даний час активно заручається економічною підтримкою з боку різних зацікавлених країн: Росії, США, країн ЄС, Каспійського регіону, Перської затоки та навіть Північної Африки.

Одним з варіантів посилення енергетичної безпеки держави, зменшення її енергозалежності від зовнішніх чинників є функціонування нафтопроводу Одеса-Броди-Плоцьк. Трубопровід повинен приносити прибуток. В розвитку трубопроводу зацікавлені країни ЄС, тому що Індія і Китай споживають все більше сировини, збільшують конкуренцію на енергетичному ринку і все активніше претендують на нафту каспійського регіону.

Держава робить ставку на збільшення видобутку власної сировини, розвиває ядерну енергетику. Як країна, через яку йде транзит російської сировини до Європи, прагне використовувати пов'язані з цим можливості.

Україна також зацікавлена в участі у енергетичних проектах, які реалізують країни ЄС із своїми партнерами [2].

Проведені дослідження свідчать про зростання ринку споживачів каспійської нафти в Європі і зростання її видобутку на Каспії, що гарантує перспективність проекту. Питання ж диверсифікації енергоносіїв - одне з найбільш актуальних для Європейського Союзу, а проект "Одесса-Броди-Плоцьк" дасть можливість підвищити незалежність ЄС. До того ж, європейський ринок споживачів нафти відрізняється високою платоспроможністю. 15 березня 2006 року консорціум компаній SWECO PİC, İLF GmbH і KANTOR презентував в Польщі остаточну версію попереднього ТЕО проекту, роботи по якому фінансуються Європейським Союзом [3].

З прес-релізу ВАТ «Укртранснафта» стало відомо, що бізнес-план припускає спорудження гілки «Броди-Ожехово» з подальшим використанням вже побудованої ділянки трубопроводу «Ожехово-Плоцьк». Крім того, будуть збільшені потужності нафтопроводів «Одеса-Броди» і «Броди-Плоцьк», розширені резервуарний парк Одеського терміналу «Південний» і терміналу в Бродах. Ці роботи планується виконати за вісімнадцять місяців. Об'єми необхідних інвестицій у нафтопровідні системи, резервуарні місткості і морські термінали не називаються.

Окрім української "Укртранснафти" і польської "Pern-Przyjazn", які прокладатимуть нову магістраль, розрахунки обговорювали представники Єврокомісії, Словаччини, Чехії і Казахстану. При цьому вдалося значно знизити проектні капітальні витрати. Зокрема, близько 100 мільйонів доларів вдалося заощадити вже на етапі проектних робіт.

Проект буде реалізовуватися в три етапи. На першому - планується прокачувати 8-9 мільйонів тонн нафти на рік. На другому - до 12 і на третьому - до 25 мільйонів. Планується, що вже на першому етапі проект почне себе окупати [4].

Польща і Україна вже давно декларують намір створити Євроазійській нафтотранспортний коридор (ЄАНТК) для постачань каспійської нафти до Європи на базі українського трубопроводу "Одесса-Броди" після його добудови до Плоцька.

Ще у 2004 році державні нафтотранспортні компанії "Укртранснафта" і PERN Przyazn створили сумісну компанію "Сарматія", завданням якої є заняття проектом ЄАНТК.

У 2003 році Україна, Польща і ЄС підписали декларацію, що підтримує створення ЄАНТК на базі маршруту "Одесса-Броди-Плоцьк", а Єврокомісія вирішила виділити 2 мільйони євро на підготовку техніко-економічного обґрунтування добудови "Одесса-Броди" до Плоцька.

У 2005 році був проведений тендер на розробку ТЕО за кошти Єврокомісії, який в кінці літа виграв консорціум, утворений компаніями SWECO PİC (Фінляндія), İLF GMBH (Німеччина) і KANTOR (Греція).

Попередня вартість проекту - 400-500 мільйонів доларів. Трубопровід "Одесса-Броди", що простояє з 2002 року, у вересні 2004 року його почала

використовувати компанія ТНК-ВР для постачань російській нафти в реверсному режимі - з Бродів до Одеси, але задекларовані обсяги перекачування нафти рік весь час не виконуються російською стороною [5].

Польща вже тривалий час зтягує реалізацію проекту трубопроводу Броди-Плоцьк, очікуючи твердих гарантій постачання нафти з Каспійського регіону. А її можна буде отримати тільки в тому випадку, якщо з'явиться впевненість, що цей проект є цікавим з економічної точки зору. Трубопровід зможе приносити більший прибуток, якщо транспортиме нафту до Польщі і потім в порти Германії, в які можуть заходити найбільші танкери світу. Таким чином, можна буде отримати вихід навіть на американські ринки.

Крім того, в рамках реалізації проекту з будівництва нафтопроводу Одесса-Броди-Плоцьк опрацьовуються варіанти щодо транспортування каспійської нафти в порти Бутінге (Литва) і Вентспілс (Латвія) залізницею. Таким же способом пропонується налагодити доставку нафти на Мажейкяйський НПЗ.

Україна і Польща домовилися спільно реалізувати проект з постачання нафти на чеський нафтозавод в Кралупах з використанням нафтопроводів Одесса-Броди і "Дружба". Україна планує у 2007 р. провести експеримент з послідовного прокачування каспійської і російської нафти по системі "Дружба", яка перетинає Одесса-Броди. Це дозволить транспортувати легку нафту з нафтотерміналу "Південний" (Одеса) до Бродів, а потім по системі "Дружба" на НПЗ в Чехії "Кралупи", який належить концерну Orlen. Російське ВАТ "Транснефть" вважає, що провести таке прокачування технічно складно [6].

Проблема в тому, що Orlen повинен визначитися, скільки нафти він зможе переробити в Кралупах, і чи повинна це бути нафта з басейну Каспійського регіону. Представники компанії Orlen, обговорювали різні сценарії, наприклад, постачання нафти у Вільгельмшавен [Wilhelmshaven] в Германії, куди можуть заходити найбільші в світі танкери. Поки що концерн цікавиться проектом, але певні кошти на його реалізацію виділяти поки що не спішить.

Один з найбільш вірогідних варіантів отримання сировини для нафтопроводу – Каспійський регіон.

Найбільшим потенційним постачальником нафти може стати Казахстан, але він повинен дати собі відповідь на питання, чи залишиться у нього нафта для українського трубопроводу після наповнення вже існуючих. Поки що немає нафти, яку можна було б негайно направити по українському маршруту.

На кінець 2005 року загальний обсяг видобутку нафти з газоконденсатом в Казахстані склав майже 61,4 млн. тонн. За обсягами видобутку лідирували: - ТОВ «Тенгизшевройл» - 13,56 млн. тонн, «Карачаганак Петролеум Оперейтінг Б.В.» - 10,32 млн. тонн і АТ «НК Казмунайгаз» - 9, 39 млн. тонн.

За оцінкою фахівців, вже найближчими роками прогнозується істотне зростання об'ємів видобутку. Якщо у 2005 р. видобуток складав 61 млн. т., то до 2010 р. може зрости до 118 млн. т., а у 2015 року може сягти близько 180 млн. т.

У 2005 році було транспортовано на експорт 52,6 млн. т. нафти, зокрема по нафтопроводу «Атирау-Самара» - 15 млн. т., по КТК - 22,1 млн. т., через порт Актау – до 10 млн. т.. а також - залізничним транспортом. Можливе збільшення транспортування нафти по нафтопроводу «Узень-Атирау-Самара» до 25 млн. т. і по КТК до проектного об'єму 67 млн. тонн на рік, а також збільшення потужностей портів Казахстану в Каспійському морі на 2010 р. до 45,8 млн. т. нафти на рік.

Казахстан інтенсивно розвиває економічні відносини з Китаєм. Реалізація проекту будівництва нафтопроводу «Атасу - Алашанькоу», протяжністю 963 км, принесе Казахстану як стратегічні, так і очевидні економічні вигоди: інвестиції в економіку республіки складуть більше 700 млн. доларів, в будівництві брали участь більше 4500 чоловік, а сам нафтопровід забезпечить роботою близько 500 чоловік. Пропускна спроможність на першому етапі складе близько 10 млн. т. на рік з подальшим збільшенням до 20 млн. тонн.

Активно ведеться робота із створення системи транспортування казахської нафти по маршруту: «Актау-Баку-Тбілісі-Джейхан». Погоджується проект міжурядової Угоди між Республікою Казахстан і Азербайджанською Республікою про входження в систему «Баку-Тбілісі- Джейхан» (БТД). Для забезпечення транспортування нафти з порту Актау, зокрема для подальшого транспортування по БТД, здійснюється будівництво танкерів [10].

Що стосується українсько-польського проекту, то Казахстан ухвалить рішення про постачання нафти тільки тоді, коли співпаде декілька чинників: рентабельність проекту, перспективи збільшення видобутку нафти, політична привабливість проекту, яка дозволяє ближче інтегруватися з Європою.

Сторони домовилися про розширення співпраці в питанні розвитку інфраструктури нафтового терміналу "Південний" для транзиту і перевалювання казахської нафти.

Окрім того, Україна і Казахстан нещодавно обговорили питання збільшення на довгостроковій основі прямих постачань до України і транзиту казахської нафти та газу по українській території, а також будівництво терміналу з перевалювання зрідженого газу в морському порту міста Керч (загальна вартість проекту близько 30 мільйонів доларів). Сторони також домовилися про розширення співпраці в освоєнні нафтогазоносних ділянок на території Казахстану, зокрема, освоєнні родовища "Хвалинське".

Співпраця України і Казахстану розповсюджується і на співпрацю у нафтохімічній промисловості, зокрема створення в Казахстані потужностей з нафтопереробки і підприємств нафтохімії. Щодо співпраці в атомній енергетики - можливе приєднання України до створення міжнародного збагачувального центру, зареєстрованого в Ангарі (Казахстан), який займається збагаченням казахського урану на потужностях Ангарського електролізного заводу [7].

В реалізації проекту ЄАНТК все залежить від економічних аспектів. Якщо інше рішення буде вигіднішим, то економіка сама вириє шлях для труби з

Бродів до Плоцька. Господар нафти направить її по такому шляху, який буде для нього найбільш вигідним.

Видобуток нафти в Азербайджані неухильно падає. За останні 25 років він знизився майже у 3 рази, що не в останню чергу пов'язане з практично повною вичерпаністю багатих нафтових родовищ на суші і з труднощами, пов'язаними з несприятливими умовами її залягання на шельфі.

Якщо виходити з оптимально можливих темпів геологорозвідувальних робіт, то, на думку фахівців, річний видобуток нафти в Азербайджані може скласти близько 20 млн. т на рік, що відповідає умовам експлуатації родовища в 25 років (якщо прийняти, що промислові запаси складають близько 500 млн. т і 13 років, якщо їх всього 273 млн. т).

На власні потреби Азербайджан використовує близько 5,0-6,0 млн. т нафти, тобто експортувати може від 14 до 30 млн. т нафти за умови не збільшення власних потреб.

Для збільшення видобутку нафти в Азербайджані потрібно 5 років, за умови проведення додаткової сейсмозвідки (в азербайджанському секторі Каспійського моря досліджено сейсмозвідкою 90% площі).

При цьому функціонує нафтопровід Баку-Супса потужністю 10 млн. т, нафтопровід Баку-Новоросійськ – 5 млн. т і трубопровід Баку-Джейхан – 50 млн. т. Через азербайджанську трубопровідну систему можна експортувати 65 млн. т нафти на рік. Азербайджан же ще далекий від того, щоб повністю заповнити навіть ці трубопроводи своєю нафтою.

Прогнози видобутку нафти в Азербайджані не дають приводу говорити про те, що через декілька років країна зможе повністю забезпечити заповнення своєї трубопровідної системи. За одними прогнозами, видобуток нафти до 2010 року може досягти 43–45 млн. т. За іншими – щорічний видобуток 40 млн. т може бути досягнутий не раніше 2012 року. Тобто, в найближчі 5–7 років Азербайджану не вистачатиме навіть власних ресурсів, щоб заповнити експортні трубопроводи.

Можливо, деякий надлишок нафти в Азербайджані з'явиться у 2008 році. Його змогли б переправляти нафтопроводом до грузинського порту Супса. Потім танкерами возити до порту Південного, а там закачувати в нафтопровід Одеса-Броди. Для початку це може бути до 5-ти мільйонів тонн нафти на рік, які можуть переробляти два українських нафтопереробних заводи - в Надвірній та Дрогобичі. Та є нюанс: 95-й бензин, виготовлений на цих заводах з каспійської нафти, коштуватиме 1 євро за літр - застаріла технологія не дає змоги використати переваги нафти, якіснішої за російську [9]. Заводи можна модернізувати за допомогою інвесторів, наприклад, з Азербайджану. Внеском української сторони у СП буде мережа автозаправок "Укрнафти".

Поки що це все дуже примарно і економічно не виважено: якщо надлишок нафти і з'явиться, вочевидь Азербайджану буде простіше його віддати до вже існуючих трубопроводів.

Україна і Азербайджан мають намір посилити співпрацю, зокрема, у сфері енергетики, транспорту, агропромислового комплексу і у військово-технічній сфері. Азербайджан співпрацюватиме з Україною в реалізації проекту

нафтопроводу «Одеса-Броди-Плоцьк-Гданьск». В цих умовах зростає значення ГУАМ, який покликаний удосконалювати регіональну співпрацю, особливо в питаннях транзитних і транспортних коридорів, енергетичної безпеки тощо [7].

Аналогічна картина спостерігається і в Казахстані. Його видобуток у 2005 році наблизилася до 60 млн. т нафти і конденсату. Одночасно з цим працює нафтопровід Тенгиз–Новоросійськ потужністю в 28 млн. т нафти на першому етапі і перспективою збільшення його до 67 млн. т. Введений в експлуатацію нафтопровід до Китаю: Атасу–Алашанькоу–Душаньцзі, з проектною потужністю у 20 млн. т. Виходить, що в перспективі Казахстан може поставляти на експорт до 87 млн. т нафти. За найоптимістичнішими оцінками казахських експертів, до 2010 року видобуток нафти може досягти 100 млн. т на рік. Частина її піде на внутрішні потреби, а частина, очевидно, – на заповнення нафтопроводу Баку–Джейхан.

У результаті Україна практично не має шансів отримати нафту з Азербайджану і Казахстану.

Україна повинна брати більш активну участь в розробці родовищ нафти і газу на території Туркменістану. Конкретні параметри співпраці будуть детально виписані в лютому-березні 2007 року.

У 2005 році видобуток нафти іноземними компаніями в перевищив 2,3 мільйона тонн. Видобуток нафти на території Туркменістану в даний час ведуть два іноземні оператори за угодою про розділ продукції - англо-арабська «Драгон Ойл», що освоєє площу «Челекен», і британська «Баррен Енерджі», яка видобуває нафту на блоці «Небітдаг». Об'єм інвестицій, який «Драгон Ойл» планує освоїти на контрактному блоці, оцінюється у 280 млн. дол., і до 2010 року вона має намір довести щорічний об'єм видобутку сировини до 2,5 млн. тонн.

На умовах угоди про розділ продукції видобуває нафту на суші і консорціум "Хазар", де підрядчиком оператора ДК «Туркменнефть» виступає також іноземна компанія «Майтро Інтернешнл».

На умовах угоди про розділ продукції на морських родовищах в туркменському секторі Каспійського моря працюють також іноземні компанії «Петронас» (Малайзія) і «Майерськ» (Данія). У 2006 році в рамках проекту «Блок-1» малайзійська «Петронас» планує почати видобуток ранньої нафти. Об'єм інвестицій імовірно складе біля одного мільярда доларів США, а видобуток вуглеводневої сировини планується довести до 3 мільйонів тонн [11].

Паралельно необхідно шукати вихід на Близький Схід: Ірак, Іран, Сірію. Цей шлях пролягає через Туреччину: спочатку з півдня на північ необхідно протягнути гілку Джейхан-Самсун, щоб потім танкерами перевозити нафту по Чорному морю в Одеський порт «Південний». Міжурядова угода з Туреччиною про спорудження нафтопроводу потужністю 100 млн. тонн була підписана ще у 1997 році, ратифікована обома парламентами, проте до цих пір не реалізована. Будувати Джейхан-Самсун збиралися компанії «Укрзакордоннафтогазбуд» і турецька Botas.

В Україні про цей проект знову пригадали лише в червні 2005 року під час візиту президента України до Туреччини. На початку березня 2006 року з'явилося повідомлення, що компанія «Укрзакордоннафтогазбуд» готова побудувати нафтопровід, танкерний флот і нафтопереробний завод потужністю 15 млн. тонн на рік. Проект вартістю 9,3 млрд. дол. нібито готова була профінансувати німецька компанія Thyssen Group, але все залишилося на рівні протоколу про наміри.

"Нафтогаз України" в червні 2005 року був визнаний переможцем тендеру на право розвідки і розробки родовищ нафти і газу на території блоку Alam El Shawish East, в якому також брали участь такі компанії як Arabian (Саудівська Аравія), Apache (США), Santos (Австралія) і Sipetrol (Чилі).

"Нафтогаз України" і Єгипетська генеральна нафтова корпорація (ЕГНК) уклали концесійну угоду на розвідку і розробку родовищ нафти і газу на східній території блоку Alam El Shawish East.

Ресурси нафти блоку Alam El Shawish East, за оцінкою "Науканафтогаз", дочірнього підприємства "Нафтогаза України", підтвердженою Державною комісією України із запасів, складають не менше 73,5 мільйонів тонн (категорія С-3). В районі блоку існує розвинена інфраструктура нафто- і газопроводів з виходом на узбережжя Середземного моря. Проект видобутку вуглеводнів в Єгипті є перспективним для України як з погляду отримання альтернативних джерел постачань нафти і газу, так і з погляду закріплення українських компаній на нових ринках [8].

А поки що вітчизняна нафтотранспортна система повністю залежить від Росії, яка утримує монопольне положення в сфері постачань нафти і її транзиту до Європи. В Енергетичній стратегії України до 2030 року передбачено задіювати джерела постачань нафти з Азербайджану, Казахстану, Туркменії, країн Близького і Середнього Сходу, щоб таким чином підсилити роль України як транзитера між нафтовидобувними регіонами Сходу і щонайпотужнішими ринками збуту в Європі.

У Росії зараз з'явився надлишок можливостей для транспортування нафти по трубопроводах. Після введення в експлуатацію системи балтійських трубопроводів з пропускною спроможністю 60 млн. тонн на рік, Росія практично вирішила проблему постачань до Європи по цьому маршруту. Одесса-Броди може стати одним з основних маршрутів транспортування російської нафти до Європи. Російська нафта, незалежно від того, по яких трубопроводах, зрештою все одно потрапляє на захід.

Україна має намір запропонувати Росії спільно побудувати нафтопроводи Кропоткино-Лісичанськ і Кременчуг-Броди для постачання легкої нафти на європейський ринок, обминаючи порти. Пропонується також збільшити об'єми транзиту по системах "Придніпровські магістральні нафтопроводи" і Одесса-Броди. Важливим Україна вважає проект інтеграції нафтопроводів "Дружба" і "Адрія". Україна сподівається також домовитися щодо об'ємів нафти для транспортування через територію України, зокрема про збільшення об'ємів транзиту системою "Придніпровські магістральні нафтопроводи".



До кінця 2008 р. необхідно провести переговори з Росією про реалізацію проекту інтеграції нафтопроводів "Дружба" і "Адрія" із залученням Казахстану.

Нафтопровід Одесса-Броди використовується з осені 2004 р. для прокачування російської нафти в чорноморські порти. Залученням постачальників нафти для цього маршруту займається компанія "ТНК-ВР Україна". При запуску системи передбачалося, що щорічно через нафтопровід Одесса-Броди транспортуватиметься до 9 млн. тонн нафти. Але за підсумками 2006 р. об'єми постачань за системою Одесса-Броди не перевищили 4 млн. тонн (у 2005 р. прокачування нафти склало 5,7 млн. тонн) З початку 2007 р. ВАТ "Укртранснафта" планує здійснювати роботу нафтопроводу Одесса-Броди в реверсному режимі.

В жовтні 2006 року Україна запропонувала Росії відмовитися від реверсного використання нафтопроводу Одесса-Броди і розглянути пропозиції про можливість транспортування нафти по маршруту Самара-Кременчуг-нафтотермінал "Південний". Це витікає з проекту протоколу засідання міжурядового комітету з економічного співробітництва, яке проходило в Києві під керівництвом прем'єрів двох країн. Зараз варіант, запропонований Україною, розглядається в Мінпроменерго і ВАТ "Транснафта".

Раніше ВАТ "Укртранснафта" запропонувало створити консорціум компаній з управління нафтопроводом. В такий консорціум можуть увійти українські і російські нафтові компанії, що працюють в Каспійському регіоні, а також фінансові і інвестиційні інститути з інших країн.

#### ***Висновки:***

На перспективу Україна не зможе забезпечити потреби у газі і нафті за рахунок власного видобутку, тому близько 20% від обсягу споживання газу і 40% від обсягу споживання нафти задовольнятиметься за рахунок імпорту.

Можливості країн Каспійського регіону щодо заповнення сировиною нафтопроводу Одеса-Броди у найближчі 5 років вельми мінливі, тому треба працювати над тим, щоб і через п'ять років Україна не залишилася без цієї сировини. Тому треба робити акцент на участі в освоєнні нафтових і газових родовищ Казахстану, Туркменістану і Узбекистану. Правда, існує загроза: якщо кошти будуть вкладатися не державні, а приватні, видобута нафта може піти не до України, а у будь-який бік, враховуючи економічну доцільність.

Слушним є створення консорціуму компаній з управління нафтопроводом Одеса-Броди-Плоцьк. В такий консорціум можуть увійти українські і російські нафтові компанії, що працюють в Каспійському регіоні, а також фінансові і інвестиційні інститути з інших країн.

На даний момент реальним є використання російської нафти для транспортування територією України. До кінця 2008 р. необхідно провести переговори з Росією про реалізацію проекту інтеграції нафтопроводів "Дружба" і "Адрія" із залученням Казахстану. Таке завдання поставлене перед Мінпаленерго, Мінекономіки, МЗС, "Нафтогазом України" і "Укртранснафтой".

Існуючі транзитні системи газо- та нафтопроводів та їх подальший розвиток є важливим фактором надійності і безпеки енергозабезпечення та євроінтеграції. Країни ГУАМ також вважають дуже перспективним напрямом

маршрути поставок енергоносіїв з Середньої Азії і держав Каспійського регіону через Азербайджан, Грузію, Чорне море, Україну до Європи. ГУАМ покликаний вдосконалювати регіональну співпрацю, особливо в питаннях транзитних і транспортних коридорів, енергетичної безпеки тощо.

Не треба недооцінювати потенційні можливості поставок нафти з Близького Сходу, враховуючи те, що первісний план завантаження сировиною нафтопроводу передбачався за рахунок саме цього регіону.

#### *Література:*

1. Україна намерена снизити енергетическую зависимость // Подробности: По материалам: Лига онлайн /Подробности от 7 декабря 2006г.
2. Трубопровод должен быть прибыльным // Подробности от 7 декабря 2006г. - По материалам: Gazeta Wyborcza
3. Європа дуже хоче, щоб Одеса-Броди-Плоцьк запрацював через три роки // <http://www2.pravda.com.ua/>.
4. Левицкая В. Представленный уточненный бизнес-план достройки нефтепровода Одесса-Броды до Плоцка // Подробности-ТВ от 15 марта 2006г.
5. Новый премьер Польши решит вопрос достройки нефтепровода "Одесса-Броды" // Подробности от 11 ноября 2005г. - По материалам: Українські Новини.
6. Україна пропонує Росії приєднатися до проекту Одеса-Броди-Плоцьк // Подробности от 23 ноября 2006г. - По материалам: РБК-Украина.
7. Україна буде купувати нафту у Казахстану // Подробности от 11 декабря 2006 г. – По материалам: Українські Новини.
8. Україна повинна працювати з Єгиптом в нафтогазовій галузі // Подробности от 20 декабря 2006 г. - По материалам: Интерфакс – Украина.
9. Азербайджан співпрацюватиме з Україною в реалізації проекту нафтопроводу «Одеса-Броди-Плоцьк-Гданьск» .- <http://www.uwtoday.com.ua/article.asp?LID=1&NID=322>.
10. Доказанные извлекаемые запасы нефти Казахстана увеличились в два раза. - [www.kazakhemb.org.il/160106.html](http://www.kazakhemb.org.il/160106.html) - 14к.
11. Иностранные компании наращивают добычу нефти в Туркменистане .- [www.turkmenistan.gov.tm/ekonom/ek\\_oil/030206.htm](http://www.turkmenistan.gov.tm/ekonom/ek_oil/030206.htm) - 4к.

*Науковий вісник .- Одеса, ОДЕУ .-  
2007 .- №14(51) .- С.87-98.*

## **ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ**

*Олена МИХАЙЛЮК*

Енергетика була і залишається головною стратегічною передумовою розвитку економіки, основою забезпечення усіх видів життєдіяльності суспільства. Тому визначення та реалізація напрямів її розвитку є пріоритетним

завданням національної безпеки, політичної та енергетичної незалежності, неухильного економічного розвитку.

Шляхи підвищення економічної безпеки Півдня України полягають у декількох напрямках:

- більш ефективному використанні існуючого енергетичного природно-ресурсного потенціалу;

- максимальному залучення транскордонного положення регіону щодо транзиту через нього енергоносіїв в розрахунку на використання певної їх частки;

- активізація енергозберігаючої політики;

- впорядкування економічних відносин між енергогенеруючими монополіями та регіональними споживачами.

Південь України не має значних запасів енергетичних ресурсів: присутні незначні запаси бурого вугілля, нафти та природного газу на морському шельфі. Нещодавно було відкрите Одеське газове родовище; в Херсонській області працює державна геолого-розвідувальна експедиція, яка провела попередню космічну зйомку шельфу озера Сиваш у межах Новотроїцького району, проводяться бурові геолого-розвідувальні роботи з пошуку газу на глибині 5-7 км. У разі підтвердження родовищ, знайдені поклади дозволять за рахунок власних ресурсів забезпечити природним газом Новотроїцький і Каланчацький райони.

Недостатній енергетичний природно-ресурсний потенціал компенсується вигідним транспортно-географічним положенням регіону, що дає змогу залучати енергетичні ресурсні потоки з інших регіонів і країн. На території України передбачено будівництво газопроводу Ананьїв-Ізмаїл і компресорних станцій (КС). Проект виконує ВАТ «Газтранзит». Першу фазу проекту - будівництво КС «Тарутине» - вже закінчено, це дозволяє збільшити експорт газу на 3,9 млрд. м<sup>3</sup>. Розпочато підготовчі роботи до другого етапу проекту - будівництва другої гілки газопроводу Ананьїв-Тирасполь-Ізмаїл.

Так транскордонне і приморське положення регіону дає змогу транспортувати через його територію значні обсяги нафти, природного газу та електроенергії, в тому числі до країн ЄС. Географічне розташування дозволяє йому стати об'єднуючою ланкою між багатим на нафтові родовища каспійським регіоном і європейським ринком [2].

Спостерігається постійний підвищений інтерес країн Європи до каспійського газу та нафти, шляхи транспортування яких можуть пролягати через Південь України. Це так званий Чорноморський енергоконнектор, який може включати нафтопровід Баку-Супса-Одеса-Броди-Плоцьк-Гданьск і газопровід Баку-Супса-Феодосія-Одеса.

Питання вибору стійкої, ефективної і диверсифікованої структури споживання енергоносіїв, як один з напрямів реалізації нової енергетичної стратегії ЄС, повністю відповідає державним інтересам України [1].

Україна зацікавлена у співпраці в питаннях здійснення зовнішньої енергетичної політики країнами-членами ЄС, зокрема, у визначенні пріоритетів

перебудови інфраструктур постачання (включаючи трубопроводи і термінали для зрідженого газу), розробки Дорожньої карти для створення Пан'європейської енергетичної співдружності, перегляду підходів до співпраці з основними партнерами ЄС з огляду взаємозалежності.

Географічне розташування України дозволяє задіяти різноманітні джерела постачання нафти незалежними шляхами як в регіон, так через регіон в Європу з Азербайджану, Казахстану, Туркменістану, при цьому суттєво посиливши роль держави-транзитера між нафтовидобувними регіонами країн каспійського регіону та важливими ринками збуту в Європі.

Нафтоперевальний комплекс у порту Південний та нафтопровід Одеса - Броди створюють технічні можливості для імпорту нафти також з країн Перської затоки, Північної і Західної Африки.

Україна передала Європейській Комісії пропозиції про участь в новій енергетичній стратегії Європейського Союзу, основні напрями якої містяться в "Зеленій книзі: Європейська стратегія стабільної, конкурентної і безпечної енергетики" (Green Paper - документ Єврокомісії з питань енергетики). Ця стратегія передбачає створення внутрішнього енергетичного ринку на основі правил єдиної енергетичної мережі; плани щодо об'єднання мереж для створення єдиного європейського регулятора. Україна виступає за солідарні дії країн-членів ОЧЕС в надзвичайних ситуаціях у сфері постачань енергоносіїв.

Кабінет Міністрів має намір запропонувати партнерам по ГУАМ проект співпраці у сфері транспортування і переробки нафти "Придунайський енергетичний міст". Суть проекту - об'єднати потужності, зосереджені в Одеській області, - порти міст Рені і Одеси та Одеський нафтопереробний завод, що дасть змогу використовувати вже наявні потужності і шляхи транспортування нафти.

Регіон відіграє важливу роль у транзиті електроенергії, водночас відчуваючи її певний дефіцит. До 2010 року передбачається спорудження об'єктів, які забезпечать формування системоутворюючої мережі ОЕС України для передачі електроенергії із надлишкових західних регіонів країни у дефіцитні центральний та східний регіони; посилять можливості збільшення експортних поставок електроенергії; переведуть електропостачання півдня Одеської області від Молдовської енергосистеми на генеруючі джерела ОЕС України.

Що стосується енергопотенціалу Миколаївської області, то він представлений, окрім невеликих електростанцій, Ташлицькою ГАЕС, Олександрівської ГЕС та Южноукраїнською АЕС. Спорудження Южноукраїнського енергетичного комплексу мало на меті забезпечити південь України достатньою кількістю електроенергії, використовуючи маневрені гідроакumuлюючі потужності та водні ресурси Південного Бугу.

Географічне розташування України дало можливість створити потужну мережу ліній електропередач міждержавного значення, які з'єднують Об'єднану енергосистему України з енергосистемами сусідніх країн. Введення Південного та Північного транзитів 750 кіловольт і відновлення ліній 750

кіловольт на Ісакчу та Жешув забезпечить технічну можливість експорту електроенергії обсягом до 25 - 30 мільярдів кіловат-годин на рік.

Національна енергетична компанія "Укренерго" має намір побудувати магістральну лінію електромереж напругою 330 кВ "Аджалик-Арциз" до 2009 року. Кредит на будівництво першої черги отримано від Європейського банку реконструкції та розвитку в обсязі 25,755 млн. євро. Всього у розвиток мереж в Одеській області держава має намір вкласти більше 200-250 млн. грн.

Будівництво цієї лінії важливе з огляду на те, що резерв електричних потужностей України складає 52 тис. МВт, на даний час максимально використовується лише 19-20 МВт. Взимку цей показник сягає 30 МВт, але є регіони, які відчувають дефіцит електроенергії. Будівництво парогазової електростанції в Болграді потужністю 30-50 МВт дасть змогу вирішити питання енергетичної самостійності півдня Одеської області. Планується побудувати майже 230 км повітряної лінії (ВЛ) 110 кВ в районі Ізмаїла, виконати реконструкцію трансформаторних підстанцій 110 кВ „Ізмаїл” і „Болград” [3].

Основні проблеми будівництва об'єктів енергопостачання на території України виявляються у нестачі фінансування та в питанні відчуження земель під будівництво: відсутня політика держави на перспективу, яка б не давала змоги приватизувати землі, призначені для загальнодержавного використання. Як тільки йдеться про будівництво подібного об'єкту - землі миттєво скуповуються, що ускладнює процес їх відчуження.

Посилити розвиток ринкових відносин в енергетиці може продаж частини акцій обленерго приватним структурам. Міністерство палива і енергетики та Фонд державного майна погодили продаж пакетів 16 енергопостачальних компаній. ФДМ запропонував залишити у власності держави пакети 60%+1 акція у тих компаніях, частка держави в яких перевищує 60%, продавши частку, що залишилася. До статутного фонду «Енергетичної компанії України» передані 70% «Миколаївобленерго» і 25,01% «Одесаобленерго».

Окрім певних надбань країни та регіону в плані підвищення енергетичної безпеки, мають місце певні загрози так прорахунки. Конкурентну роль в питанні енергопостачання через Україну до Європи, використанні транзитного енергетичного потенціалу Одеської області в перспективі, окрім Росії, може відігравати і найбільш на даний момент країна Європи - Молдова. Нафтотермінал в Джурджулештах будується з 1997-го року за допомогою кредиту ЄБРР та азербайджанської компанії «Азпетрол». «Азпетрол» зобов'язався добудувати нафтовий термінал пропускною здатністю 2 млн. тонн нафти на рік, побудувати поруч вантажний та пасажирський порти, нафтопереробний завод і відкрити власну мережу з 50 автозаправних станцій. Парламент Молдови прийняв пакет документів для виконання інвестиційної угоди «Міжнародний вільний порт Джурджулешти», якому, присвоєно статус вільної економічної зони терміном на 25 років.

Фактично, завдяки нафтотерміналу, Молдова одержить можливість не тільки створити достатній запас нафтопродуктів, але й забезпечити їхній експорт до прилеглих країн.

Таким чином, Україна на південному кордоні має загрозу власній національній безпеці - неподалік від Джурджулешт розташований Ренійський транспортний вузол. В порту Рені функціонує єдиний на українській ділянці Дунаю нафтотермінал, здатний перевантажувати до 3 млн. тонн нафти на рік. Введення до ладу Джурджулештського нафтотерміналу та порту здатне погіршити їхній економічний стан. Джурджулештський термінал розташований вище за течією, ніж міста Українського Придунав'я, тому у випадку аварійного розливу нафти, може виникнути екологічна катастрофа.

Проте Молдова має намір забезпечувати свою енергетичну безпеку не тільки за рахунок нафтотерміналу. Ще у 2003 році було прийнято концепцію, яка передбачає розвиток електростанцій в Молдові як за рахунок розширення потужностей вже існуючих, так і за рахунок будівництва нових. Передбачається, що до 2010 року за рахунок власних джерел країна буде забезпечувати 70-80% від потреби (Молдовська ДРЕС перебуває під контролем Придністровської республіки та приватизована російсько-бельгійською компанією).

Однією з таких нових потужностей має стати електростанція біля села Бурлечень Кагульського району, неподалік від південного кордону Одеської області. Потужність електростанції - 450 МВт. Передбачається, що будівництво буде вести російська компанія «Ітера». Вироблену електроенергію планується постачати як до Молдови, так і на Балкани.

Ідея будівництва в Ізмаїльському енергорайоні парогазової електростанції середньої потужності - орієнтовно 250 - 300 МВт була схвалена ще у 2002 році - Одеська область за рахунок власних потужностей виробляє лише 4% необхідної електроенергії. Придунав'я ж забезпечується енергією від Молдовської ДРЕС через молдовську підстанцію Вулканешти. Відсутність нормального енергопостачання гальмує економічний розвиток Придунав'я - регіону стратегічного у багатьох аспектах, який в силу різних причин не має потужної промисловості.

Ідея була схвалена і увійшла до відомої програми «Регіональна ініціатива». Інтерес до будівництва парогазової електростанції виявляли інвестори із Греції та ПАР. Питання будівництва електростанції було включено до комплексної програми розвитку Українського Придунав'я [2].

В остаточному підсумку із ідеї будівництва парогазової станції в Ізмаїльському енергорайоні виріс міжнародний проект «Придунайський енергетичний міст», який передбачав, окрім створення нових енергетичних потужностей, розвиток видобутку енергоносіїв у придунайських районах України та на континентальному шельфі. Ініціатором проекту, який передбачалося реалізувати під егідою ГУАМ, виступила Одеська обласна рада [4].

Передбачається, що енергетичний міст може стати елементом енергетичної системи Організації Чорноморської економічної співпраці (ОЧЕС). Проект пройшов апробацію у Раді національної безпеки та оборони України. Він передбачає використання ресурсів і забезпечення їхнього транзиту, будівництво нових енергогенеруючих потужностей, ліній

електропередач, можливість відгалуження нафтопроводу Одеса - Броди для забезпечення потенціалу транспортного коридору і надійного енергопостачання регіону. Польща заявила про зацікавленість Європи у залученні ГУАМ до реалізації проекту нафтопроводу Одеса - Броди - Плоцьк - Гданськ.

Україна вже веде переговори з Казахстаном і Азербайджаном про участь у цьому проєкті і працює над створенням бізнес-плану, залученням потенційних учасників: власників ресурсів і їхніх потенційних споживачів.

Серед загроз також позиція Румунії щодо її ролі як транзитера енергоносіїв до Європи. Румунія пропонує свій варіант транспортування каспійської нафти через порт Констанца. Подібний енергетичний коридор, у разі його підтримки Заходом, стане конкурентом українському маршруту Одесса-Броди.

Нарощування енергетичного потенціалу регіону - це екстенсивний шлях розвитку економіки. В епоху дефіциту природних ресурсів і з огляду на перспективу для країни і її Півдня, єдиною альтернативою може стати широке впровадження енергозберігаючих технологій.

Зараз на 1 долар ВВП Україна витрачає у 5-6 разів більше енергоресурсів, ніж країни Центральної та Східної Європи, у 12 разів більше, порівняно з країнами Організації економічного співробітництва і розвитку. Зношеність основних фондів наближається до 50-60% (а на окремих підприємствах перевищує його), тобто до рівня, за яким цей процес стає обвальним. Окрім того, наприклад, ТЕЦ віднесені до об'єктів, які не підлягають приватизації, а коштів на їх реконструкції у держави не вистачає. Державній Енергетичній компанії належать 100% акцій Миколаївської, Херсонської і Одеської ТЕЦ.

У Херсоні витрати ТЕЦ покриваються на 73% собівартості. При цьому "Херсонтеплоенерго" за 2005 рік обрахувало своїх абонентів на мільйон гривень. Служба обліку і збуту визначила кількість реалізованої теплової енергії у 338 тисяч гігакалорій, а при перерахуванні вийшло 324 тисячі. У 2001 році Херсонська ТЕЦ розрахувалась із "Херсонтеплоенерго" векселем київського ТОВ "Рембутсервіскомплект" на 600 тис. грн. А через рік після передачі векселя ТОВ перестало існувати.

З початку опалювального сезону "Херсонтеплоенерго" розрахувалось за газ на 42%, а ТЕЦ оплатила тільки 31% спожитого газу. В цілому по області газ, який використовують для обігріву мешканців багатоповерхівок, оплачують на рівні 30%. Неплатежі населення – головна проблема тепло- і газопостачальних підприємств кожного опалювального сезону.

Негативним прикладом може слугувати ситуація з Одеською ТЕЦ електротехнічне устаткування якої суттєво зношене. На ТЕЦ встановлені парові казани з низьким ККД, а під час зниження тиску в постачанні природного газу електронна система керування постійно виходить з ладу.

Державний департамент промислової безпеки, охорони праці і гірського нагляду заборонив доступ співробітників Одеської ТЕЦ до головного корпусу підприємства через аварійний стан об'єкту. Перевірка показала, що окремі об'єкти Одеської ТЕЦ є небезпечними для всього міста.

Держпромнадзор зобов'язав керівництво підприємства підготувати основне технологічне устаткування до виводу з технологічного режиму і пломбування, щоб провести комплексну державну експертизу технічного стану споруд і об'єктів, надати рекомендації з приводу можливостей і термінів їх подальшої експлуатації.

Одеська ТЕЦ забезпечує теплом більше 300 тисяч мешканців Одеси. Її послуги - одні з найдорожчих в країні, вони є економічно не обґрунтованими. Різниця в тарифах між центром міста і іншою його частиною складає 40%.

ТЕЦ може бути відключена від водопостачання у зв'язку із заборгованістю в 4 мільйони гривень. Побудована вона була 55 років тому. У 2005 році збитки підприємства склали 12,5 млн. грн.

В Україні розроблена програма енергозбереження, в межах якої Південь України зможе використовувати певний енергетичний потенціал вітру, сонячної енергії, гідроенергії малих річок, біомаси.

Розпочалося будівництво дев'яти нових вітрових електростанцій п'ять із яких у Криму, де особливо гостро стоїть проблема енергопостачанням. У Миколаївській області введена до експлуатації Аджигільська ВЕС, на Херсонщині – Асканійська. Намічено будівництво вітрової електростанції сумарною потужністю до 39 МВт на Кинбурській косі у Миколаївській області. Усі вітроелектростанції України у 1999 році виробили 15 млн кВт/год електроенергії, що становило лише 0,08 % від загального виробництва.

Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) може виділити 100 мільйонів євро в рамках програми розширення кредитних ліній українським банкам для кредитування компаній приватного сектора по проектах підвищення енергетичної ефективності і поновлюваної енергії. Кредитний портфель ЄБРР в Україні включає 114 проектів на суму 2,27 млрд. євро. Один з проектів включає програму удосконалення обліку газу і нафти на території України. Інвестиційна складова цього проекту - близько 20 млн. євро.

Україна відчуває гострий дефіцит газу і нафти власного видобутку для забезпечення потреб. В той же час потужності електроенергетики поки перевищують споживання електроенергії в країні. У Стратегії розвитку енергетики до 2030 року передбачається зниження споживання газу, збільшення виробництва електроенергії на атомних і теплових станціях з використанням вітчизняного вугілля і максимальний перехід на електроопалювання. Будуть визначені регіони, які мають найбільш сприятливі умови для переходу населених пунктів на опалювання електроенергією.

#### ***Висновки та пропозиції:***

Не зважаючи на досить обмежений енергетичний природно-ресурсний потенціал регіону, він має широкий спектр можливостей не тільки для власного забезпечення енергоносіями, але й відіграє важливу роль в якості регіону, який може сприяти підвищенню енергетичного потенціалу України та країн ЄС. Цю особливість регіону потрібно й надалі розвивати, що дасть змогу отримати нові джерела доходів, нові робочі місця та інші преференції.

Задля прискорення цього процесу треба продовжити вдосконалення правової бази, податкової системи, тарифної політики. Це розширить



можливості залучення нових інвестицій в регіон, прискорить процес реалізації нових та вже розроблених проектів.

Держава повинна контролювати економічну діяльність природних монополій і впливати на розрахунки тарифів. Існує Національна комісія з регулювання в електроенергетиці, яка перевіряє тарифи. Ці тарифи повинні бути обґрунтовані, а формули їхніх розрахунків повинні бути відкритими, опублікованими.

Паралельно з широкомасштабними програмами із залучення нових обсягів енергоносіїв до регіону, треба поновити та прискорити впровадження енергозберігаючих технологій. Цей процес не може бути прискорений, поки в країні діють пріоритети газових та нафтових монополій, які не зацікавлені в енергозбереженні.

Пожвавленню цього напрямку може сприяти прийняття законів про енергетичний аудит, про облік енергоресурсів, про енергетичну генерацію. При цьому необхідно розвивати два основні напрями:

- проведення інспекцій, з впровадженням механізмів покарання підприємств, які неефективно використовують енергоносії;
- розвиток механізмів стимулювання енергозбереження через державні стандарти, стимули в законодавстві, податкову систему та тарифну політику.

### *Література:*

1. Бурлака Г. Стратегия ЕС по определению гарантированного снабжения нефтью и нефтепродуктами // Нефть и газ.— 2003.— № 3.— С. 60–63.
2. Гриневецкий С. Черноморский регион - зона противостояния великих держав.- от 28 ноября 2006 года /dialogs.org.ua/project\_ua\_full.php?m\_id=8604 - 38k .
3. Енергетична стратегія України до 2030 року // www.aes-ukraine.com/documents/5390.html - 48k.
4. Іщенко Г. Придунайський енергетичний міст // Урядовий кур'єр від 24.05 2006 року.

*Науковий вісник .- Одеса, ОДЕУ .- 2007 .-№1(38) .- С.27-35.*

## **РИНКОВІ МЕХАНІЗМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ**

*Олена МИХАЙЛЮК*

Енергетика була і залишається головною стратегічною передумовою розвитку економіки, основою забезпечення усіх видів життєдіяльності суспільства. Тому визначення та реалізація напрямів її розвитку є пріоритетними завданнями у гарантуванні національної безпеки, політичної та енергетичної незалежності, неухильного економічного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років засвідчив, що на даний момент в галузі склалася критична ситуація з постачанням сировини та сплатою за її споживання [1, с. 18-23; 2, с. 116-122], а енергозбереження – єдиний шлях до поліпшення цієї ситуації [3, 6, 7, 8, 9].

Серед основних проблем треба відзначити високу енергоємність ВВП України [4,5]. Результатом високої енергоємності є надмірне споживання енергетичних продуктів і постійне зростання імпорту вуглеводнів в Україну [1,2,6].

В енергозбереженні, як і в інших сферах господарювання, важливим є питання розробки досконалої правової бази. Так, це питання регулюють 5 Законів України, створено понад 50 нормативно-правових актів та 100 методичних документів, а також діють 40 національних (ДСТУ), та понад 60 міждержавних (ГОСТ) стандарти. Основними є: Закони України: "Про енергозбереження"; "Про альтернативні джерела"; "Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу"; Постанова Кабінету Міністрів України "Про комплексні заходи щодо реалізації Національної енергетичної програми України"; Комплексна державна програма енергозбереження України; Постанова Кабінету Міністрів України "Про програму державної підтримки розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії, малої гідро - і теплоенергетики" [9].

За розрахунками, представленими в «Проекті енергетичної стратегії України до 2030 року», за рахунок енергозбереження країна до 2020 року може заощадити близько 470 млн. тонн умовного палива, що відповідає зменшенню витрат на імпорт енергоресурсів приблизно на 38 млрд. доларів.

***Проблеми і перспективи енергозбереження в електроенергетиці.*** Основою електроенергетики країни є Об'єднана електроенергетична система, яка здійснює централізоване електрозабезпечення внутрішніх споживачів, взаємодіє з енергосистемами суміжних країн, забезпечує експорт, імпорт та транзит електроенергії.

Основними виробниками електричної енергії є 14 потужних ТЕС, 8 ГЕС і 4 АЕС. Загальна електрогенеруюча потужність становить понад 53 мільйона кіловат, з яких потужність ТЕС та ТЕЦ складає близько 58%, АЕС – 26%, ГЕС та ГАЕС – майже 10%, а інших джерел – 6%.

До 2030 року величина генеруючих потужностей має зрости до 73 мільйонів кіловатт. Розвиток теплової енергетики прогнозується з переважним використанням вугілля, що сприятиме розвитку вітчизняної вугледобувної галузі і позитивно вплине на енергетичну безпеку держави.

Прогнозується значно зменшити питомі витрати умовного палива на виробництво електроенергії, що дозволить заощадити понад 72 мільйони тонн вугілля.

В регіонах паралельно розробляються заходи щодо зменшення обсягів споживання електричної енергії. В Херсоні у 2004 році була створена асоціація "Південь-Світло", яка мала за мету об'єднати спеціалістів в сфері світло-електротехніки в регіональну професійну асоціацію. Завдання об'єднання – донести нову, сучасну інформацію, ознайомити членів "Південь-Світла" з

новими українськими та світовими розробками, прогресивними рішеннями, вимогами сучасної стандартизації та нормативною базою в сфері використання світло-електротехніки, надавати рекомендації і консультації для користувачів (головних енергетиків та інженерів), висвітлювати сучасні підходи до класичних проблем.

**Впровадження енергозбереження в нафтопереробці.** У загальному балансі споживання первинної енергії в Україні нафта і газ складають понад 60%. Протягом останніх років за рахунок власного видобутку потреби країни задовольняються у природному газі на 24-27%, у нафті – на 17-20%.

Україна планує до 2010 року знизити споживання природного газу на 10% - до 71 млрд. м<sup>3</sup>. План, розроблений в рамках "Енергетичної стратегії України на період до 2030 року", передбачає також збільшення до 2010 року виробництва електроенергії на 15% - до 210 мільярдів кіловат-годин.

Загальна потужність шести вітчизняних нафтопереробних підприємств на даний час становить більше 51 мільйона тонн нафти на рік.

Основною проблемою нафтопереробної промисловості є необхідність проведення реконструкції і модернізації нафтопереробних підприємств з метою поглиблення переробки сирової нафти.

На даний час проходить реконструкція Одеського і Херсонського НПЗ. Після її закінчення глибина переробки нафти на Одеському заводі зросте на 23,3% і складе 80,3%; виробництво світлих нафтопродуктів збільшиться на 2%, в т.ч. високооктанових бензинів - у 2 рази до 740 тис. тонн, дизпалива євростандарту - до 960 тис. тонн; почнеться виробництво авіагасу марки Jet A-1.

На Херсонському НПЗ, після завершення першого етапу реконструкції у 2009 році, глибина переробки нафти збільшиться з 47% до 92%, а вихід світлих нафтопродуктів складе 54,66%. Проект реконструкції включає будівництво установки гідроочищення гасу і дизельного палива, будівництво установки виробництва водню, будівництво установки виробництва сірки, реконструкцію і дообладнання установки первинної переробки нафти тощо.

Енергоємність ВВП України складає 0,89 кг умовного палива на 1 долар США з урахуванням паритету реальної купівельної спроможності (ПКС), що у 2,6 рази перевищує середній рівень енергоємності розвинутих країн світу. Причиною високої енергоємності є надмірне споживання в галузях економіки енергетичних продуктів на виробництво одиниці продукції, що обумовлює відповідне зростання імпорту вуглеводнів в Україну. За рахунок реалізації потенціалу енергозбереження енергоємність ВВП у 2030 році складе 0,36 кг у.п./долл. США, що у 2,6 разів менше сучасного рівня – 0,89 кг у.п./долл. США.

Крім того, на темпи зниження енергоємності ВВП впливають такі чинники, як:

- невідповідність тарифів і цін на енергоресурси витратам на їх виробництво;
- економічні ризики, пов'язані із функціонуванням природних монополій;
- споживання енергоресурсів за відсутності приладів обліку;
- високий рівень втрат енергоресурсів під час їх передачі та споживання;

- низький рівень впровадження енергоефективних технологій та обладнання;
- високий рівень фізичної зношеності технологічного обладнання в усіх галузях національної економіки.

Реалізація можливостей енергозбереження стримується тим, що до цього часу в країні не розроблено дієвого економічного механізму стимулювання інвестування, розроблення та впровадження енергоефективних заходів, а також низькими у порівнянні з іншими країнами тарифами на електроенергію.

**Енергозабезпечення у теплопостачанні.** Система теплопостачання вимагає докорінної технологічної перебудови з переважним використанням комбінованого виробництва теплової та електричної енергії, підвищення економічної ефективності та забезпечення екологічних вимог, оптимального співвідношення централізованого та локального теплопостачання, встановлення чіткої економічно та технічно обґрунтованої системи взаємовідносин у ланцюгу: споживач – виконавець послуг – енергопостачальна компанія.

Тому одним із головних завдань, які необхідно вирішувати в процесі реформування житлово-комунального господарства України, є підвищення ефективності енергозбереження до рівня, коли воно стане інноваційно привабливим і здатним забезпечити не менше 20-30 % реальної економії паливно-енергетичних ресурсів у цілому по ЖКГ.

Зараз у ЖКГ діє програмно-адміністративний механізм енергозбереження, який передбачає виконання програм з енергозбереження на державному та регіональному рівнях. Однак, реалізація програм проходить повільно. Головною причиною є недостатня мотивація енергозбереження у споживача і виробника енергоресурсів, гальмування впровадження приладного обліку енергоресурсів без систем регулювання на рівні кінцевого споживача.

На даний час споживачі енергоресурсів - мешканці й орендарі, платять не за спожиту кількість енергії, а за нормовану, і не зацікавлені у зниженні енергоспоживання.

За діючим положенням виробники енергоресурсів, окрім прямих, визначених за показниками приладів витрат теплової енергії, вартість якої сплачують споживачі, включають також витрати на компенсацію втрат трубопроводами та інженерними спорудами теплових мереж, експлуатаційні витрати, у т.ч. на технічне обслуговування.

Оплата теплової енергії за обсягом її споживання, тобто за показниками індивідуальних поквартирних теполічильників, є найбільш об'єктивною і такою, що стимулює мешканців і власників приміщень до ефективного та ощадливого споживання теплової енергії і гарячої води. У багатьох європейських країнах практично усі будинки обладнані системами поквартирного обліку і регулювання теплоспоживання, і оплата за теплову енергію здійснюється тільки за показниками приладів обліку окремо за опалення (кондиціонування повітря) і гаряче водопостачання.

У рамках різних програм і планів проводиться досить робота з підвищення рівня енергетичної ефективності будинків різного призначення.

Вона включає енергоаудит і паспортизацію будинків, збільшення термічного опору огорожувальних конструкцій, застосування ефективного інженерного устаткування тощо. У скандинавських країнах, де клімат подібний до нашого, енерговитратність житлових будинків складає 120-150 кВт·ч/м<sup>2</sup> на рік, а енергоефективних (за їхньою класифікацією) - 60-80 кВт·ч/м<sup>2</sup> на рік (житлові будинки забудови останніх років в Україні споживають 300-400 кВт·ч/м<sup>2</sup> на рік). Щоб досягти таких показників, будинки, крім енергозберігаючих огорожень, повинен бути обладнаний останніми досягненнями енергозберігаючої техніки: сонячними колекторами, тепловими насосами, системами акумулювання тепла, економними автоматизованими системами опалення, вентиляції, гарячого водопостачання, кондиціонування повітря.

Так за ініціативою міського голови Миколаєва підприємство "Панорама-Інвест" розробило проект енергозбереження за рахунок ефективної теплоізоляції існуючих багатоповерхових будинків і виробничих будівель. Використання сучасних високоякісних матеріалів і технологій всесвітньо відомих компаній ROCKWOOL і Henkel дозволять заощадити не менше як 40% витрат на опалення будинків, зменшити обсяги використання газу.

На опалюванні в м. Миколаєві і області тільки дев'ятиповерхових житлових будинків можна заощадити більш як 3 мільйони гривень за один сезон (у цінах 2005 р.). Беручи до уваги різке зростання вартості всіх видів енергоносіїв, а особливо газу, згодом ця сума значно збільшиться. При експлуатації оновлених будівель (а це десятки років), організації, витративши кошти на теплоізоляцію, отримуватимуть чистий прибуток у розмірі мінімум 40% майбутньої вартості енергоносія.

Компанія "Henkel Баутехнік" створила регіональний навчальний центр Ceresit-Pro, в якому навчатимуться фахівці будівельних компаній сучасним європейським технологіям фасадного тепло ізолювання [7].

В Одесі набуває практичного втілення енергозберігаюче захисне фарбування огорожуючих конструкцій житлових будівель з використанням захисної фарби "Термо-Шилд". Використання покриття Термо-Шилд має очікувану економію на опалення та кондиціонування приміщень до 30%. Покриття забезпечує також якісний гідрозахист огорожуючих конструкцій будівель навіть при високому рівні солей (морський клімат). Покриття вміщує мікроскопічні керамічні вакуумовані сфери, які разом із гідрозахистом забезпечують високі теплозахисні властивості.

Комплексне вирішення проблеми теплоізоляції будинків, при їх реконструкції, забезпечить збільшення питомого опору теплопередачі зовнішніх стін на 105%, вікон та балконних дверей на 50%, а також зниження їх нормативної протиповітряної стійкості на 40%.

**Розвиток нетрадиційних та поновлювальних джерел енергії.** Одним із шляхів зменшення споживання первинних енергоресурсів є розвиток нетрадиційних та поновлювальних джерел енергії. Україна має потенціал поновлювальних джерел енергії, основними напрямками використання якого є освоєння економічно доцільне використання гідропотенціалу малих річок, енергії біомаси, вторинних енергетичних продуктів, а також вітру.

На даний час, незважаючи на значний потенціал нетрадиційних та поновлювальних джерел енергії, їхня частка в енергетичному балансі країни не перевищує 0,1%. Виробництво електроенергії електростанціями на нетрадиційних та відновлювальних джерелах енергії прогнозується збільшити з 50 мільйонів кіловат-годин у 2005 році до 2 мільярдів кіловат-годин у 2030 році - тобто у двадцять разів.

Одним із перспективними напрямків є **біоенергетика**. На сьогодні використання **біомаси** як палива в Україні дорівнює 988 тис. т у.п./рік, що становить 0,5% споживання первинних енергоресурсів у 2005 р., при цьому значна кількість біомаси, придатної для виробництва енергії, знищується або вивозиться на звалища.

В Україні вже давно назріла проблема створення енергетичних плантацій, наприклад кукурудзи, яка є одним з найбільш ефективних накопичувачів сонячної енергії у вигляді біомаси та дозволяє отримати в енергетичному еквіваленті приблизно 15 т у. п. на рік з одного гектара. Можуть також використовуватись посіви інших культур з великою вегетативною масою (рапс та ін.).

У зв'язку з цим, Кабінет Міністрів затвердив концепцію Державної програми розвитку виробництва дизельного біопалива на період до 2010 року.

Для реалізації вказаних цілей передбачається будівництво заводів, що будуть виробляти дизельне біопаливо, створення зон вирощування буряка із використанням сучасних технологій і забезпечення гарантованого збуту для виробництва біопалива, створення системи державних стандартів у сфері виробництва і використання альтернативних видів палива, удосконалення структури земель сільгосппризначення шляхом оптимізації площ сільгоспугідь, зайнятих під буряком.

Загальний об'єм витрат на реалізацію програми складає близько 170 мільйонів євро, джерелами яких визначені інноваційні кошти, кошти підприємств АПК, а також державна фінансова підтримка, здійснювана на компенсаційній основі.

Підприємство ВАТ "Чумак" в м. Каховка завершило впровадження реконструйованих під спалювання лушпиння соняшникового насіння (відходи від виробництва соняшникової олії) котлів. Проектна потужність - 100000 Гкал/рік. Підприємство планує повністю відмовитись від використання природного газу для виробництва теплоенергії (пари) для потреб виробництва (технології), а це за рівнем споживання газу у 2003 році складає біля 5,0 млн.м<sup>3</sup>, що в грошовому еквіваленті дорівнює 1630 тис.грн/рік.

**Вітроенергетика.** Собівартість виробництва електроенергії на ВЕС з 1985 по 2000 рік зменшилася у 5 разів. Питомі вкладення на 1 кВт встановленої потужності введених в промислову експлуатацію ВЕС в Україні знаходяться на рівні 600-800 долл.

Райони, де отримання електроенергії від вітроустановок є доцільним, складають біля 20% всієї площі України. Вітряки експериментально встановлені на території фермерських господарств у Балтському, Комінтернівському і Біляївському районах Одеської області. Але для широкого впровадження нетрадиційних методів виробництва енергії потрібна державна

програма. У Німеччині прийнято закон, за яким до 40% енергоресурсів мають вироблятися за рахунок нетрадиційних методів. У Данії – до 60%. Близькі до цих показників Швеція й Норвегія. У нас поки що ступінь вирішення цієї проблеми вичерпується 0,3 – 0,5%. Цього не вистачить навіть на забезпечення енергією Одеської області.

**Сонячна енергетика.** Планується до 2030 року встановити сонячні теплові установки потужністю 15,94 ГВт, що дасть змогу замінити майже 1 млн. т у.п. традиційних енергоносіїв.

Найбільш освоєним є використання сонячної енергії для сонячного теплопостачання. В даний час вартість сонячних колекторів, які відповідають світовому технічному рівню, складає від 50 до 400 дол. США за 1 м<sup>2</sup> поверхні, ця цифра весь час зменшується відповідно до росту обсягів виробництва.

Кількість установок, що використовують відновлювальні джерела теплоенергії, в Україні перевищує 1 тисячу, проте частка відновлювальних джерел енергії в загальному балансі теплової енергії не перевищує 0,02%.

Українська фірма „Графіті” презентувала проект геліоколекторів (сонячних водонагрівачів). Вони будуть встановлені на базах відпочинку Березанського і Очаківського районів. Геліосистеми легко монтуються на всі види дахів, маловимогливі до обслуговування, строк експлуатації – 10 років.

У Затоці Одеської області стоять сонячні батареї, два дитячі садки із такими ж джерелами енергії є в Одесі, кілька батарей стоять у Болграді. Робляться спроби одержання газу із зеленої маси або із гною.

В Херсонській області створено приватне підприємство «Сонячний вітер» («Сан Вінд»), готове втілити в життя програму «Енергозбереження-2010».

Середньорічна кількість сумарної сонячної радіації, що поступає на 1 м<sup>2</sup> поверхні, на території м. Одеси перевищує 1100 год/кв.м. Потенціал сонячної енергії є достатньо високим для широкого впровадження як геліоенергетичного, так і фотоенергетичного обладнання. Термін ефективної експлуатації геліоенергетичного обладнання у м. Одесі - 7 місяців (з квітня по жовтень), а фотоенергетичне обладнання може достатньо ефективно експлуатуватися протягом всього року.

### **Висновки**

1. На даний час існують два основних завдання, які потребують вирішення у сфері енергозбереження:

- створення економічних механізмів енергозбереження у вигляді фінансової підтримки державою енергозберігаючих проектів, спрощення процедури залучення коштів іноземних та приватних інвестицій у цю сферу та надання певних пільг з оподаткування для подальшого залучення суб'єктів господарювання до цієї діяльності;

- формування обласних та місцевих координуючих органів управління у сфері енергозбереження з метою впровадження світового досвіду енергозбереження на місцях, пошук джерел фінансування місцевих програм та проектів.

2. Фінансування державою сфери енергозбереження можливе за рахунок цільового виділення коштів з державного бюджету та шляхом формування

спеціальних фондів енергозбереження з використанням визначених законодавством механізмів наповнення цих коштів. Джерелами наповнення таких фондів можуть бути як економічні санкції за нераціональне використання енергоресурсів, так і кошти, отримані в результаті запровадження енергозберігаючих заходів.

Пропонується звільнити від оподаткування частину прибутку платників податків, яка отримана в результаті ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів.

Важливим джерелом фінансового забезпечення Програм енергозбереження в регіонах має стати заощадження енергоносіїв, якої можна досягти шляхом впровадження маловитратних заходів з енергозбереження. Ці заходи включають вирішення організаційних питань, впровадження механізму заохочення та стимулювання заощадження, облік витрат ресурсів з урахуванням диференційованих тарифів, запобігання витокам енергоресурсів, реалізація енергозаощаджувальних графіків роботи тощо. Економічне заохочування споживача за ефективне використання ПЕР передбачає надання податкових пільг та дотацій (субсидій, компенсацій) організаціям, що розробляють нормативно-методичну й інформаційну базу забезпечення енергозбереження, НДДКР, програми енергозбереження на різних рівнях управління; підприємствам-виробникам енергоефективного обладнання (у тому числі дослідних зразків обладнання, що використовує місцеве паливо, відходи, нетрадиційні та поновлювані джерела енергії); споживачів ПЕР, які розробили й впроваджують енергоефективні заходи та реалізують енергоефективні проекти; підприємствам (організаціям), що зайняті оснащенням виробництва приладами обліку та контролю витрат ПЕР.

3. Для впровадження програми енергозбереження на місцях необхідно здійснення таких заходів:

- удосконалення законодавчо-правової бази енергозбереження на рівні конкретних населених пунктів;
- забезпечення матеріальної зацікавленості споживачів та енергопостачальників у результатах енергозбереження;
- впровадження новітніх енергозберігаючих технологій в усіх галузях народного господарства, заміна застарілого неефективного обладнання, заміна та підтримка в належному стані мереж енергоносіїв;

5. В електроенергетиці необхідно більше уваги приділяти використанню альтернативних джерел енергії. Розвиток цієї сфери передбачає переорієнтацію значної кількості науково-дослідних і проектно-конструкторських установ, промислових підприємств на розробку та виготовлення енергетичного обладнання для альтернативної енергетики. Оскільки ефективність вітроенергооб'єктів значною мірою залежить від недопущення помилок під час вибору будівельних майданчиків, треба продовжити розробку „Вітроатласу України” з врахуванням особливостей клімату областей.

*Література:*



1. Енергетична безпека України: Стратегія та механізми забезпечення / А.І. Шевцов, М.І. Земляний, А.З. Дорошевич та ін. / За ред. А.І. Шевцова .- Дніпропетровськ: Пороги, 2002 .- 264с.
2. Енергетична стратегія України до 2030 року // [www.aes-ukraine.com/documents/5390.html](http://www.aes-ukraine.com/documents/5390.html) - 48к.
3. Ковалко М.П., Денисюк С. П. Енергозбереження - пріоритетний напрямок державної політики України. - К.: Українські енциклопедичні знання, 1998. - 511с.
4. Козак Л.Ю., Грудз В.Я., Середюк М.Д., Слободян В.І. Енергозаощадження у газотранспортній системі України// Нафтова і газова промисловість. 2001, №3,
5. Корсунський С. Енергетична політика України: європейський вибір // Політика і час .- 2006 .- № 11 .- С.11-14.
6. Макар Р.М., Говдяк Р., Шелковський Н.А. Стан, шляхи та перспективи газозабезпечення України//Вісник ДУ «Львівська політехніка»- Проблеми економії енергії.- Львів, 1998.- С.7-10.
7. Маліков В.М., Худенко А.А. Підвищення ефективності енергозбереження в житлово-комунальному господарстві // [www.necin.gov.ua/energetika/program](http://www.necin.gov.ua/energetika/program).
8. Новтні тенденції у сфері енергетичної безпеки: Збірка статей на основі матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., К.: Логос .- 2004 .-259 с.
9. Суходоля О.М. Розвиток нормативно-правової бази енергозбереження та створення механізмів фінансового забезпечення енергозберігаючих проектів.

*Вісник соціально-економічних досліджень.-  
Одеса, ОДЕУ .- 2007.- №27.- С.224-231.*

## **ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: СИРОВИННИЙ І ТРАНСКОРДОННИЙ АСПЕКТИ**

*Олена МИХАЙЛЮК*

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Енергобезпека перетворилася у важливий фактор зовнішньої політики, а енергетичним питанням надається політичне значення. На даний момент енергетичний баланс України складають: природний газ - 45%, вугілля - 25%, нафта - 13%, атомна енергія та інші джерела - 14%. Україна належить до енергодефіцитних країн і за рахунок власного видобутку забезпечує себе лише на 24-25% газом та на 20% нафтою [1].

**Аналіз досліджень і публікацій останніх років.** Нової енергетичної стратегії Європейського Союзу [2], [4] та Росії [3], [5] свідчить, що у середньостроковій перспективі ЄС нарощуватиме імпорт російських газу і нафти, водночас намагаючись диверсифікувати шляхи їх надходження, що може створити серйозні проблеми для України як держави-транзитера.

**Виділення невирішених раніше проблем.** Питаннями енергозабезпечення займається багато фахівців як в Україні, так і за її межами [1-5], та вони зазвичай висвітлюють загальноукраїнський аспект, а не місце Півдня України у вирішенні цього питання.

**Постановка завдання.** Зважаючи на основні принципи регіональної політики, яким в останні роки стали приділяти більше уваги, цікавим є вивчення регіонального аспекту цієї проблеми – тобто виявлення місця Півдня України як сировинної бази і зони транскордонного співробітництва для енергозабезпечення як нашої країни, так і країн ЄС.

Південь України таким чином може розглядатися з декількох позицій:

- як потенційна сировинна база для видобутку енергоресурсів (в основному нафти і природного газу на шельфі Чорного та Азовського морів);
- як регіон, через який проходять транзитні нафтопроводи (в тому числі Одеса-Броди) і газопроводи (в тому числі можливість відгалуження газопроводу „Набукко” до України);
- як регіон, що може стати транзитним для експорту української електроенергії за кордон

Перспективи видобутку енергоносіїв на морському шельфі. За оцінками фахівців, потенційні вуглеводні запаси Чорного та Азовського морів, що видобуваються, складають 2,3 трлн. м<sup>3</sup> у газовому еквіваленті [6]. Для порівняння: розвідані запаси нафти у Китаї становлять 3,3 млрд. т, США - 3,1 млрд. т, Росії - 9,8 млрд. т, Іраку - 9,2 млрд. т [7]. Україна має намір до 2011 року вкласти близько 1 млрд. дол. в освоєння шельфу Чорного моря. За найближчі 10-15 років можна відкрити не менше 15 нових родовищ і довести річний обсяг видобутку природного газу на шельфі до 8-10 млрд. м<sup>3</sup>, а нафти і конденсату – до 5 млн. тонн. Реалізація цих планів вимагає багатомільярдних інвестицій. Таким чином, загальний видобуток тільки природного газу складатиме близько 28 млрд. м<sup>3</sup>.

Одним із найперспективніших об'єктів шельфу Чорного моря є структура Паласа, прогнозні видобувні ресурси якої становлять близько 75 млрд. м<sup>3</sup> газу. За умови освоєння родовища максимальний річний видобуток газу з нього становив би 3,5 млрд. м<sup>3</sup>. Термін окупності проекту - 12 років. З огляду на великі глибини моря (450-850 м) вивчається можливість залучення компанії-інвестора, яка володіє установкою, придатною для буріння свердловин на великих глибинах моря. За належного фінансування та виконання робіт з пошуку, розвідки і облаштування родовищ до 2010 р. обсяг морського видобутку газу буде доведено до 2 млрд. м<sup>3</sup> на рік.

У найближчий час почнеться освоєння Одеського газового родовища. Поряд з ним виявлене ще одне - Безіменне, яке ДАТ «Чорноморнафтогаз» має намір освоювати паралельно з першим. При цьому йдеться про сумарні запаси природного палива в 45-50 мільярдів м<sup>3</sup>. В облаштування родовищ планують вкласти приблизно 500 млн. грн. на паритетних засадах.

НАК «Нафтогаз України» прийняв рішення про продовження будівництва другої нитки магістрального газопроводу Херсон-Крим. Цей газогін дозволить

покращити газопостачання південних районів Херсонської області та АР Крим, а після збільшення видобутку газу на шельфі Чорного та Азовського морів буде використовуватися у реверсному режимі для поставок палива у континентальну частину газотранспортної системи України. Діаметр другої черги газопроводу складає 700 мм. Введення в експлуатацію відбудеться до кінця 2008 року.

Основні запаси вуглеводнів знаходяться на глибинах більше 300 метрів. Такого обладнання "Чорноморнафтогаз", та інші українські компанії, не мають. Обладнання, що використовується для проведення таких робіт, надзвичайно дороге і воно вже орендоване на 15 років уперед по всьому світу. Будівництво однієї платформи коштує від 500 млн. доларів, наші українські заводи, наприклад, керченський завод "Залив", здатні будувати такі платформи, але ні відповідної програми ані коштів поки що не передбачено. Тому на сьогодні найбільш реальним способом освоєння глибоководних родовищ є укладання партнерських угод з іноземними компаніями. Вже зараз такі світового лідери шельфового видобутку, як "Shell", "BP", "Hunt Oil" зацікавлені в роботі на шельфі Чорного та Азовського морів.

Видобуток нафти та газу у регіоні є привабливим навіть у випадку обмежених запасів, завдяки вдалому географічному розташуванню та наявності розвиненої транспортної інфраструктури. Поєднання вітчизняної газотранспортної системи з аналогічними системами Східної і Західної Європи дає можливість транспортувати видобутий на шельфі Чорного і Азовського морів газ у будь-яку точку України та Європи, що може бути одним з варіантів розв'язання проблеми диверсифікації джерел постачання вуглеводнів. Побудова ж нафтопроводу "Бургас - Александруполіс" та добудова нафтопроводу "Одеса - Броди - Плоцьк" зробить чорноморсько-азовську нафту ще більш привабливою [8].

Транскордонна енергетична функція регіону. Через Південь України проходить низка нафто- та газопроводів, в тому транзитних – з Росії до країн ЄС та Турції. Побудований нафтопровід Одеса-Броди, який у найближчі роки буде подовжений до Плоцька. Його сировинною базою є країни Каспійського регіону, а споживачами – Україна і країни ЄС.

Нафтопровід Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ повинен стати складовою частиною Європейської енергетичної мережі. Залежність країн ЄС від імпорту нафти на даний час складає близько 55%, до 2010 року сягне майже 65%, а до 2020 року зросте до 80%. У країнах Центральної і Східної Європи, залежність від імпорту нафти до 2020 року може збільшитися з 80% до 90%. Набувають сили нові конкуренти для Європи на каспійську нафту - Індія і Китай, які споживають все більше сировини. В цих умовах Україна зацікавлена в участі у енергетичних проектах, які реалізують країни ЄС зі своїми партнерами.

Ключовим елементом диверсифікації джерел надходження нафти є реалізація проекту Євро-Азіатського нафтотранспортного коридору. Розвиток ЄАНТК в напрямку Польщі дозволяє збільшити пропускну спроможність нафтопроводу Одеса-Броди до 45 млн. тонн на рік відповідно до потреб ринку.

Реалізація ЄАНТК дає змогу Україні більш активно приймати участь в міжнародній кооперації, у тому числі в міжнародних консорціумах.

В Енергетичній стратегії України до 2030 року передбачено залучати джерела постачань нафти з Азербайджану, Казахстану, Туркменії, країн Близького і Середнього Сходу, щоб таким чином підсилити роль України як транзитера між нафтовидобувними регіонами Сходу і ринками збуту в Європі. Реалізації проекту розвитку ЄАНТК дозволить організувати транспортування різних сортів нафти на європейський ринок по нових маршрутах [9], [10].

На думку більшості вітчизняних експертів, в довгостроковій перспективі (10-15 років) лише ресурси багатих на вуглеводні країн Каспійського регіону зможуть виступити для України реальною альтернативою нинішньої російської монополії. При цьому саме від вміння офіційного Києва наводити переконливі аргументи на багаторівневих політичних переговорах і успішного пошуку пріоритетних напрямків співпраці з прикаспійськими державами залежатиме стан їх подальших взаємин.

Інтереси України полягають в лобюванні експортних маршрутів що виходять до узбережжя Чорного моря. Наявність ресурсів є невід'ємною умовою ефективною реалізації проекту Одесса-Броди, здатна збільшити об'єми прокачуваної сировини по українських транспортних магістралях і розширити можливість диверсифікації джерел надходження палива на українські нафтопереробні потужності, розбавивши тим самим монопольні постачання з Росії.

На протидію із російськими інтересами, в цьому регіоні присутні інтереси США і Європи, які зацікавлені в послабленні російської монополії на енергоносії. Серед цих компаній лідерами є: Royal Dutch Shell, Exxon Mobil, Chevron Texaco, НК „КазМунайГаз” та частково British Petroleum, ConocoPhillips і ДНКАР. Тому спроби пошуку спільних позицій могли б мати для України важливі позитивні наслідки.

Поки що вітчизняна нафтотранспортна система повністю залежить від Росії, яка утримує монопольне положення в сфері постачань нафти і її транзиту до Європи. Зважаючи на нову енергетичну стратегію Росії, вона підтримує постачання нафти до Європи через створення енергоконнекторів, серед яких Чорноморський (до нього входить нафтопровід Одеса-Броди) постійно буде блокуватися.

Підключення світових нафтовидобувників до консорциуму для реалізації проекту європейського значення дасть змогу доправити каспійську нафту у перспективний і фінансово стабільний регіон – Центрально-Східну Європу та на місткий внутрішній ринок Німеччини.

Вартість української ГТС, за різними оцінками, становить 15-20 млрд. дол. Росія і Україна беруть участь у виконанні спільного проекту, внесеного до переліку проектів ЄС у газовій сфері: розширення пропускної спроможності газопроводів з Росії до Балканських країн та Туреччини. Безпосередньо Україні стосується та частина спільної роботи, що пов'язана з розширенням пропускної спроможності транзитного газопроводу Ананьїв-Ізмаїл.

Виконання проекту дозволить збільшити пропускну спроможність газотранспортної системи України та забезпечить транзит російського газу до Туреччини і країн Балканського регіону обсягом до 38 млрд. м<sup>3</sup> на рік.

На території України передбачено будівництво газопроводу Ананьїв-Ізмаїл і компресорних станцій. Проект виконує ВАТ «Газтранзит». Першу фазу проекту - будівництво КС «Тарутине» - вже закінчено, це дозволяє збільшити експорт газу на 3,9 млрд. м<sup>3</sup>. Розпочато підготовчі роботи до другого етапу проекту - будівництва другої гілки газопроводу Ананьїв-Тирасполь-Ізмаїл [11].

Від стабільної роботи ГТС значною мірою залежить енергетична безпека не лише України, але й 18 європейських країн - споживачів російського газу. За своєю пропускою спроможністю, протяжністю та складністю споруд газотранспортна система України посідає друге (після російської) місце у світі.

Газотранспортна система України (ГТС) складається з 37,6 тис. км газопроводів різного призначення та продуктивності, 73 компресорних станцій із 110 компресорними цехами, де встановлено 703 газоперекачувальні агрегати загальною потужністю 5,4 тис. МВт, 1607 газорозподільних станцій, 13 підземних сховищ газу загальною місткістю за активним газом понад 32,0 млрд. м<sup>3</sup> та об'єкти інфраструктури [13]. На "вході" ГТС спроможна прийняти до 290 млрд. м<sup>3</sup>, а на "виході" передати 175 млрд. м<sup>3</sup> природного газу, в т.ч. 140 млрд. м<sup>3</sup> - до країн Західної та Центральної Європи.

Основне обладнання ГТС працює без значних перебоїв завдяки постійній роботі українських підприємств з його оновлення та модернізації. На сьогодні близько 29% газопроводів відпрацювали свій амортизаційний термін, майже 60% експлуатуються від 10 до 33 років. Майже третина із 703 ГПА КС виробила свій моторесурс або близька до цього і потребує реконструкції. Впродовж найближчих 5 років Україна повинна вкласти 2,5 мільярда євро у модернізацію своєї газотранспортної системи.

ЄС розглядає шляхи залучення Молдови і України до енергетичного договору, який охоплює 34 країни. Договір Енергетичної Спільноти, підписаний торік в Афінах, поєднує країни Євросоюзу з державами Південно-Східної Європи (Хорватією, Боснією, Сербією і Чорногорією, Румунією, Болгарією). Мета договору - створити найбільший у світі інтегрований ринок газу і електроенергії. Договір передбачає фінансову допомогу вартістю 30 мільярдів євро на розвиток інфраструктури електроенергії до 2015 року і розширення газового ринку між Каспійським морем і Європейським Союзом [4].

Серйозною вадою проекту «Nabucco» є те, що маршрут газопроводу не проходить Україною, а його пропускну здатність порівняно невелика – максимум 31 млрд. м<sup>3</sup> на рік. Тому частка цього маршруту в загальному імпорті газу до України не буде значною. Можна законтрактувати з цього газопроводу 5–6 млрд. м<sup>3</sup> газу на рік. Для цього можна використати газопроводи, що транспортують газ в напрямі Туреччини і балканських країн (через ГВС Орловка – Ісакча) в якості відводів від «Nabucco» до України.

Транспортування газу через ГВС Орловка в цьому напрямі зараз становить майже 22 млрд. м<sup>3</sup> на рік [1].

Україна на даний час є енергетично залежною від Росії. Річне споживання газу в Україні в середньому становить 76 млрд. м<sup>3</sup>. Необхідна його кількість забезпечується передусім за рахунок отримання щорічно 28 млрд. м<sup>3</sup> як плати за транзит російського газу через українську територію до країн Європи і Туреччини. Але у зв'язку з тим, що з Росією укладено договір про реструктуризацію боргу за газ, спожитий у 1997-2000 роках, протягом 2005-2009 років НАК "Нафтогаз України" щорічно в рахунок погашення цього боргу надаватиме послуги з транзиту на суму 250 млн. дол. та отримуватиме 23 млрд. м<sup>3</sup> для забезпечення балансу газу [1]. Участь у проектах на кшталт „Набукко” дасть змогу диверсифікувати джерела надходження у даному випадку – природного газу.

Газопровід «Набукко», перша лінія якого потужністю 8 млрд. м<sup>3</sup> газу буде готова ймовірно у 2012 році, можливо буде заповнений газом з країн Каспійського регіону (Туркменістан, Азербайджан, Казахстан), а пізніше також і з Ірану (сукупний можливий обсяг прокачування газу - 31 млрд. м<sup>3</sup>). Якщо газопровід «Набукко» пройде по території Болгарії і Румунії, то він зможе забезпечити блакитним паливом також Молдову і Україну, замінивши в цих країнах постачання газу з Росії.

Будівництво 3,300-кілометрового трубопроводу починається у 2008 році і плануються бути закінченим у 2011 році. Вартість проекту оцінюється у 4.6 млрд. EUR (5.8 млрд. USD) акціонерами виступають 5 компаній, газопровід забезпечить постачання газу шести країнам. Основна компанія – з Австрії. Пропускна спроможність - 30 млрд. м<sup>3</sup> на 2020 рік .

Проект "Набукко", забезпечить доставку середньоазійського та азербайджанського газу до Європи через Південний Кавказ і Туреччину до Болгарії, Угорщини, Румунії, Австрії і Франції [2].

Оператор проекту Nabucco Gas Pipeline International GmbH, учасниками якої є турецькі Botas, болгарська Bulgargaz, румунська Transgaz S.A., угорська MOL і австрійська OMV Gas International GmbH (у кожній по 20%).

Газові кризи у відносинах між Росією і Україною, а потім - Росії і Білорусі порушили питання про надійність Росії як основного поставника енергоносіїв. Росія прагне не тільки здійснювати поставки до ЄС азійської нафти і газу, але й контролювати розгалужену систему нафтопроводів і газопроводів та розширювати її. На противагу існуючим з радянських часів транспортним магістралям отримують життя проекти транзиту енергоресурсів в обхід України. До них належать діючі і перспективні газопроводи (Північноєвропейський, що має бути прокладений по дну Балтійського моря, Баку–Тбілісі–Ерзурум, "Набукко", "Bluestream–2", який поставляє туркменський газ через Чорне море) та нафтопровідні системи (Баку–Тбілісі–Джейхан, Самсун–Джейран, Новоросійськ–Бургас–Олександрополіс, Новоросійськ–Констанца–Омішаль–Трієст). Російський "Газпром" прагне встановити монополію на поставки газу до країн Європи шляхом здобуття

контролю за газопроводами "Блакитний потік", Північноєвропейський та "Набукко" [12].

Резерв електричних потужностей України складає 52 тис. МВт, на даний час максимально використовується лише 19-20 МВт. Взимку цей показник сягає 30 МВт. Південний регіон відіграє важливу роль у транзиті електроенергії, водночас відчуваючи її певний дефіцит. До 2010 року передбачається спорудження об'єктів, які забезпечать формування системоутворюючої мережі Об'єднаної енергосистеми України (ОЕС) для передачі електроенергії із надлишкових західних регіонів країни у дефіцитні центральний та східний регіони; посилять міждержавні зв'язки з метою збільшення експортних поставок електроенергії.

### **Висновки**

Геолого-розвідувальні роботи підтверджують, що український шельф є за запасами енергоносіїв не менш перспективним, ніж регіон Каспійського моря чи арабських країн. З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин в Україні досі не створено достатніх умов для того, щоб іноземні компанії, які мають технології, досвід розробки глибоководних родовищ вуглеводів і кошти вкладали їх у реалізацію українських інвестиційних проектів.

З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин в Україні не створено достатніх умов для того, щоб іноземні компанії, які мають технології та досвід розробки глибоководних родовищ вуглеводів вкладали свої інвестиційні ресурси у реалізацію проектів.

Стримує процес залучення інвесторів, перш за все іноземних, відсутність делімітації кордонів в Чорному на Азовському морях. Не можливо сьогодні чітко визначити сектор, що належить Україні, а це значить - і перспективні регіони робіт, по яких можна готувати інвестиційні проекти і шукати під їх реалізацію інвесторів.

Розробка ресурсів Чорного та Азовського морів має великі перспективи. Світовий досвід показує, що освоєння великих, перспективних родовищ на глибинних шельфах морів та океанів здійснює стимулюючу роль через залучення інвестицій в розвиток окремих підприємств, галузі і держави в цілому.

Країни Євросоюзу зацікавлені створенням нових транзитних маршрутів з Каспію і Середньої Азії, які повинні різко скоротити їхню енергозалежність від постачань нафти і газу з нестабільного Близького Сходу і непередбачуваної Росії. В рамках наміченої диверсифікації нафтогазового імпорту, Казахстан і Туркменістан можуть дати Європі до чверті необхідних енергоносіїв. Але для досягнення цієї життєво важливої мети необхідно зв'язати пострадянські республіки Середньої Азії і Європу новими трубопроводами, проклавши їх через південний Кавказ, Туреччину та Україну. Найближча мета ЄС - подолати подвійну залежність: від російського газу і від російського посередництва при постачанні енергоносіїв з каспійсько-азіатського регіону.

У пріоритетних проектах ЄС участь України не передбачається, що можна пояснити дотриманням Євросоюзом принципу диверсифікації шляхів надходження газу. Водночас проект будівництва газової мережі з Прикаспійських країн може становити інтерес для України, а фактично початковий рівень розробки проекту залишає Україні перспективи участі в ньому.

Україні необхідно вирішити проблеми внутрішнього газового ринку, які заважають наблизитися до виконання умов, необхідних для вступу до ЄС у газовому аспекті. Серед тих, що потребують щонайскорішого вирішення, можна виділити проблему існування на внутрішньому ринку газу монополій і непрозорих механізмів формування цін та тарифів. Необхідно остаточно відмовитися від практики субсидування одних категорій споживачів за рахунок інших. Треба поступово адаптувати законодавство України до законодавства ЄС у сфері газової енергетики. Потрібно створювати сприятливі умови для інвестування коштів в українське газовидобування і залучення на український ринок додаткових постачальників з власними ресурсами газу. Створення конкурентного газового ринку в нашій державі дозволить прискорити процеси приєднання України до ЄС.

Реалізація російських проектів обходу трубопроводами території України, за підтримки ЄС, вже до 2010 року може призвести до зменшення обсягів транзиту газу через Україну більше як на 60 млрд. м<sup>3</sup> на рік. Водночас розширення української газотранспортної системи за проектами, що реалізуються, може підвищити пропускну спроможність ГТС щонайбільше на 15-20 млрд. м<sup>3</sup> на рік.

Стратегія України в нафтогазовому комплексі повинна бути направлена на:

- створення привабливого інвестиційного клімату для роботи приватних компаній в нафтогазовій сфері;
- збільшення власного видобутку природного газу;
- розширення газо- і нафтотранспортних можливостей на території України для постачань енергоносіїв з Росії, Казахстану, Туркменістану до Європи;
- забезпечення довгострокових резервів нафти і газу для попередження кризових ситуацій;
- зміцнення енергетичного суверенітету, диверсифікація імпорту енергоносіїв.

#### Література:

1. Діак І.В. Нафтогазова складова енергетичної безпеки // Голос України від 4 квітня 2005 р. // [www.gasunion.org.ua/publish/statuya\\_diyak\\_4.htm](http://www.gasunion.org.ua/publish/statuya_diyak_4.htm) - 28к
2. Азербайджан и Австрия договорились о газопроводе в обход России // [http://www.ng.ru/courier/2007-11-12/15\\_etnos.html](http://www.ng.ru/courier/2007-11-12/15_etnos.html)
3. Гетц Р. Велика гра на Каспійському морі // [http://www.ng.ru/energy/2007-05-22/11\\_kaspiy.html](http://www.ng.ru/energy/2007-05-22/11_kaspiy.html)



4. Європа в пошуках енергетичної безпеки // Євроатлантична Україна від 18 січня 2006 р // [www.ieac.org.ua/index.php?id=5&ch\\_id=22&ar\\_id=3815&as=0](http://www.ieac.org.ua/index.php?id=5&ch_id=22&ar_id=3815&as=0) - 50k
5. Воронина Н.В. Мировой рынок нефти: тенденции развития и особенности ценообразования // [www.cfin.ru/press/practical/2003-10/05.shtml](http://www.cfin.ru/press/practical/2003-10/05.shtml) - 77k
6. Ясюк В.М. Інвестиційна привабливість проектів розробки морських родовищ українського сектору Чорного та Азовського морів // [www.gasunion.org.ua/visnyk/visnyk\\_2\\_yasyuk.htm](http://www.gasunion.org.ua/visnyk/visnyk_2_yasyuk.htm) - 14
7. Присяжнюк А. Держава може і має добувати власні енергоносії // Урядовий кур'єр // [www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art\\_id=82117942](http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=82117942)
8. Набок В. ДАТ "Чорноморнафтогаз" зробило ще один крок до підвищення енергобезпеки України // [www.vox.com.ua/.../dat-chornomornaftogaz-zrobylo-sche-odyn-krok-do-pidvyschennya-energobezpeky-ukrainy.html](http://www.vox.com.ua/.../dat-chornomornaftogaz-zrobylo-sche-odyn-krok-do-pidvyschennya-energobezpeky-ukrainy.html) - 66
9. Насиров Е. Каспійська нафта дорогою в Україну // Політика і час .- 2006 .- № 11.- С.41-43.
10. Нові тенденції у сфері енергетичної безпеки: Збірка статей на основі матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., К.: Логос .- 2004 .
11. Саприкін В. Газовий трикутник ЄС-Україна-Росія: єдність та боротьба інтересів // Дзеркало тижня від 13 квітня 2002р.
12. Мартинюк В. Євроінтеграція України крізь призму російсько-європейських відносин аналітик УНЦПД // Український незалежний центр політичних досліджень // [eu.prostir.ua/library/4288.html](http://eu.prostir.ua/library/4288.html) - 44k
13. Енергетична стратегія України до 2030 року // [www.aes-ukraine.com/documents/5390.html](http://www.aes-ukraine.com/documents/5390.html) - 48k.

*Вісник соціально-економічних досліджень. -  
Одеса, ОДЕУ .-2008 .-№30 .-С.254-260.*

## **ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ НАФТОПРОВОДУ „ОДЕСА-БРОДИ-ПЛОЦЬК” ПІСЛЯ ТРЬОХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ САММІТІВ У КРАКОВІ, ВІЛЬНЮСІ ТА КИЄВІ**

***Олена МИХАЙЛЮК***

Україна є енергозалежною країною, яка 80% нафти на даний момент повинна імпортувати в умовах постійно зростаючих світових цін. Це породжує як мінімум дві проблеми: де взяти нафту і чим за неї платити. З іншого боку, країна займає транскордонне положення у Євразії між Каспійським нафтогазовим регіоном і важливим світовим споживачем – Європою. Використання цього геоположення дає змогу Україні водночас і задовольнити свої потреби у нафті, зменшуючи російський монополістичний диктат і посилити свою роль в ЄС як важливого транзитера енергоносіїв.

Енергетична безпека – це стан захищеності країни, її громадян, суспільства, держави, економіки від ризиків ненадійного паливо- і

енергозабезпечення. Ці ризики визначаються як зовнішніми (геополітичними, макроекономічними, кон'юнктурними) чинниками, так станом і функціонуванням енергетичного сектора країни.

Згідно прогнозам, світове енергоспоживання може зрости в найближчі 15 років на третину. Світовий попит на нафту може вирости до 2025 р. на 42%, газу - на 60% [1].

На даний час ситуація на світовому ринку вуглеводнів характеризується трьома найважливішими обставинами:

- різким зростанням потреби азіатських країн в енергоресурсах (до 45% перспективного приросту світового попиту на нафту);
- збільшенням розриву між об'ємами споживання і об'ємами виробництва нафти і газу в економічно розвинених країнах (на 2020 р. від 60% до 70% газопостачання Європи забезпечуватиметься за рахунок імпорту, а для найбільших азіатських країн цей показник перевищений вже сьогодні);
- нестачею нафтопереробних і транспортних потужностей і обмеженістю додаткових потужностей з видобутку нафти [1].

Питання добудови нафтопроводу за межами України стоїть з 2004 року і поки що ніяк не сходить з мертвої точки. Пройшло 4 самміти: у Кракові Вільнюсі, Києві і Баку (самміт Організації демократії і економічного розвитку ГУАМ), відбулися зустрічі президентів у Баку, приїзд до Києва президента Азербайджану тощо.

За цей час міжнародне трубопровідне підприємство "Сарматія" і американська компанія Granherne Ltd. підписали контракт щодо розробки техніко-економічного обґрунтування проекту ЕАНТК ("Одеса-Броди-Плоцьк-Гданьськ"). За останніми даними проект буде реалізований у 2008-2009 роках компанією "Сарматія".

Підписаний корпоративний договір між державними нафтовими і нафтотранспортними компаніями Азербайджану (Socar), Грузії (Georgian Oil and Gas Corporation), Литви (Klaipedos Nafta), Польщі (PERN Przyjazn) і України ("Укртранснафта") про приєднання до спільного польсько-українського підприємства "Сарматія". Була досягнута домовленість, що "Укртранснафта", PERN, Socar і GOGC належатиме по 24,75% акцій, а Klaipedos Nafta стане власником 1% акцій "Сарматії".

Нещодавно керівництво ВАТ "Нафтопереробний комплекс "Галичина" (Дрогобицький НПЗ, Львівська обл.) і ВАТ "Нафтохімік Прикарпаття" (Надвірнянській НПЗ, Івано-Франківська обл.) звернулося до президента, прем'єр-міністра і голови правління НАК "Нафтогаз України" з проханням ухвалити рішення про аверсне функціонування нафтопроводу. Вони отримали комерційні пропозиції про постачання легкої каспійської нафти для переробки на заводах загальним обсягом не менше 5 млн. тонн на рік. Підприємства мають технічну можливість для прийому і переробки цього об'єму нафти. Це дозволить забезпечити безперебійну роботу двох західноукраїнських НПЗ на період їх корінної реконструкції і модернізації з метою збільшення глибини переробки нафти і випуску нафтопродуктів європейського рівня. В результаті

безперебійної роботи заводів надходження податків і зборів до Державного і місцевих бюджетів істотно зростуть. Також буде збережено конкурентне середовище на ціновому регіональному ринку нафтопродуктів.

За розвитком подій навколо нафтопроводу слідкують багато зацікавлених сторін, але складається враження, що до кінцевого вирішення проблеми не готовий ніхто:

**Європейський Союз.** Окрім більш-менш чіткої позиції по відношенню до Росії, ЄС не має жодної концепції східної політики. Ця політика показує або безпорадність ЄС, або страх перед геополітичною конкуренцією з Росією. У цих умовах потрібно шукати нові шляхи реалізації східної політики, і тут багато що залежить від України.

Для ЄС і Польщі питання фінансування і добудови нафтопроводу є суто політичним. Для польської сторони потрібні гарантії того, що Одеса-Броди буде використовуватися за прямим призначенням. Якщо Міжнародному консорціуму буде передана в концесію та частина нафтопроводу, яка буде побудована, і та, яка вже побудована - у цьому випадку проект стане європейським і Єврокомісія зможе виділити певні кошти. Якщо буде мати місце патронат ЄС над проектом, то буде значно легше порозумітися і з Туреччиною, і з Грузією, і з середньоазіатськими країнами стосовно використання Каспійсько-Чорноморського басейну для інших транспортних і енергетичних проектів.

**США** вважають для себе регіони Причорномор'я і Каспійський стратегічно важливими і прагнуть не допустити домінування тут Росії. Ізоляція Росії і максимально можливе блокування її впливу за допомогою енергетичного чинника на світову політику, і перш за все на європейські процеси, особливо актуальні для США зараз, коли позиції цієї держави в Європі не такі міцні, як раніше. Тому відсікання Європи від енергетичних ресурсів Росії, що ослабляють і Росію і Європу, мають для США на даний час вирішальне значення.

Сполучені Штати більш орієнтовані на те, аби будувати енергетичний коридор не через Кавказ, а через Туреччину, і турецькі порти можуть стати ресурсним джерелом для нафтопроводу Одеса-Броди. Також США опікуються об'єднанням енергетичної інфраструктури Азербайджану, Казахстану і Туркменії. Компанія Chevron заявила, що у зв'язку із зростанням нафтовидобутку в Казахстані необхідним є використання альтернативних трубопровідних маршрути в обхід Росії. Chevron попередив Росію про намір прокачувати "Тенгизшевройлом", що займається видобутком казахської нафти, її частки через Азербайджан і Грузію у разі відсутності прогресу в переговорах про розширення Каспійського трубопровідного консорціуму (КТК).

**Росія**, з одного боку зацікавлена в своєму монопольному положенні на ринку енергоносіїв у Європі, з другого – блокуванням проектів, у яких вона участі не приймає. Водночас їй потрібно закріпитися на енергетичних ринках країн АТР, які на даний час найдинамічніше розвиваються, а сировини на всіх не вистачає. Ця сировина - в Каспійському регіоні, який поки що є досить

залежним від економіки і політики Росії. За оцінкою Міжнародного енергетичного агентства, попит на енергоресурси в країнах Азії росте швидше, ніж в усіх інших країнах світу: споживання нафти збільшується на 3-4% щорічно, споживання газу на 4-6%. В цілому прогнозується збільшення частки країн Азії в російському експорті нафти з 3% до 30% на 2020 р. (зростання об'ємів до 100 млн. т) і природного газу з 5% до 25% (зростання об'ємів до 65 млрд. м<sup>3</sup>).

Згідно із своєю Енергетичною стратегією, Росія розглядає східний напрям як стратегічний, оскільки тут на зовнішньому контурі розташовані такі країни як Японія, Корея, Китай і Індія з величезними внутрішніми ринками і потенціалами індустріалізації, а також динамічні і амбітні держави Південно-Східної Азії. Протягом найближчих років експорт енергоресурсів залишиться ключовим чинником як для розвитку національної економіки, так і для економічного і політичного стану Росії в світовій спільноті. Виходячи з цілей зовнішньої енергетичної політики, міжнародна діяльність Росії у сфері енергетики здійснюватиметься по наступних основних напрямках: закріплення присутності на внутрішніх енергетичних ринках зарубіжних держав, співволодіння збутовою мережею енергоресурсів і об'єктами енергетичної інфраструктури в цих країнах [2].

Стратегічні інтереси Росії обумовлюють необхідність формування єдиної енергетичної і енерготранспортної інфраструктури в суміжних регіонах Європи і Азії, розвитку міжнародних енерготранспортних систем і забезпечення недискримінаційного транзиту енергоносіїв. У цих цілях держава заохочуватиме участь російських акціонерних товариств і компаній в розробці і реалізації великомасштабних міжнародних проектів транспортування газу, нафти і електроенергії як в західному, так і в східному напрямках.

Росія зацікавлена в довгостроковому і масштабному залученні до свого паливно-енергетичного балансу вуглеводневих ресурсів (особливо природного газу) центрально-азійських країн СНД. Це не тільки дозволить заощаджувати ресурси північних газових родовищ Росії для майбутніх поколінь і уникнути необхідності форсованих капіталовкладень в їхню розробку, але і дасть можливість зменшити тиск на ринки, які представляють стратегічний інтерес для самої Росії [2].

Геополітична ситуація вимагає від Росії саме таких кроків, але це не означає, що ситуація контролюється тільки росіянами, і більше ніхто не має на це впливу.

**Польща.** Інтерес Польщі в ЄС полягає у власних проектах, які б зв'язували Європейський Союз і країни, які лежать за її межами. Сучасна політика Польщі спрямована на зміну стереотипів, одним з яких є – „тісним стосункам Росії і європейських країн може завадити польсько-українська співпраця”. Якщо Польща і Україна зможуть показати ЄС якісь інші перспективи, наприклад, альтернативні шляхи постачання енергоресурсів, то це істотно підвищить їхню вагу в Європі. На даний момент Польща очікує від України конкретних рішень щодо аверсу нафтопроводу.

Польська нафтова компанія PKN Orlen готова до участі у будівництві НПЗ у Бродах, на який розраховує і Азербайджан як потенційний постачальник нафти. Експерти відзначають, що втілити подібний проект PKN Orlen зможе тільки за підтримки азербайджанської держкомпанії ГНКАР (або Socar). Будівництво комплексу в Бродах спільно з польською стороною - привабливіша інвестиція для Socar, ніж співпраця з групою "Приват", яка зараз контролює нафтопереробні заводи "Нафтохімік Прикарпаття" і "Галичина" і веде переговори з Socar про продаж частини акцій цих НПЗ в обмін на постачання каспійської нафти. Але для азербайджанської сторони ця пропозиція залишається не дуже привабливою, враховуючи ризики співпраці з "Приват", наявність блокуючого пакету у ФДМ і стану потужностей заводів, не здатних виготовляти конкурентоздатний продукт.

**Литва.** Для країн Балтії дуже важливо забезпечити нові джерела постачань нафти, маючи на увазі напружену ситуацію, яка виникла у зв'язку з намірами Росії перенаправити експортний потік нафти з нафтопроводу "Дружба" іншими маршрутами. Розглядається можливість подовжити нафтопровід до Мажейкяйського НПЗ у Литві. АТ Klaipedos Nafta братиме участь в проекті, інвестуючи в польське підприємство Sarmatia. АТ Klaipedos Nafta - це нафтотермінал Клайпеди, що спеціалізується на експорті і імпорті нафтопродуктів.

**Азербайджан.** Поки що тільки Азербайджан як сировинна база приймає участь у проекті. У кінці червня нафтопровід повинен запрацювати у аверсному режимі, Азербайджан обіцяє на цей рік поставити 5 млн. т. нафти. Запуск нафтового терміналу Кульові і нафтопроводу Баку - Супса запланований на найближчі 2 місяці. Поки що Україна й Азербайджан домовилися про поставку 470 тис. тонн технологічної нафти для забезпечення роботи нафтопроводу "Одеса-Броди" в аверсному режимі.

Окрім того, Азербайджан має великі плани щодо інвестування в Туреччині, будівництва НПЗ в Джейхані (нафтопровід Баку - Тбілісі - Джейхан).

Вже наступного року видобуток нафти в Азербайджані може досягти 1 млн. бар. в день. За словами президента Державної нафтової компанії Азербайджанської Республіки (ГНКАР), запаси нафти азербайджанського сектора Каспію оцінюються у 4–10 млрд. тонн. Проте незалежні експерти стверджують, що реальні запаси вдесятеро менші.

На думку фахівців, Азербайджан - країна з нафтовим минулим. З його надр видобуто до 1,4 млрд. т нафти. На сьогоднішній день колись багаті нафтові родовища на суші вже повністю вироблені. Залишаються ресурси шельфу, але умови їх видобутку украй несприятливі: 70% їх залягає на дні, на глибині більше 5 км. Пошуки, розвідка і освоєння нових родовищ будуть значно складнішими в порівнянні з вже виявленими або такими, що знаходяться в розвідці. На шельфі Каспію до теперішнього часу основний інтерес представляє дорозвідка і освоєння родовищ «Гюнешлі», «Ширак»

(«Чираг») і «Азері». Проте їх розвідані запаси складають всього 0,130 млрд. т [3].

Видобуток нафти в Азербайджані неухильно падає - за останні 25 років - майже в 3 рази. Всього для видобутку нафти в родовищах Азербайджану на Каспії 33 компаніями з 16 країн світу підписано 21 угоду на суму більше 60 млрд. дол.[4]. Присутність в країні американських компаній пов'язана з реалізацією проекту БТД (Баку-Тбілісі-Джейхан), для транспортування каспійської нафти до Європи в обхід території Росії. А взагалі, коли справа доходить до економічної доцільності освоєння азербайджанських проектів, американці або відкрито відмовляються вкладати в них солідні суми, або покидають міжнародні консорціуми, створені для їх реалізації.

**Казахстан.** Прогнозні нафтові ресурси країни оцінюються приблизно у 13 млрд. т. Щорічний обсяг видобутку нафти складає 25-30 млн. тонн. Проте ресурсні можливості республіки дозволяють в найближчій перспективі вийти на рівень 70 млн. т. До 2015 року країна заявила, що має намір видобувати 120-150 млн. тонн нафти і близько 30 млрд. м<sup>3</sup> газу.

У Казахстані, що реалізує стратегію багатовекторності вуглеводневого експорту, розглядаються різні проекти з розвитку маршрутів транспортування нафти. Проте реальність наповнення цих труб нафтою викликає великі сумніви. Найбільш відомі серед маршрутів транспортування нафти: БТД, до Китаю, розширення КТК, Атирау – Самара, участь в проекті Одеса – Броди тощо.

Серйозну роль при цьому відіграють не тільки політичні і економічні чинники, але й (що не афішується) ресурсний чинник. Володіючи офіційно затвердженими запасами у 3,9 млрд. т. нафти, республіка входить в десятку країн, що мають найбільші запаси вуглеводнів. При цьому 66% зосереджено в десяти крупних родовищах, а третина - розкидана по дрібних і середніх. Реалізація прийнятою у травні 2003 року Державної програми освоєння казахстанського сектора Каспійського моря дозволяє до 2010 року досягти рівня видобутку 100 млн. т., а до 2015 року – 150 млн. т., проте існують такі стримуючі чинники як: дорожня і складність ведення морських нафтових операцій; можливість невдач на перспективних блоках; нерозвиненість інфраструктури.

Найбільші сподівання Казахстан покладає на родовище Кашаган, розташоване на півночі Каспійського моря і відкрите у 2000 році. Попередні оцінки його запасів становлять 38 млрд. бар. нафти. У черговий раз термін початку розробки родовища перенесений з другого півріччя 2008 року на друге півріччя 2010 року і збільшені витрати з 57 млрд. до 136 млрд. дол. Для освоєння цього родовища у 1997 р. був створений консорціум Agip КСО. У консорціум входять: Eni (єдиний оператор Північно-Каспійського проекту), Total, ExxonMobil, Royal Dutch/Shell, ConocoPhillips, Inpex і "Казмунайгаз". Консорціум мав намір почати видобуток нафти у 2005 році. Але через розбіжності з приводу того, як саме потрібно розробляти родовище, старт проекту неодноразово відкладався [5].

В результаті об'єм експорту у 2008 році прогнозується в межах, що не перевищують 66 млн. тонн (планувалося більше 76 млн. т.). Вільної експортної нафти в Казахстані не буде до 2012–2015 років. Скорочення обсягів видобутку значною мірою пов'язане з проблемою утилізації попутного газу родовищ і здатне призвести до подальшого перегляду графіків їх розробки і уповільнення темпів зростання нафтовидобутку.

Для Казахстану, як для держави, що не має виходу до моря, життєво важливим є питання розвитку альтернативних експортних маршрутів. Одним з яких може стати коридор ТРАСЕКА: Європа - Кавказ - Азія, в якому активну участь беруть і держави - члени ГУАМ. Вирішення питання про заповнення нафтопроводу "Одесса-Броди" казахською нафтою для Казахстану на даний момент неможливо без домовленості з російською стороною - Казахстан в питаннях нафти є давнім і абсолютним партнером Росії.

Абсолютно правильною є позиція України щодо Казахстану: активно розвивати інші види взаємо співпраці, щоб через них впливати на енергетичну складову: Україна підтвердила контракт на поставку в Казахстан 7 літаків Ан-148Ю, розглядається можливість спільної реалізації проектів будівництва на території Казахстану атомних електростанцій, об'єктів електроенергетики і транспортної інфраструктури. Вже діє комбінований контейнерний потяг "Вікінг" за маршрутом Одеса - Ільчєвськ - Клайпеда і є всі умови для продовження цього маршруту через Поті і Баку до Актау. Розглядається питання про спільне будівництво ще одного морського зернового терміналу. Йде активний діалог між національними космічними агентствами України і Казахстану. У числі активно обговорюваних декілька дуже перспективних проектів: створення наземної інфраструктури системи супутникової навігації, космічна система наукового призначення для вивчення іоносфери Землі, космічна система дистанційного зондування Землі, програма "Наземний старт" з використанням української ракети-носія "Зеніт" на космодромі "Байконур". Також буде активізована співпраця в межах ВАТ "Спільне українсько-казахстансько-російське підприємство з виробництва ядерного палива" (СП "УкрТВС2). Прийнято рішення активізувати роботу з реалізації проекту будівництва нафтопроводу "154 км. нафтопроводу "Снігурівка-Одеса" - морський нафтотермінал "Південний" довжиною 52 км за участю створеного Україною і Казахстаном спільного підприємства.

Однак, щоб отримати від Казахстану гарантії на стабільне постачання значних обсягів нафти, треба українському капіталу (як це робить американський, російський чи китайський) закріпитися у нафтовидобувній промисловості. На найближчу перспективу Казахстан вже визначив свої пріоритети - це напрями співпраці з Росією і Китаєм в межах існуючих і запланованих до реалізації проектів.

*Історія проблеми.* Прокачування нафти по маршруту 32-й км держкордону Республіка Білорусь і Україна (ділянка Мозир – Броди, нафтопроводу Одесса-Броди) у 2007 році зросло у 2,6 рази в порівнянні з 2006 роком - до 9,056 млн. тонн нафти. В цілому за час роботи нафтопроводу

Одесса-Броди в реверсному режимі (з вересня 2004 року і за станом на 31 грудня 2007 року) прокачано 19,276 млн. тонн сировини. Україна отримала у вигляді платежів за транзит і портових зборів 205,4 млн. доларів. На 2008 рік заплановано прокачати по цьому маршруту не менше 9 млн. т. нафти.

*Аналіз основних небезпек та ризиків у зв'язку з розвитком проблемної ситуації.* З квітня цього року Румунія, Сербія, Хорватія, Словенія та Італія підписали декларацію, в якій оголосили про рішення почати будівництво Пан'європейського нафтопроводу, довжиною 1,4 тис. км, з румунського міста Констанца - в місто Трієст в Італії. Пан'європейським нафтопроводом транспортуватиметься каспійська нафта з Казахстану і Азербайджану. Швидше за все Пан'європейський нафтопровід буде запущений в експлуатацію раніше, ніж "Одеса-Броди", хоча рішення про його будівництво було прийнято значно пізніше. Крім того, він має більшу пропускну спроможність (до 90 млн. тонн нафти на рік).

*Визначення основних політичних, економічних та зовнішніх важелів впливу.* Потрібна чітка політична воля з боку України щодо реалізації проекту, яку б відчували і Польща, і країни ЄС, і Росія і країни Каспійського регіону. Таким показником – єдиним, але достатнім – було б повернення до прямого використання Одеса-Броди.

Україна є одним з найважливіших гравців у Чорноморському регіоні, тому при бажанні, могла б стати своєрідним геополітичним центром, до якого б тяжіли всі інші країни. Для цього вже існують такі організаційні ресурси як ГУАМ, доказом результативності якого є нервовість Москви.

Україна має достатньо потужний потенціал навіть для того, щоб впливати на політику ЄС – його тільки потрібно розвивати, потрібно лише інтенсифікувати свої можливості як транзитера енергоносіїв. Для цього було б достатньо закінчити тільки один проект Одеса-Броди-Гданськ. І цей проект змінив би всю ситуацію кардинально – якщо можна реалізувати такий проект, то можна реалізувати ще 10-20 подібних в інших галузях, що збільшило б економічну і політичну зацікавленість до України [6].

Прикладом активної політики може слугувати Китай. Державний концерн Petro China (другий за потужністю у світі) вже давно придбав акції нафтових і газових родовищ в Каспійському регіоні. Інші китайські компанії теж наслідували його приклад, і перші трубопроводи в східному напрямі – з Казахстану у бік китайської провінції Синьцзян – вже введені в експлуатацію. Таким чином, експорт нафти і газу з цього регіону зруйнує монополію Росії. Китай, який в економічному плані рішуче працює над гарантіями ввезення енергоресурсів, поводить як агресивний конкурент. Китайська активність в Центральній Азії дає шанс і європейським країнам показати, що європейці також зможуть будувати з Росією більш невимушені відносини. Тим паче, що центральноазіатська вуглеводнева сировина зможе поступати в обхід Росії з півдня.

### ***Висновки і пропозиції:***



В найближчі два роки даний проект навряд запрацює в повному обсязі (14,5 млн. т. нафти на рік), виходячи з об'єктивних і суб'єктивних обставин. Прикаспійські країни на даний момент мають пріоритетніші напрями постачання нафти. Це, в першу чергу Баку – Джейхан і китайський напрям. Окрім забезпечення цих пріоритетів на інше каспійської нафти не вистачить. Але через два - три роки прикаспійські країни збільшать видобуток нафти і повністю забезпечать головні напрями і це означає, що з'явиться нафта і для України. На той час потрібно буде, щоб:

- нафтопровід Одеса-Броди вже працював у аверсному режимі і переробляв каспійську нафту;
- українські компанії працювали на внутрішньому (в тому числі енергетичному) ринку країн Каспійського регіону;
- остаточно сформувався склад і статус Міжнародного консорціуму „Сарматія”;
- Україна визначилася з приналежністю української ділянки трубопроводу;
- розглядалися інші джерела постачання нафти (через Туреччину з Ірану, Іраку, Саудівської Аравії тощо);

Європейський ринок за цей час може стати не вигідним через перевищення пропозиції над попитом (щорічний нафтовий імпорт до Європи складає зараз близько 412 млн. тонн, а до 2010 року прогнозується приріст всього на 26% – 556,7 млн. т.). Тому треба передбачити варіанти використання 14,5 млн. т нафти на потреби самої України чи ближчих сусідів – Словачії, Польщі, Білорусі, Молдови, Литви, які на цей час паралельно теж зайняті пошуками довгострокових постачань нафти.

Єдина, що має довгострокові наслідки її впровадження. Для України, економіка якої стоїть на порозі неабиякого стресу через зростання цін на нафту і природний газ, енергозбереження стає не просто елементом економічної доцільності, а питанням виживання [7].

Критична ситуація з високою енергоємністю ВВП об'єктивно обмежує конкурентоспроможність національного виробництва, що підсилюється її зовнішньою енергетичною залежністю. В найбільш енергоємних галузях економіки - металургійній, машинобудівній, хімічній, а також житлово-комунальній сфері - динаміка зниження енергоємності ВДВ не досягла необхідних показників через погіршення технічного стану обладнання, яке, за оцінками експертів, має ступінь зносу 65-70%.

Проведення глибоких якісних перетворень в сфері енергозабезпечення є одним із найскладніших завдань і визначальною мірою для національної безпеки держави. Досвід розвинутих країн свідчить, що практично єдиним шляхом для будь-якої країни уникнути стороннього впливу на здійснення незалежної внутрішньої та зовнішньої політики є уникнення енергетичної залежності від зовнішніх джерел енергоносіїв [8, 9].

На даний час енергоємність ВВП України, в три - п'ять разів перевищує показники розвинутих країн. За роки реформ переважання енергомістких

галузей у структурі промислового виробництва не тільки не зменшилося, а й значно зросло. З 1991 до 2000 рр. частка енергоємного паливно-енергетичного та металургійного сектору зросла з 17,3% до 59,2%, або в 3,42 рази [10].

Виконавчим органом у сфері енергозбереження є Державна інспекція з енергозбереження, що чи не єдина має відчутні результати. Проте штрафами усіх проблем не розв'язати. Економічне стимулювання реалізації політики енергозбереження - відсутнє. Відсутнє також і нормативно-правове забезпечення та послідовна державна політика в сфері енергозбереження.

В усіх країнах з ринковою економікою, особливо під час енергетичних криз, відчутного подорожчання ПЕР та проблем з їх постачанням існували державні регуляторні органи, що опікувалися питаннями енергозбереження. Так, відповідні підрозділи існують у складі Міністерства енергетики США та в складі Міністерства навколишнього середовища Великобританії. Головним стимулом до реалізації енергозберігаючих заходів у цих країнах є розвинена нормативно-правова база, що стимулює бізнесову активність у цій сфері.

Питаннями енергозбереження на рівні держави не опікується ніхто. Після ліквідації Державного Комітету з енергозбереження прийнято рішення про утворення відповідного департаменту в складі Мінпаливенерго. Проте триває невизначеність щодо кадрових питань та організаційної структури такого департаменту [11].

Для поліпшення ситуації уряду необхідно розробити нову програму енергозбереження на період до 2030 року відповідно до положень Енергетичної стратегії України. Для її втілення потрібно розробити і запропонувати Верховній Раді України для затвердження низку законопроектів, які стимулювали б впровадження енергозберігаючих технологій. Верховній Раді необхідно також прийняти низку законів: нову редакцію Закону «Про енергозбереження», Закону України «Про енергоефективність». Необхідно також внести відповідні зміни до статей Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо збільшення розміру штрафів за правопорушення у сфері енергозбереження, запровадження фінансової відповідальності юридичних осіб за неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів; законодавчо звільнити від оподаткування частину прибутку, отриманого за рахунок впровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій [11].

### *Література*

1. Христенко В. Энергетическая стратегия России: Прорыв на Восток // Ведомости .- №19 (1546) .- 6 февраля 2006г.

//www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2006/02/06/102474 - 82к.

2. Энергетическая стратегия России до 2020 года.- Утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации №1234-р от 28 августа 2003 года // www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1 - 260к.

3. Вермишева С. Что стоит за каспийской нефтью? // Обозреватель – Observer.- 199 .- № 1 // www.nasledie.ru/oboz/N02\_99/2\_14.HTM - 21к

4. Герасимов М. "Росія" - Нефтяной блеф Азербайджана. Что потечет по... пустой трубе? // [www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1074841560](http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1074841560) - 31к -
5. Трубы и ресурсы // Эксперт Казахстана .- 2006 .- №14(70).- 10 апреля // [www.expert.ru/rss/doc78871](http://www.expert.ru/rss/doc78871) - 69к.
6. Козакевич Є. Україні достатньо реалізувати тільки один проект – Одеса-Броди-Гданськ // [dialogs.org.ua/dialog.php?id=58&op\\_id=975](http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=58&op_id=975) - 44к
7. Діак І. Енергозбереження: реалії сьогодення // Дзеркало тижня .- 2008 с.- № 21 (700) 7.- 13 червня // [www.dt.ua/2000/2229/63158/](http://www.dt.ua/2000/2229/63158/)
8. Суходоля О.М. Перешкоди реалізації політики енергозбереження в Україні: політичні та економічні аспекти .- ЭСКО// Электронный журнал энергосервисной компании «Экологические системы» .- июль 2003 .- №7(19) // [esco-ecosys.narod.ru/2003\\_7/art82.htm](http://esco-ecosys.narod.ru/2003_7/art82.htm) - 30к
9. Energy efficiency for a sustainable world. В. Laponche, В. Jamet, М. Colombier, S. Attali., International Conseil Energie Editions. Paris, 1997.
10. Суходоля О.М. Адаптація законодавства України до нормативів ЄС у сфері енергозбереження // Національна безпека і оборона .- 2002 .- №9.
11. Мамалига В. Енергозбереження в Україні: що робити? // Урядовий кур'єр.- 13 вересня 2005р.// [dialogs.org.ua/issue\\_full.php?m\\_id=3954](http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=3954) - 27к

## **ВИДОБУТОК ЕНЕРГОНОСІЇВ НА ШЕЛЬФІ ЧОРНОГО І АЗОВСЬКОГО МОРІВ**

*Олена МИХАЙЛЮК*

Проблема енергетичної безпеки України на даний час надзвичайно загострилася в умовах росту цін на нафту і газ, тому питання енергозабезпечення та енергозбереження є для економіки найбільш актуальними. Країна має такі запаси корисних копалин, які могли б її зробити не тільки незалежною державою, але й одним з найбільших експортерів газу і нафти в країни Європи. 20 років тому Україна забезпечувала себе власними ресурсами і видобувала більше 60 млрд. м<sup>3</sup> природного газу. Проте з того часу не вкладалися кошти ні в розвідку, ні в залучення новітніх технологій, а питання шельфу залишилося практично невивченим.

Видобуток нафти і природного газу в світовій економіці вже давно перемістився на морський шельф. За оцінками спеціалістів, потенційні вуглеводні запаси шельфу Чорного та Азовського морів - 1,5 млрд. тонн або 1,5 трлн. м<sup>3</sup>. У газовому еквіваленті це 30% усіх енергетичних запасів України. З цих ресурсів видобуто менше 4%, в той час як на материковій частині - 67%. Шельфовий видобуток не перевищує 3% від розвіданих запасів.

У найближчі два роки для цих цілей необхідно залучити кредитів приблизно на 500-800 млн. дол. і Україна має намір до 2011 року вкласти близько 1 млрд. дол. в освоєння шельфу Чорного моря. Розроблено проект програми з освоєння шельфу, який, зокрема, враховує три напрями роботи: розробка мілководного шельфу державними акціонерними компаніями, насамперед силами ВАТ «Чорноморнафтогаз», спільна розробка видобутку

вуглеводнів із російськими компаніями і спільна діяльність на глибоководному шельфі за угодами про спільну діяльність з іншими іноземними компаніями. Впродовж найближчих 4-х років Україна може збільшити об'єми видобутку газу з Чорноморського шельфу до 8 млрд. м<sup>3</sup>. Таким чином, загальний видобуток складатиме близько 28 млрд. м<sup>3</sup>.

Стратегічним напрямом розвитку нафтогазового комплексу України є освоєння вуглеводневої сировини в українському секторі Азовського і Чорного морів. В акваторії Чорного моря сейсмозвідка виявила 110-120 структур. В першу чергу привертає увагу 31 структура, запаси кожної з яких можуть складати більше 20 млрд. м<sup>3</sup> природного газу. Приблизно 21% залягає на мілководді Азовського моря, майже 17% - у районі Керченської протоки і майже 40% - на північно-західному шельфі (в районі між Кримом і островом Зміїний). Скоригована програма передбачає зростання обсягів видобутку газу до 2017 року до 3 млрд. м<sup>3</sup> на рік (у 2,5 рази), а нафти і газового конденсату - до 1,8 млн. тонн (більш як у 20 разів) [4].

Так, прогнозні ресурси структури Палласа, розташованої на Керченсько-Таманському шельфі, оцінюються в 162 млн. тонн умовного палива. Якщо найближчим часом будуть підтвержені запаси вуглеводнів на прикерченському шельфі Чорного моря, які імовірно можуть скласти в газовому еквіваленті 280 млрд. м<sup>3</sup>, то нафтогазовидобуток однозначно переміститься в море.

На даний час видобутком енергоносіїв на шельфі займається "Чорноморнафтогаз" - дочірня компанія НАК «Нафтогаз України». Компанія володіє єдиним виробничо-господарським комплексом, самостійно здійснює пошуково-розвідувальне буріння в межах Чорного і Азовського морів, будівництво морських стаціонарних платформ, підводних трубопроводів, облаштування та розробку родовищ нафти і газу, транспортування продукції споживачам, а також підземне зберігання газу.

"Чорноморнафтогаз" експлуатує в Криму більше 1100 км магістральних газопроводів, 43 газорозподільних станції, 10 морських стаціонарних платформ, 8 родовищ: 5 на морському шельфі (Голіцинське, Штормове, Архангельське на Чорному морі і Стрілкове та Східно-Казантипське на Азовському) і 3 на суходолі (Джанкойське, Семенівське (поблизу с.м.т. Щолкіно) - нафтові, Задорненське - газове).

Буріння ведеться на глибині не більше 70 м, тоді як провідні західні компанії освоїли технології, що дозволяють видобувати вуглеводні на глибинах понад 2 км. За оцінками геологів, тільки третина запасів причорноморських родовищ залягає на малій глибині. Що стосується розробки родовищ, які знаходяться на глибинах від 20 до 2000 м, то потрібно визнати, що тут Україна не має ні технологій, ні фінансових можливостей.

За статистикою, при розвідці нафтогазових родовищ лише одна із трьох пробурених свердловин є результативною, причому на більших глибинах собівартість кожної з них може варіюватися від 60 до 100 млн. дол., що в кілька разів дорожче, ніж на суходолі. Отже, на одну діючу свердловину треба

буде витратити від 180 до 300 млн. дол., і собівартість газу, добутого таким способом, буде набагато вища, ніж у добутого на суходолі.

За результатами оголошеного тендеру, компанія Vanco Internatoinal ltd (Швейцарія), яка є дочірньою Vanco Energy Company (США), стала переможцем конкурсу на розробку Прикерченської ділянки шельфу Чорного моря. Vanco Internatoinal ltd готова вкласти 2 млрд. дол. в розробку за умови підписання угоди про розподіл продукції.

Сутність угоди про розподіл продукції полягає в тому, що власником всієї видобутої сировини є держава Україна, а інвестор - переможець тендера отримує частину видобутих вуглеводнів, що належить йому, лише після підписання відповідного акту розподілу продукції із уповноваженим державою органом. Згідно з міжнародною практикою, на етапі компенсації капітальних вкладень, які раніше здійснив інвестор, більша частка вуглеводнів іде інвестору, а менша - Україні. Коли інвестор поверне витрати, частка видобутих вуглеводнів, що передаються Україні, має збільшитися. Vanco, подаючи тендерну документацію, запропонувала Україні на етапі компенсації витрат 20-30%, а згодом - 40-50%.

Наступна затверджена ділянка - Скіфська площа, яка розміщена в північно-західній частині шельфу Чорного моря при глибині моря 100 - 200 м. Незважаючи на те, що площу повністю не досліджено, на думку фахівців, там можуть міститися значні поклади нафти і газу.

Обидва ці проекти дозволять значно підсилити енергонезалежність України, а можливо, і повністю вирішити проблему забезпечення власним газом. Окрім компанії Vanko, інтерес до українського шельфу проявляють Hunt Oil Company (США), OMV (Австрія), Gas de France (Франція), Shelton (Канада) та російські компанії [3].

**Аналіз основних небезпек та ризиків.** На даний час процес освоєння родовищ гальмується невизначеністю морських кордонів у Чорному та Азовському морях. Поки це питання не вирішене, з Росією чи Румунією можна було б освоювати родовища на базі створення спільних підприємств за умови поділу продукції. ДАТ "Чорноморнафтогаз" запропонував потенційним партнерам з Росії і західних країн для спільної розробки структури Субботіна, Углову, Рифтову (північно-західна частина шельфу Чорного моря) і Палласа.

Для розробки газоносної площі Палласа потрібні нові технології і 4,7 млрд. грн. інвестицій. Очікується, що буде видобуто 98 млрд. м<sup>3</sup> природного газу. Можливість початку реалізації проекту найближчим часом (до 2015 року) невелика - в Україні поки що немає технологій, які дозволяють бурити на глибинах 200-600 м.

Три російські нафтогазовидобувні компанії спочатку виявили зацікавленість в розробці прикерченського глибоководного шельфу Чорного моря спільно з ДАТ "Чорноморнафтогаз". Близько 6 років тому українська сторона передала в "Газпром" на експертизу пакет пропозицій щодо створення спільного підприємства для розробки шельфу, але російська сторона досі не виявила зацікавлення в участі.

Таким чином, Україні будь-що потрібна допомога іноземних компаній у розвідці та видобутку. ДАТ "Чорноморнафтогаз" і австрійський концерн "OMV" exploration and production GmbH ведуть переговори з німецькою компанією "RVI" про участь в спільній розробці родовищ на шельфі Чорного моря. Вони підписали протокол про наміри, згідно якому українська сторона поділиться з партнером накопиченою інформацією про прогнозовані запаси вуглеводнів на Одеському родовищі газу. (Наприкінці 2007 року там очікують одержати перший промисловий газ, а у 2008 р. прогнозується видобуток на рівні 1 млрд. м<sup>3</sup>). Для освоєння Одеського і розташованого поруч родовища Безіменне потрібно, за розрахунками, 1,38 млрд. грн.. Основним з інвесторів стане дочірня компанія «Укргазвидобування».

НАК «Нафтогаз України» передбачає також у найближчий час почати освоєння нафтової площі Суботине на прикерченській ділянці шельфу. Тут необхідні інвестиції в розмірі 3,55 млрд. грн. [2]. При цьому промислова експлуатація розвіданих родовищ протягом усього періоду видобування дасть змогу заощадити 78 млрд. грн. за рахунок часткової відмови від імпортової нафти. За підрахунками фахівців, від реалізації проекту до бюджетів усіх рівнів надійде 75 млрд. грн.

**Правові питання поділу шельфу.** Видобуток енергоносіїв напряду пов'язаний з питанням поділу шельфу як Чорного так і Азовського морів, а тут у України є неузгоджені питання з Росією та Румунією.

На російській частині шельфу геолого-розвідувальними роботами займаються "Роснефть", "ЛУКОЙЛ", "ЮКОС", "Газпром" і TotalFinaElf. Українською і болгарською часткою шельфу зацікавився австрійський концерн OMV. ТНК-ВР проводить геологічні дослідження в Туреччині у східній частині Чорного моря.

Фактично з моменту затвердження незалежності, Україна наполягає на делімітації кордону в Азово-Чорноморській акваторії відповідно до конвенції ООН по морському праву 1982 року. Проте цей варіант не вигідний Росії. Це призведе до того, що Азовське море, яке поки що формально залишається внутрішнім, стане зовнішнім, а значить, доступним для міжнародного судноплавства. Ключовою стає Керченська протока, за проходження суден по якій Росія платить Україні. Потенційно, Україна у будь-який час має право на свій розсуд закрити прохід протокою.

Для початку промислового видобутку енергоносіїв компаніям треба дочекатися чіткого визначення статусу спірних ділянок надр. І "Чорноморнафтогаз" з його ліцензіями на азовському шельфі, і "ЮКОС" на валу Шатського, частина якого припадає на акваторію спірної Керченської затоки, ризикують потрапити в ситуацію багаторічної тяжби і втратити вкладені інвестиції.

На південь острова Зміїний румунська компанія Petrom розробляє родовища «Східна Левада» і «Західна Левада», видобуваючи із семи платформ майже 2 млн. т. нафти на рік. Усього на цій ділянці 3 діючих і 2 перспективних

райони видобутку. У спірному трикутнику між Зміїним, українським і румунським узбережжями поки жодна зі сторін не проводить робіт.

У грудні 2006 року НАК «Нафтогаз України», ДАТ «Чорноморнафтогаз» і австрійська компанія OMV (яка у 2004 році купила контрольний пакет румунської нафтокомпанії Petrom) подали заявку на участь у конкурсі на одержання ліцензії на право проведення геологорозвідувальних робіт на ділянці «Скіфська площа».

Проблемні питання щодо меж із Росією і Румунією відлякують серйозних інвесторів. Предметом угоди про розподіл продукції при видобутку на Прикерченській ділянці шельфу є три родовища - Одеське, Безіменне і родовище Палласа. Якщо провести по дну Чорного моря умовну межу, то родовище Палласа на чверть виходить на російську акваторію, причому росіяни вже ведуть на цій ділянці бурові роботи. Викачувати газ родовища будуть за принципом «хто не встиг, той запізнився»: паливо, що знаходиться в єдиному резервуарі, отримає та сторона, яка поставить більше продуктивних свердловин.

В багатьох країнах подібні конфліктні ситуації вирішуються шляхом створення спільних підприємств, які видобувають і ділять газ на паритетній основі. Не легше знайти компроміс і з Румунією: прийти до угоди про статус

о. Зміїний непросто. Компанія «Чорноморнафтогаз» зробила першу пошукову свердловину на структурі «Олімпійська», яку Румунія вважає своєю. Обидві країни тепер відстоюють власну правоту в Гаазькому міжнародному суді.

Сучасна лінія кордону не дає Румунії практично ніякого доступу до цих джерел. Лінія кордону на даний момент визначена статусом Зміїного: Україна вважає, що це острів, а Румунія хоче називати скелею. 15 серпня 2005 року румунська сторона внесла на розгляд Міжнародного Суду ООН свій Меморандум в справі про делімітацію континентального шельфу і виняткових економічних зон між Україною і Румунією.

Чекати результатів розгляду в Гаазі позову Румунії проти України доведеться ще досить довго. Після того, як сторони направили до суду свої меморандум і контрмеморандум, а Румунія в грудні минулого року надіслала в Гаагу репліку на український контрмеморандум, черга за Україною - до середини червня вона має підготувати свою контррепліку, на чому завершиться письмовий етап процесу і розпочнуться усні слухання. Рішення ж суд, швидше за все, зможе винести не раніше 2009 року. Яким воно буде, як пройде майбутня лінія делімітації континентального шельфу і виключних економічних зон України й Румунії, вгадати важко. Добре відомо, що Гаазький суд ніколи не задовольняє повною мірою запит тієї чи іншої сторони і знаходить компромісне рішення. Але також відомо, що рішення Міжнародного суду завжди дуже якісні, і за всю історію існування цієї інстанції, його ніхто не насмівся звинуватити в упередженості.

За світовими стандартами родовища нафти і газу біля Зміїного не потужні. 10 мільйонів тонн нафти і 10 млрд. м<sup>3</sup> газу - на 2-3 роки роботи

крупної видобувної компанії, а прибутки не будуть дуже високими. Доцільним є спільний видобуток нафти і газу на шельфі Чорного моря. Йдеться приблизно про 12 тис. км<sup>2</sup>. Для цього створена президентська комісія Ющенко-Бесеску [1].

Ще одна наша сусідка - Болгарія фактично не має в своєму розпорядженні підтверджених запасів нафти. Уряд запросив до співпраці іноземні компанії, внаслідок чого було підписано, принаймні, вісім угод про проведення розвідувальних робіт в Чорному морі і на його узбережжі.

**Використання гідрату метану.** Тенденція триваючого виснаження світових запасів традиційних видів палива актуалізувала для світового співтовариства проблему подальшого вивчення ресурсного потенціалу океанічних гідратів метану та їх застосування для отримання природного газу.

Гідрати метану могли б стати надійним і тривалим джерелом природного газу насамперед для держав, які відчувають гострий дефіцит енергоресурсів. Так, Японія і Індія вже приступили до реалізації своїх проектів і програм з визначення родовищ океанічних гідратів метану. Достатній досвід накопичено у США, Китаї і Канаді. У деяких районах Чорного моря на глибинах 300 - 1000 м виявлено газогідратні поклади метану. У центральній глибоководній частині Чорного моря (в районі Криму) запаси метану в газогідратах оцінюються в 20 - 25 трлн. м<sup>3</sup>, а в усьому Чорному морі, за оцінками геологів України та Росії, - у 60 - 75 трлн. м<sup>3</sup>. Щорічну потребу України в газі до 76 млрд. м<sup>3</sup> Чорне море може забезпечити на декілька десятиліть.

Методики розробки та газовидобутку розроблялися ще у 1968 році. Однак у той час пріоритет було віддано багатому на нафту і газ Західному Сибіру. У 1993 році уряд ухвалив Постанову про виконання програми «Газогідрати Чорного моря». В ній був передбачений значний обсяг геолого-розвідувальних робіт і робіт із створення технології та конструкції газовидобувного комплексу для газогідратів Чорного моря. Однак бюджетних коштів для цього не знайшлося. За ініціативи президента Міжнародного науково-технічного університету (МНТУ), із залученням коштів тодішнього «Укргазпрому» і провідних науковців НАНУ з 1993 року проводяться лабораторні роботи і стендові дослідження на молекулярному рівні з імітацією реальних умов утворення й відкладення гідратів на дні моря (із відбором проб води, піску і мулу з дна Чорного моря).

**Використання ресурсів сірководневої зони Чорного моря.** Україна має в своєму розпорядженні величезні поклади сірководня, який є горючим газом і може бути джерелом енергії. Особливістю Чорного моря є наявність в ньому, починаючи із глибини 150 м, розчинного сірководня, який глибше 200 метрів повністю витісняє кисень. Один з проектів використання чорноморських запасів сірководня був запропонований ще у 1979 році. Згідно проекту, щорічно можна виділяти 250 млн. т. сірководня для переробки і подальшого спалювання. Основним "відходом" виробництва є сірчана кислота - цінна сировина для інших галузей промисловості.

На сьогоднішній день лише окремі промислові підприємства генерують енергію за допомогою сірководня. Основним недоліком означеної технології є



її висока капіталомісткість. У національних масштабах будівництво станцій з переробки сірководня може стати ощадливим і безпечним способом позбавлення України від енергозалежності.

### ***Висновки та пропозиції***

Геолого-розвідувальні роботи підтверджують, що український шельф є за запасами енергоносіїв не менш перспективним, ніж регіон Каспійського моря або арабських країн. Впродовж найближчих 4-х років Україна може збільшити об'єми видобутку газу з Чорноморського шельфу до 8 млрд. м<sup>3</sup>. Таким чином, загальний видобуток складатиме близько 28 млрд. м<sup>3</sup>.

З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин в Україні досі не створено достатніх умов для того, щоб іноземні компанії, які мають технології, досвід розробки глибоководних родовищ вуглеводів і кошти вкладали їх у реалізацію українських інвестиційних проектів.

Причин цьому декілька:

- держава регулює ціни на газ практично по всіх соціальних категоріях споживачів. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України, весь природний газ, що видобувається на території України, реалізується виключно населенню та бюджетним організаціям. ДАТ "Чорноморнафтогаз" дозволено продавати за вільними цінами приблизно 30% природного газу;

- найбільш важливою є проблема залучення зовнішніх інвестицій і вона пов'язана із слабким законодавчим забезпеченням інвестиційної діяльності: Закон "Про угоди про розподіл продукції" практично не працює. Треба внести правки до Закону, визначивши, що глибинна частина Чорного моря розробляється виключно на умовах угод про розподіл продукції. Морські родовища вуглеводів поки не потрапили до переліку об'єктів корисних копалин, які можуть надаватися у користування на умовах, визначених угодою про розподіл продукції;

- недосконалим є механізм видачі та отримання ліцензій на геологорозвідку та розробку родовищ: інвесторів відлякує порядок отримання ліцензій в Україні - спочатку на геологорозвідку, потім, без всяких переваг, на рівних умовах з усіма іншими претендентами - на розробку цього родовища. Мають місце випадки, коли ліцензія стає власністю інвестора, який сам не має ані досвіду роботи, ані коштів на освоєння родовища;

- нафту та газ видобувають в основному державні компанії. За даними Державної геологічної служби України, 59% всіх ліцензій на розвідку і промислову розробку родовищ вуглеводнів зосереджено у двох компаніях: ДП "Укргаздобування", що входить до структури НАК "Нафтогаз України" (46%), і НАК "Надра України" (13%). Якщо держава і надалі буде сприяти тому, щоб більша частина ліцензій на видобуток нафти та газу залишалася в державних компаніях, є ризик гальмування розвитку галузі і приходу до неї приватного капіталу. У цьому випадку приватні інвестори не зможуть працювати на українському ринку самостійно і будуть змушені заходити на нього тільки через державні структури. Ця обставина може знизити інвестиційну привабливість галузі. Крім того, у цьому випадку створюється сприятливе

середовище для корупційних схем, які сьогодні дуже часто зустрічаються в цій галузі.

- стримує процес залучення інвестицій і відсутність делімітації кордонів в Чорному та Азовському морях. Неможливо чітко визначити сектор, що належить Україні, виділити перспективні регіони робіт, розробляти по них інвестиційні проекти і шукати під їх реалізацію інвесторів.

На даний час процес освоєння родовищ гальмується невизначеністю морських кордонів у Чорному та Азовському морях. Поки ці питання вирішуються відповідними комісіями України, Росії та Румунії, є сенс видобуток вести шляхом створення спільних підприємств, які видобуту сировину зможуть розділити між собою газ на паритетній основі.

В Україні поки що немає технологій, які дозволяють бурити на глибинах 20-2000 м. Бракує і відповідних обсягів коштів: на одну діючу свердловину треба витратити від 180 до 300 млн. дол., тому країні будь-що потрібна допомога іноземних компаній у розвідці та видобутку енергоносіїв на шельфі. Гарантією для іноземних інвесторів повинен стати Закон „Про угоди про розподіл продукції” і стабільна політична ситуація у країні.

Додатковими джерелами отримання вуглеводнів для України могли б стати видобуток гідрантів та переробка сірководня Чорного моря. Для практичного втілення програми видобутку гідрантів потрібно: уточнити запаси метанового газу; повторити і поновити їх пошуки для встановлення розмірів газоносної площі; на базі одного з підприємств НАК «Нафтогаз України» створити спеціалізоване управління з пошуку і видобутку метану з газогідратних покладів. При наявності технічних розробок можна буде поставити питання про залучення інвестицій. Висока капіталомісткість генерації енергії із сірководня поки що відлякує інвесторів, але вартість енергоносіїв постійно зростає і настане час, коли ця технологія стане ефективною. Будівництво таких електростанцій станцій обходитиметься у декілька разів дешевше за будівництво АЕС, швидко окупається, і призводить до скорочення собівартості електроенергії приблизно у 8 разів.

#### *Література:*

1. Коношевич О. Україна і Румунія шукають компроміс // [www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2006/02/060202\\_ukr\\_romania\\_konashevych\\_oh.shtml](http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2006/02/060202_ukr_romania_konashevych_oh.shtml) - 30к
2. Маскалевич І. «Чорноморнафтогаз» - Офшорне дно // Дзеркало тижня .- № 49 (628) від 23 - 29 грудня 2006р. // [www.zn.kiev.ua/nn/show/628/55439/](http://www.zn.kiev.ua/nn/show/628/55439/) - 19к.
3. Франчук І. А. Інвестиційні проекти нарощування видобутку на шельфі Чорного та Азовського морів // [www.gasunion.org.ua/visnyk/visnyk\\_11\\_franchuk.pdf](http://www.gasunion.org.ua/visnyk/visnyk_11_franchuk.pdf).
4. Ясюк В.М. Інвестиційна привабливість проектів розробки морських родовищ українського сектору Чорного та Азовського морів [www.gasunion.org.ua/visnyk\\_2\\_yasyuk.htm](http://www.gasunion.org.ua/visnyk_2_yasyuk.htm) - 22к.

## ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИДОБУТКУ ЕНЕРГОНОСІЇВ НА ШЕЛЬФІ ЧОРНОГО ТА АЗОВСЬКОГО МОРІВ

(аналітичний матеріал)

*Олена МИХАЙЛЮК*

Континентальний шельф має стратегічне значення. Проблема його освоєння є комплексне геополітичне завдання, вирішення якого дозволить надалі продовжувати активну політику країни на світовому ринку енергоносіїв. У світовій практиці енергетичні ресурси континентального шельфу вже стали основним джерелом приросту видобутку нафти. На даний час частка нафти, що видобувається на континентальному шельфі, складає більше 35% світового обсягу видобутку, і вона продовжує зростати.

За останні 30 років склалися тенденції, при яких світовий ВВП зростає в середньому на 3,3% у рік, тоді як світовий попит на нафту як основне джерело вуглеводнів зростає в середньому на 1% у рік. Відставання споживання вуглеводнів від зростання ВВП пов'язане з процесами ресурсозбереження, головним чином в розвинених країнах. Оцінки міжнародних експертів свідчать, що при збереженні сучасних тенденцій усіх світових розвіданих запасів нафти вистачить тільки на 40-50 років.

Поєднання вітчизняної газотранспортної системи з аналогічними системами Східної та Західної Європи дає можливість транспортувати видобутий на шельфі Чорного і Азовського морів газ у будь-яку точку України та Європи, що може бути одним з варіантів розв'язання проблеми диверсифікації джерел постачання вуглеводнів.

За оцінками спеціалістів, потенційні вуглеводні запаси Чорного та Азовського морів, що видобуваються, складають 1,5 млрд. тонн або 1,5 трлн. м<sup>3</sup>. У газовому еквіваленті це 30% усіх запасів України. На морському шельфі відкрито 14 родовищ. В тому числі у межах північно-західного шельфу Чорного моря - 8 газових і газоконденсатних: Голіцинське, Південно-Голіцинське, Штормове, Архангельське, Шмідта, Кримське, Одеське, Безіменне. У розробці знаходиться три родовища: Голіцинське, Штормове і Архангельське. Решта – в режимі очікування.

В Азовському морі у межах українського сектора відкрито 6 газових родовищ: Стрілецьке, Морське, Північно-Керченське, Північно-Казантипське, Східно-Казантипське і Північно-Булганакське. Розробляються Стрілецьке, Східно-Казантипське і Північно-Булганакське родовища.

На даний час на українському шельфі веде роботи в основному ДАТ "Чорноморнафтогаз", в тому числі за участю ДК "Укргазвидобування". Підприємство експлуатує 4 родовища на шельфі (Голіцинське, Штормове, Архангельське в Чорному морі і Стрілецьке в Азовському) і 3 родовища на суходолі. При цьому у 2006 р. "Чорноморнафтогаз" збільшив видобуток газу на 1,8% – до 1,3 млрд. м<sup>3</sup>.

Початкові сумарні ресурси, що можуть бути видобуті, затверджені в обсязі 1531,9 млн. т умовного палива. Зокрема, північно-західний шельф

Чорного моря має 604,1 млн. т умовного палива, континентальний схил і глибоководна западина Чорного моря – 346 млн. т; Прикерченський шельф Чорного моря – 257 млн. т, акваторія Азовського моря – 324,8 млн. т. У 2015р. об'єми видобутку газу на морському шельфі планується збільшити до 6,5 млрд. м<sup>3</sup> на рік, газового конденсату – до 700 тис. т, нафти – до 3,56 млн. т.

Світова практика роботи на морських шельфах свідчить, що від початку розвідувальних робіт до отримання першої комерційної нафти у середньому проходить 8-10 років. У найближчий час почнеться видобуток газу з родовищ Одеське і Безіменне. Тривають роботи з освоєння Суботинського родовища, де минулого року було знайдено нафту. Процес освоєння родовищ стримується зростанням податкового тиску, жорстким ціновим контролем газового ринку з боку держави. Це не лише позбавляє ДАТ "Чорноморнафтогаз" власних інвестиційних коштів, а й помітно ускладнює виробничу діяльність: заробленого ледь вистачає на сплату податків, погашення кредитів і виплату зарплати.

ДАТ "Чорноморнафтогаз" – на даний момент єдине в Україні підприємство, яке має необхідні технології, виробничий та кадровий потенціал для шельфового видобутку. Однак, воно не готове видобувати вуглеводи на великих глибинах. У 1996 році була створена відповідна Державна програма, яка виявилась неієздатною: необхідні значні інвестиції. В усьому світі це не робиться за рахунок коштів самих підприємств - такі масштабні проекти реалізуються за рахунок залучення ресурсів - зовнішніх інвестицій, кредитів банку, облігацій та ряду інших. В Україні відповідний фінансовий механізм поки ще не створений.

Для поліпшення ситуації потрібно розглянути можливість реалізації до 50% природного газу власного видобутку промисловим споживачам України і вивільнення від рентних платежів за вуглеводні з шельфу, а також направлення певної частини чистого прибутку на фінансування розробки родовищ замість відрахувань до бюджету. Наприклад, розробка одного лише Суботинського родовища поповнить бюджет країни щонайменше на 75 млрд. грн., а економія на імпорті нафти становитиме близько 80 млрд. грн. Гарантією виконання робіт має стати державне замовлення і хоча б часткове їх фінансування з Держбюджету. Передбачається залучення коштів, які нафтогазовидобувні підприємства платять як збір за геологорозвідувальні роботи на фінансування цих робіт на шельфі. Вирішення цих питань дасть змогу вже в найближчі десять років збільшити видобуток природного газу на шельфі до 16 млрд. м<sup>3</sup> на рік і до 6 млн. тонн нафти.

Паралельно треба вирішувати питання і у суміжних галузях – наприклад у металургійній. Чорне море, вода якого на глибині більше 200 м містить значну кількість сірководню, є особливо агресивним середовищем для металів та інших конструкційних матеріалів, що обмежує, без значної модернізації, використання існуючих в Україні і світі технічних засобів для видобутку нафти і газу. Освоєння шельфових родовищ нафти і газу пов'язан з необхідністю вирішення найважливіших науково-технічних проблем в галузі виробництва

різних видів металопродукції підвищеної надійності в корозійностійкому виконанні. Ця продукція повинна відповідати умовам високої довговічності, безвідмовності, надійності в екстремальних умовах, мати прийнятну ціну. Для виготовлення устаткування і облаштування нафтогазових родовищ потрібні зварювані, високоміцні конструкційні сталі в найширшому сортаменті: товстий лист, безшовні і електрозварювання труби, фасонний і сортовий прокат. До найважливішим з них слід віднести використання сучасних технологій для отримання високочистих (по шкідливих домішках) мікролегованих сталей, а також освоєння виробництва товстолистового прокату підвищеної міцності і з особливими вимогами.

Необхідно забезпечити будівництво засобів транспортування, зокрема, спеціалізованого флоту: танкерів, буксирів тощо. Видобувне обладнання для шельфу виробляють в Росії, Сінгапурі та інших країнах. Вже розглядалася можливість створення спільного українсько - сінгапурського підприємства з виробництва таких установок. Потрібні кошти для розвитку галузі можна знайти, об'єднавши зусилля держави, вітчизняних нафтогазовидобувних підприємств, а також вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Україна впродовж останнього десятиліття споживає щорічно 76 млрд. м<sup>3</sup> газу та близько 24 млн. тонн нафти. У той же час власний видобуток становить дещо більше 18 млрд. м<sup>3</sup> газу та трохи менше 4 млн. тонн нафти. У 2006 році уряд схвалив енергетичну стратегію України до 2030 року, за якою передбачається за 25 років зменшити споживання газу до 66 млрд. м<sup>3</sup> та одночасно довести видобування нафти до 5,5 млн. тонн. Це уже четверта державна програма у цьому напрямі. Спочатку першою програмою 1996 р. передбачалося до 2010 року довести видобування газу до 36 млрд. м<sup>3</sup>, нафти - до 8 млн. тонн. Через рік ця програма була скорегована, виходячи з фінансових можливостей держави, і ці цифри були зменшені до 28 млрд. м<sup>3</sup> та 6,5 млн. тонн. Ще через рік була розроблена та схвалена урядом національна програма освоєння вуглеводних ресурсів українського сектора Чорного та Азовського морів. При цьому подавалися цифри величезних прогнозних ресурсів нафти та газу в цьому регіоні - від 1,5 до 3 млрд. т. умовного палива.

Практично ні перша, ні друга, ні третя програма не виконувались і не виконуються (для реалізації третьої програми освоєння морських ресурсів уряд виділяв лише 10% передбачуваних витрат).

*Стан нормативно-правової бази.* Чинне законодавство не забезпечує повною мірою правове регулювання питань у галузі збереження морського середовища і забезпечення безпеки освоєння родовищ вуглеводнів континентального шельфу. Зокрема, відсутні чіткі вимоги щодо безпеки танкерних перевезень і вантаженню вуглеводнів з відвантажувальних терміналів, не регламентована діяльність щодо скидання ґрунту при днопоглиблювальних роботах або при створенні штучних споруд; не визначений правовий статус морських платформ, відвантажувальних терміналів і інших споруд на континентальному шельфі.

Досі не визначено статус порту "Чорноморськ" - бази технологічного флоту компанії, внаслідок чого залишаються невирішеними питання спрощеного прикордонного контролю для робітників і спеціалістів морських стаціонарних та бурових платформ, оформлення технологічних вантажів тощо.

*Аналіз основних небезпек та ризиків у зв'язку з розвитком проблемної ситуації.* В цьому плані буде корисний досвід Росії. Для інвестора основними чинниками, що визначають конкурентоспроможність шельфу, є його геологічні і маркетингові перспективи, рівень витрат, особливості фіскального режиму і особливості організаційно-правового регулювання в країні. Організаційно-правовий і фіскальний режими регулюються державою. Конкурентоспроможність континентального шельфу буде забезпечена в тому випадку, якщо механізми державного регулювання відносин на шельфі будуть збалансовані з його об'єктивними характеристиками.

Необхідно вивчити інструменти зниження ризиків на стадіях розробки, які використовуються у світовій практиці. На основі математичного моделювання потрібно визначити конкретні економічні інструменти зниження відповідних ризиків і розрахувати їх параметри.

Для зниження геологічних ризиків у світі використовується ряд економічних механізмів:

- перерозподіл витрат надрокористувачів на фінансовий результат від іншої діяльності (відсутність так званої «податкової огорожі»);
- зменшення податкової бази на всю суму понесених витрат на ГРР (геолого-розвідувальні роботи);
- повне відшкодування витрат інвестора на ГРР при використанні режиму розділу продукції;
- створення консорціумів з декількох інвесторів, що знижує витрати і ризики етапу ГРР для кожного окремого інвестора;
- перекладання частини геологічних ризиків на державу шляхом фінансування ГРР.

Чим раніше держава передасть ліцензію надрокористувачу, тим менше коштів він витратить, при цьому для компенсації високих ризиків. Якщо ліцензія видається на вже розвідане родовище, то геологічні ризики будуть в значній мірі зняті і податкові умови можуть бути достатньо жорсткими, але для цього державі доведеться піти на значні витрати.

Для етапу розробки також характерні високі економічні ризики, пов'язані із значною капіталомісткістю і тривалістю проектів освоєння шельфу. Навіть незначне зростання витрат може призвести до істотного збільшення термінів окупності і зниження віддачі на вкладений капітал. Для зменшення економічних ризиків у світі застосовуються наступні механізми:

1. Договірні відносини між інвестором і державою, в яких виключається вплив змін податкової системи, що діє, на економічні результати проекту.
2. Рентні податки, прив'язані до надприбутків і показників ефективності, які дозволяють зменшити податковий тягар в період падіння цін і сприяють досягненню необхідної віддачі на вкладений капітал.

3. Для розподілу ризиків між інвесторами на етапі розробки родовищ створюються консорціуми.

В межах діючої податкової системи, пропонується диференціація податків по етапах розробки (податкові канікули на початковому етапі і податкові пільги для вироблених родовищ), виду сировини (нафта/газ), що здобувається, глибини шельфу. Щоб понизити технологічні і транспортні ризики, у світовій практиці широко застосовується система страхування, механізм особливих економічних зон, концесії, зниження або повне звільнення інвестора від імпорتنих мит на устаткування, що ввозиться.

Для етапу розробки характерні також екологічні ризики, пов'язані з можливістю заподіяння серйозного збитку навколишньому середовищу і подальшими витратами на його ліквідацію і компенсацію. У світовій практиці використовується страхування відповідальності за спричинення шкоди і відшкодування інвестору витрат на страхування при розділі продукції. В Україні практика страхування екологічної відповідальності поки що ще не отримала широкого застосування через нерозвиненість ринку страхування. В цілому для страхування ризиків при розробці шельфів може створюватися транснаціональний пул страхових компаній, які зможуть забезпечити страхове відшкодування високовитратних шельфових проектів.

Кожна країна створює свої умови, зважаючи на специфіку освоєння шельфу. Наприклад, в Бразилії, де найнижчий у світі коефіцієнт комерційного успіху, основну частину геологічних ризиків при освоєнні шельфу бере на себе державна компанія Petrobras - вона проводить геологічне вивчення за рахунок держави і надає геологічну інформацію інвесторам, що діють на підставі угод підряду.

У Китаї як суб'єкт державного регулювання процесу освоєння шельфу виступає «Китайська національна нафтогазова компанія» (CNOGC), що бере участь в кожному проекті, а також проводить ГРП і розробку родовищ власними силами.

В Норвегії у 1972 році для здійснення державою адміністративного управління був створений Норвезький нафтовий директорат (ННД), а з метою здійснення комерційної діяльності на шельфі на користь держави - компанія Statoil. ННД і зараз є ключовим органом держави з питань освоєння шельфу. Компанія Statoil є основним надрокористувачем країни, держава до 2001 року володіла всіма 100% акцій, потім почалася поступова приватизація, і на сьогоднішній момент державі в особі Міністерства нафти і енергетики Норвегії належить 70,9%. У другій по значущості норвезькій нафтогазовій компанії Norsk Hydro держава в особі Міністерства промисловості і торгівлі володіє пакетом акцій у розмірі 43,8%.

Таким чином, участь держави в процесі освоєння шельфу підкоряється чіткій закономірності. На початковому етапі, коли шельф мало вивчений, відсутня транспортна інфраструктура і технології, держава створює спеціалізовану національну компанію. Ця компанія бере участь у всіх етапах підготовки і реалізації проектів. Згодом, по мірі розвитку видобутку,

держкомпанія поступово втрачає частину своїх повноважень і приватизується. Такою компанією в Україні є ДАТ „Чорноморнафтогаз”.

*Визначення основних політичних, економічних та зовнішніх важелів впливу.* З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин в Україні не створено достатніх умов для того, щоб іноземні компанії та інші інвестори, які мають технології та досвід розробки глибоководних родовищ вуглеводів, вклали свої кошти у реалізацію наших інвестиційних проектів. Причин декілька:

1. Держава регулює ціни на газ практично по всім соціальним категоріям споживачів. Згідно постанови Кабінету Міністрів України весь природний газ, що видобувається на території України, реалізовується виключно населенню та бюджетним закладам. ДАТ "Чорноморнафтогаз" дозволено продавати по вільним цінам приблизно 30% природного газу, що дозволяє мати хоч і не значні, але власні інвестиційні ресурси, які в основному спрямовуються на геологорозвідувальні роботи.

2. Проблема неплатежів ДАТ "Чорноморнафтогазу". Основні боржники - ВАТ "Кримгаз", АП "Кримтеплокомуненерго". Ці підприємства не мають реальних джерел не тільки для погашення заборгованості, але й для оплати поточних платежів. Якщо зробити економічну оцінку суми боргу, то це дорівнює півторарічним обсягам видобутку природного газу. Ці кошти можна було б направити на розвиток підприємства: придбання нової техніки, обладнання, просто інвестування проектів.

3. Проблема із залученням зовнішніх інвестицій визвана слабким законодавчим забезпеченням інвестиційної діяльності. Закон "Про угоди про розподіл продукції", прийнятий більш ніж три роки тому, практично не працює. Морські родовища вуглеводів поки не потрапили у перелік об'єктів корисних копалин, які можуть надаватися у користування на умовах, визначених угодою про розподіл продукції.

Наприклад, у Лівії або Азербайджані, де нафтогазовий комплекс - основа економіки країн, усі матеріали щодо розподілу продукції з іноземним інвестором готують і підписують державні компанії. При цьому враховується питома вага держави при розподілі продукції у вигляді витрат, які були здійснені, наприклад, на геологорозвідувальні роботи, тобто оцінюються як матеріальні, так і нематеріальні активи, витрати, які понесла держава, і на ці витрати держава отримує доход, як свою частку.

4. Недосконалий механізм видачі та отримання ліцензій на геологорозвідку та розробку родовищ. З одного боку, інвесторів відлякує порядок отримання ліцензій - спочатку на геологорозвідку, потім, без усяких переваг, на рівних умовах з усіма іншими претендентами - на розробку родовища (існує ризик інвестора вкласти гроші в геологорозвідку, але не отримати родовище у розробку). Ліцензії частіше видаються уявному інвестору, без достатньої оцінки його технічних, технологічних і фінансових можливостей. Мають місце непоодинокі випадки, коли ліцензія стає власністю інвестора, який сам не має ані досвіду роботи, ані коштів на освоєння родовища.



5. Стримує процес залучення інвесторів, перш за все іноземних, і відсутність делімітації кордонів в Чорному та Азовському морях. Не можливо чітко визначити сектор, що належить Україні, а це значить - і перспективні регіони робіт, готувати по них інвестиційні проекти і шукати під їх реалізацію інвесторів.

### ***Висновки та пропозиції:***

Необхідно:

- внести поправки до Закону України "Про угоди про розподіл продукції", визначивши тим самим, що глибинна частина Чорного моря розроблюється виключно на умовах угод про розподіл продукції;
- цим же законом передбачити, що суб'єктам господарської діяльності, які здійснюють освоєння і розробку морських родовищ, державою надаються повноваження виступати другою стороною при укладанні угод про розподіл продукції;
- внести поправки до діючого Закону "Про угоди про розподіл продукції"; підготувати і новий закон, в якому передбачити норми, які регулювали б умови укладання угод про розподіл вуглеводних ресурсів із морських родовищ;
- на державному рівні необхідно приймати рішення по ціновій політиці у нафтогазовому комплексі. Ціна на газ для населення стала вже не економічною, а політичною категорією;
- якщо держава зацікавлена у прискореному освоєнні вуглеводних ресурсів морів, необхідно або вносити поправки в існуючу державну програму, або на дуже серйозному рівні розробити і прийняти збалансовану згідно всіх параметрів нову програму.

### ***Пропозиції щодо вирішення проблеми:***

*Альтернатива 1. Освоєння нових родовищ нафти і газу на континентальному шельфі Азовського та Чорного морів.*

Видобуток вимагає масштабних капітальних вкладень, розвитку трубопровідного транспорту, будівництва терміналів. В усьому світі це не робиться за рахунок коштів самих підприємств - такі масштабні проекти реалізуються за рахунок залучення ресурсів - зовнішніх інвестицій, кредитів банків, облігацій та ряду інших. В Україні відповідний фінансовий механізм поки ще не створений. Для цих цілей необхідно створити прозорі, конкурентні правила залучення інвесторів.

Для забезпечення державних інтересів в світовій практиці часто використовується участь у складі консорціуму інвесторів державної компанії з часткою участі, що забезпечує можливість впливати на ухвалення проектних рішень. Крім того, державна компанія набуватиме необхідного досвіду роботи на континентальному шельфі.

В цілях збільшення притоку інвестицій необхідно удосконалити систему оподаткування робіт на шельфі і створити диференційований підхід до родовищ з різними стартовими умовами освоєння і які перебувають на різних

стадії розробки. Необхідно враховувати очікувану продуктивність родовища, якість корисних копалини. Значним внеском у збільшення інвестиційної привабливості ділянок надр шельфу може слугувати врегулювання на міждержавному рівні питань приналежності ділянок надр, створення легітимного міжнародно-правового режиму використання спірних ділянок шельфу.

Для цього необхідно:

1. Розробити пропозиції щодо зміни нормативно-правової бази в цілях заохочення інвестицій в розвиток нових нафто- і газодобувних регіонів на шельфі, включаючи відновлення інвестиційних пільг по податку на прибуток, встановлення рівноважних цін на газ, гнучку митну політику.

2. Розробити і прийняти комплекс заходів по забезпеченню екологічної безпеки видів діяльності, пов'язаних з розвідкою, видобутком і транспортуванням вуглеводнів, що видобуваються на шельфі.

3. Підвищити ефективність системи моніторингу стану природного середовища з метою прогнозування і запобігання її несприятливим змінам, природним і техногенним катастрофам.

4. Передбачити фінансування і організацію робіт по реконструкції і модернізації портів.

5. Продовжити розробку програми створення високотехнологічних установок, машин і устаткування для морського видобутку нафти, газу і освоєння вуглеводневих родовищ на континентальному шельфі.

6. В рамках регіональної політики передбачити комплекс заходів по соціально-економічному розвитку приморських регіонів і в першу чергу с.м.т. Чорноморського в Криму.

#### *Альтернатива 1. Видобуток нафти та газу за межами України, в тому числі і на шельфі*

Треба зробити відповідну оцінку ефективності вкладання коштів у розробку шельфових родовищ в Україні та за її межами, включити витрати на її транспортування або замінні закупки. Підписані міждержавні угоди про освоєння нафтогазових родовищ Російської Федерації, Казахстану і Єгипту. Сьогодні для бурових робіт у Казахстані, Росії, Лівії, Єгипті Україна не має ані коштів, ані сучасного бурового обладнання, ані відповідного персоналу. При цьому треба зважати на той факт, що на концесії можуть віддаватися не кращі, з високою рентою, а гірші за якістю родовища. Голова Комітету Держдуми РФ з питань енергетики, транспорту та зв'язку В. Язов писав нещодавно: «Ми можемо віддати Україні лише родовища із запасами до 10 млрд. м<sup>3</sup> газу, якими ми не готові займатися самі». І це за умов, що наша нафтова і газова промисловість відстала від рівня західних компаній на півстоліття, власні наукові дослідження не фінансуються, а запозичення доводиться робити шляхом придбання готової техніки та технологій.

#### *Альтернатива 2. Подальше впровадження політики енергозбереження*

Для України енергозбереження, точніше енергозаощадження треба зробити пріоритетом. Належний рівень економії ресурсів неможливий без участі держав в реалізації загальнодержавних програм, розроблених Кабінетом Міністрів та підтриманих Верховною Радою. У зміст цих програм треба включити і досвід Польщі та інших країн ЄС. Крім цього, треба спростити митне оформлення імпорту сучасного технологічного обладнання для комунальних та промислових підприємств.

За підсумками 9 місяців 2007 року енергоємність ВВП в Україні склала 0,8 кг умовного палива на 1 дол. Цей показник є найвищим серед країн Європи. Зокрема в Польщі енергоємність ВВП складає 0,34 кг у.п./дол., Угорщині – 0,30, Німеччині – 0,26, Великобританії – 0,23; Росії – 0,7.

Для зменшення рівня енергоємності ВВП необхідно розробити та прийняти Концепцію державної політики у сфері енергоефективності, а також нову Державну програму з енергоефективності.

## **ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ ПРИДУНАЙСЬКОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО МОСТУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ЧОРНОМОР'Я**

*(аналітичний матеріал)*

**Володимир ШЕВЧЕНКО**

Одна з тенденцій розвитку сучасної світової економіки полягає в тому, що енергія стає все більш дефіцитним та дорогим товаром, здатним кардинально змінювати ситуацію не тільки на регіональному, але й на міждержавному рівні. Усвідомлюючи це, провідні держави світу намагаються проводити таку економічну політику, яка б якомога повніше захищала їх від можливих енергетичних ризиків.

Україна є однією із найбільш енергозалежних держав. Так, рівень імпорту газу складає 75% від національних потреб. Високий рівень енергоспоживання зумовлений не стільки значними масштабами промислового виробництва, скільки низькими технологіями. Для порівняння можна привести Німеччину, де на одиницю продукції витрачається електроенергії в два рази менше ніж у нас. Такий стан речей має вкрай негативний вплив на динаміку зростання ВВП. Зважаючи на постійне зростання цін на енергоресурси, держава повинна бути готовою протистояти тяжким наслідкам енергетичних негараздів. Очевидно, щоб не допустити цього, українська влада та український бізнес мають здійснити такі зважені і послідовні кроки, які б дали змогу покращувати ситуацію в енергетичному секторі.

Особливого значення в цьому контексті набуває Південь України – суттєва складова Чорноморського регіону, який в силу свого геостратегічного положення та ресурсного потенціалу з 90-років минулого століття стає ареною боротьби між США, Європейським Союзом та Росією за розбудову нової моделі геополітичних відносин з причорноморськими державами. Від того, в якому напрямку розвиватимуться тут економічні, етнічні та суспільно-

політичні процеси в значній мірі залежить майбутнє Європи і світу в цілому. Завдання створених тут в останнє десятиліття Європейським Союзом міжнародних організацій полягає в тому, щоб стати впливовими факторами світової та регіональної безпеки, сприяти формуванню демократичних засад суспільних відносин, розвитку економіки, підвищенню соціальних стандартів життя.

В підписаній Україною Декларації Міністрів енергетики країн ОЧЕС особливий наголос зроблено на тому, що надійність доступу до джерел енергії, набуває актуального характеру як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, оскільки безпосередньо впливає на рівень життя світового співтовариства, включаючи і регіон ОЧЕС. Тому створення енергетичних систем, які могли б надійно забезпечувати потреби економіки і населення за економічно обґрунтованими цінами, підтримувати соціально-економічну стабільність як на регіональному, так і на світовому ринках, а також забезпечувати екологічну безпеку, є одним із пріоритетних завдань. В документі відмічено, що диверсифікація джерел енергопостачання та маршрутів їх транспортування із врахуванням взаємних економічних інтересів дозволить знизити ризики, пов'язані із забезпеченням енергетичної безпеки.

Країни-учасниці ГУАМ також враховуючи наявні реалії, розглядають питання енергетичної безпеки як першочергові. Одним із аспектів енергетичної політики ГУАМ має стати вирішення питання розв'язання сталого забезпечення регіону електроенергією.

Враховуючи складну ситуацію, яка склалась у Молдові і в Українському Придунав'ї у зв'язку із значним підвищенням тарифів на споживання електроенергії з Молдавської (Придністровської) ГРЕС, і неспроможністю населення сплачувати їх, українська сторона, запропонувала своїм партнерам в якості розв'язання проблеми *ідею формування Придунайського енергетичного мосту*, суть якої полягає в тому, що на території Одеської області будуються дві парогенераторні станції, які забезпечують електроенергією ні тільки Одеську область, але й надають енергетичні послуги Молдові та іншим країнам Західної Європи. Базовими елементами Придунайського енергетичного мосту мали стати дві газогенераторні станції в Ізмаїлі і Болграді та лінії електромереж.

Реалізація ідеї давала змогу вирішити цілий ряд проблем. По-перше, на рівні держави прискорилося започаткована ще в 1996 році і вкрай необхідна робота з виведення із депресивного стану Українського Придунав'я, де Саратський, Тарутинський, Татарбунарський, Харцизький, Кілійський, Ізмаїльський, Болградський та Ренійський райони Одеської області повністю залежать від постачань електроенергії з Молдавської ГРЕС, а Білгород-Дністровський, Роздільнянський та Велико-Михайлівський – частково. По-друге, надавався необхідний ресурс електроенергії для Молдови для її соціально-економічного розвитку. По-третє, створювались б передумови, за яких держава включалась в загальноєвропейський енергетичний простір на правах повноправного члена.

Окрім безпосередньо електроенергетичної складової відкривалась можливість співробітництва країн ГУАМ у таких основних сферах:

- ◆ розвиток регіональної мінерально-сировинної бази видобутку вуглеводнів на території Саратського, Татарбунарського, Болградського, Арцизького, Ізмаїльського, Ренійського районів Одеської області та на шельфі Чорного моря де, відповідно до геологічних прогнозів науковців, українські нафтогазові запаси складають більше 200 млн. тонн. Можливість отримання ресурсів підтверджується особливостями геологічних структур територій Ренійського, Ізмаїльського, Кілійського, Тарутинського, Арцизького та Білгород-Дністровського районів, а також видобутком нафти в районі м. Галац (Румунія);

- ◆ розвиток Кілійського та Ізмаїльського морегосподарського та транспортно-торгівельного комплексів;

- ◆ вдосконалення та оптимізація регіональної структури електромереж для експорту електроенергії.

Участь країн-членів ГУАМ в реалізація проекту могла б сприяти:

- ◆ стабільному отриманню енергоресурсів Молдовою;
- ◆ створенню формату економічного співробітництва Азербайджану, України, Грузії та Молдови в рамках майбутніх перспективних економічних проектів даної організації, а також її співробітництва з ЄС.

- ◆ підвищенню енергетичної безпеки кожної із країн;
- ◆ створенню додаткових можливостей розвитку Балто-Чорноморського альянсу, реалізації масштабних інтеграційних процесів по лінії Європа-Кавказ-Центральна Азія.

Ідея попередньо була підтримана на зустрічі Секретарів Рад безпеки країн-членів ГУАМ, яка відбулася перед саммітом ГУАМ у Кишиневі. За дорученням Президента України В. Ющенко при Кабінеті міністрів України було створено Робочу групу, яка розробила та внесла на розгляд Уряду України пакет документів (аналітичний висновок, проекти Концепції та плану заходів з практичної реалізації проекту у форматі Міждержавної програми). Однак, як показав час, конкретне наповнення проекту ПЕМ вкрай незначне, що дає підстави сумніватись в реалізації даного проекту.

Головних причин такого стану на наш погляд є декілька:

По-перше, українська сторона не має єдиної точки зору щодо стратегії побудови нових енергогенеруючих станцій в рамках енергомосту та його використання для експорту електроенергії в інші країни Центральної та Південної Європи.

Нині на Півдні України розміщена крупна енергогенеруюча система, представлена Південноукраїнською атомною електростанцією потужністю 3 тис. Мвт., Олександрівською ГЕС 10.5 Мвт. і двома блоками Ташлицької ГАЕС 3.02 Мвт). Робота Південноукраїнського енергетичного комплексу може бути орієнтована не тільки на внутрішнє забезпечення, але й на експорт електроенергії до Центральної Європи; інтеграцію української енергосистеми

до європейської (USTE). Саме в такому контексті розглядається проект поновлення ЛЕП-700 «Південноукраїнська АЕС- Ісакча».

Окрім того, в Придністровській Молдавській Республіці розташована одна із найбільших електростанцій такого типу у Східній Європі «Молдавська ГРЕС», яка є серйозним конкурентом на європейському енергетичному ринку. Загальна потужність її 12 енергоблоків складає 22.68 МВт. Максимальні потреби всієї енергосистеми складає 11- 12 МВт. Це означає, що ГРЕС в змозі експортувати більше 50% виробленої електроенергії. Робота станції в режимі повної потужності може давати її власникам щорічно до 2 млрд. доларів прибутку. В грудні 2003 року Молдавська ГРЕС перейшла у власність російсько-бельгійської компанії Saint Gidon Invest за 29 млн. доларів. У 2005 році ЗАО « Молдавська ГРЕС» ввійшло до складу групи «Інтер РАО ЄЕС». Загальна вартість угоди з придбання російською компанією Молдавської ГРЕС склала 85 млн. доларів. Компанія Nordic Oy (Фінляндія), що входить в групу компаній РАО ЄЕС Росії придбала 51% акцій Молдавської ГРЕС за 50 млн. доларів. Пізніше Nordic Oy купила 100% пакет акцій Молдавської ГРЕС за 35 млн. доларів. Восени 2007 року російське ЗАО «Інтер РАО ЕЭС» продало 49% своїх акцій «Молдавської ГРЕС» українському бізнесмену Д. Фірташу. Нині 11 енергоблоків не завантажені, оскільки назначені ціни неприйнятні для споживачів в Молдові і ті закупають електроенергію в Україні. Вірогідно, що російські бізнесмени, продавши частину акцій Д. Фірташу, використовують нову ситуацію для того, щоб потіснити українські електрогенеруючі компанії не тільки з енергоринку Молдови, але і з тих країн Центральної Європи, які імпортують українську електроенергію.

В умовах жорсткої конкуренції побудова нових потужностей може бути доцільною лише за умови, що такі станції будуть технологічно конкурентоздатними на тривалу перспективу, матимуть надійне забезпечення паливом та постійних споживачів.

На відсутність єдиного бачення у владних структурах України на енергетичну та регіональну політику щодо Придунайського енергетичного мосту впливає також ціла низка специфічних обставин таких як: суперечливість проекту, яка зокрема проявляє себе у намірі будувати в одному енергорайоні дві парогазових електростанції (Ізмаїльську та Болградську); низький рівень підготовленості розрахунків економічної доцільності проекту; відсутність чіткого плану реалізації та послідовності в його виконанні; відсутність достатніх обсягів коштів, неефективне їх використання, що роздуває бюджет до непомірних розмірів; безвідповідальність ініціаторів проекту у випадку його необґрунтованості або незавершеності реалізації.

По-друге, азербайджанська сторона як можливе джерело вуглеводнів для парогазових станцій, та кредитування будівництва в ідеї Придунайського енергетичного мосту не побачила того, що могло б скласти достатню мотивацію її участі в проекті фінансовими і паливними ресурсами. Реальних пропозицій співпраці, які б зацікавили азербайджанську сторону, Україна не надала партнеру. А такі пропозиції могли мати місце. Йдеться про залучення партнера до привабливих сторін роботи українських портів Рені та Ізмаїл. Тож,

Азербайджан бачить більш реалістичною свою співпрацю в рамках проекту нафтотерміналу “Джурджулешти”, оскільки вона є послідовною, прогнозованою і такою, яка дає практичні результати.

По-третє, непевно почуває себе Молдова в контексті російських санкцій щодо двосторонніх торгових відносин з одного боку, і рішення українського уряду підняти з 2009 року ціни на споживану молдавською стороною українську електроенергію - з іншого. Очевидно, що зростання цін на російський газ буде в значній мірі впливати на цінову політику і в сфері тарифів на електроенергію.

Таким чином, з одного боку вимальовується перспектива провалу проекту саме як проекту ГУАМ, і як наслідок ще однієї поразки України в енергетичній сфері, з іншого - необхідність пошуку шляхів і способів реалізації ідеї енергетичного мосту.

Вірогідно, що такі шляхи необхідно шукати, спираючись на світовий та національний досвід, набутий в сфері енергетики. Сьогодні світова електроенергетика розвивається, спираючись на дві концепції: концепцію формування єдиної транснаціональної системи на основі потужних енергетичних компаній та концепцію розвитку малих генеруючих потужностей місцевого значення. В основі функціонування першої концепції лежать стабільні паливні ресурси і сучасні технології, в основі другої – новітні технології та енергозбереження.

Виходячи із того, що Україна має багаті родовища урану, вона в енергетичній політиці повинна орієнтуватись на розвиток атомної енергетики, яка в світі визнається найбільш перспективною. Як зазначалось вище нині на Півдні України функціонує потужний комплекс станцій у складі Південноукраїнської атомної електростанції, Олександрівської ГЕС, двох блоків Ташлицької ГАЕС. Цей комплекс може бути включеним в якості джерела енергомосту як для забезпечення потреб Придунав'я так і для включення його до загальноєвропейської енергетичної системи Union for the Co-ordination of Transmission of Electricity (UCTE). Цим кроком посиляться загальна енергетична безпека України, та реалізується можливість отримувати значні прибутки за рахунок експорту.

Разом з тим, слід визнати, що атомні електростанції можуть достойно конкурувати з іншими, не поступаючись показниками ефективності, за наявності компенсуючих потужностей, які б нівелювали пікові та мінімальні навантаження в мережах, що потребує певних технічних рішень та організаційно-фінансових заходів щодо узгодження параметрів, підвищення якості енергопослуг та цінової політики. Проте розвиток кон'юнктури на європейському ринку буде досить сприятливим для того, щоб піти на такий крок.

Українські енергетики на прикладі роботи Бурштинського енергетичного острова мають необхідний позитивний досвід співпраці в рамках UCTE, який може бути використаний на підготовчому етапі та в процесі експлуатації АЕС в новому режимі. Включення Бурштинської та Добротворської ТЕС на паралельну роботу з UCTE дозволило у 2006 році збільшити експорт

електроенергії до 8.4 квт. годин на рік, що у 3,5 рази більше, ніж експортувалось у 2000 році.

Щодо вирішення проблеми енергозабезпечення Українського Придунав'я, то тут є ще ряд прийнятних підходів. Один з них полягає в тому, щоб поєднати видобуток вуглеводнів у зазначених вище районах Одеської області і будівництво на цій паливній базі електрогенеруючих потужностей місцевого значення. Проблема може бути вирішена шляхом створення консорціуму із залученням провідних західних фірм та відповідним нормативно-правовим забезпеченням угоди. Інший варіант може скласти відповідна угода між Україною та Азербайджаном про будівництво та спільну експлуатацію парогазогенераторної станції із забезпеченням її вуглеводнями Азербайджану. Ще один варіант вирішення проблеми забезпечення Українського Придунав'я електроенергією полягає у тому, щоб розвивати в регіоні систему генеруючих потужностей на основі системи генерації, які базуються на використанні сонячної енергії.

### **Висновки та рекомендації:**

1. Ідея Придунайського енергетичного мосту, як засобу розв'язання проблем забезпечення електроенергією Українського Придунав'я та інтеграції України в загальноєвропейську енергетичну систему, є продуктивною і перспективною. Її реалізація дасть змогу державі отримувати сталі прибутки, частина яких може бути ефективно використана для технічного оновлення основних фондів та побудови нових потужностей в сфері електроенергетики.

2. Ідея Придунайського енергетичного мосту не може бути ефективно реалізована у первісному варіанті, оскільки в Одеській області немає відповідних енергетичних потужностей і немає відповідної державної волі створювати такі потужності.

3. Реальним варіантом енергетичного мосту, задіяного на Придунав'я і Західну Європу, може стати Південноукраїнський енергетичний комплекс з включенням його в загальноєвропейську енергетичну систему (УСТЕ). Важливою технічною передумовою проекту є завершення будівництва Ташлицької ГАЕС, яке всіляко стримується антидержавними силами під приводом екологічної безпеки.

4. Українське Придунав'я - складна в етнічному та соціально-економічному відношенні частина Одеської області. Маючи вигідне географічне положення в зоні дії 7-го міжнародного транспортного коридору, вона через дію ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів перетворюється в депресивний регіон, який потерпає від несприятливої екологічної ситуації, нестачі питної води та електроенергії, застарілої технічної бази. Забезпечення електроенергією цього регіону дасть можливість вдихнути життя у цілий ряд виробництв, поновити динамічний розвиток регіону, покращити соціальну ситуацію.

5. Залучення до такого будівництва партнерів по ГУАМ, зокрема Азербайджану, потребує курсу на пошук взаємовигідних умов співпраці, відкритості стосунків, послідовного і беззаперечного виконання прийнятих



зобов'язань. Кращою формою співпраці в даному проекті могла б стати міждержавна корпорація з чітким визначенням її статуту, порядку формування та використання фінансових ресурсів, сфер відповідальності, порядку функціонування. Така корпорація з часом могла б стати одним із найпотужніших регіональних економічних гравців.

6. Існує настійна необхідність переосмислити регіональну політику на Півдні України в контексті комплексного підходу до вирішення екологічних та соціально-економічних проблем. Комплексний підхід в даній ситуації означає, що регіон слід розглядати в єдності енергетичної політики, політики розвитку дунайських портів Ізмаїл і Рені, розбудови Глибоководного Судового Ходу через гирло Бистре та транспортної інфраструктури. Поєднання цих складових дасть змогу отримати значний економічний та соціально-політичний ефект, посилить інтеграційні процеси з ЄС.

7. Надзвичайно важливим аспектом енергетичної безпеки регіону і України в цілому є інтенсифікація видобутку нафти на Чорноморському шельфі. Зволікання в цьому питанні в контексті настроїв в російських владних структурах може мати для України вкрай негативні наслідки. Для реалізації цієї роботи необхідна тісна координація з Європейською Комісією та створення спільної Консультативної Ради, яка могла бути дорадчим органом в реалізації наступних завдань:

- сприяння зміцненню енергетичної безпеки і економічного потенціалу держав шляхом використання їхніх транзитних можливостей;
- створення передумов для гарантованого транспортування енергоносіїв на європейський ринок;
- вироблення спільних підходів країн ГУАМ і ЄС щодо реалізації транспортних та енергетичних проектів;
- сприяння залученню інвестицій з країн ЄС для реалізації енергетичних і транспортних проектів, модернізації національних паливно-енергетичних комплексів країн ГУАМ;
- підготовка міждержавних програм, спрямованих на реалізацію спільних проектів в енергетичній сфері.

## **ГАЗОПРОВІД «НАБУККО»: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ**

*(аналітичний матеріал)*

**Юрій МЕЛЬНИК**

Сучасна ситуація в Європі та в цілому у світі в сфері енергетики і енергобезпеки характеризується як напружена. Відносини між постачальниками, транзитерами і споживачами ускладнюються, що відбивається на політичній ситуації. У перспективі залежність європейських країн в імпорті енергоресурсів буде зростати, що висуває на порядок денний питання диверсифікації джерел та маршрутів постачання енергетичних ресурсів, пошук союзників та надійних партнерів.

Суттєву роль у постачанні енергоносіїв до Європи відіграє саме Україна, яка забезпечує транспортування газу в обсязі майже 80%, причому до недавнього часу цей показник становив 90% і може мати тенденцію до зниження. Для цього певні впливові гравці, як наприклад Голова комітету акціонерів компанії „Nord Stream AG”, колишній канцлер ФРН Г. Шрьодер, пропонують суттєво знизити обсяги транзиту газу через Україну шляхом реалізації відповідних проектів.

Росія і ЄС ведуть пошуки нових шляхів для доставки енергоресурсів. ЄС здійснює це для диверсифікації джерел та маршрутів, щоб зменшити залежність від одного (російського) джерела, а РФ - для виключення транзитних країн або мінімізації їх участі у процесі постачання енергоресурсів, що сприятиме збільшенню прибутків для Росії та здійсненню політичного та економічного тиску на країни - транзитери.

Останнім часом створення нових маршрутів набуває все більшої динаміки, зокрема через оголошення та втілення нових проектів. Практично усі вони так чи інакше передбачають обхід України з Півночі або з Півдня, що загрожує Україні втратою статусу основної з'єднувальної ланки між енергоресурсами Сходу та споживачами Заходу.

Ще однією передумовою та суттєвим чинником посилення напруженості у газовій сфері стане те, що у **найближчий час Україна та країни ЄС стають прямими конкурентами у боротьбі за енергоресурси з Росії та Каспію**. Фактично, може створитися дефіцит газу на Заході (у тому числі штучний) шляхом реального або фіктивного спрямування певних обсягів російського газу на Схід. Китай, який невпинно нарощує обсяги енергоспоживання, теж претендує на певні обсяги енергоресурсів. Пріоритет у будь-якому разі буде віддано ЄС - найбільш платоспроможному ринку, в тому числі у порівнянні з Китаєм. Проте Росії це дає змоги маніпулювати напрямками постачання енергоносіїв в намаганні отримати політичні дивіденди.

**Метою дослідження** є вивчення особливостей і характеристик проекту газопроводу „Набукко”, прогнозування розвитку ситуації навколо нього, можливостей та формату участі України у його реалізації.

**Актуальність питання** визначається необхідністю посилення енергетичної безпеки України, активного співробітництва з ЄС, розробка спільної з партнерами по ГУАМ та СДВ енергетичної політики, зменшення залежності від монополії Росії у забезпеченні енергоресурсами, **пошуку альтернативних варіантів та маршрутів постачання енергоресурсів, одним з яких може стати газопровід „Набукко”**.

На даний час умовно існують (або тільки формуються) **4 магістральні маршрути транспортування газу з Росії до європейських країн:**

- **північний - „Nord Stream”** (Росія – Німеччина), проект на стадії реалізації, основна частина його має пройти дном Балтійського моря, проектна потужність першої черги - 27,5 млрд. м<sup>3</sup>, реалізація другої черги збільшує потужність у 2 рази (за умови реалізації цього проекту, особливо його морської ділянки). Ще один газопровід (потужність 20 млрд. м<sup>3</sup>) північного напрямку спрямований з Росії лише на Фінляндію;

- **через Білорусь та Польщу**, газопровід „Ямал – Європа”, потужність майже 30 млрд. м<sup>3</sup> з можливістю подальшого нарощування (проект „Ямал-2”);

- **через Україну**, об’єктивно найбільш економічно доцільний та найбільш потужний маршрут із суттєвим потенціалом розвитку, з достатнім технічним рівнем обслуговування та безпеки на відміну від інших маршрутів (через море, гірську місцевість або політично нестабільні території);

- **південний - до Туреччини**, „Blue Stream” (Блакитний потік), потужністю 16 млрд. м<sup>3</sup>. Поки що даний маршрут не виконує транзитних функцій, проте, за умови розширення потужності цього маршруту до 24 млрд. м<sup>3</sup> та продовження безпосередньо до країн Південної Європи (проект „Blue Stream - 2” або Південно-Європейський газопровід), цей маршрут стане виконувати необхідні функції.

Російська Федерація є з основним постачальником газу до Європи: 25-27% загального обсягу споживання або приблизно 65% імпорту. Очікується, що у перспективі попит на газ у Європі буде зростати за різними оцінками на 2% - 3,5% щорічно. Виникає проблема задоволення цього попиту та можливого дефіциту газу, що зумовлює пошук різних варіантів розв’язання цих проблем. Суттєвим чинником, що впливає на ситуацію є поведінка Росії у питанні постачання енергоресурсів. При цьому на ситуацію також впливатиме ймовірний дефіцит газу у паливно-енергетичному балансі самої Росії.

Російська Федерація монополює володіє транзитним маршрутом постачання газу з Центральної Азії, що обумовлює залежність країн цього регіону від неї. Травневі візити В. Путіна у 2007 році до Казахстану і Туркменістану закріпили цей статус, що вилилося у декларацію про будівництво Прикаспійського газопроводу. Проте зазначені країни також зацікавлені у диверсифікації шляхів постачання газу, що підштовхує їхнє керівництво до певного діалогу з ЄС та США, іншими потенційними споживачами енергоресурсів. В той же час прямого маршруту зі східного узбережжя Каспію на захід в обхід Росії поки що не існує. Одним з проектів, спрямованих на це, є Транскаспійський газопровід, який лобіюють США та країни ЄС.

Враховуючи енергетичну експансію Росії, ЄС планує посилити свою енергетичну безпеку шляхом диверсифікації джерел (з Каспійського регіону та Близького Сходу) та нових маршрутів енергопостачання. Одним з проектів, що проходить південним маршрутом через Туреччину до Центральної Європи є **газопровід „Набукко”** (рис. 1 і 2). Особливістю його є те, що він має пройти відносно недалеко від південно-західного кордону України через територію Румунії та Угорщини, що за певних обставин могло б сприяти підключенню до нього України.

На початку 2007 року Президент України, перебуваючи в Румунії і Прем’єр-міністр України під час візиту до Туреччини у розмові зі своїми колегами висловили зацікавленість України у реалізації цього проекту. Водночас й турецька сторона наголосила на тому, що Україна може взяти участь у реалізації „Набукко”. Більш того, з’явилася інформація, що Україна

може зайняти нішу замість Франції, враховуючи певне напруження у її відносинах з Туреччиною.

Україна цей проект може розглядати з двох сторін:

- як **конкурентний щодо її маршрутів**, тому що він спрямований на перерозподіл ресурсів газу, що могли б транспортуватися Україною;
- як варіант диверсифікації маршрутів, (а за певних умов і джерел енергопостачання для самої України) за умови підключення до газопроводу.

### **Характеристика проекту газопроводу „Набукко”**

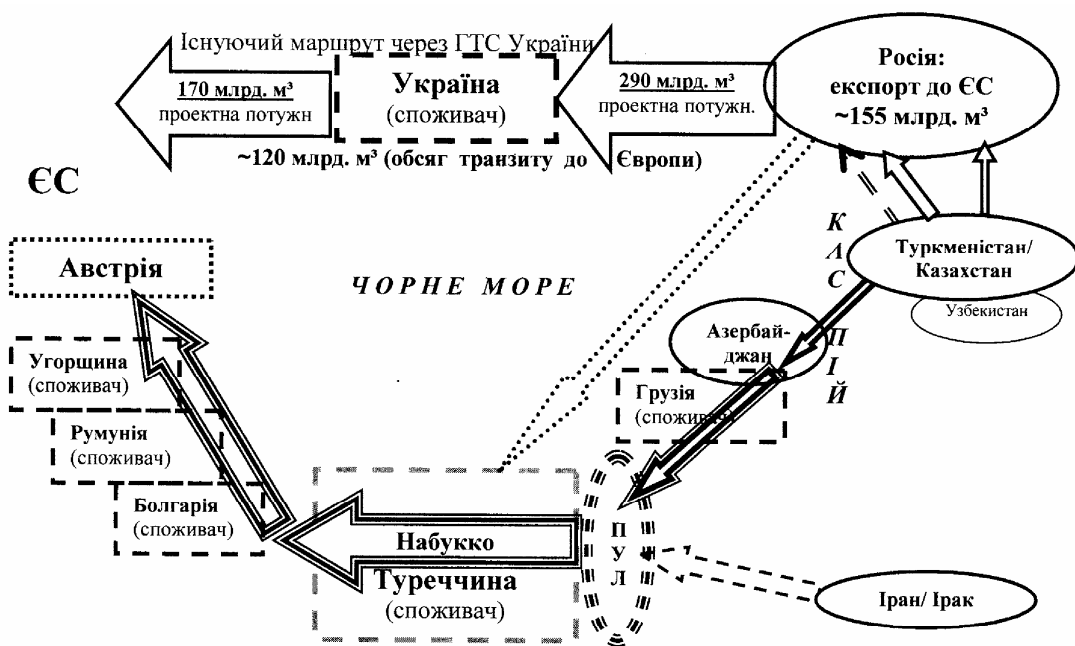
**Основною метою означеного проекту** є створення маршруту постачання газу з країн Центральної Азії, Закавказзя та Близького Сходу до країн ЄС в контексті політики диверсифікації джерел та маршрутів енергопостачання, яка визначена Європейською енергетичною стратегією («Зелена книга»). Одним з основних транзитерів, територією якого проходить значна частина газопроводу, виступає Туреччина, яка планує сконцентрувати на своїй території низку газопроводів з різних регіонів і підключити їх до „Набукко” (рис.1). Фактично цей газопровід є однією з ланок енергетичного маршруту між ресурсами Каспію (Близького Сходу) та споживачами Заходу.

Туреччина суттєво зацікавлена у спрямуванні через свою територію основних енергомаршрутів південного напрямку, що певним чином їй вдається. Приклади газопроводів „Блакитний потік”, „Баку – Тбілісі – Ерзурум”, нафтопроводу „Баку – Тбілісі – Джейхан” є більш ніж очевидними.

Проект створення маршруту доставки газу з Каспійського регіону фактично складається з трьох частин: самого „Набукко”, існуючого газопроводу „Баку – Тбілісі – Ерзурум” та Транскаспійського газопроводу дном Каспійського моря (рис.1). До „Набукко” також можуть бути під’єднані газопроводи з Близького Сходу для максимального використання його потенціалу.

Будівництвом та експлуатацією газопроводу буде займатися міжнародний консорціум на чолі з австрійською нафтогазовою компанією OMV Gas GmbH. Окрім неї, серед учасників проекту - компанія Botas (Туреччина), Bulgargaz (Болгарія), S.N.T.G.N. Transgaz S.A. (Румунія) та MOL Natural Gas Transmission Company Ltd (Угорщина). Проектна потужність газопроводу 31 млрд. м<sup>3</sup> на рік. Будівництво передбачають розпочати у 2008 році і завершити у 2011. Вартість проекту оцінюється у €4,6 млрд. (\$5,6 млрд.).

Сировинний ресурс для „Набукко” планується залучити з декількох джерел – країн Каспійського регіону та Близького Сходу. Не виключається участь і Росії, про що свідчить обговорення цього питання між російською, турецькою і австрійською сторонами. Відносно участі кожного із суб’єктів можна виділити різну ступінь ймовірності та обставин, що визначають їхню поведінку.



Умовні позначення:		
Суб'єкт	Газопроводи	Потужність
Постачальник	○ Набукко (проект)	⇒ 31 млрд. м³
Транзитер	⋯ Баку – Тбілісі – Ерзурум	⇒ до 30 млрд. м³
Споживач	⋯ Блакитний потік	⇒ 16 млрд. м³
	⋯ З Ірану або (та) Іраку	⇒ ?
	⇒ Транскаспійський (проект)	⇒ 30 млрд. м³
	⇒ Прикаспійський (проект)	⇒ 30 млрд. м³
	⇒ Існуючі	-

Рис.1. Загальна схема маршрутів транспортування газу з країн Каспійського регіону та Близького Сходу з підключенням до „Набукко”\*

\* Пропорції довжини ліній, масштабу об'єктів не збережені.

### Потенційні наповнювачі газопроводу за групами інтересів:

1. Азербайджан - на даний час не спроможний забезпечити достатніх обсягів газу, проте є однією з найбільш зацікавлених сторін.
2. Для Казахстану та Туркменістану існує технічна проблема постачання газу – немає прямого зв'язку з основною ниткою „Набукко”, сприяти чому може реалізація проекту Транскаспійського газопроводу.
3. Іран – володіє другими за обсягами запасами газу і може розглядатися як потенційний постачальник, але цьому заважає геополітична орієнтація керівництва країни і загострення протистояння із США та Ізраїлем. Слід зазначити, що у першочерговому варіанті проекту постачальником планувався саме Іран.
4. Ірак - внутрішньополітичні проблеми та окупація країни.
5. Росія - має свої конкурентні варіанти, хоча участь РФ у проекті є досить вірогідною: країна активно розвиває (або декларує) південний вектор транспортування енергоносіїв і цьому ніяк не заважає членство у НАТО певних

країн - транзитерів, що свідчить про застосування північно-східною сусідкою України подвійних стандартів, у тому числі відносно вибору маршрутів енергопостачання, які є не завжди економічно доцільними. Це є ознакою геополітичної спрямованості таких проектів і їх використання як важелів впливу.



Рис. 2. Картосхема маршруту газопроводу „Набукко”

Траса газопроводу має пройти через значну кількість транзитних країн – Грузію, Туреччину, Болгарію, Румунію, Угорщину, що за певних обставин може стати чинником неконкурентоспроможності маршруту, і негативно відіб’ється на стабільності постачання газу та його вартості. Суттєвою умовою зниження загальної вартості проекту і ефективності функціонування газопроводу є можливість використання та інтеграції „Набукко” в існуючу мережу газопроводів, що зумовлює проведення переговорів з їхніми власниками або операторами.

**Особливості та основні недоліки маршруту, які впливають на його конкурентоспроможність:**

- значна довжина – 3,3 тис. км і не факт, що вона буде остаточною, а це збільшує вартість самого проекту і транзиту газу;

- невисока, відносно потреб, проектна потужність (31 млрд. м<sup>3</sup>), з невизначеними перспективами нарощування потужності цього енергокоридору та значна кількість зацікавлених осіб, що ускладнює процес вироблення єдиної політики щодо функціонування газопроводу;

- тривалий термін окупності проекту, що впливає на вартість газу, економічну ефективність проекту та активність інвесторів щодо його реалізації;

- не сформований пул основних наповнювачів газопроводу;

- фактична відсутність газових магістралей від Туркменістану та Казахстану (як потенційних учасників проекту) до основної нитки газопроводу;

- велика кількість країн – транзитерів (мінімум 5), які одночасно виступають і в ролі споживачів;

- фізико-географічні умови території - гірська місцевість, що збільшує вартість проекту та вартість обслуговування, до того ж траса проходить через сейсмічно активну територію;

- газопровід розпочинається та на першій стадії проходить через найбільш складний у геополітичному та етно-конфесійному відношенні регіон, зокрема місця компактного проживання курдів тощо.

### **Зацікавлені сторони**

**ЄС.** В цілому Євросоюз висловив свою підтримку проекту. „Набукко” - один з пріоритетних проектів Євросоюзу, засади реалізації якого містяться у „Зеленій книзі”. З огляду на сучасні та прогнозовані обсяги споживання газу у Європі, **потужність газопроводу є незначною** – лише десята частина від очікуваного приросту споживання та **3-5% від загальних обсягів споживання**, що прогножуються на 2020-2030 роки. Тож за таких умов потужність газопроводу не здатна вплинути на ситуацію. В той же час сам маршрут сприятиме певній маневреності щодо постачання газу до Європи. Тобто проект виступатиме як інструмент зниження тимчасових перепадів у поведінці основних постачальників – своєрідний амортизатор енергетичних відносин між Європою та Росією.

**США** зацікавлені у створенні альтернативних маршрутів постачання енергоресурсів в обхід Росії, одним з цих проектів є Транскаспійський газопровід. В той же час конфлікт між США та Іраном не дозволяє останньому взяти участь у реалізації відповідних проектів, у тому числі й „Набукко”.

**Туреччина.** Анкара зацікавлена у скороченні залежності від постачання газу з одного джерела: у 2006 році частка Росії у імпорті природного газу збільшилася до 63,7%. Водночас Туреччина сама намагається стати впливовим гравцем на енергоринку Європи. Для неї „Набукко” стає таким важелем. Окрім цього, Туреччина разом з іншими суб'єктами розглядає альтернативні варіанти газопроводів, що посилює конкурентну боротьбу за маршрути та джерела енергоносіїв.

Однією з основних умов вдалої реалізації проекту є будівництво Транскаспійського газопроводу через Каспійське море і підключення його до „Баку – Тбілісі – Ерзурум”. У такому варіанті реалізації проекту зацікавлені **Азербайджан та Грузія**. Не позбавлені інтересу щодо створення такого маршруту і **Туркменістан з Казахстаном**, навіть з урахуванням їхніх особливих стосунків з Росією. Стримує велика вартість проекту Транскаспійського газопроводу, за різними оцінками до \$10 млрд. та неврегульованість ситуації щодо розмежування акваторії Каспійського моря.

**Росія** веде асиметричну енергетичну політику, використовуючи подвійні стандарти. Пред'являючи претензії Україні чи Білорусії щодо торгівлі російським газом, який отриманий шляхом надання транзитних послуг, наш північний сусід сам використовує таку схему для центральноазійського газу. При цьому Росія сама активно намагається розвинути південний маршрут постачання газу, який співпадає значною мірою з „Набукко”. Для цього їй потрібні додаткові ресурси для виконання своїх контрактних зобов'язань.

Профіцит маршрутів постачання енергоресурсів в свою чергу дозволяє маневрувати їхніми напрямками.

Москва намагається спровокувати конкуренцію між країнами - споживачами газу щодо привілейованих відносин з нею у енергетичному секторі. Яскравим прикладом цього є позиція ФРН, Італії, Франції, Угорщини. Таким чином, Росія намагається порушити єдність країн ЄС шляхом пропонування окремим з них спеціальних умов співробітництва. Подолати це можливо шляхом формування нових енергомаршрутів з інших держав в обхід території Росії і без її участі. Така політика дозволить демонополізувати ситуацію на енергетичному ринку, звільнити її від впливу домінуючих суб'єктів подібних „Газпрому”, знизити ризики щодо постачання енергоресурсів. У цьому контексті загострюється боротьба за ресурси центральноазійського газу. Росія має сильні позиції у відносинах з потенційними наповнювачами „Набукко” – Туркменістаном та Казахстаном. На даний час ці країни є залежними від Росії щодо транзиту газу на Захід. Москва фактично законтрактувала можливі обсяги для себе, тим самим покращуючи свій газовий баланс. Більш того паралельний з Енергетичним самітом у Кракові візит Президента РФ Путіна до країн Центральної Азії засвідчує міцність цих позицій і подальше домінування Росії. На жаль, поки що очевидних альтернатив для зазначених країн немає. Ні ЄС, ні партнери в особі країн ГУАМ та СДВ не спромоглися запропонувати реальні варіанти альтернативних маршрутів постачання ресурсів та можливості співробітництва в інших сегментах енергетичного сектору. Хоча країни - власники енергоресурсів мають бажання реалізовувати інвестиційні програми (будівництво НПЗ, створення роздрібних мереж торгівлі паливом) на території України, Польщі тощо, у чому їм треба сприяти і що стане додатковим поштовхом у створенні альтернативних маршрутів.

**Основний конкурент проекту** - російський „Блакитний потік” разом з декларованим „Блакитним потоком-2” (Південно-Європейський газопровід), який фактично проходить паралельно „Набукко”. До того ж, необхідно врахувати, що даний маршрут вже функціонує, хоч і не на повну потужність і є збитковим. Проте його продовження до Греції та Італії, а за певних умов відгалуження до Австрії та Угорщини, здатне звести нанівець зусилля щодо реалізації проекту „Набукко” та зміцнити позиції Росії на європейському енергоринку.

**Загрози для проекту:**

- відсутність достатніх обсягів ресурсів газу з Центральної Азії, у тому числі внаслідок їх перехоплення Росією. Одночасно РФ може скоординувати свої дії з Іраном, що теж заблокує отримання від нього газу для Європи;
- політична нестабільність у зоні проходження траси газопроводу;
- внутрішня суперечливість основних учасників. Перш за все, слід виділити Угорщину, яка на даний час виявила зацікавленість щодо участі у декількох паралельних – взаємно конкурентних проектах, зокрема у продовженні „Блакитного потоку” до Європи. Також, певним чином,



конкуренцію за ресурс газу може скласти, у разі його реалізації, проект „Nord Stream” через Балтійське море.

### **Україна та проект „Набукко”**

**Основна загроза для України** – зменшення її значення як країни, яка на даний час забезпечує абсолютну більшість (в межах 80%) газового транзиту до Європи зі Сходу. Фактично усі проекти, що розглядаються власниками енергоносіїв і споживачами, обходять Україну з Півночі або Півдня, у тому числі й „Набукко”. В той же час, у близькій перспективі Туреччина може стати трансконтинентальним центром розподілу енергоносіїв на маршруті Схід – Захід.

Об’єктивно, територія України є найкоротшим та найбільш сприятливим з технічної точки зору маршрутом транзиту енергоносіїв з розвиненою газотранспортною системою. Тобто маршрутом, що може та вже забезпечує найбільш оптимальний режим постачання, як за вартістю транзиту, так і рівнем обслуговування.

**Можливі варіанти підключення України до проекту** - збільшення потужності газопроводу хоча б у 2 рази, що створить додатковий ресурс саме для України. Припустимий варіант взаємозаліку, коли Україна сприяє реалізації та функціонуванню „Набукко”, газ розподіляється по маршруту згідно домовленостей, а Україна як учасник проекту отримує у відповідній пропорції газ з Росії за квотою когось з інших учасників (Румунії, Угорщини, Австрії). Така схема є взаємовигідною для усіх учасників.

### **Висновки**

1. Необхідно враховувати, що ЄС – найбільш платоспроможний ринок світу, який гарантує отримання найбільших прибутків. Заяви Росії про зміну напрямів постачання енергоносіїв виглядають дещо спекулятивно. Євросоюз має намір стримати подальшу експансію „Газпрому” на енергоринки його країн, у тому числі роздрібні.

2. „Набукко” є проектом з високим ступенем ризику, перш за все політичного. Його реалізація потребує злагодженості дій усіх учасників, у тому числі в рамках ЄС, для якого він є одним з напрямків зміцнення енергетичної безпеки. Хоча за своєю потужністю цей проект не здатний кардинально вплинути на енергетичний ринок Європи.

Даний газопровід – це скоріше геополітичний проект, а не економічний, враховуючи сукупність чинників, що обумовлюють його реалізацію. Даний маршрут можна розглядати як резервну потужність для маневрування у випадку перебоїв у постачанні з інших напрямків, свого роду страховий фонд європейських країн для зниження ризиків від впливу агресивної поведінки Росії.

3. Україні з економічних та технічних міркувань дуже складно буде розраховувати на ресурс газу з „Набукко”, враховуючи те, що увесь обсяг газу з нього буде розбиратися країнами – транзитерами та Австрією, яка претендує майже на половину його ресурсу. В той же час Україна має змогу взяти участь у

будівництві цього газопроводу, що у перспективі надасть певних преференцій у діалозі з країнами ЄС. На даному етапі Україні доцільно активізувати питання участі у будівництві газопроводу „Набукко” в якості підрядника, що стане додатковими аргументами щодо можливого отримання з нього газу в перспективі.

За певних обставин „Набукко” є конкурентом українським газопроводам, але його потужність не співставна з українською ГТС, тому Україна збереже свою роль у забезпеченні транзиту газу, проте ця роль може зменшуватися. Враховуючи усю сукупність умов зовнішнього та внутрішнього характеру, Україні необхідно здійснити заходи щодо підвищення надійності своєї газотранспортної системи.

4. Без сформованого пулу постачальників газопровід „Набукко” не буде працювати в ефективному режимі. Суттєвим чинником активізації проекту є розв’язання питання про отримання газу зі Східного Каспію, для чого необхідно збудувати Транскаспійський газопровід через Каспійське море.

5. Україні необхідно звернути увагу на розвиток схем постачання зрідженого газу (LNG). Підвищення прогнозованої вартості газу у звичайному агрегатному стані вже дозволяє застосувати технології зрідження та регазифікації для забезпечення власних потреб у газі з інших регіонів, з якими немає прямого сухопутного зв’язку.

6. Україна повинна скоординувати свої дії з Білоруссю, Польщею та країнами ГУАМ, як основними союзниками у питанні енергозабезпечення, щодо захисту своїх інтересів у сфері енергетичної безпеки та виходячи із спільності інтересів.

7. Збільшення потужності „Набукко” у 2-3 рази зробить цей маршрут економічно ефективним і конкурентним іншим та може стати чинником приєднання до нього України у якості споживача газу. Адже за таких умов може з’явитися додатковий ресурс для України за прийнятної ціни на газ завдяки ефекту масштабу, коли витрати розподіляються на велику кількість учасників. Слід відзначити, що Україні розглядати ресурси з „Набукко” (як і з будь-яких інших джерел) як альтернативу доцільно за умови отримання з нього газу в обсягах починаючи з 5-10 млрд. м<sup>3</sup>, тобто на рівні 10 і більше відсотків від загального імпорту цього енергоносія. Такий обсяг за певних умов здатний нівелювати коливання постачання газу з одного джерела.

8. Загрозливою тенденцією є те, що Україна практично ніде не фігурує у проектах, спрямованих на диверсифікацію джерел та маршрутів постачання енергоресурсів до Європи. Але на це впливає також бажання певних кіл мінімізувати участь (максимально виключити) України у розподілі основних потоків енергоносіїв, що призведе до зменшення політичної ваги держави. Попередити це може реалізація власних проектів за участю союзників та партнерів по відповідних міжнародних організаціях.

### ***Прогнози***

1. Росія, забезпечивши контроль практично усього ресурсу газу країн Центральної Азії, може його спрямувати як на власне споживання, так і на експорт південним маршрутом через „Блакитний потік” і у разі його

розширення та продовження - далі у Південну та Центральну Європу. Не виключається і використання потужностей „Набукко”, якщо вони будуть створені раніше. Скоріш за все основні учасники консорціуму погодяться з такою пропозицією Росії.

2. Суттєвою загрозою є збільшення дефіциту газу, особливо на європейському континенті, що викличе зменшення постачання газу на менш конкурентні за ціною ринки – України, Білорусі тощо. Тому цю ситуацію треба попередити і встигнути забезпечити себе новими джерелами та маршрутами енергопостачання.

3. Транзитна роль України може поступово зменшуватися з відповідними наслідками для її економіки та ЖКГ. Хоча Україна і надалі буде залишатися основним транзитером газу, проте доходи від транзитних послуг можуть суттєво скоротитися, що зумовить збільшення витрат на придбання необхідних обсягів газу з інших джерел для внутрішнього споживання.

4. Необхідно враховувати, що Росія, країни ЄС та Туреччина зацікавлені у пріоритетному задоволенні своїх власних інтересів і потреб. Більш того, Туреччина у виборі тих чи інших енергетичних маршрутів та ресурсів для них може враховувати позицію і відношення до цього Росії. Прикладом може слугувати спротив Туреччини щодо проекту морського газопроводу Грузія – Україна – ЄС (GUEU). Хоча цей проект не є оптимальним з економічної точки зору, у зв'язку з його високою вартістю – до \$12-13 млрд. Суттєвою умовою, що обмежує його реалізацію є значна довжина морської ділянки – мінімум 700 км. До того ж може виявитися, що це питання потрібно буде узгоджувати з Росією, тому що траса GUEU буде проходити відносно недалеко від її берегів та перетинати газопровід «Блакитний потік». Проте маршрут постачання газу з Ірану через Азербайджан і Грузію із залученням до нього газу з інших джерел може бути перспективним. Одним з варіантів може стати розвиток системи транспортування зрідженої фракції газу (LNG) з будівництвом на узбережжі Грузії та України відповідних терміналів.

### ***Рекомендації***

Для конкретного вирішення питання щодо отримання газу з Каспію та Близького Сходу в якості альтернативного джерела необхідно:

- почати розробку практичних заходів спільно з Грузією та Азербайджаном щодо варіантів постачання газу з їхніх територій, як варіант у вигляді зрідженої фракції морським шляхом з розбудовою на узбережжі відповідної інфраструктури. Паралельно це питання можна розглянути з Туреччиною. Одночасно разом з нею доцільно прорахувати варіанти будівництва газопроводу дном Чорного моря від Синопу до кримського узбережжя для постачання іранського газу та з інших джерел;

- спільно з Білоруссю, Польщею, країнами Балтії розпочати переговори з Іраном щодо створення енергокоридору через Грузію та Азербайджан, у тому числі із застосуванням систем зріджування та регазифікації. Запропонувати підключитися до цього проекту Туркменістану та Казахстану. Для чого сприяти

їм у входженні на свої роздрібні ринки палива та у будівництві нафтопереробних заводів;

- підготувати разом із зацікавленими сторонами ТЕО проекту створення енергокоридору Іран – Азербайджан – Грузія – Україна – Білорусь (Польща) з урахуванням системи транспортування LNG;

- здійснити вибір майданчиків на узбережжі Чорного моря під будівництво газоприймальних та регазифікаційних терміналів та прорахувати вартість такого проекту у порівнянні з класичними варіантами;

- активізувати діалог з Білоруссю та Польщею як партнерами щодо забезпечення транзиту російського газу на Захід, об'єднавши зусилля є можливість здійснювати скоординовану транзитну політику. При чому це треба зробити якнайшвидше – до закінчення реалізації обхідних проектів (2011 – 2012 рр.);

- українській стороні офіційно звернутися до Євросоюзу та його структур, відповідальних за реалізацію енергетичних проектів, і запропонувати свої можливості у реалізації проекту газопроводу GUEU в якості паралельного проекту „Набукко”. Додатковим аргументом у цьому є можливість сполучити GUEU з існуючою газотранспортною системою України та менша довжина газопроводу, що виключає усі ризики, характерні для „Набукко”.

травень 2007 р.

## **ПЕРСПЕКТИВИ ОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ АРАБСЬКОЇ НАФТИ В РАМКАХ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГОНОСІЇВ**

*Дмитро СЕРОВ*

Актуальність питання енергетичної безпеки України набуває особливого стратегічного значення з огляду на ускладнення, що виникли останнім часом у зв'язку з новою енергетичною політикою Росії, а також рішенням Москви будувати нові трубопроводи для постачання енергоносіїв до Європи в обхід України та інших транзитних держав Балто-Чорноморської дуги. В даній статті здійснена спроба проаналізувати можливості України отримувати енергоносії з арабських країн і запропоновано шляхи їх реалізації.

Важливою передумовою співпраці України в енергетичній сфері з арабськими країнами є та обставина, що наша держава, незважаючи на незначний видобуток нафти на власній території, має великий досвід і можливості в нафтогазовій галузі, якщо брати до уваги тисячі досвідчених спеціалістів-нафтовиків; півтора десятка навчальних, дослідних і проектних установ; підприємства із виготовлення устаткування для нафтогазового комплексу (Чернівецький машинобудівний завод) і труб для нафто- та газопроводів (Харцизький трубний завод); 6 нафтопереробних заводів, які здатні переробляти до 60 млн. т сирової нафти на рік. В кінці 90-х років нафтогазовий комплекс України налічував 238 підприємств, на яких працювало понад 210 тис. осіб.

Важливою формою співробітництва України з країнами Арабського Сходу має стати зростаюча участь української сторони у розвідці і розробці нафтових та газових родовищ в нафтодобувних країнах регіону. Підприємства нафтогазового комплексу України беруть участь у міжнародних тендерах, здійснюють виробничу діяльність на зарубіжних ринках. У першу чергу це НАК “Нафтогаз України” – найбільша державна вертикально-інтегрована нафтогазова компанія України, підприємства якої видобувають понад 97% газу і нафти в країні. Слід відзначити, що в країнах Арабського Сходу „Нафтогаз України” виходить на ринки ОАЕ, Саудівської Аравії, Іраку, Сирії, Єгипту, Алжиру, Лівії, Судану [1]. Поки що йдеться в основному не стільки про реальне постачання енергоресурсів, скільки про проекти, які в перспективі дозволять Україні отримати на багато десятиріч необхідні енергоносії для своїх потреб, а також для продажу на зовнішніх ринках.

Проблема диверсифікації енергоносіїв в останні роки привертає до себе все більшу увагу українських аналітиків та експертів, серед них О. Тодійчук, М. Гончар, І. Діяк, О. Рибак, П. Завгородній, Д. Прейгер, І. Корнілов та інші. Це в основному публікації в спеціальних журналах, а також в газетних та Інтернет-виданнях. Слід відзначити, що на відміну від досліджень попередніх періодів, в даний час у прогнозах і оцінках деяких авторів з’являється більше скептицизму і критики щодо реальних можливостей нафтодобувних компаній України забезпечити задекларовані наміри в освоєнні арабських родовищ [14].

До 2002 – 2003 рр. Україна не мала серйозної нормативної бази для взаємодії з нафтодобувними країнами Перської затоки (ПЗ), але сьогодні вже існує досить серйозна нормативна база. Нещодавно прийнято Енергетичну стратегію України на період до 2030 року, Програму диверсифікації джерел постачання нафти в Україну на період до 2015 року [2, с.11]. В рамках візиту Президента України до країн регіону в січні 2003 р. було укладено низку двохсторонніх угод, які стали основою нормативної бази для співробітництва українських нафтогазових корпорацій з арабськими державами. З’явилася нова принципова можливість України для проникнення на ці ринки та участь у нафтових розробках.

Співпраця України з арабськими країнами в енергетичній сфері залежить від багатьох факторів, які впливають на її ефективність і результативність. Умовно можна виділити три групи країн **і ступенів можливих ризиків** щодо участі України в енергетичних проектах в регіоні Арабського Сходу.

1. Країни найбільшого ризику – це Ірак і Судан, внутрішньополітична ситуація в яких далека від стабільної.

2. Країни відносного ризику – це Сирія, на яку поширені санкції Конгресу США і яка постійно знаходиться під загрозою застосування міжнародних санкцій, та Алжир, який з 1990 року перебуває у стані перманентної внутрішньополітичної нестабільності.

3. Країни найменшого ризику – це Єгипет, Лівія та країни Аравійського півострову.

В українській пресі розгортається полеміка ще по одній категорії ризику, яка пов'язана з об'єктивними можливостями нафтогазових компаній України реалізувати намічені проекти на Арабському Сході. Критики наполягають на кооперації українських компаній з європейськими партнерами з розподілом ризиків, інакше, на їхню думку, це буде «типова схема заробляння грошей певним колом осіб, які у такий спосіб займаються викачуванням державних коштів» [14].

Проте, слід зазначити, що деякі кроки на шляху кооперації між Україною та арабськими країнами вже здійснені. З метою закріплення на арабському ринку **Україна співпрацює** з низкою нафтогазових компаній, серед яких: „Al Jazirah” (ОАЕ), „Mahrucat” (Сирія), „Sonatrach” (Алжир) та інші. Для організації взаємодії в регіоні встановлюються взаємовигідні відносини з європейськими компаніями тощо [15, с.19]. У своїй діяльності на Арабському Сході Україна вже має також проекти з іранськими компаніями "Petropars" і "Nirbodan". Спільно з "Petropars" здійснюються розвідка, розробка та видобуток нафти і газу; розвідка в третіх країнах, зокрема в ОАЕ, і постачання енергоносіїв в країни Заходу; утилізація скрапленого газу та продаж його в треті країни (США, Західна Європа); спорудження нових НПЗ та реконструкція існуючих; інвестування нафтогазових проектів тощо.

Спільно з компанією "Nirbodan" Україна задіяна у проекті з будівництва продуктопроводу Хомс – Адра (Сирія) та п'яти резервуарів по 30 тис. м<sup>3</sup> кожний, будівництві підземних газосховищ, компресорної станції та інфраструктури для обслуговування проекту [5,с.18]. Кількість **перспективних проектів на Арабському Сході** свідчить про цілеспрямовану роботу українських фахівців протягом минулих років. Розглянемо детальніше найбільш важливі з них.

### **Проект „Україна-ОАЕ”**

Постачання нафти з ОАЕ до України видається принципово можливим, але водночас економічно менш вигідним, ніж, скажімо, постачання з Саудівської Аравії, Іраку та Північної Африки. Це зумовлюється вищою якістю еміратської нафти і, відповідно, її вищою ціною, а також більшою географічною віддаленістю ОАЕ від України. Саме через це українські фахівці до останнього часу не розглядали ОАЕ як потенційного постачальника нафти до України. Слід також зазначити, що незважаючи на численні пропозиції української сторони, з боку керівництва Національної нафтової компанії та Інвестиційного управління Абу-Дабі до цього часу не спостерігається зацікавленості інвестувати українську нафтопереробну промисловість.

В цілому протягом останніх двох-трьох років зв'язки наших енергетичних компаній з арабськими значно активізувалися. Передусім йдеться про створення спільного українсько-еміратського підприємства "Naftogaz Middle East" з компанією "Al Jazirah Enterprise for Projects Development & Trading", яка виконує підрядні та консалтингові послуги в сфері електроенергетики, видобутку та переробки нафти й газу в ОАЕ. Сфера інтересів компанії "Al Jazirah" поширюється на енергетику, нафтогазовидобування і переробку вуглеводнів, а також на інші галузі

економіки [7]. Діяльність "Naftogaz Middle East" поширюється на наступні сфери: здійснення промислово-геофізичних досліджень, постачання устаткування і матеріалів для потреб нафтогазовидобувної і переробної промисловості, реалізацію природного газу, нафти і нафтопродуктів в регіоні Близького Сходу.

Проект „Україна-ОАЕ” передбачає участь НАК „Нафтогаз України” в реалізації на території ОАЕ масштабної економічної програми освоєння родовища в еміраті Аль-Фуджейра, реконструкцію нафтопереробного заводу і будівництво нафтопроводу. 26 січня 2005 р. „Нафтогаз України” та її партнер в регіоні „Naftogaz Middle East” уклали угоду про розподіл продукції з урядом емірату Аль-Фуджейра. У січні 2005 р. „Naftogaz Middle East” одержала ліцензію на розвідку та видобуток природного газу на чотирьох блоках на території Аль-Фуджейри, у тому числі двох морських. Крім того, планується будівництво, реконструкція і ремонт газопроводів, геолого-геофізичні дослідження, поставка промислового устаткування. Серед першочергових проектів розглядається ремонт і розширення газопроводу з Катару до ОАЕ.

Відзначимо, що „Naftogaz Middle East” стало другим великим підприємством вітчизняного капіталу на нафтогазовому ринку ОАЕ. Першим в його освоєнні можна вважати зареєстровану в м. Дубаї компанію „Petro Gas”, засновану низкою приватних українських інвесторів. Компанія займається видобутком не в ОАЕ, а в Туркменістані разом з крупною еміратською нафтовидобувною компанією „Dragon Oil. Кооперація двох компаній може перетворитися на потужний альянс, який, на думку фахівців, стане як партнером України при освоєнні родовищ в Аль-Фуджейрі, так і в просуванні українських інтересів на нафтогазовому арабському ринку [13].

Витрати на розвідку і освоєння Аль-Фуджейри складуть 191,8 млн. дол. Після уточнення геологічних параметрів родовища і остаточного підтвердження його запасів, почнеться промислова розробка, що орієнтовно планується на 2007 – 2008 рр. Перспективні запаси родовища оцінюються в 1,7 млрд. т нафти, які містяться на двох відведених СП морських ліцензійних блоках, а також 87,4 млн. т конденсату і 190 млрд. м<sup>3</sup> природного газу, які виявлені аравійськими геологами в надрах чотирьох сухопутних блоків.

Логічним продовженням двох попередніх проектів з видобутку та переробки нафти має стати проект спорудження нафтопроводу Хабшан-Фуджейра протяжністю 340 км з двома насосними станціями і нафтовим терміналом місткістю 1,05 млн. м<sup>3</sup>, який замкне виробничий цикл, забезпечивши транспортування нафтопродуктів. Загальна попередня вартість цього проекту - 620 млн. дол. Серед перспективних робіт в еміраті Аль-Фуджейра розглядається здійснення проекту реконструкції НПЗ, що належить компанії «FRCL». Планується також будівництво блоку вакуумної перегонки мазуту та установки для виробництва сірки [5, с.16].

Подальше розширення присутності НАК "Нафтогаз України" в ОАЕ передбачається за рахунок можливої участі компанії у розробці родовища "Аль-Айн" в еміраті Абу-Дабі. "Аль-Айн" є продовженням двох газових родовищ у

зоні Шарджа. Родовище містить 198,1 млрд. м<sup>3</sup> конденсату газу і невеликий відсоток нафти.

### **Проект "Україна - Сирія"**

Після проведення у вересні 2004 року в НАК "Нафтогаз України" переговорів з міністром нафти і мінеральних ресурсів Сирії І.Хаддадом відкрилася реальна перспектива щодо активізації українсько-сирійської співпраці в енергетичній сфері. Проект "Україна - Сирія" передбачає будівництво продуктопроводу Аль-Дмейр Ера, довжиною 140 км і двох нафтобаз в Езрі та Салахіді. Вартість проекту - 52 млн. дол. Прибуток - до 3 млн. дол. Замовником є сирійська компанія "Mahrukat" і Міністерство нафти і мінеральних ресурсів Сирії. Серед інших - проект будівництва резервуарів для зберігання нафтопродуктів місткістю 180 тис. м<sup>3</sup> в області Аль-Рака, а також проект по переведенню автомобілів на зріджений природний газ. Замовник: сирійська компанія "Mahrukat" [5, с.16]. НАК "Нафтогаз України" також залучений до реалізації проектів на правах підряду. Спільно з компанією "Nirbodan" (Іран) планується участь у проекті з будівництва продуктопроводу Хомс - Адра (Сирія) та п'яти резервуарів.

### **Проект "Україна - Єгипет"**

У червні 2005 року Україна вперше здобула перемогу у відкритому міжнародному тендері на видобуток енергоносіїв у Єгипті. Конкурентами тут виступали такі світові лідери нафтогазової промисловості як Arabian (Саудівська Аравія), Apache (США), Santos (Австралія) та Sipetrol (Чилі).

13 грудня 2006 р. у Каїрі відбулося підписання Концесійної угоди між АРС, НАК "Нафтогаз України" та замовником тендеру - Єгипетською Генеральною нафтовою корпорацією (EGPC) на пошук, розвідку та розробку родовищ нафти і газу на східній території Алам Аль Шавіш (Alam El Shawish East) у Західній пустелі Єгипту. Загальна площа блоку Алам Аль Шавіш складає понад 900 км<sup>2</sup>. Термін дії Концесійної угоди – 27 років. Розрахунковий період окупності проекту становить 5,5 років. Видобувні ресурси нафти становлять понад 73 млн. тонн, що еквівалентно 90% ресурсів суходолу України [10]. В районі блоку існує розвинута інфраструктура (нафто- та газопроводи, установки первинної підготовки нафти і газу) з виходом на узбережжя Середземного моря.

З березня 2006 р. українські нафтовики проводять розвідувальні і бурові роботи в Єгипті. У разі відкриття родовищ нафти або газу «Нафтогаз» та EGPC створять на території Єгипту компанію-оператора проекту у співвідношенні 50/50. Частка видобутої продукції НАК «Нафтогаз України» становитиме 15 - 19 % від загальної, залежно від досягнутих обсягів видобутку. Компанія розраховує отримати першу комерційну продукцію на блоці на четвертому році реалізації проекту. Пік видобутку нафти очікується на 6-12 році розробки блоку [10].

Деякі аналітики вважають що ця угода засвідчила ревізію зовнішньоторговельних пріоритетів у цій сфері. За уряду Ю. Єханурова Київ декларував наміри брати участь у будівництві Трансарабського газопроводу



(ТАГ), що у найближчі роки має зв'язати Східну Європу з арабськими країнами. Проте деякі критично налаштовані аналітики відмічають, що українські нафтогазові компанії уникають брати участь в тендерах по тим проектам, до яких проявляють інтерес російські компанії. Так,

П. Орловцев стверджує, що „побоюючись зіпсувати взаємини зі своїми російськими друзями, київські нафтогазові чиновники вирішили обмежити українське проникнення на нафтогазовий ринок Єгипту лише спільним освоєнням невеликих родовищ нафти у цій країні” [9].

#### **Проект "Україна - Алжир"**

Україна розглядає можливість своєї участі у будівництві газопроводу “MEDGAZ”. Замовник цього тендеру – алжирська компанія „Sonatrach”. Газопровід “MEDGAZ” довжиною 311 км і вартістю більш 300 млн. дол. є спільним проектом алжирської компанії „Sonatrach” з компаніями “Gaz de France”, “TotalFinaElf”, “BP”, “Endesa” і “ENI”. Проектом передбачається будівництво газопроводу, який повинен забезпечити постачання алжирського газу до Європи (через Іспанію) і з'єднати алжирське родовище з французькою газовою мережею. Європейською Комісією проект віднесений до категорії пріоритетних [5, с.18].

#### **Проект "Україна - Ірак"**

Намагаючись сьогодні розвивати співпрацю з Іраком в нафтогазовій сфері, слід передусім вивчити досвід, накопичений українськими фахівцями і підприємствами в минулі десятиліття. У 70-80-ті роки ряд українських нафтогазових підприємств і проектних організацій працювали в Іраку по лінії колишніх союзних міністерств. Так, АТ «Укргазпроект» виконало проектування газотранспортних систем на території Іраку довжиною 760 км. За проектами українського Інституту транспорту нафти збудовано нафтопровід Багдад-Басра довжиною 550 км та сховище нафтопродуктів ємністю 170 тис. м<sup>3</sup>. Спеціалісти «Українського нафтогазового інституту» в 1989-90 рр. пробурили там близько 400 свердловин.

В середині 90-х років АТ «Інститут транспорту нафти» провів економічні розрахунки різних варіантів поставки близькосхідної нафти в Україну і визначив найоптимальнішим трубопровід Кіркук (Ірак) - Джейхан - Кірікале - Самсун (Туреччина) загальною довжиною понад 1600 км з наступним транспортуванням нафти танкерами із Самсуну до Одеського терміналу – 770 км. Цей варіант дозволяє, крім поставок нафти в Україну, надавати послуги із транспортування нафти в Європу нафтопроводом Одеса – Броди – 625 км. Договір із Туреччиною про спорудження нафтопроводу Джейхан - Самсун було підписано ще в червні 1996 р., а Верховна Рада ратифікувала його в грудні 1997 р. Однак, через тиск з боку проросійського лоббі цей проект не вдалося реалізувати. Сьогодні Україна має всі можливості повернутися до цього питання [16].

На виконання доручення Уряду України щодо забезпечення участі України у післявоєнній відбудові нафтогазового сектору економіки Іраку взяти участь у проектах відновлення Іраку висловили готовність «Нафтогаз України» та «Укртранснафта». Проведено переговори з керівництвом державних установ

та провідних компаній США. Під час зазначених переговорів НАК "Нафтогаз України" отримала запевнення у всебічному сприянні від керівників відповідних підрозділів міністерства оборони США, Агенції з Міжнародного розвитку США, міністерства торгівлі США, Державного департаменту США, компаній "Fluor Government Group", "Bechtel Systems & Infrastructure, Inc.", "Kellogg, Brown & Root" ("Halliburton"), "Parsons" тощо.

Але з точки зору перспектив українсько-іракського співробітництва нашій державі доцільно працювати з питань нафтогазових угод безпосередньо з іракським урядом, не розраховувати на контракти і тендери за участю США і Великої Британії, що їх будуть розподіляти між своїми національними компаніями.

Нині Ірак виявляє інтерес до українських труб і обладнання для транспортування нафти. На даний час розглядається можливість участі "Нафтогазу України" в тендерних проектах, оголошених Державною компанією з продажу нафти Міністерства нафти Іраку "Розробка газового родовища „Kormog” та "Постачання установок гідроочищення нафтопродуктів і установок каталітичного риформінгу на НПЗ „Koia” в м. Сулейманія.

#### **Проект „Україна-Саудівська Аравія”**

Здійснюється переговорний процес з компанією "Jamjoom Company for Commerce & Industry Ltd." щодо створення спільного українсько-саудівського підприємства. Згадана компанія, головою правління якої є почесний консул України в Саудівській Аравії, виявляє стійку зацікавленість щодо створення такого підприємства. Нафтогазовий ринок Саудівської Аравії є перспективним для України. Проте, щоб здійснювати роботи в нафтогазовій сфері на території Саудівської Аравії необхідно, згідно з місцевим законодавством, мати агента-резидента, який представлятиме іноземну компанію у відносинах з діловими і політичними колами Королівства Саудівська Аравія, а також у відносинах з державною компанією-монополістом в нафтогазовій галузі - компанією "Saudi Aramco" [5, с.20].

#### **Проект “Україна-Лівія”**

Лівія є оптимальним економічним партнером для нашої країни. Україна має значний потенціал для реалізації проектів розвитку трубопровідного транспорту нафти і газу [6, с.40]. Для Лівії це становить великий інтерес. До того ж, Лівія не має достатньої кількості кваліфікованої робочої сили. Свідченням серйозної налаштованості керівництва Лівії на поглиблення співпраці з Україною стало віднесення нашої держави до групи 15 держав світу, з якими Джамагірія прагне встановити відносини стратегічного характеру, що є найвищим рівнем співробітництва між державами [11, с.21].

До останнього часу була помітна стагнація на лівійському напрямку, хоча НАК “Нафтогаз України” і Національна нафтова компанія Лівії (під час візиту президента Л.Кучми у жовтні 2003р.) підписали Меморандум про співробітництво, яким передбачено надання Україні у концесію чотирьох лівійських нафтових родовищ, територія яких складає більше 200 тис. км<sup>2</sup>. Згідно з меморандумом, українська частка у цих родовищах становить від 15 до

30% запасів нафти з цих родовищ. Очікується, що сам проект може окупитися за 2 – 5 років [8].

Собівартість видобутку тут надзвичайно низька. Виробничі витрати на видобуток 1 бар. нафти на родовищах Національної нафтової корпорації (ННК) складають у середньому 2,5 дол. [12, с.162]. Резервні запаси нафти в Лівії оцінені в 25,9 млрд. барелей. Це приблизно 3,7 млрд. тонн [3, с.84]. Запаси природного газу в Лівії нараховують 657 млрд. м<sup>3</sup> – третє місце в Африці.

Нагадаємо, що в січні 2006 р. керівництво „Нафтобазу” озвучило ідею побудувати на узбережжі Чорного моря термінал з переробки зрідженого природного газу потужністю 20 млрд. м<sup>3</sup> на рік. Зокрема, планувалося купувати сировину в північно-африканських країнах, танкерами транспортувати її до терміналу, а потім додавати до газотранспортної системи України – як задля задоволення власних потреб, так і для експорту. Попередня вартість терміналу оцінюється у 3 млрд. дол.

Передбачається, що нафта, видобута в Лівії, буде постачатися в Україну по схемі заміщення і буде використана для створення національного нафтового резерву [15, с.19]. Але протягом трьох років сторони так і не приступили до роботи, яка б відповідала масштабам цих угод. Серйозний поштовх лівійсько-українські відносини отримали на початку 2007 року, коли в Лівії 7-9 лютого з робочим візитом перебувала українська делегація на чолі з міністром палива та енергетики Ю.Бойко. Зокрема, під час переговорів Ю. Бойко запропонував своєму колезі – міністру електроенергетики, водних ресурсів і газу Лівії Омрану Ібрагіму Абу Краа – стати партнером з постачання зрідженого природного газу до Європи, так само, як і до України [17]. Ю. Бойко також провів зустріч з лівійським лідером М.Каддафі, після якої висловив надію на те, що найближчим часом Україна почне добувати нафту та постачати зерно до Лівії [14].

У даному випадку важливим є факт прориву в двосторонній українсько-лівійській співпраці в нафтогазовій сфері, який свідчить про те, що Україна, з її сучасним рівнем економіки і технологічного розвитку, має реальні шанси просування своїх національних інтересів на Близькому Сході. У той же час, зовнішньо привабливі умови не дають очікуваних результатів. Треба чітко визначити, наскільки дії і пропозиції української сторони відповідають лівійським інтересам, оскільки лівійська сторона сподівається, що питання про співпрацю в аграрному секторі вирішиться позитивно (проект “100 тисяч гектарів”), а питання співробітництва у військово-технічній галузі буде більш широким і активним. Це серйозна проблема для української зовнішньої політики, яка має навчитися підтримувати високий темп економічної співпраці після успішного політичного старту.

Слід згадати також, що українські фахівці звертають увагу на можливі варіанти співробітництва з **Суданом**. Зокрема, вивчається питання спільної діяльності з розробки нафтогазових родовищ і будівництва нафтопроводу, а також можливості отримання в концесію вуглеводневого родовища у південній частині Червоного моря, що належать Судану [7].

З точки зору транспортування енергоносіїв з Близького Сходу для України найбільш реальними є такі варіанти: по-перше, необхідно створити в Україні власну мережу терміналів у портах Чорноморського узбережжя і потужний танкерний флот. По-друге, за умов, коли більшість нафтогазових родовищ в Арабському Світі, які Україна має намір освоїти, розташована далеко від наших кордонів, що робить прямі поставки нафти і газу в країну нерентабельними, альтернативою є схема заміщення. Нафту і газ продаватимуть „на місці”, а натомість покупці мають поставляти в Україну таку ж кількість ресурсів на українських кордонах [13].

На думку аналітиків, запропонований варіант має істотний недолік - розрив або охолодження відносин українських компаній з вірогідними партнерами по заміщенню може спровокувати припинення зарубіжного видобутку або транспортування енергоносіїв. І такий варіант розвитку подій не виключений. Певні прецеденти вже існують. У якості прикладу можна назвати випадок, коли одночасно з оголошенням про початок розвідки родовищ в ОАЕ на початку 2006 р. українська парламентська опозиція звинуватила компанію „Petro Gas” - вірогідного партнера „Naftogaz Middle East” по заміщенню газу і нафти - у тому, що на початку січня 2006 г. вона провела ряд підозрілих грошових переказів. В результаті репутація компанії „Petro Gas” була скомпрометована, що ускладнило її діяльність в ОАЕ [13].

Усі зазначені проекти транспортування нафти та газу в Україну і транзитом в Європу потребують значних капіталовкладень і не можуть бути реалізовані без серйозних інвестицій з боку європейських держав і потужних зарубіжних нафтогазових компаній, які також зацікавлені у диверсифікації постачання вуглеводнів. В цьому контексті Україні потрібно значно активізувати своє співробітництво з ЄС у рамках програми INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe), основною метою якої є сприяння регіональній інтеграції систем нафто - і газопроводів та транспортуванню вуглеводнів у напрямку європейських ринків [4, с.25].

Для транспортування енергоносіїв доцільно співпрацювати з **Туреччиною**. Між Україною та Туреччиною на вищому державному рівні досягнуто домовленості щодо підготовки техніко-економічного обґрунтування будівництва трубопроводу Джейхан-Самсун з метою постачання близькосхідної нафти до Одеси і далі за маршрутом Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ. Туреччина могла б надати сприяння Україні в її залученні до міжнародного газотранспортного проекту НАБУККО, про що велись переговори під час візиту прем'єр-міністра України В. Януковича в Анкару в середині січня 2007 року.

#### ***Висновки та рекомендації:***

Проблема диверсифікації джерел енергоносіїв має бути чітко сформульована як найважливіше завдання в новій редакції Основних напрямків зовнішньої політики України. До найбільш перспективних країн Арабського Сходу слід віднести країни Перської затоки, а також Лівію та Єгипет. Пріоритетним є реалізація інтересів України в тих арабських країнах, з якими вже укладені угоди про співпрацю в енергетичній сфері. Це

передусім такі країни як **ОАЕ, Єгипет та Лівія**, оскільки започатковані проекти в цих трьох державах є реальним шансом отримати доступ до нових джерел енергоносіїв.

Перспективним є продовження роботи з підготовки проектів та участь у міжнародних нафтогазових тендерах в **Алжирі та Сирії**, що потребує постійної державної підтримки. Важливим міг би бути вихід України на потужні ринки **Саудівської Аравії та Іраку**, співпрацюючи як з ТНК, що давно працюють в цих країнах, так і посилюючи контакти з національними урядами і нафтовими компаніями цих країн.

Закріплення України на нафтових ринках Арабського Сходу передбачає комплекс заходів довгострокового характеру при активній підтримці державою вітчизняних нафтовидобувних компаній і поновленні інтенсивного політичного діалогу на найвищому рівні з арабськими державами, що входять у сферу енергетичних інтересів України. Для виконання завдань зміцнення енергетичної безпеки необхідна зважена, послідовна та активна державна політика, спрямована на зниження рівня енергетичної залежності нашої країни. На наш погляд, головними напрямками енергетичної політики України мають стати:

1. Державна підтримка входження України на енергетичні ринки Арабського Сходу, участі України в реалізації міжнародних енергетичних проектів та активне просування наших послуг на арабських ринках.

2. Розробка перспективної програми діяльності України на енергетичних ринках Арабського Сходу і визначення заходів державної підтримки вітчизняних компаній в освоєнні нафтогазових родовищ, транспортуванні та реалізації енергоносіїв в інтересах України. Україні необхідно здійснити низку заходів щодо інтенсифікації контактів з Лівією, Єгиптом і країнами Перської затоки.

3. Утримання та посилення стратегічної ролі України в системі міжнародних транспортних коридорів для існуючих та перспективних поставок енергоресурсів до Європи через всебічне зміцнення політичних зв'язків, розвиток портів, морегосподарського комплексу, підвищуючи їхню ефективність та конкурентноздатність.

4. Вдосконалення власної технічної бази виробництва нафтового та газового устаткування і обладнання, орієнтуючись на технічні умови проектів на Арабському Сході.

5. Посилення роботи з підготовки спеціалістів у ВНЗ для роботи на Арабському Сході, враховуючи умови і специфіку діяльності в цьому регіоні.

#### ***Список використаних джерел:***

1. *Голос України*. – 2005, 6 жовтня.
2. *Діак І.В.* «Формування і здійснення державної політики України щодо забезпечення енергоносіями». Доповідь Генерального секретаря ВГО Національна газова спілка України. - 16 січня 2006 року. // *Вісник НГСУ*.- №1, 2006. – С.10-14.

3. *Егорин А.З.* Современная Ливия.- М.: Институт востоковедения РАН, 1996.- 340 с.
4. *Загородський В.О.* Диверсифікація постачання енергоресурсів та адаптація газотранспортної системи України до норм єдиного європейського газового ринку // Вісник НГСУ. – 2005. - №2. – С.24-27.
5. *Кисельов О.В., Загородський В.О.* Основні підсумки роботи Департаменту зовнішніх ринків у 2004 році та діяльність на найближчу перспективу// Вісник НГСУ. - 2005. - №1. – С.13-21.
6. *Маначинський А.* Великий нафтовий пас`янс // Політика і час. - 1998. - №4. - С.37-41.
7. «Нафтогаз України» приступив до розвідувальних робіт в ОАЕ і Єгипті // <http://www.proeuropa.info/news/?id=5550> (23.03 2006)
8. *Одесские известия.* – 2003, 12 ноября.
9. *Орловцев П.* Україна втратила трансарабський газопровід // [www.ua.proua.com/accent/2006/12/22/091113.html](http://www.ua.proua.com/accent/2006/12/22/091113.html) (19.02.2007)
10. *Прес-реліз.* НАК “Нафтогаз України” уклала Концесійну угоду щодо розвідки та розробки блоку Alam El Shawish East у Єгипті // [www.ngbi.com.ua/io/news\\_item.php?uid=233](http://www.ngbi.com.ua/io/news_item.php?uid=233)
11. *Рибак О.М.* На довгу перспективу // Політика і час. – 2004. - № 6. – С.21-25.
12. *Смирнова Г.И.* Социально – экономическое положение Ливии после снятия санкций // Ближний Восток и современность. Вып.8.- М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. – 1999. – С.160-166.
13. *Старостин А.* Нефтедобычу отсекают. План диверсификации источников импорта энергоносителей может быть сорван из-за внутренних распрей политиков//Деловая столица. – 2006, 23 января.– №03-04 // [http://www.dsnews.com.ua/archive/print\\_ver.php?r\\_id=&article\\_id=23806](http://www.dsnews.com.ua/archive/print_ver.php?r_id=&article_id=23806)
14. *Макух В.* У пошуках нафтового Клондайку // Україна і світ сьогодні. – 2007, 19 лютого.
15. *Хлюпін С.М.* Перспективи участі НАК "Нафтогаз України" в нафтогазових проектах за кордоном // Вісник НГСУ №4, 2004. – С.18-20.
16. *Волович О.* Україна-Ірак: перспективи взаємовигідної співпраці // Час-Тіме.- 1998, 5,19 лютого.

*27 лютого 2007 р.*

**СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ І ЄС В  
ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙ СЬКОМУ РЕГІОНІ У СФЕРІ  
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ**  
(аналітичний матеріал)

***Алла РОССОХА***

Однією з найважливіших складових економічної безпеки держави є енергетична безпека. Енергетична безпека визначається спроможністю держави гарантовано забезпечувати свої поточні і перспективні потреби у якісній та

економічно доступній енергії з урахуванням ймовірності особливих режимів функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях. Основою енергетичної безпеки є усталений розвиток власного паливно-енергетичного комплексу, диверсифікація джерел і шляхів імпорту енергоносіїв, а також ефективно використання енергії на основі широкого застосування енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій.

Оцінка сучасного стану енергозабезпечення України та Європейського Союзу свідчить про низький рівень енергетичної безпеки вище згаданих суб'єктів міжнародних відносин. Найбільшу загрозу енергетичній безпеці становить висока залежність від імпорту енергетичних ресурсів з однієї країни – Російської Федерації. До певної міри європейську енергобезпеку до сьогодні балансували поклади газу в Північному морі та в Північній Африці. Однак, ресурси Північного моря швидко вичерпуються, а африканські середземноморські держави (зокрема, Лівія та Алжир) зв'язуються контрактами з Росією, які передбачають «взаємодію сторін при реалізації газу в третій країні».

Одним з найперспективніших варіантів надійної диверсифікації зовнішніх джерел постачання на сьогодні як для Європейського Союзу, так і для України є Каспійський регіон, в якому на разі розробляється велика кількість родовищ нафти та газу. Доведені ресурси нафти та газу в Каспійському морі складають приблизно 10 мільярдів тонн, загальні ресурси нафти та газоконденсату оцінюються у 18-20 мільярдів тонн.

Останнім часом дедалі більше проявляється конкуренція між Європейським Союзом та Російською Федерацією в енергетичній сфері у басейнах Чорного та Каспійського морів. Окрім конкуренції існують технічні та політичні перешкоди на шляху до реалізації планів диверсифікації ЄС. Росія зв'язує країни-видобувачі енергоресурсів, прагнучи придбати максимальні обсяги газу в Центральній Азії та монополізувати шляхи їхнього транспортування. Сьогодні проблемою також є відсутність відповідної інфраструктури для постачання газу та нафти з країн, що знаходяться за Каспійським морем. Проекти, спрямовані на забезпечення поставок каспійських енергоресурсів до країн ЄС та України, обминаючи Росію, є ключовим елементом в концепціях енергетичної безпеки вище згаданих суб'єктів міжнародних відносин.

Наразі Європейський Союз намагається створити новий регіональний енергетичний ринок із залученням країн-сусідів ЄС, включаючи Україну, що сприяє інтенсифікації співпраці між цими двома акторами. Завдяки своєму вигідному розташуванню Україна є самостійним партнером Європейського Союзу й одним із найзручніших транзитних маршрутів у паливно-енергетичному та сировинному забезпеченні Європи. Саме наша держава має всі шанси стати основною сполучною ланкою між регіонами видобутку та споживання нафти та газу.

## **II. Енергетичні стратегії Європейського Союзу та України**

**1. Енергетична ситуація в ЄС.** Імпортуючи 82% своєї нафти та 57% газу, на сьогодні Європейський Союз є найбільшим світовим імпортером цих

видів палива. Основні потреби в енергоресурсах Європейський Союз покриває за рахунок нафти (37,2%), газу (23,9%), вугілля (17%) та ядерної енергетики (14,5%). Власне виробництво нафти та природного газу складає відповідно 21% та 46%. Лише три країни ЄС з двадцяти п'яти – Велика Британія, Данія та Нідерланди експортують газ і тільки дві – Велика Британія та Данія – нафту. При цьому країни ЄС споживають 15 млн. барелей нафти на день, в той час, як власне виробництво не перевищує 3 млн. барелей. Окрім цього, очікується, що впродовж найближчих п'яти років споживання газу країнами Європейського Союзу збільшуватиметься щорічно на 2%. Природний газ до ЄС постачають Росія (24%), Норвегія (13%), Алжир (10%) і інші країни (7%). В Європі споживають 27% російської, 19% близькосхідної, 16% норвезької, 12% північноафриканської та приблизно 5% нафти з інших регіонів.

Очікується, що нафта залишиться головним джерелом енергії (34%), а частка споживання газу сягне приблизно 27%, причому 90% попиту ЄС на нафту та 80% попиту на газ мають забезпечуватись за рахунок імпорту.

**2. Енергетична стратегія ЄС.** 27 жовтня 2005 року на засіданні Європейської Ради у Лондоні було ухвалено концепцію щодо введення спільної обов'язкової Європейської енергетичної політики. 10 січня 2007 року Європейська Комісія оприлюднила документ «Європейська енергетична політика», в якому визначені пріоритети нової енергетичної стратегії Європейського Союзу у XXI столітті, спрямованої на створення диверсифікованих ринків енергоносіїв, зменшення енергоспоживання та енергозалежності економічного простору «ЄС-25+». Принципи Європейської енергетичної політики були ухвалені під час засідання Європейської Ради 8-9 березня 2007 року.

Серед превентивних заходів ЄС, спрямованих на формування менш вразливої до енергетичних потрясінь економіки, стимулювання видобутку основних видів палива та диверсифікація джерел надходження енергоносіїв.

Елементи спільного підходу країн ЄС, стратегічні цілі, а також конкретні кроки з їх реалізації, містяться у Плані дій, що лежить в основі документу «Європейська енергетична політика». Деякі його положення:

1) впровадження єдиних технічних стандартів та правил транскордонної торгівлі енергоносіями, а також прозорості єдиного енергетичного ринку ЄС, що передбачає обмін інформацією та унеможливорює маніпуляцію за допомогою цін;

2) визначення до 2013 року щодо головних ланок інфраструктури, які необхідно побудувати; призначення Європейських координаторів для реалізації пріоритетних проектів;

3) розширення відносин в енергетичній сфері та створення нового регіонального енергетичного ринку із залученням країн-сусідів ЄС, включаючи Україну;

4) основою має стати співробітництво в рамках Договору про Енергетичне Співтовариство, яке охоплює 34 країни, і до якого Україна на даний час ще не залучилася. Угода про Енергетичну спільноту, підписана у 2006 р. в Афінах, поєднує країни Євросоюзу з державами Південно-Східної



Європи (Хорватією, Боснією, Сербією і Чорногорією, Румунією, Болгарією). Мета угоди - створити найбільший у світі інтегрований ринок газу і електроенергії. Угода передбачає фінансову допомогу вартістю 30 мільярдів євро на розвиток інфраструктури електроенергії до 2015 року і розширення газового ринку між країнами Чорноморсько-Каспійського басейну і Європейським Союзом.

**3. Основні характеристики та потреби України в забезпеченні енергетичної безпеки.** Українська газотранспортна система складається з 37 600 км трубопроводів, 73 компресорних станцій та 13 підземних сховищ газу. Вона забезпечує постачання газу на внутрішній газовий ринок України та транзит до країн ЄС, країн Балканського регіону і Туреччини. Українська нафтотранспортна система складається з 4 600 км нафтопроводів. Вона забезпечує постачання нафти до 6 нафтопереробних заводів України та транзит російської нафти в Центральну Європу. Завдяки нафтопроводу Одеса – Броди відкривається новий великий транзитний шлях для імпорту нафти з Каспійського басейну та інших ринків до держав ЄС.

Висока залежність України від імпорту енергетичних ресурсів при монопольному становищі РФ у їх постачанні (Україна енергетично залежна від Росії: на 90% по нафті та на 60% по газу) постійно формує загрози не лише енергетичній і економічній, але й національній безпеці загалом. Як відомо, за постулатами економічної безпеки, постачання енергоносія з одного джерела не повинно перевищувати для країни 25%. Ця залежність надалі посилюється, свідченням цього є нарощування імпорту паливно-енергетичних ресурсів з сусідньої держави. Так, зокрема, лише з 2000 р. по 2004 р. імпорт сирової нафти збільшився у 2,4 рази. При зростанні імпорту сирової нафти в останні роки збільшується й вартість імпортованих Україною нафтопродуктів: якщо у 2002 році було імпортовано нафтопродуктів на 470 млн. дол., то у 2005 р. - майже на 1,4 млрд. дол.

З метою підвищення безпеки енергопостачання Україна визначила, як одне із своїх першочергових завдань, створення відповідних умов для забезпечення поставок на свій ринок вуглеводневих енергоносіїв з **додаткових джерел новими шляхами.**

Енергетичною стратегією України потреба в інвестиціях для розвитку вугільного та нафтогазового комплексу на 2005-2010 роки визначена в обсязі 99 млрд. грн. - це понад 16 млрд. грн. на рік, що у 2,8 рази більше показника 2005 р. Енергетична стратегія передбачає значні інвестиції і у енергозбереження: до 36 млрд. грн. протягом 2005-2010 років, що дозволить забезпечити скорочення потреби в енергетичних ресурсах на 122 млн. т умовного палива.

### **III. Стан співпраці між Україною та ЄС в енергетичній сфері**

Україна є ключовою транзитною державою у постачанні вуглеводнів до країн-членів ЄС та зарекомендувала себе як надійний партнер і транзитер енергоносіїв до Європи. Сьогодні Україна забезпечує транзит до Європи 40% імпортованого ЄС природного газу, а також його зберігання в підземних сховищах.

Договірно-правова база співробітництва між Україною та ЄС у галузі енергетики є майже всеохоплюючою. З 17 грудня 1991 року Україна є членом Європейської енергетичної хартії – головного документу, що визначає основи політики європейської енергетичної безпеки, а також підписала Договір до Енергетичної хартії (грудень 1994 року, Лісабон; набув чинності у квітні 1998 року), який встановив систему міжнародних правил у п'яти напрямках, провідним з яких є принцип вільної торгівлі енергетичними матеріалами.

21 лютого 2005 року були затверджені Висновки Європейської Ради щодо України, які передбачали інтенсифікацію співпраці в енергетичній галузі та розширення доступу України до кредитних коштів Європейського інвестиційного банку. Того ж дня в рамках Європейської політики сусідства Радою з питань співробітництва між Україною та ЄС був схвалений План дій Україна – ЄС (994\_693), що містив сім цілей в енергетичній галузі, серед яких зближення законодавств України та ЄС у галузі енергетики та інтеграція їхніх енергоринків.

1 грудня 2005 року був підписаний та набув чинності Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі. Сторони домовились співпрацювати згідно з планами дій, що охоплюють чотири конкретні сфери, серед яких «Інтеграція ринків електроенергії та газу», а також «Підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів». Зокрема, пункт 2.2 (g) передбачає диверсифікацію джерел постачання, а 2.4 об'єднання системи УСТЕ з електроенергетичною системою України. Розділ 3 Меморандуму «План дій щодо підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів» містить пункт 3.4, що передбачає створення до кінця 2005 року Спільної групи технічної підтримки Україна-ЄС для надання експертної підтримки та рекомендацій щодо енергетичного співробітництва між Україною та ЄС. Слід окремо виділити також 3.4 (b) щодо розробки системи моніторингу безпеки та надійності українських мереж транзиту та постачання вуглеводнів і особливо пункт 3.4 (d), що стосується визначення та активізації додаткових джерел і шляхів постачання газу та нафти в Україну та далі до ЄС, «у тому числі можливості постачання газового конденсату та зрідженого природного газу». Пункт 3.4 (h) Плану дій передбачає надання допомоги Україні у реалізації її національної стратегії безпеки поставок нафти. Пункт 5.2 має назву «Підвищення рівня безпеки та транзит вуглеводнів» і ставить за мету спільне підвищення рівня безпеки щодо постачання вуглеводнів та покращення транзитних умов і процесів. З цією метою ще у грудні 2005 року було створено спільну Групу технічної підтримки Україна-ЄС з питань вуглеводнів.

На необхідності тісного співробітництва з Україною наголошується у спільному документі Європейської комісії та Офісу Генерального Секретаря Високого представника Європейської Ради «Зовнішня політика по забезпеченню енергетичних інтересів Європи» (від 30 травня 2006 року). Раніше Україна, Туреччина та країни ЄС узгодили спільну енергетичну стратегію, підписавши Дорожню карту з питань енергетичної співпраці. На

початку 2007 року було створено низку двосторонніх робочих груп Україна-ЄС з основних напрямів взаємодії.

Україна визначена як «стратегічний партнер» у Зеленій книзі Європейської комісії «Європейська стратегія для сталої, конкурентноспроможної та безпечної енергетики», що була оприлюднена 8 березня 2007 року. 14 вересня 2007 року в столиці України відбувся XI самміт «Україна-ЄС», під час якого президент Єврокомісії відзначив зростання співробітництва між Україною та Євросоюзом в енергетичній сфері.

Слід окремо зазначити, що 11 квітня 2007 р. Європейська Комісія оприлюднила свою ініціативу створення нового регіонального виміру Європейської політики сусідства в Чорноморському регіоні – “Black Sea Synergy” (“synergy” – успішні спільні дії або істотне підвищення ефективності підприємства), що поміж іншого передбачає співробітництво з енергетичних питань між країнами ЄС, чорноморськими державами, Азербайджаном, Вірменією та Молдовою.

Європейська Комісія взяла на себе зобов'язання сприяти входженню України до Договору про енергетичне співтовариство, сторонами якого є 34 країни ЄС і Південно-Східної Європи.

#### **IV. Перспективи співпраці між Україною та Європейським Союзом в Чорноморсько-Каспійському регіоні у сфері забезпечення енергетичної безпеки**

Щоб проаналізувати перспективи співробітництва України та ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні, розглянемо наступні проекти диверсифікації джерел і маршрутів енергопостачання, спрямовані на спільне забезпечення енергетичної безпеки:

**Створення Євро – Азійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК)** на базі українського нафтопроводу «Одеса-Броди» за підтримки Європейської Комісії. 10-11 жовтня 2007 року в столиці Литви проходив міжнародний самміт з питань енергетичної безпеки під назвою «Надійна енергетика для надійних партнерів» (‘Vilnius Energy Security Conference 2007: Responsible Energy for Responsible Partners’). Енергетичний самміт у Вільнюсі, що відбувся п'ятьма місяцями пізніше установчої зустрічі у місті Кракові (10-11 травня 2007 р.), став другим подібним заходом за рік та документально оформив формування загальноєвропейського транзитного простору з Каспійського регіону через Чорноморський регіон до Балтики. Зокрема, під час самміту в Литві обговорювалось важливе питання отримання долевої участі державних нафтових компаній Азербайджану, Грузії та Литви у ТОВ Міжнародне трубопровідне підприємство «Сарматія», що більш ніж два роки тому було створене українською «УкрТрансНафтою» та польським Підприємством з експлуатації нафтопроводу «Дружба».

У жовтні 2007 року, після досить довгих консультацій, мова йшла про залучення до складу акціонерів «Сарматії» нових членів - азербайджанського концерну «Сокар» (SOCAR), грузинського «ГОГК» (GOGC) та литовської компанії «Клайпедос нафта» (Klaipėdos nafta). Згідно з умовами угоди, підписаної у Вільнюсі, передбачається:

1) створення та розвиток коридору для транспортування вуглеводнів з Каспійського регіону до країн ЄС через Азербайджан, Грузію та Україну;

2) вивчення шляхів посилення безпеки морського та трубопровідного транзиту;

3) взаємодопомога в справі гармонізації стандартів держав-сторін із відповідними стандартами Європейського Союзу в галузі видобутку та транзиту нафти та газу;

4) залучення інвестицій (що оцінюються в 400 млн. американських доларів) та забезпечення будівельних робіт.

Тільки після цього «Сарматія» має ухвалити рішення про початок будівництва відрізка Броди-Адамово. Говорячи стосовно проекту продовження нафтопроводу «Одеса-Броди» до міста Гданськ, польський лідер повідомив, що проект може бути реалізований до 2012 року. Під час саміту у Вільнюсі литовський уряд повідомив про те, що він розглядає можливість будівництва литовської гілки нафтопроводу «Одеса-Броди-Гданськ-Плоцьк», що може стати альтернативою російському нафтопроводу «Дружба».

**Київський самміт** з питань енергетичної безпеки, що відбувся 23 травня 2008 року став третім подібним заходом. Попередні висновки техніко-економічного обґрунтування проекту ЄАНТК були презентовані на Енергетичному форумі, що відбувся 22 травня 2008 року у Києві. Одним із результатів самміту стала Спільна заява Президентів Азербайджанської Республіки, Грузії, Литовської Республіки, Республіки Польща та України щодо проекту Євро - Азійського нафтотранспортного коридору. Як один із пріоритетів в заяві задеклароване прискорення реалізації проекту ЄАНТК та найскоріший початок транспортування каспійської нафти зазначеним маршрутом. Під час самміту було також досягнуто домовленості щодо використання нафтопроводу «Одеса-Броди» у проектному напрямку (Президент України доручив Міжвідомчій робочій групі протягом тижня розробити план заходів щодо переведення з 2008 року нафтопроводу «Одеса - Броди» до роботи в аверсному режимі – в ЄС. Про це говориться в Указі Президента «Щодо забезпечення роботи нафтопроводу «Одеса - Броди» згідно з проектним напрямком») та проведення експерименту з послідовної прокачки легкої нафти через систему нафтопроводів «Дружба» з України через Словацьку Республіку до споживачів у Чеській Республіці, про що також було зазначено у Спільній заяві президентів. При цьому успішне завершення експерименту з прийняття на щорічну переробку 5 млн. тонн каспійської нафти двома НПЗ у Західній Україні та прокачування нафти «Південною Дружбою до Карлуп» може створити можливість організації у найближчому майбутньому регулярних поставок нафти з Каспійського регіону до споживачів у Східній та Центральній Європі, а також сприяти можливості початку реалізації проекту ЄАНТК.

Одним із успіхів Київського самміту у порівнянні з минулорічними зустрічами у Польщі та Литві можна вважати заяву про залучення до проекту держави, що є лідером з видобутку нафти в Каспійському регіоні. Казахстан і його державна компанія «КазМунайГаз» в особі віце-міністра енергетики та

мінеральних ресурсів держави Ляззата Киїнова підтвердив свою готовність транспортувати енергоресурси нафтопроводом «Одеса-Броди». До цього часу єдиним джерелом поставок вуглеводнів нафтопроводом «Одеса-Броди-Гданськ-Плоцьк» був Азербайджан.

22 травня 2008р. у рамках переговорів та контактів робочої групи розглядалося питання транспортування нафтопроводом «Одеса-Броди» каспійської нафти, зокрема, предметом обговорення експертів були технічні параметри та розрахунки обсягів каспійської нафти. Перші результати роботи будуть представлені на початку липня 2008 року. Президент Азербайджану Ільхам Алієв нагадав, що нещодавно відкрився новий термінал на Чорноморському узбережжі Грузії (Кулеві поблизу Поті), збудований завдяки азербайджанським інвестиціям. Цей термінал може бути використаний для забезпечення нафтою проекту «Одеса-Броди-Гданськ-Плоцьк» і відтак є невід'ємним ланцюгом енергетичного коридору.

Що стосується участі Туркменістану, прогнози запаси вуглеводнів якого оцінюються у 12 мільярдів тонн нафти та 6 трильйонів кубічних метрів газу, та ролі цієї Каспійської держави в диверсифікаційних планах ЄС і України, слід відмітити позитивні зрушення, які започаткував візит туркменського лідера Г. Бердимухаммедова до Брюсселя (6-7 листопада 2007 року) на запрошення відомої бельгійської компанії «ENEX» та Міністерства закордонних справ Королівства Бельгія. За словами туркменського лідера, Туркменістан має в своєму розпорядженні достатні запаси енергоносіїв для забезпечення потужностей трубопроводів, спорудження яких планується. Ця Каспійська держава готова розглядати пропозиції щодо постачань туркменського газу на європейські ринки, а також запрошує інвесторів для інтенсивної розробки нафтогазових ресурсів шельфу Каспію.

Ще одним важливим результатом Київського самміту з питань енергетичної безпеки стала Спільна заява щодо Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського енерготранзитного простору від 23 травня 2008р. Ідея щодо створення подібного відкритого простору була оприлюднена під час квітневого самміту НАТО в Бухаресті та запропонована для обговорення на самміті в Києві спільно Україною та Грузією. У заяві йдеться про прагнення «виробити спільне бачення концептуальних принципів для формування та функціонування спільного Балто-Чорноморсько-Каспійського енерготранзитного простору для забезпечення безпеки енергопостачань на міжнародні ринки» з урахуванням основних принципів та завдань «Європейської енергетичної політики, спрямованої на забезпечення безпеки постачання енергоносіїв шляхом ефективною диверсифікації енергетичних джерел та транзитних маршрутів, зміцнення партнерства та співробітництва з Каспійським та Чорноморським регіонами.

З метою подальшої диверсифікації джерел та маршрутів енергопостачання в рамках Київського самміту було створено Міждержавну Робочу групу для напрацювання рекомендацій щодо розробки та впровадження взаємоприйнятних механізмів та принципів створення Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського енерготранзитного простору у

відповідності до національного законодавства та законодавства ЄС. Звіт зазначеної групи планується розглянути на наступному Самміті з питань енергетичної безпеки, який буде проведено в Баку у листопаді 2008 року.

Важливим результатом міжнародного самміту з питань енергетичної безпеки стало підписання Київської декларації щодо принципів глобальної енергетичної безпеки. Цей акт має на меті відобразити фундаментальні принципи глобальної енергетичної безпеки і окреслити засади взаємодії з державами Групи Восьми та всіма країнами-членами ЄС. Основні принципи Київської декларації полягають в наступному:

- 1) взаємність та недискримінація відповідно до вимог Договору до Енергетичної Хартії;
- 2) відмова від використання енергетики в якості політичного важеля;
- 3) розвиток прозорого, конкурентоспроможного співробітництва на глобальному рівні в енергетичній сфері;
- 4) диверсифікація енергопостачання, джерел енергії, розвиток географічних та секторальних ринків, маршрутів постачання і транспортних засобів;
- 5) безперервність транзиту енергоносіїв;
- 6) доступ до енергетичних ресурсів та транзитних маршрутів шляхом конструктивного діалогу, який має ґрунтуватися на принципах ринкової економіки та положеннях Договору до Енергетичної Хартії;
- 7) унеможливлення дій, які б зашкоджували розвитку джерел постачання енергоресурсів, їх транзиту та споживанню;
- 8) розвиток відновлювальної та екологічно-безпечної енергетики та інше.

**Вірогідна участь України в проекті Nabucco.** Проект Nabucco, що опрацьовується ЄС з 2005 року, спрямований на забезпечення поставок каспійських енергоресурсів до Європи через Туреччину, обминаючи Росію, є п'ятим за рахунком проектом ЄС, що має на меті зниження газової залежності від РФ та першим, що передбачає постачання енергоресурсів до ЄС з Каспійського регіону.

Початок будівництва 3 300-кілометрового газопроводу (потужністю після закінчення будівництва в 2020 р. 31 млрд. куб. м, в тому числі першої черги (з 2011 р.) у 13 млрд. куб. м.) заплановано на 2008 рік. Як потенційні постачальники газу розглядаються Азербайджан (10-14 млрд. куб. м), Іран (10-20 млрд. куб. м), Єгипет (10-14 млрд. куб. м) та Ірак. Загальні запаси газу в цих країнах сягають 33,5 трлн. куб. м. Таким чином, досягається максимальна диверсифікація джерел постачання газу для газопроводу, траса якого пройде через Туреччину, Болгарію, Румунію, Угорщину, Австрію та Хорватію. В проекті мають взяти участь компанії з наступних країн: 1) австрійська 'OMV' ; 2) угорська 'MOL'; 3) румунська 'Transgaz'; 4) болгарська 'Bulgargaz'; 5) турецька 'BOTAS'; 6) хорватська «Plinarco». Свою зацікавленість в участі в цьому проекті висловили французькі компанії 'Gaz de France' і 'Total', а також німецькі 'EON Ruhrgas' та 'RWE'.

Прагнучи законтракувати весь центральноазійський газ і не допустити функціонування Nabucco, російський «Газпром» виступив з проектом

спорудження газопроводу «Блакитний потік-2», що проходитиме дном Чорного моря і фактично співпадає з маршрутом Nabucco. Російський проект передбачає постачання газу за декількома можливими маршрутами: до Італії, Греції, Болгарії, Румунії, Угорщини, Австрії. Негативним чинником є налаштованість Сполучених Штатів та Ізраїлю проти Ірану, газ якого передбачається транспортувати газопроводом Nabucco. Президент України Віктор Ющенко, перебуваючи з офіційним візитом у Румунії, та прем'єр-міністр Віктор Янукович у Туреччині в січні 2007 р. задекларували намір України взяти участь в цій енергетичній ініціативі. Слід зазначити, що українські спеціалісти вже провели консультації з представниками нафтогазових установ Азербайджану, Грузії, Ірану та Туреччини з питання спільної участі в проекті Nabucco.

Експерти пропонують можливі сценарії залучення України до цього проекту: а) повна інтеграція Nabucco в газотранспортну систему (ГТС) України; б) будівництво перемички між Nabucco та українською ГТС (можливо також використати газопроводи, що сьогодні транспортують газ в напрямі Туреччини і балканських країн (через ГВС Орловка – Ісакча) в якості відводів від «Nabucco» до України. Транспортування газу через ГВС Орловка в цьому напрямі зараз становить біля 22 млрд. м<sup>3</sup> на рік); в) участь у тендерах із закупівлі оснащення, оскільки Україна виготовляє велику кількість труб та газокompресорного устаткування; г) отримання газу цим газопроводом методом «своп», тобто шляхом обміну газу одного походження на еквівалентну кількість газу іншого походження (практикується в країнах Євросоюзу). Перший варіант позбавляє газопроводу нових членів Європейського Союзу – Болгарію та Румунію. Другий варіант, хоча і не є таким масштабним, дозволяє сподіватися на диверсифікацію газопостачань до України та зниження енергетичної залежності від Російської Федерації. Третій, в разі перемоги, обіцяє вигідні контракти та економічні дивіденди, четвертий передбачає ціни на газ на рівні європейських.

**Будівництво газопроводу «Білий потік» (GUEU - White stream).** Пропозиція Прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко щодо участі Євросоюзу у спорудженні газопроводу «Білий потік» (GUEU - White stream) з Туркменістану через Азербайджан, Грузію і Україну в Європу, з якою вона виступила 28 січня 2008 р. у Брюсселі на засіданні комітету з питань закордонних справ Європарламенту, привернула увагу європейських експертів у сфері енергетики до цього проекту.

На даний час проект газопроводу «Білий потік» має два варіанти - український і румунський. Пройшовши територією Грузії, газопровід «Білий потік» з району Супси має пролягти дном моря до України (GUEU) або Румунії (GREU). Український варіант газопроводу в політичному і технічному вимірах вважається оптимальнішим і вигіднішим. До переваг румунського варіанту розробники проекту і потенційні експортери газу відносять політичну стабільність Румунії, її членство в ЄС і НАТО. Проте при цьому варіанті спорудження газопроводу необхідно буде встановлення плавучих компресорних станцій у відкритому морі, що пов'язано з певними

технічними труднощами. Очевидно, що румунський варіант більш витратний і технологічно складний.

Ініціатором розробки проекту є міжнародний консорціум «Грузія - Україна - Євросоюз – Трубопровід» (GUEU-White Stream Pipeline Company). В кінці 2006 року була завершена підготовка техніко-економічного обґрунтування проекту. Вперше проект газопроводу був представлений 16-17 березня 2006 р. на 5-ій міжнародній конференції з питань нафти, газу і енергетики "GIOGIE - 2006", що проходила в Тбілісі. На думку одного з керівників проекту Р. Пірані, будівництво трубопроводу займе не менше п'яти років і обійдеться приблизно в 2 млрд. дол.

Комісар ЄС з питань енергетики А. Пібалґс заявив, що Єврокомісія планує уважно вивчити пропозицію прем'єр-міністра України про будівництво нового газопроводу з Туркменістану до Європи. Він відзначив, що Єврокомісія вже заявила про свою підтримку газопроводу Nabucco, також орієнтованого на постачання туркменського газу до Європи через Туреччину. У цьому контексті Комісар ЄС підкреслив, що Єврокомісія не хотіла б псувати відносини з Туреччиною, через яку пройде велика частина газопроводу Nabucco. Найбільшими опонентами проекту «Білий потік» виступають Туреччина і Росія. Туреччина характеризує його як такий, що не має ні економічного, ні технологічного сенсу в умовах, коли реалізується проект Nabucco.

Проектанти газопроводу «Білий потік» вважають, що його важливою перевагою перед Nabucco, який має проходити через нестабільні райони Туреччини, є той факт, що при його будівництві може бути використана існуюча інфраструктура Південного Кавказу, України і Європи, що значно здешевить його вартість. Технічно фінансування проекту може здійснюватися за допомогою фінансових інструментів реалізації проектів створення єдиної трансєвропейської енергетичної мережі.

**Перспективним видається також освоєння шельфу Чорного моря.** Відомо, що після Росії Україна - друга країна з запасів нафти та газу в Східній Європі. Прогнозні ресурси шельфів Азовського і Чорного морів сейсмологи оцінюють в 1,5 трильйона тонн умовного палива. Як повідомив під час прес-конференції в рамках Міжнародного енергетичного інвестиційного форуму, що відбувся 3 квітня 2007 р. в Києві, міністр палива та енергетики України Юрій Бойко, Україна має намір до 2011 року вкласти близько 1 млрд. дол. в освоєння шельфу Чорного моря. На сьогодні вже розроблено проект програми з освоєння шельфу, який враховує три напрями роботи: 1) розробка мілководного шельфу державними акціонерними компаніями силами ВАТ «Чорноморнафтогаз»; 2) спільна розробка видобутку вуглеводнів із російськими компаніями; 3) спільна діяльність на глибоководному шельфі за договорами про спільну діяльність з іншими іноземними компаніями. Зокрема, перспективним видається підписання подібних угод з європейськими компаніями. У 2007 році було розроблено і укладено першу угоду про поділ продукції з американською компанією «Vanco». За умовами цієї угоди Україна мала отримати готову продукцію та багатомільярдні інвестиції. За прогнозами, через три роки Україна мала почати нарощувати видобуток газу, а протягом п'яти років після початку освоєння цієї



програми очікувалось зростання видобутку від 7 до 15 млрд. кубометрів. На першому етапі геологорозвідувальних робіт компанія «Vanco International Ltd» планувала інвестувати у видобуток газу на шельфі близько 150 млн. доларів зі встановленням глибоководних бурових платформ, що мали бути доставлені через Босфор. За умови виявлення багатих родовищ, інвестиції на їх розробку могли зрости до двох мільярдів доларів.

**Використання гідрату метану** для отримання природного газу. Перспективи видобутку ресурсів гідрату метану в Чорному морі розроблялися ще у 1968 році. У деяких районах Чорного моря на глибинах 300 - 1000 м виявлено газогідратні поклади метану потужністю 400 - 800 м під дном моря. У центральній глибоководній частині Чорного моря (в районі Криму) запаси метану в газогідратах оцінюються у 20 - 25 трлн. м<sup>3</sup>, а в усьому Чорному морі, за оцінками геологів України та Росії, - у 60 - 75 трлн. м<sup>3</sup>. Щорічну потребу України в газі до 75 млрд. м<sup>3</sup> Чорне море може забезпечити на декілька десятиліть. У 1993 році уряд ухвалив Постанову про виконання програми «Газогідрати Чорного моря». В ній був передбачений значний обсяг геологорозвідувальних робіт і робіт із створення технології та конструкцій газовидобувного комплексу для газогідратів Чорного моря. Однак тоді бюджетних коштів для цього не знайшлося.

**Використання ресурсів сірководневої зони Чорного моря.** Україна також має в своєму розпорядженні великі поклади сірководня, який є горючим газом і може бути джерелом енергії. Особливістю Чорного моря є наявність в ньому, починаючи із глибини 150 м, розчинного сірководня, який глибше 200 метрів повністю витісняє кисень. Один з проектів використання чорноморських запасів сірководня був запропонований ще у 1979 році. Згідно проекту, щорічно можна виділяти 250 млн. тонн сірководня для переробки і подальшого спалювання. Основним недоліком означеної технології є її висока капіталомісткість. У національних масштабах будівництво станцій з переробки сірководня може стати вигідним і безпечним способом послаблення від енергозалежності. Будівництво таких станцій обходиться у декілька разів дешевше ніж будівництво АЕС.

### ***Висновки та рекомендації***

1. В енергетичній політиці у Чорноморсько-Каспійському регіоні Україна має послідовно відстоювати свої національні інтереси, намагаючись уникати ускладнень у відносинах з конкуруючими між собою основними центрами сили (РФ, США, ЄС). Підтримуючи збалансовані відносини з усіма основними гравцями в регіоні, найбільшу увагу Україна має приділяти співпраці з Європейським Союзом, оскільки усі енергетичні проекти, реалізація яких може забезпечити Україні певний рівень диверсифікації джерел енергоносіїв і відтак економічної незалежності, можуть бути реалізованими лише за умови активної участі в них з боку ЄС.

2. Оскільки договірно-правова база співробітництва між Україною та ЄС у галузі енергетики є майже всеохоплюючою, слід зосередитись на узгодженні механізму практичної імплементації проектів, які можна поділити на ті, що

мають бути реалізовані в середньостроковій та довгостроковій перспективі, а також ті, що пропонують диверсифікацію нафтових (створення Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК)) на базі українського нафтопроводу «Одеса-Броди») і газових постачань (будівництво газопроводу «Білий потік» (GUEU - White stream), вірогідна участь України в проекті Nabucco, освоєння шельфу Чорного моря, використання гідрату метану для отримання природного газу, використання ресурсів сірководневої зони Чорного моря). Класифікація проектів також можлива за джерелами постачання енергоресурсів – в даному випадку це Каспійський (ЄАНТК, «Білий потік» (GUEU), Nabucco та проекти щодо постачання скрапленого природного газу) та Чорноморський регіони (до останнього відноситься проект освоєння шельфу Чорного моря, а також три вище згаданих проекти, що передбачають диверсифікацію альтернативних джерел постачання).

3. ЄС має сформувати внутрішній кодекс поведінки в енергетичних домовленостях і правила щодо довготермінових контрактів і можливого злиття активів. Щоб уникнути подальшої монополізації та подрібнення Російською Федерацією енергетичного ринку ЄС, Європейська Комісія має отримати право давати попередню згоду на великі енергетичні домовленості щодо довготермінових контрактів і трубопроводів між європейськими і іноземними енергетичними компаніями.

4. Перспективним, на нашу думку, є спільна з ЄС діяльність на глибоководному шельфі Чорного моря за договорами про спільну діяльність з європейськими компаніями, співпраця зі створення необхідної інфраструктури для реалізації проекту постачання скрапленого природного газу, а також залучення європейських вчених та фінансових інститутів до розробки альтернативних енергетичних джерел на території України, а саме використання гідрату метану для отримання природного газу, використання ресурсів сірководневої зони Чорного моря. В якості можливих шляхів фінансування розглядаються ТАСІС, Європейська політика сусідства, а також залучення до співробітництва в рамках Договору про Енергетичне Співтовариство, що, зокрема, передбачає фінансову допомогу вартістю 30 мільярдів євро на розвиток інфраструктури електроенергії до 2015 року і розширення газового ринку між країнами Чорноморсько-Каспійського басейну і Європейським Союзом.

5. З метою інтенсифікації та поглиблення енергетичної співпраці між Україною та ЄС в рамках регіонального виміру політики ЄС в Чорноморському регіоні («Чорноморської синергії») слід ініціювати створення так званої «моделі Партнерств» («Партнерство Чорноморської синергії в галузі енергетики та енергетичної безпеки» -BSSEP або 'Black Sea Synergy Energy And / Or Energy Safety Partnership') як ефективного шляху організації практичної імплементації проектів у пріоритетному енергетичному секторі на зразок «Північного виміру» Європейського Союзу, де подібна ініціатива наразі розглядається. Можливо, також, запозичити досвід найстарішого виміру зовнішнього регіонального ЄС – Європейсько-Середземноморського партнерства (Євромед / «Барселонського процесу») в енергетичній сфері.

Зокрема, в рамках цього партнерства Планом дій на п'ять років (2006-2010 рр.) передбачається створення єдиної енергетичної мережі Машрик-Магриб-Європа, а також спільної близькосхідної системи нафто-газопроводів.

6. Україні та Європейському Союзу доцільно вести продуману, ефективну політику стосовно держав – постачальників енергоресурсів. Реалізація проектів «Білий потік» та постачання скрапленого природного газу (СПГ) мала б значно більші перспективи за умови залучення газових ресурсів Ірану. Проте на заваді цій перспективі стоїть проблема ядерної програми Ірану і його конфлікт з США та Ізраїлем. У разі застосування ембарго ООН на співпрацю з Іраном в енергетичній сфері, Україна подібно іншим європейським партнерам Ірану зазнає значних збитків. На нашу думку, в цій ситуації Україна, маючи імідж держави, що добровільно відмовилась від своєї ядерної зброї, могла б виступити посередником у конфлікті між США та Іраном з метою нормалізації американсько-іранських відносин і сприяння залученню Тегерана до енергетичних проектів в Чорноморсько-Каспійському регіоні за участю ЄС та США. В цьому сенсі слід також розробити ефективні стратегії щодо двох інших прикаспійських країн - Казахстану та особливо Туркменістану.

*24 червня 2008 р.*

<b>ВОЛОВИЧ А.</b> КИТАЙ НА ЕНЕРГЕТИЧЕСКОМ РЫНКЕ БЛИЖНЕГО ВОСТОКА.....	4
<b>ВОЛОВИЧ О.</b> КОНФЛІКТ МІЖ МОСКВОЮ І МІНСЬКОМ: ПРИЧИНИ І МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ.....	10
<b>ВОЛОВИЧ О.</b> «ЕНЕРГЕТИЧНІ ВІЙНИ» РОСІЇ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ І ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ.....	15
<b>ВОЛОВИЧ О.</b> БІЛОРУСИ ДИВЕРСИФІКУЮТЬ, А НАШІ ТІЛЬКИ БЛЕФУЮТЬ...30	
<b>ВОЛОВИЧ О.</b> ЯК ПОЗБУТИСЯ ЕКОНОМІЧНОГО ШАНТАЖУ? ОБ'ЄДНАТИСЯ .33	
<b>ВОЛОВИЧ О.</b> ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ В КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СУПЕРНИЦТВА І ПОСИЛЕННЯ ПРИСУТНОСТІ ЄС (ЕНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ) .....	39
<b>ВОЛОВИЧ О.</b> ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ В УКРАЇНУ .....	53
<b>ВОЛОВИЧ О.</b> СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ БУДІВНИЦТВА ГАЗОПРОВОДУ «БІЛИЙ ПОТІК»(GUEU – White stream).....	65
<b>МИХАЙЛЮК О.</b> ПРОБЛЕМИ НАФТОПЕРЕРОБКИ ТА НАФТОПЕРЕВАЛКИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ.....	82
<b>МИХАЙЛЮК О.</b> НАФТОПРОВІД ОДЕСА-БРОДИ: ПОСТАЧАЛЬНИКИ ТА СПОЖИВАЧІ НАФТИ.....	90
<b>МИХАЙЛЮК О.</b> ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ.....	98
<b>МИХАЙЛЮК О.</b> РИНКОВІ МЕХАНІЗМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ.....	105
<b>МИХАЙЛЮК О.</b> ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: СИРОВИННИЙ І ТРАНСКОРДОННИЙ АСПЕКТИ.....	113
<b>МИХАЙЛЮК О.</b> ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ НАФТОПРОВОДУ „ОДЕСА-БРОДИ-ПЛОЦЬК” ПІСЛЯ ТРЬОХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ САММІТІВ У КРАКОВІ, ВІЛЬНЮСІ ТА КИСВІ.....	121
<b>МИХАЙЛЮК О.</b> ВИДОБУТОК ЕНЕРГОНОСІЇВ НА ШЕЛЬФІ ЧОРНОГО І АЗОВСЬКОГО МОРІВ.....	131
<b>МИХАЙЛЮК О.</b> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИДОБУТКУ ЕНЕРГОНОСІЇВ НА ШЕЛЬФІ ЧОРНОГО ТА АЗОВСЬКОГО МОРІВ.....	139
<b>ШЕВЧЕНКО В.</b> ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ ПРИДУНАЙСЬКОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО МОСТУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ЧОРНОМОР'Я.....	147
<b>МЕЛЬНИК Ю.</b> ГАЗОПРОВІД «НАБУККО»: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ... 153	
<b>ЄРОВ Д.</b> ПЕРСПЕКТИВИ ОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ АРАБСЬКОЇ НАФТИ В РАМКАХ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГОНОСІЇВ.....	164
<b>РОССОХА А.</b> СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ І ЄС В ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	174

**Наукове видання**

**О.Волович, О.Михалюк, Ю.Мельник, А. Росоха, Д.Сєров, В.Шевченко**

**Проблеми енергетичної безпеки**

Під загальною редакцією О.Воловича  
Редактор О.Михалюк

Оригінал підготовлено в Національному інституті стратегічних досліджень. Регіональний філіал в м.Одесі.  
м.Одеса вулиця Канатна 83. тел.7280509

---

Підписано до друку 21.05.2008 формат 84X108/32 Папір офс. №1. Наклад 300 примірників  
Виготовлено ПП фірма “Пантера”

---

Керівник авт. колективу О. Волович  
Науковий редактор О. Михайлюк